

WAARDEN VAN DE STADSRAND

Een onderzoek naar de architectuurhistorische en stedenbouwkundige waarden van de westelijke stadsrand van Amsterdam

COLOFON

BCs scriptie

Waarden van de stadsrand

Een onderzoek naar de architectuurhistorische en stedenbouwkundige waarde van de westelijke stadsrand van Amsterdam

Fieke de Groot
Fieke.degroot@gmail.com
Studentnr.: 500757799

BCs Built Environment
Afstudeerrichting Stedenbouw
Hogeschool van Amsterdam, faculteit Techniek

In samenwerking met de Branchevereniging Nederlandse Architectenbureaus (BNA) & het Architectuur Centrum Amsterdam (ARCAM)

Begeleider	Erik de Graaf
Tweede beoordelaar	Peter Dautzenberg Jutta Hinterleitner
Teamcoördinator	Robert Klusman

Amsterdam, augustus 2020

WAARDEN VAN DE STADSRAND

Een onderzoek naar de architectuurhistorische en stedenbouwkundige waarde van de westelijke stadsrand van Amsterdam

VOORWOORD

In februari rondde ik de minor Architectuur en Stedenbouw die ik aan de Universiteit van Amsterdam heb gevolgd af en mocht ik beginnen met afstuderen. Deze minor ging over de geschiedenis van de gebouwde omgeving, heeft mij sterk geënthousiasmeerd en heeft mij doen realiseren dat ik mij graag verder wil verdiepen in dit onderwerp. Daardoor kwam ik op het idee om het onderwerp van deze minor te combineren met mijn afstuderen. Dit mocht in het afstudeer atelier De Gemengde Metropool waarvan Erik de Graaf begeleider is. Dit jaar werd in dit atelier samengewerkt met het Stadsranden-lab van het Architectuur Centrum Amsterdam en de Branchevereniging Nederlandse Architectenbureaus.

Vanaf februari 2020 tot en met augustus 2020 ben ik bezig geweest met een interessant en leerzaam onderzoek naar de architectonische en stedenbouwkundige waarden van de Amsterdamse stadsrand, waarvan het resultaat voor u ligt. Dit onderzoek is geschreven in het kader van mijn afstuderen aan de opleiding Built Environment, afstudeer richting stedenbouw, aan de Hogeschool van Amsterdam. Ik ben erg dankbaar dat ik mijn scriptie over een actueel en vernieuwend onderwerp mocht schrijven en zo deel mocht uitmaken van het Stadsranden-lab. Dankzij de begeleiding van Erik de Graaf heeft dit onderzoek zijn uiteindelijke vorm gekregen. Hij heeft mij aangestuurd waar dit nodig was ondanks de situatie rondom het Coronavirus altijd bereikbaar voor vragen. Bij deze wil ik ook graag Jutta Hinterleitner en Manon Mastik van de BNA bedanken. Zij hebben veel interessante en verrijkende avonden georganiseerd waarin vraagstukken over de stadsrand werden behandeld. Deze waren zeer relevant voor mijn onderzoek. Daarnaast hebben zij ook actief mee gedacht over de voortgang van dit onderzoek. Als laatste wil ik ook de professionals uit het werkveld bedanken voor het beantwoorden van al mijn vragen. Door alle goede hulp kon ik steeds een stapje verder zetten in mijn zoektocht naar de perfecte stadsrand en heb ik dit onderzoek als een mooi geheel kunnen afronden.

Fieke de Groot

Amsterdam, Augustus 2020

SAMENVATTING

In de huidige waardestelling van naoorlogse bebouwing speelt de ontworpen stadsrand geen rol. De gebouwen aan de rand van steden worden op dezelfde manier beoordeelt als gewone bebouwing. Het voorkomen van een bijzondere stadsrand zou een extra criteria kunnen zijn bij het waarderen van naoorlogse bebouwing. Het is van belang voor de architectuur en stedenbouw geschiedenis om te onderzoeken of dit soort stadsrand ontwerpen vaker voorkomen en als criteria in een waardestelling opgenomen moeten worden. Ook doordat stadsranden onderdruk komen te staan door verstedelijking is het belangrijk om onze aandacht te richten op deze plekken.

Het doel van dit onderzoek is onderzoeken of de kennis over de bijzondere waarden van stadsranden een rol kan spelen bij de huidige wijze van het benoemen van erfgoed. Dit is onderzocht aan de hand van het vaststellen van de architectonische en stedenbouwkundige kwaliteiten van de naoorlogse stadsrand van Amsterdam. Dit is gedaan door middel van het ontwikkelen van een nieuwe waarderingsmethodiek. Daarnaast is onderzocht hoe de gevonden (historische) kwaliteiten een rol kunnen spelen bij de toekomstige transformatie van de stadsrand van Amsterdam.

Om de bijdrage die de kennis over bijzondere stadsranden kan leveren aan de erfgoed discipline te kunnen onderzoeken is een kwalitatieve onderzoeksmethode gecombineerd met case study onderzoek. Er is kwalitatief onderzoek gedaan naar soorten waarden, bestaande waarderingsmethodieken en hoe stedenbouwkundige en architectuur stromingen door de tijd heen invloed hebben gehad op de vormgeving van de stadsrand. Daarnaast is case study onderzoek gedaan naar bijzondere stadsranden en de bestaande ontwerpprincipes. Aan de hand van de gevonden informatie is een nieuwe waarderingsmethodiek opgesteld voor het waarderen van stadsrand bebouwing. Voor het testen van de methode werd de westelijke stadsrand van Amsterdam gebruikt als case study.

Uit het literatuur en case study onderzoek is gebleken dat het mogelijk is om een nieuwe en werkende waardestelling voor stadsranden op te stellen welke zich inzet op de toekomstige ontwikkeling van stadsranden. Verder blijkt uit het case study onderzoek dat de westelijke stadsrand van Amsterdam over bijzondere waarden beschikt en dat de waarderingsmethode voor stadsranden een rol kan spelen bij het benoemen van erfgoed.

Op basis van dit onderzoek zou de Gemeente Amsterdam of de monumentenzorg in de toekomst de nieuwe waardestelling als toevoeging kunnen zien bij de huidige waarderingsmethoden. Tevens kunnen ontwerpers die zich richten op de ontwikkeling van de stadsrand de ontworpen waardestelling als houvast gebruiken voor het maken van nieuwe ontwerpen of visies. Eventueel vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op het analyseren van stadsranden uit andere tijdsperiodes om meer onbekende ontwerpprincipes te achterhalen. Daarnaast is het interessant om de adviezen die uitgebracht zijn over de westelijke stadsrand te verwerken in een stedenbouwkundige visie kaart. Tot slot zou de rest van de Amsterdamse stadsrand gewaardeerd kunnen worden en zou hiermee een complete stadsranden waarderingskaart tot stand kunnen komen.

INHOUDSOPGAVE

Begrippen	10
1. Inleiding	13
2. Erfgoed waarden	
2.1 Het belang van waarden	22
2.2 Erfgoed	22
2.3 Soorten waarden en toetsing	22
2.4 Conclusie	25
3. Bestaande waarderingsmethodieken	
3.1 Bouwhistorisch onderzoek	28
3.2 Waardestelling van het AUP	31
3.3 Aangepaste waardestelling AUP	36
3.4 Conclusie	44
4. Stadsranden	
4.1 Stadsranden door de tijd heen	46
4.2 Conclusie	53
5. Case Studies	
5.1 Keuze case studies	56
6. Analyses	
6.1 Het Kamrad	62
6.2 Angelslo	70
6.3 De Bilgaard	82
6.4 Fredensborghusene	92
6.5 Oxley Park	100
6.6 Björkhagen	110
6.7 Bijzondere quick scans	126
6.8 Totaal overzicht van ontwerpprincipes	130
6.9 Conclusie	136
7. De methode	
7.1 Een nieuwe waardestelling voor stadsranden	146
7.2 De matrix	151
7.3 Het gebruik van de waardestelling	165
7.4 Interessante scenario's	167

8.	Verkenning van de Amsterdamse stadsrand	
8.1	De stadsrand van Amsterdam	170
8.2	Bestaande waarden aan de stadsrand	172
9.	Toepassing methode	
9.1	Het toepassen van de methode	178
9.2	De Westelijke Tuinsteden	180
9.3	Noorderoever	182
9.3.1	Burgemeester Hogguerstraat	183
9.3.2	Burgemeester Rendorpstraat / Jan Cupidohof	188
9.4	Confuciusplein	192
9.4.1	Platostraat / Wessel Gansfortstraat	193
9.5	Buurt 6	197
9.5.1	Daam van Harenstraat / Willem van Hembyzestraat	198
9.6	Buurt 7	202
9.6.1	Brediusstraat / Willem Mulierhof	204
9.6.2	Willem Mulierhof	209
9.6.3	Aalbersestraat / Jan van Houtenstraat	212
9.7	Buurt 10	218
9.8	Stadsranden waarderingskaart	224
10.	Conclusie	
10.1	Conclusie	226
10.2	Discussie	228
	Nawoord	232
	Literatuurlijst	236
	Bijlagen	243
	Rubrics	244
	Waardestelling voor stadsranden	320

BEGRIPPEN

Stadsrand

De stadsrand is een onderdeel van een stadsgewest en vormt de meest buitenste zone van een agglomeratie. De stadsrand omsluit de kernstad langs alle zijden en bestaat uit minder dichte bebouwing dan de kernstad. De bebouwing (met begrip van tussenliggende verkeerswegen, stadsparken en sportterreinen) blijft echter een aaneengesloten geheel vormen. De hoofdfunctie is wonen terwijl er toch vele open ruimten en andere functies kunnen voorkomen (Wikipedia, 2018).

Kreukelzone

Een gebied dat de botsing tussen het hoogstedelijke rood en het landschappelijke groen absorbeert (ARCAM, 2019).

Scheggen

Groene scheggen zijn grote aaneengesloten groengebieden die vanuit het buiten stedelijke gebied diep de stad in steken. Vaak maken deze scheggen onderdeel uit van de naoorlogse stadsuitbreidingsplannen. Tegenwoordig vormen ze vaak een belangrijke basis voor de ontwikkeling van een stad (Gemeente Amsterdam, n.b.)

Cultuurhistorische waardestelling

Overkoepelende waardestelling van een gebouw, een complex van gebouwen of een gebied, op een gewogen wijze samengesteld uit meerdere deelwaardestellingen. (Hendriks, L., & van der Hoeve, J. 2009).

Bouwhistorisch onderzoek

Onderzoek naar de bouw, verbouwing- en gebruiksgeschiedenis van gebouwen, complexen van gebouwen, of gebieden, in hun ruimtelijke samenhang, aan de hand van de vorm, de constructies, de gebruikte materialen en de afwerking. Het onderzoek brengt – onder andere aan de hand van bouwsporen – in kaart hoe de oorspronkelijke situatie was, welke veranderingen er in de loop der tijd zijn aangebracht, en het beschrijft de bestaande situatie als uitkomst van die eerdere processen (Hendriks, L., & van der Hoeve, J. 2009).

Cultureel erfgoed

Relicten uit het verleden die nu nog zichtbaar en tastbaar zijn, inclusief de daaraan verbonden gebruiken, verhalen en gewoonten. (Hendriks, L., & van der Hoeve, J. 2009).

Beschermde stads- en dorpsgezicht

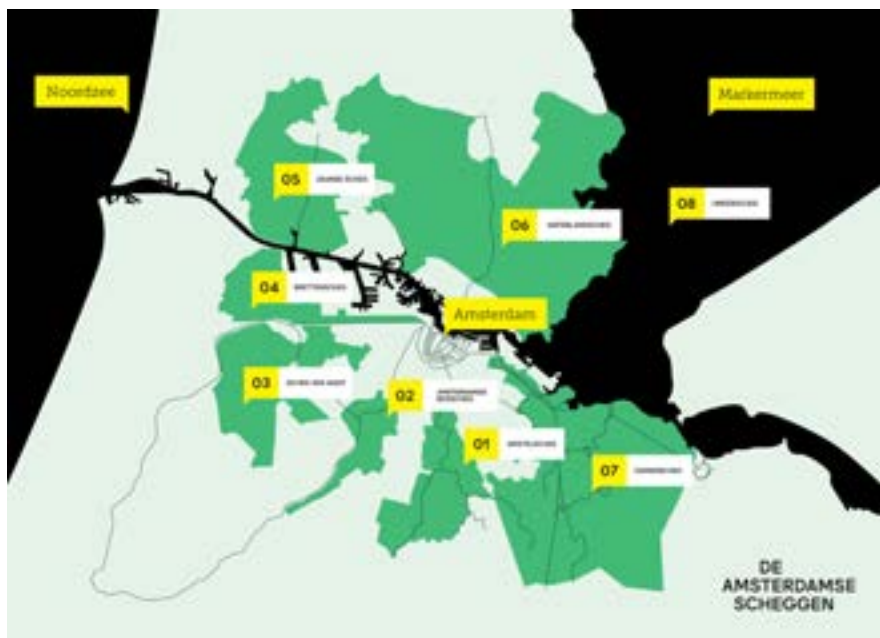
Beschermde stads- en dorpsgezichten zijn een ruimtelijk en architectonisch geheel van historische waarde. Bij beschermde gezichten wordt onderscheid gemaakt tussen van rijkswege beschermde gezichten en van gemeentewege aangewezen gezichten (Gemeente Amsterdam, n.b.)

1. INLEIDING

1.1 INLEIDING

Aanleiding

De Amsterdamse scheggen staan onder druk. De stad heeft te maken met een krappe woningmarkt waardoor de verstedelijking verder versterkt. De groene scheggen bieden veel ruimte, daarom is het behoud hiervan noodzakelijk voor de leefkwaliteit binnen de dichtbevolkte stad. Het Architectuur Centrum van Amsterdam (ARCAM) kaart dit belang aan in Het Manifest van de Scheggen. In samenwerking met verschillende architectenbureaus doen zij tien aanbevelingen over het behoud van de scheggen gericht op toekomstbestendigheid (ARCAM, 2019). Echter, dit manifest alleen is niet genoeg, daarom is het ARCAM in samenwerking met de Branchevereniging Nederlandse Architectenbureaus (BNA) het Stadsranden-lab gestart. Een lab waarin vijf ontwerpteams op zoek gaan naar een nieuwe typologie voor stadsranden, waarbij de vijf scheggen van Amsterdam als testlocatie gebruikt worden (ARCAM, 2019).

Afb. 1: Het manifest van de Scheggen (ARCAM, 2019).

Het afstudeer atelier De gemengde Metropool van de opleiding Built Environment van de Hogeschool van Amsterdam loopt parallel met het onderzoek van het Stadsranden-lab. Het atelier richt zich op transformatie van homogene milieus naar gemengde milieus in de metropool. Dit onderwerp sluit goed aan bij het onderzoek van het ARCAM. Het Stadsranden-lab start met onderzoeken vanuit het hoogste schaalniveau. Er wordt eerst gekeken naar de gehele stadsrand, waar deze precies ligt en hoe stad en landschap in elkaar over gaan. Gedurende het onderzoek wordt de schaal verkleint tot het blokniveau. Er wordt gezocht naar een manier om de beschikbare ruimte van de stadsranden effectiever te gebruiken en hier een nieuwe typologie bij te ontwerpen die voor de hele metropoolregio van belang kan zijn (BNA, 2020). In het atelier kiezen de studenten één of meerdere stadsrandlocaties uit de vijf aangewezen locaties door het ARCAM. De studenten worden aan een ontwerpteam gekoppeld om informatie uit te kunnen wisselen, maar werken wel hun eigen onderzoek en gekozen locatie uit. Ook de studenten zoomen van grote schaal in naar buurtniveau.

Een waardestelling voor stadsrand bebouwing

Wat is een stadsrand eigenlijk? Vroeger in de middeleeuwen was deze makkelijk te herkennen, want vaak waren het massieve vestigingswerken. Tegenwoordig is de stadsrand een lastig te omschrijven begrip, omdat de scheidingslijn tussen stad en landschap door de hoge mate van verstedelijking in Nederland vervaagt. Rondom stadsranden vindt een voortdurende ontwikkeling plaats. Het zijn 'kreukelzones' waar stad en landschap elkaar ontmoeten (ARCAM, 2019). De stadsrand is dus tegenwoordig niet alleen een grens, maar vaak ook een zone. Het Planbureau voor de Leefomgeving (PLB) omschrijft deze zone als de 'stadsrandzone'. Deze zone wordt gekenmerkt door de verschillende soorten overgangen van de stad naar het landschap (Planbureau voor de Leefomgeving, 2009). De overgangen dienen als een buffer tussen het verstedelijkte gebied en de natuur. De breedte van de stadsrandzone hangt af van de mate van verstedelijking. Bij een grootstedelijk gebied lijkt de stadsrandzone vaak groter.

Afb. 2: De stadsrandzone in Amsterdam Noord (Google Maps, 2020).

Functie en bestemmingsplan liggen in de stadsrandzone niet altijd vast, daarom is er ruimte voor verschillende soorten bebouwing en manieren van gebruik (ARCAM, 2019). Er zijn allerlei functies, zoals sportvelden, volkstuincomplexen, bedrijventerrein, tuinbouwgebieden en recreatiegebieden te vinden. In dit onderzoek worden al dit soort functies benoemt als 'stadsrandfuncties'. Echter, door de vaak onduidelijke invulling en lage waardering van de stadsrandzones staan ze onder druk. De zones lijken de grote vraag naar ruimte in de steden te moeten opvangen. Het feit dat er door de verscheidenheid aan functies meerdere grondeigenaren zijn met verschillende belangen maakt het beleid omtrent deze gebieden lastig. Een eenduidige ontwikkeling van de gebieden en een goed beleid voor het behoud van de groengebieden ontbreekt vaak (Ruimte + Wonen, 2018).

Om deze onduidelijkheden op te helderen is eerder al veel onderzoek naar stadsranden gedaan. Wat houdt een stadsrand in? Wat voor typologieën komen ervoor (LOLA, 2013)? Hoe kunnen deze gebieden duurzaam ontwikkeld worden (Saxion, 2012)? Dit zijn allemaal onderwerpen waar informatie over te vinden is, maar er is nog weinig bekend over de stedenbouwkundige en architectonische vormgeving van de stadsrand. Zijn de overgangen tussen stad en land vroeger ontworpen? En kunnen bestaande ontwerpprincipes een rol spelen bij de uitbreiding van de stad?

Vaak zijn aan stadsranden na oorlogse stadsuitbreidingen te vinden, ook in Amsterdam is dit het geval (Gemeente Amsterdam, z.d.). Het zijn de buitenwijken van steden. In de jaren '80 raakten deze ooit nieuwe en moderne wijken door de slechte kwaliteit van de gebouwen, achterstallig onderhoud en komst van gastarbeiders hun belangstelling kwijt (Argicola et al., 2013). Het werden achterstandswijken waar de problemen zich opstapelden. Er was sprake van veel werkloosheid, criminaliteit en overlast (Priemus, 2005). Door het verlies van belangstelling en waardering werden er grootschalige vernieuwingsprojecten opgezet, waarbij veel sloop- en nieuwbouw plaatsvond. Veel stedenbouwkundige plannen verloren hierdoor deels hun waarden. Op dit moment werd er niet gedacht aan de stedenbouwkundig en architectonische waarden van de na oorlogse bebouwing. Dit erfgoed was nog te 'jong' om als monument gezien te worden. Dit veranderde rond 1990 toen er in de monumentenzorg aandacht kwam voor het na oorlogse erfgoed. Er werd gezocht naar erkenning van de culturele waarden van deze stadsdelen. In Amsterdam werd er daarom een waardestellingsmethode voor het na oorlogse erfgoed opgesteld. Door de tijd heen werd deze methode steeds verder ontwikkeld en verfijnd (Argicola et al., 2013).

Afb. 2: Atlas AUP Gebieden Amsterdam met waardestelling voor na oorlogserfgoed (Geheugen van West, 2013).

Ondanks de hernieuwde interesse voor het na oorlogse erfgoed lijkt het alsof er één ding over het hoofd gezien wordt. Er is een vermoeden dat bij een aantal na oorlogse stadsuitbreidingen de stadsrand ontworpen is. Er zijn meerdere voorbeelden te vinden waar de overgang van stad naar landschap zorgvuldig vormgegeven is. Een voorbeeld hiervan is het Kamrad in Hilversum. In dit plan is er gebruikt gemaakt van zichtlijnen, afloop van bebouwing en op sommige plekken wordt het landschap de wijk ingetrokken. Er is weinig bekend over dit soort ontworpen stadsranden, hoeveel er bestaan en waar ze allemaal voor komen. Kennis over deze stadsranden zou een rol kunnen spelen bij het waarderen van erfgoed.

In de huidige waardestelling van na oorlogse bebouwing speelt de een ontworpen stadsrand geen rol. De gebouwen aan de rand van de wijk worden nu op dezelfde manier beoordeeld als gewone bebouwing. Het voorkomen van een bijzondere stadsrand zou een extra criteria kunnen zijn bij het waarderen van na oorlogse bebouwing. Het is het van belang voor de architectuur en stedenbouw geschiedenis om te onderzoeken of dit soort stadsrand ontwerpen vaker voorkomen en als criteria in een waardestelling opgenomen moeten worden.

In de rest van Nederland en Europa groeien de steden op een hoog tempo en zijn er veel dezelfde soort na oorlogse stadsuitbreidingen te vinden. Daarom is onderzoek naar de architectuurhistorische waarde van bebouwing aan de stadsrand niet alleen voor Amsterdam van belang, maar is het een onderwerp wat in heel Europa iets kan betekenen voor het beleid omtrent de stadsrand.

Waarde bepalen met een nieuwe methode

De stad staat onder druk en overal wordt gezocht naar plekken om bij te bouwen. De plekken die hiervoor in aanmerking komen liggen bijna allemaal in de stadsrand. Het is daarom van belang rekening te houden met de bijzondere ontwerp opgaven die de combinatie van stad en land heeft opgeleverd en de inspanning die de ontwerpers hierbij hebben geleverd. Op deze manier gaan er geen bijzondere waarden verloren en kan de kwaliteit van de stadsrand en of nieuwe bebouwing verhoogd worden. Het maken van een waardestelling die specifiek gericht is op het beoordelen van stadsranden zou op deze manier de ontwikkeling van de stadsrandzone niet verhinderen, maar juist nieuwe kwalitatieve ontwikkelingen versterken. Daarnaast is het interessant bijzondere stadsranden in kaart te brengen. Goede overgangen tussen stad en land, waar de beleving van het landschap centraal staat, zouden kunnen dienen als goede ontwerp voorbeelden.

Het doel van deze scriptie is onderzoeken of de kennis over de bijzondere waarden van stadsranden een rol kan spelen bij de huidige wijze van het benoemen van erfgoed. Dit wordt onderzocht aan de hand van het vaststellen van de architectonische en stedenbouwkundige kwaliteiten van de naoorlogse stadsrand van Amsterdam door middel van het ontwikkelen van een nieuwe waarderingsmethodiek. Daarnaast richt dit onderzoek zich op hoe de gevonden kwaliteiten bij kunnen dragen aan de transformatie van de stadsrand van Amsterdam.

Om deze methodiek op te kunnen stellen richt dit onderzoek zich op erfgoed waarden en welke hiervan een rol spelen bij de stadsrand bebouwing. Daarnaast richt dit onderzoek zich op de bestaande theorieën en methodieken voor het waarderen van bebouwing. Er wordt gekeken naar de bouwhistorische methodiek van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de methodiek voor het Algemeen Uitbreidingsplan (AUP) van de Gemeente Amsterdam en naar het proefschrift van Noor Mens die een aangepaste waardestellingsmethode van het AUP behandelt. Aan de hand van deze methodes en de gevonden waarden wordt een nieuwe methodiek opgesteld die speciaal gericht is op het beoordelen van stadsrand bebouwing. Voor het vormen van deze methode wordt het bestaande beschouwingsniveau aangepast en wordt de methode uitgebreid met kwaliteiten van stadsrand bebouwing. Op deze manier kan er vastgesteld worden aan welke eisen stadsrand bebouwing moet voldoen om als waardevol beoordeeld te kunnen worden. De nieuwe stadsrandmethodiek wordt verwerkt in een matrix, waarin de uitslag in overzichtelijke scores weergegeven wordt. De scores worden onderbouwd door een tekstuele uitleg in rubrics.

De methodiek wordt gebaseerd op ontwerpprincipes die gevonden zijn bij het onderzoeken van twintig case studies (Zie hoofdstuk case studies). De locaties van de case studies worden zorgvuldig gekozen. Ze moeten aan het landschap grenzen, overeenkomsten hebben met de lobstructuur van Amsterdam of bekend staan om hun bijzondere stadsrand ontwerp. Door middel van analyses op vier schaalniveaus (A. de eenheid, B. het ensemble, C. het gebouw, D. de ruimten) worden alle ontwerpprincipes geïnventariseerd. De kwaliteit van de casussen en bijhorende ontwerpprincipes worden beoordeeld door middel van een maatstaf. De meest succesvolle plannen (waarvan bekend is dat ze goed werken) vormen deze maatstaf. Voor het analyseren van de case studies wordt gebruik gemaakt van Google Maps, Streetview, andere kaarten en informatie uit literatuur.

Aan de hand van de gekozen case studies richt dit onderzoek zich op de architectuur en stedenbouwkundige stromingen die zich hierbij voordeden. Er zal nagegaan worden welke ideeën omtrent de vormgeving en functie van de stadsrand er bestonden. Kennis hierover is nodig om de ontwerpprincipes te kunnen beoordelen op

kwaliteit. In dit deel van het onderzoek wordt literatuuronderzoek gedaan en kaart materiaal geanalyseerd. De gevonden informatie wordt tekstueel verwerkt. De bebouwing aan de stadsranden van case studies wordt in kaart gebracht door middel van een morfologische kaart en de overgangen tussen stad en landschap worden ingedeeld in types en visueel uitgewerkt.

Na het verzamelen en beoordelen van de ontwerpprincipes wordt de nieuwe methodiek om stadsrand bebouwing mee te waarden opgesteld. In de methodiek wordt ook een onderdeel toegevoegd waarbij ingezet wordt op toekomstige scenario's. Voordat de methodiek toegepast en getest wordt zal eerst de huidige ligging van de stadsrand van Amsterdam vastgesteld worden. Hierbij zal nagegaan worden welke bebouwing aan de stadsrand van Amsterdam al aangewezen is als beschermd stads- of dorpsgezicht. Op deze manier wordt er in dit onderzoek geen dubbel werk verricht. Er zal verder gebouwd worden op bestaande informatie. In dit deel van het onderzoek wordt gebruik gemaakt van kaarten, verstrekt door de Gemeente Amsterdam. De gevonden informatie wordt verwerkt in meerdere kaarten.

De stadsrand methodiek wordt toegepast op relevante stedenbouwkundige plannen aan de stadsrand van Amsterdam. Deze worden aan de hand van de matrix en rubrics beoordeeld op waarde. De scores worden per plan uitgewerkt in een stadsrandwaardingskaart. Aan de hand van de scores wordt er een advies uitgebracht over toekomstige aanpassingen aan de stadsrandbebouwing.

Structuur van de scriptie

Dit onderzoek bestaat uit vier delen. Het eerste deel beschrijft de vorming van het theoretische kader. Hierin worden de waarden in de erfgoedwereld en bestaande waardestellingsmethodes onderzocht. Ook richt dit onderzoek zich op de achtergrond van stadsranden en wat de invloed van architectonische en stedenbouwkundige stromingen is geweest op de vormgeving hiervan. Het tweede deel bestaat uit een onderzoek naar bijzondere stadsranden en de hierbij toegepaste ontwerpprincipes. Dit wordt vorm gegeven in zes uitgebreide analyses van de case studies op verschillende schaalniveaus. De bevindingen uit de analyses worden in dit deel van het onderzoek uitgebreid behandeld. In het derde deel van het onderzoek worden de gevonden bevindingen vertaald naar een nieuwe waarderingsmethodiek voor stadsrand bebouwing. De methode wordt stapsgewijs opgebouwd en uitgelegd. In het vierde deel wordt onderzoek gedaan naar de ligging van de naoorlogse stadsrand van Amsterdam en wordt de nieuwe methodiek toegepast op een klein deel van de stadsrand. De uitkomst van het toepassen van de methodiek, de nieuwe waarden, worden gepresenteerd in een stadsranden waardingskaart. De gevonden waarden worden vervolgens gekoppeld aan een toekomstscenario, waardoor advies kan worden uitgebracht omtrent het behoud en/of verbetering van de stadsrand. In het laatste deel van het onderzoek worden ook de uitkomsten van dit onderzoek besproken in de conclusie. De aanvechtbare uitkomsten worden besproken in de discussie en eventuele ideeën voor verder onderzoek komen naar voren in de aanbeveling.

2.ERFGOED WAARDEN

2.1 HET BELANG VAN WAARDEN

Bij het verbouwen van panden of transformeren van gebieden wordt er eerst naar de waarden van het object gekeken. Bij het aanpassen van stadsranden wordt er in de huidige erfgoed wereld geen onderzoek gedaan naar de waarden van de stadsrand en de invloed hiervan op het stedenbouwkundig of architectonisch ontwerp. Er wordt beoordeeld alsof de stadsrand niet bestaat. Kennis over de voorkomende waarden van stadsranden zou een grote rol kunnen spelen bij de ontwikkeling of transformatie van de stadsrand en zou een ondersteunende rol kunnen hebben bij het maken van nieuwe ontwerpen. In dit deel van het onderzoek wordt er onderzoek gedaan naar de waarden die van belang zijn bij het beoordelen van stadsrand bebouwing.

2.2 ERFGOED

Het verleden is op allerlei manieren terugvinden in de menselijke samenleving, maar is voornamelijk goed af te lezen aan de bebouwde omgeving. Er zitten bijvoorbeeld verwijzingen naar het verleden in de structuur van landschappen, plattegronden van steden en dorpen en in vormen en constructies van gebouwen. Gebouwen of gebieden laten een bepaald tijdsbeeld zien en herbergen elementen van vroeger. Het is van belang dat er voldoende kennis is over de waarden van erfgoed, zodat er in de toekomst op de juiste manier mee kan worden omgegaan. Om de waarde van iets vast te stellen wordt er gebruik gemaakt van waardestellingen. Uit de uitkomsten hiervan kan opgemaakt worden hoe er bij het veranderen of beheren van een gebouw zo goed mogelijk rekening gehouden kan worden met de bouwkundige of landschappelijke geschiedenis. Waardestellingen kunnen bijdragen aan waarden- en verwachtingskaarten van gebieden, of informatie verstrekken bij het maken van selecties voor het aanwijzen van monumenten of beschermde stads- en dorpsgezichten (Hendriks & van der

Afb. 1: Nederlands erfgoed (Het Financieel Dagblad, z.d.).

2.3 SOORTEN WAARDEN EN TOETSING

De mens hecht waarden aan bepaalde voorwerpen of objecten. Dit kan uiteenlopen van persoonlijke waarden tot waarden die gevormd worden door groepen of door een gehele samenleving. Door gebruik te maken van waardestellingen kunnen deze waarden zichtbaar gemaakt worden. Waarden toewijzen aan objecten uit het verleden vormt de essentie van het denken over erfgoed (Mens, 2019). Het maken van een waardebeoordeling is belangrijk, omdat de waarden invloed hebben op de beslissingen die gemaakt worden (Manson, 2002). De term 'erfgoed waarde' wordt gebruikt om alle soorten waarden die toegekend worden aan gebouwen of landschappen samen te vatten. De term 'culturele waarde' vat het belang van alle toegekende waarden samen (de la Torre & Mason, 2003).

Nederland kent pas vanaf de 19e-eeuw het proces van het toekennen van waarden (Kuipers, 2012). Dit proces is in de loop van de tijd ontwikkeld, verfijnd en gemoderniseerd. In Nederland wordt dit proces 'cultuurhistorische waardestelling' genoemd. Met als doel erfgoed te kunnen aanwijzen als rijks-, provinciaal- of gemeentelijk monument. Daarnaast kan een waardering gaan over de restauratie, aanpassing of herbestemming van een object. Uit de waardestelling kan op deze manier advies gegeven worden over toekomstige ingrepen (Mens, 2019).

Als men het heeft over erfgoed kunnen er verschillende soorten waarden onderscheiden worden. Er zijn materiële en immateriële waarden. Materiële waarden kunnen alle waarneembare en stoffelijke eigenschappen van een object zijn, die zijn vastgelegd bij het ontwerp en de uitvoering daarvan. Immateriële waarde kan omschreven worden als de betekenis die aan een object wordt gekoppeld. Beide soorten waarden kunnen een andere invloed hebben op de waardebeoordeling. In dit onderzoek spelen de waarden een belangrijke rol bij het beoordelen van de stadsrandbebouwing en vormen daarom onderdeel van de op te stellen waardestelling.

Materiële waarden (tastbaar)

Stedenbouwkundige waarden

Bij het onderzoek naar de historische waarden van gebouwd erfgoed is het belangrijk om te kijken naar de stedenbouwkundige waarden. Deze waarden vormen de ruimtelijke, esthetische of functionele kwaliteiten. Uit de stedenbouwkundige elementen kan de ontwikkeling van de ontwerpende disciplines herleid worden. Ook schetsen ze een beeld van de ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van de stedenbouwkundige structuur. Bij het onderzoeken van de stedenbouwkundige waarden kan er gekeken worden naar de samenhang van functies, schaal en de verschijningsvorm van de bebouwing. De stedenbouwkundige elementen waar de waarden op gebaseerd worden zijn de infrastructuur, groenstructuur en de waterwegen. Daarnaast de verkaveling, de stedenbouwkundige ruimtes en de overgang tussen openbaar en privé. Tevens spelen de geomorfologische ondergrond, de landelijke elementen, zoals dijken of een nederzettingsstructuur een rol. Kennis over de stedenbouwkundige waarden kan helpen bij het aanwijzen van een beschermd stads- of dorpsgezicht (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2014).

Architectonische waarden

Bij het uitvoeren van cultuurhistorisch onderzoek wordt ook gekeken naar de architectonische waarden van gebouwen. Hierbij gaat het om de architectonische verschijningsvorm, de vormgeving, ornamentiek en mate-

realisatie en hoe deze zich verhoudt tot zijn omgeving. Ook de samenhang tussen het exterieur en het interieur speelt hierbij een rol. Bij de architectonische waarden gaat het voornamelijk om de esthetische waarden van een gebouw en hoe de bouwstijl hiervan afgeleid kan worden. Ook uit deze waarden zich in het belang voor de architectuurgeschiedenis en het oeuvre van een architect (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, z.d.). In dit onderzoek wordt alleen gekeken naar de grote vormen en elementen. Onderzoek naar de materialisatie, detaillering en het interieur heeft geen verbinding met het schaalniveau van het landschap en zou daarom te diep gaand zijn.

Ensemble waarden

De ensemble waarden drukken de mate van samenhang tussen de objecten en de omgeving, of tussen de samen van de gebouwen onderling uit. Het gaat om de waardering van het geheel van de bij elkaar passende onderdelen. Bij het vaststellen van de ensemble waarden is het belangrijk om op de achterliggende ontwerp disciplines te letten en hoe het ontwerp beleefd moet kunnen worden (Bureau Helsdingen, z.d.). Het ontbreken van onderdelen van het ensemble kan er voor zorgen dat het geheel lastiger te beleven is en de oorspronkelijke situatie niet meer waar te nemen is. De ensemble waarden hoeven niet per definitie allen te bestaan uit gebouwen. Landschappelijke elementen kunnen ook bij een ensemble betrokken worden.

Integriteit (gaafheid)

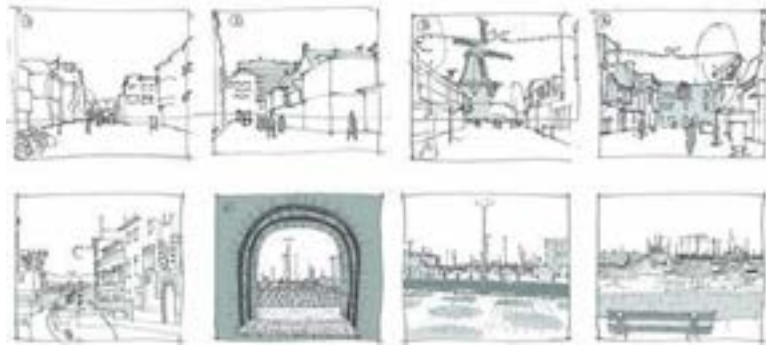
Integriteit zegt iets over de gaafheid en de mate waarin een object of stedenbouwkundig plan intact is. Op het gebouw niveau gaat integriteit over de architectonische gaafheid en de herkenbaarheid van de materialisatie, ornamentiek, het exterieur en interieur en de constructie. Ook moet het object een herkenbare uitdrukking zijn van de originele functie. Bij het ensemble gaat het over de gaafheid en herkenbaarheid van het geheel van onderdelen. Hieronder vallen de gebouwen, de aangelegde groenstructuur en inrichting, zoals schuttingen en straatmeubilair. Ook de visuele verbindingen vallen onder dit schaalniveau. Op stedenbouwkundig niveau gaat het om de gaafheid en herkenbaarheid van de originele ruimtelijke structuur en plaatsing van de bebouwing als geheel. Hierbij hoort ook de gaafheid van de oorspronkelijke bebouwing en die van de visuele verbindingen tussen de stedelijke of landschappelijke context (Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed, 2014.) Aan de mate van integriteit kunnen potentiële en bestaande waarden gekoppeld worden. De bestaande waarden zijn de al zichtbare en/of bruikbare waarden van een object. De potentiële waarden kunnen worden omschreven als waarden die al in het object aanwezig zijn, maar pas na architectonisch-stedenbouwkundige aanpassingen bruikbaar zijn (Mens, 2019). Aan de monumentenzorg wordt vaak toegerekend vooral bezig te zijn met bestaande waarden en alleen deze te willen behouden. In dit onderzoek worden daarom de bestaande waarden onderzocht, maar vooral ingespeeld op de potentiële waarden.

Immateriële waarden (ontastbaar)

Belevingswaarden

De belevingswaarden vallen onder de culturele waarden. Dit soort waarden hebben betrekking tot de zintuiglijke waarneming (zien, ruiken, voelen) van het erfgoed. Het vaststellen van de belevingswaarden is ingewikkeld, want deze per persoon verschilt. Wel staat vast dat de manier waarop we de gebouwde omgeving beleven bepaald wordt door natuurlijke en culturele factoren. De belevingswaarden in het erfgoed beperken zicht tot de directe omgeving (bebouwing, landschap en kunst). In dit onderzoek gaat het om de belevingswaarde van het

landschap en hoe de architectonische en stedenbouwkundige inrichting dit versterkt. Freek Coeterier maakt in de belevingswaarde van het landschap onderscheid tussen de fysieke, sociale en individuele realiteit van het landschap (Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed, 2014). In dit onderzoek wordt alleen ingespeeld op de fysieke realiteit van het landschap.

Afb. 2: *Serial Vision* (Gordon Cullen, 1961).

Toetsing

Bij het maken van waardestellingen werkt men met toetsingscriteria om de hoogte van de waarden te verduidelijken. Werken met toetsingscriteria is complex, omdat een verkeerde formulering hiervan niets zeggend kan zijn. Het is ingewikkeld of bijna onmogelijk om een regel of een methodiek te ontwikkelen die houvast biedt bij het beoordelen van alle en nog te realiseren ontwerpen. Ook is het werken met beoordelingscriteria lastig, omdat de geformuleerde elementen altijd een subjectieve ondertoon hebben (Meinsma & Borkent, 1995). Toch wordt er veel gebruik gemaakt van methodieken met scores, omdat dit het uitdrukken van bestaande waarden makkelijker maakt.

In de praktijk van de monumentenzorg bestaan meerdere soort methodieken voor het vaststellen van waarden. De methode van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed is een vaste methode voor het toepassen van bouwhistorisch onderzoek. Deze richtlijnen geven ook een methode voor het uitvoeren van een waardestelling. De methode wordt gebruikt door de meeste bouwhistorische onderzoekers, maar voor bepaalde objecten en waarden is deze niet bruikbaar. Daarom is deze door verschillende instellingen aangepast en doorontwikkeld. Om deze reden gebruiken veel instellingen hun eigen specifieke methodes. In dit onderzoek worden de meest belangrijke en relevante (Nederlandse) methodes besproken, die gebruikt kunnen worden voor het opstellen van een specifieke methode voor het waarderen van stadsrand bebouwing.

2.4 CONCLUSIE

Uit het onderzoek naar waarden is gebleken dat een deel van de onderzochte erfgoedwaarden ook kan gelden voor het waarderen van stadsranden. Dit geldt voor de architectonische waarden, stedenbouwkundige waarden, ensemble waarden en integriteit. Echter aan deze waarden ontbreekt de mogelijkheid om de mate van de beleving van het landschap vast te kunnen stellen. Daarom is gebleken dat het belangrijk is om de belevingswaarden toe te voegen aan de waardestelling. De genoemde waarden kunnen per schaalniveau in de waardestelling verwerkt worden.

3. BESTAANDE METHODIEKEN

3.1 BOUWHISTORISCH ONDERZOEK

De bouwhistorische methode is de officiële methode die vanuit de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed wordt gegeven voor het onderzoek doen naar de geschiedenis van oude huizen en gebouwen. Het is in Nederland de meest gebruikte methode. Gebouwen of complexen van gebouwen worden geanalyseerd aan de hand van onderlinge samenhang, vorm, constructie en gebruikte materialen en afwerking. Er wordt gekeken naar hoe er verantwoordelijke keuzes gemaakt kunnen worden door middel van een bouw- en gebruiksgeschiedenisanalyse en het maken van een waardestelling. Hierbij is de oorspronkelijke situatie het uitgangspunt en worden aanpassingen die in de loop van de tijd gedaan zijn onderzocht. De bouw historici brengen aan de hand hiervan de bouw-, verbouwings- en gebruiksgeschiedenis in kaart (Hendriks & van der Hoeve, 2009). Bouwhistorisch onderzoek kan voor verschillende doelen ingezet worden, maar methode wordt het meest gebruikt voor individuele gebouwen. Vaak wordt er vanuit de eigenaar, gemeente, projectontwikkelaar of andere initiatiefnemer een onderzoek aangevraagd, vaak wordt dit uitgevoerd door een gespecialiseerd bureau. Voorafgaand aan het onderzoek wordt een vragenlijst en Programma van Eisen. Hierin worden alle uitgangspunten, zoals het doel, inhoud, omvang en wensen van de belanghebbende, in vastgelegd. Het hele proces van bouwhistorisch onderzoek wordt vastgelegd in een eenduidig rapport, waarin ook de beschrijvingen, tekeningen en de cultuurhistorische waardestelling in op zijn genomen.

Tabel 1: inbedding van bouwhistorisch onderzoek in het bouwproces (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2009).

De waardestellingsmethode van de Rijksdienst voor Cultureel erfgoed maakt de cultuurhistorische waarden van onderzoeksobject duidelijk. In hun richtlijnen hebben zij het over een aantal soorten waarden:

- Algemene historische waarden
- Ensemblewaarden of stedenbouwkundige waarden
- Architectuurhistorische waarden
- Bouwhistorische waarden
- Waarden vanuit de gebruikstheorie

Deze worden de 'deelwaarden' genoemd. Vanuit deze wordt één samenhangende waardestelling vastgesteld, een overkoepelende 'cultuurhistorische waarde'. Vanuit deze methode wordt geadviseerd de beoordeling van elk van deze waarden aan de hand van de criteria gaafheid en zeldzaamheid uit te voeren. In de methode wordt er voor elke waarde een set van criteria gedefinieerd, zie afb. 2 (Mens, 2019).

Bij een waardestelling wordt er beroep gedaan op referentie objecten. Deze objecten kunnen buiten het object of gebied, of binnen het object of gebied gezocht worden. In het eerste geval gaat het om een 'contextuele waardestelling'. Hierbij worden de cultuurhistorische waarden van het onderzoeksobject vergeleken met soortgelijke gebouwen op meerdere schaalniveaus, plaatselijk, regionaal of landelijk. In het tweede geval wordt er gesproken van een 'interne waardestelling'. Hierbij wordt in het onderzoek het relatieve belang van onderdelen en aspecten van een bouwwerk of structuur bepaald door ze te benoemen als hoge, positieve of indifferente monumentwaarden. Het denken over verschillende schaalniveaus zorgt voor een bepaalde systematiek in deze methode. Zo wordt er onderscheid gemaakt tussen verschillende beschouwingsniveaus (Hendriks & van der Hoeve, 2009):

- Het gebied
- Het ensemble van gebouwen, het gebouw, het cluster
- De ruimten zelf
- De elementen
- De componenten

De nadruk bij deze methode ligt op het maken van een beschrijving van het object, de criteria worden uitgewerkt aan de hand van een geschreven tekst. De kern achter deze waardestelling is het kunnen aanwijzen van monument beschermde stads- of dorpsgezichten.

Algemene historische waarden (gerelateerd aan maatschappelijke ontwikkelingen)

- Belang van het object/complex als uitdrukking van (een) culturele, sociaal-economische en/of geestelijke ontwikkeling(en);
- Belang van het object/complex als uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling(en);
- Belang van het object/complex als uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en);
- Belang van het object/complex wegens innovatieve waarde of pionierskarakter.

Ensemblewaarden (samenhang) en stedenbouwkundige waarden

- Belang van het object/complex als essentieel onderdeel van een groter geheel dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van (inter)nationale betekenis is;
- Belang van het object/complex wegens de situering, verbonden met de ontwikkeling/uitbreiding van een streek, stad of wijk;
- Belang van het object/complex wegens de wijze van verkaveling/inrichting/voorzieningen;
- Belang van het object/complex voor het aanzien van een streek, stad, dorp of wijk;
- Belang van het object/complex wegens de hoge kwaliteit van de bebouwing en de historisch- ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen, wegen, wateren en/of de bodemgesteldheid.

Architectuurhistorische waarden

- Belang van het object/complex voor de geschiedenis van de architectuur;
- Belang van het object/complex voor het oeuvre van een bouwmeester of architect;
- Belang van het object/complex wegens de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp;
- Belang van het object/complex wegens de ornamentiek;
- Belang van het object/complex wegens de interieurafwerking (in samenhang met het exterieur).

Bouwhistorische waarden

- Belang van het object/complex voor de geschiedenis van de bouwtechniek;
- Belang van het object/complex vanwege de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis (historische gelaagdheid);
- Belang van het object/complex wegens het materiaalgebruik.

Waarden vanuit de gebruikshistorie (gerelateerd aan het object van onderzoek)

- Belang vanwege de ordening, samenhang of inrichting van gebouwen of ruimten, passend bij een (historische) functie, gebruik of productie in het object/complex;
- Belang vanwege een (historische) functie, gebruik of productie in het object/complex;
- Belang van het object/complex als herinnering aan een historische gebeurtenis of prominente bewoner/gebruiker/opdrachtgever.

Elk van deze deelwaarden wordt getoetst aan de hand van de criteria gaafheid (authenticiteit) en zeldzaamheid.

Tabel 2: Aandachtspunten uitgewerkt per deelwaardestelling (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2009).

3.2 WAARDESTELLING AUP

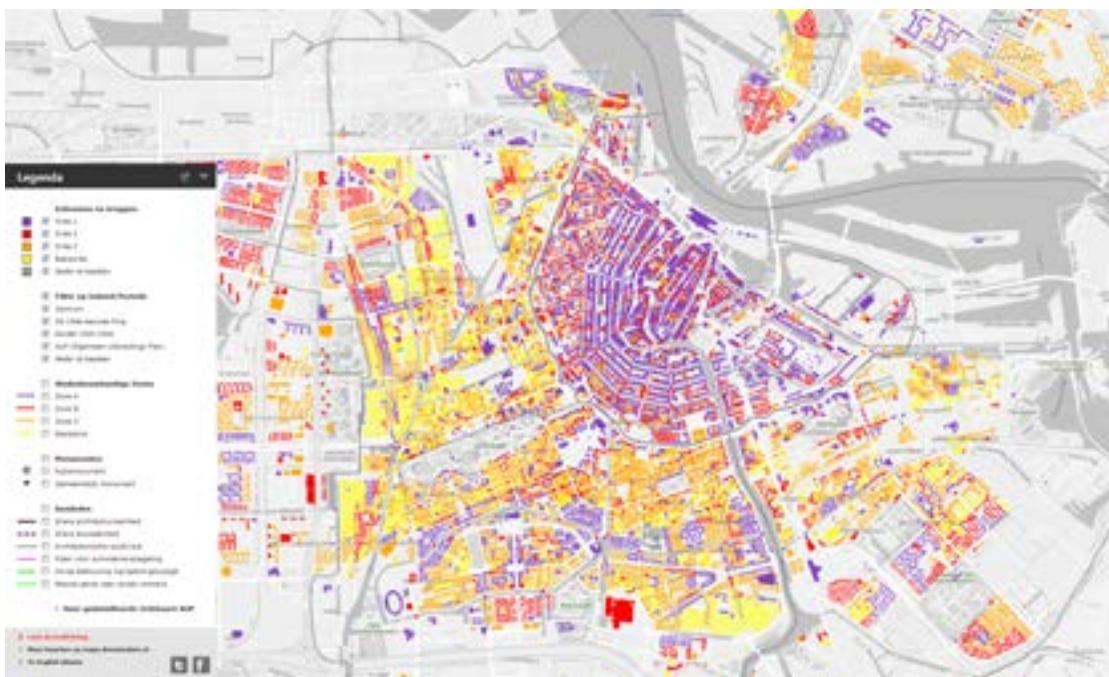
In Amsterdam is een groot aantal bijzondere gebouwen en stedenbouwkundig plannen aanwezig. Een deel hiervan is aangewezen als bescherm- stads of dorpsgezicht, rijksmonument of heeft zelfs de status van Werelderfgoed. Om deze te kunnen aanwijzen heeft de gemeente Amsterdam door de jaren heen meerdere methodieken ontwikkeld waar beoordeeld wordt op basis van Architectuur. De stad kent een aantal ruimtelijke systemen van bijzondere cultuurhistorische waarde: het gebied binnen de Singelgracht, de 19e-eeuwse ring, de Gordel '20-'40 en het AUP. Voor elk ruimtelijk systeem bestaat een gespecialiseerde methodiek.

De Gemeente van Amsterdam heeft per zone de culturele waarden van gebouwen en gebieden weergegeven op waarderingskaarten. Per gebied worden er criteria beschreven die bij de beoordeling van erfgoed gehanteerd worden. In waarderingskaarten worden eenheden in hun samenhang en onderlinge verscheidenheid beschreven en met elkaar vergeleken. De waarden worden per gebied bepaald en zijn verdeel in drie ordes waarbij de derde de hoogste is. Dit onderzoek gaat over naoorlogse stadsrand bebouwing, dus wordt er gebruik gemaakt van de waarderingscriteria van AUP- en Post- AUP.

Waardestelling AUP en Post-AUP

De naoorlogse bebouwing van het AUP vroeg om een eigen waarderingsmethodiek. Bij deze plannen ligt de nadruk op de stedenbouwkundige indeling en niet meer op de architectonische uitwerkingen (van Rossum, 2002). Daarnaast is er een nieuw stadsbeeld ontstaan door middel van open bebouwingswijze gedomineerd door openbaar groen.

De waardestellingsmethode is gebaseerd op de landelijke methode en de ontwikkeling ervan loopt parallel. In de loop van de tijd is deze meerdere keren aangepast. In de methodiek worden de stedenbouwkundige en architectonische aspecten in verband gebracht met de bestaande gebruikswaarden (Mens, 2019). De waarderingskaarten die hieruit voort komen gaan dan ook niet over complete bescherming, maar over goed onderbouwde waardering, zodat goede afwegingen gemaakt kunnen worden bij ontwikkeling van de stad (Agricol, 2013).

Afb. 1: Waarderingskaart architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit (Gemeente Amsterdam, z.d.)

Methode en Criteria

In de waardestelling wordt de oorspronkelijke planopzet en uitvoering gewaardeerd. In het AUP is de architectuur namelijk niet los te koppelen van de stedenbouwkundige opzet. 'De samenhang tussen repeterende architectuureenheden, de verkavelingswijzen en woningtypologieën en de stedenbouwkundige opzet als geheel is de drager van de karakteristiek' (Gemeente Amsterdam, 2019).

De conclusies over de waardering van de objecten is gebaseerd op vier aspecten:

Architectonische aspecten

- A. De interne organisatie van het object en de typologie (bijvoorbeeld galerijwoning, eengezinswoning, portieketageflat, enz.)
- B. De Ruimtelijke vormgeving van objecten (architectuur)

Stedenbouwkundige aspecten

- C. De groepering van objecten (verkaveling)
- D. De bijdrage van objecten aan de kwaliteit van tuin stedelijke ensembles als geheel (relatie met veld als geheel)

De objecten worden aan de hand van deze vier aspecten beoordeeld met 1 tot 5 punten.

Per onderdeel zijn de volgende puntenwaarderingen toegekend:

A. De interne organisatie/typologie van het object

2 punten - Geringe kwaliteit wat betreft uitwerking van een bepaald woningtype* of gebouwtype, wijze van ontsluiting, ligging op de zon en relatie met de openbare ruimte.

3 punten - Typologie die wat betreft uitwerking van een bepaald woningtype* of bijzonder gebouwtype, wijze van ontsluiting, ligging op de zon en relatie met de openbare ruimte representatief is voor de AUP gebieden.

4 punten - Hoge kwaliteit wat betreft uitwerking van een bepaald woningtype* of bijzonder gebouwtype, wijze van ontsluiting, ligging op de zon en relatie met de openbare ruimte.

5 punten - Monumentwaardige kwaliteit wat betreft uitwerking woningtype* of bijzonder gebouwtype, wijze van ontsluiting, ligging op de zon en relatie met de openbare ruimte.

B. De ruimtelijke vormgeving/architectuur van objectenpunten

2 punten - Geringe kwaliteit wat betreft vormgeving van samenhang tussen vorm en constructie, toepassing van moderne materialen, expressieve uitdrukking van verschillende functies binnen het ontwerp als het geheel.

3 punten - De vormgeving van de samenhang tussen vorm en constructie, toepassing van moderne materialen en expressieve uitdrukking van functies binnen het ontwerp als geheel is representatief voor de AUP gebieden.

4 punten - Hoge kwaliteit wat betreft vormgeving van samenhang tussen vorm en constructie, toepassing van moderne materialen, expressieve uitdrukking van verschillende functies binnen het ontwerp als het geheel.

5 punten - Monumentwaardige kwaliteit wat betreft vormgeving van samenhang tussen vorm en constructie, toepassing van moderne materialen, expressieve uitdrukking van verschillende functies binnen het ontwerp als geheel.

C. De groepering/verkevelingseenheid van objecten

2 punten - Geringe kwaliteit in de plaatsing van (al dan niet repeterende) architectuureenheden in een als één geheel ontworpen groepering, waarin een gevarieerd beeld ontbreekt en wisselwerking met de openbare ruimte zwak is.

3 punten - De plaatsing van (al dan niet repeterende) architectuureenheden in een als één geheel ontworpen groepering, waarin een gevarieerd stadsbeeld ontstaat met een combinatie van een zekere beslotenheid en open zichtlijnen naar buiten (of: een sterke wisselwerking met de openbare ruimte) is representatief voor de AUP gebieden.

4 punten - Hoge kwaliteit van plaatsing van (al dan niet repeterende) architectuureenheden in een als één geheel ontworpen groepering, waarin een gevarieerd stadsbeeld ontstaat met een combinatie van een zekere beslotenheid en open zichtlijnen naar buiten (of: een sterke wisselwerking met de openbare ruimte).

5 punten - Monumentwaardige kwaliteit van plaatsing van (al dan niet repeterende) architectuureenheden in een als één geheel ontworpen groepering, waardoor een gevarieerd stadsbeeld ontstaat met een combinatie van een zekere beslotenheid en open zichtlijnen naar buiten (of: een sterke wisselwerking met de openbare ruimte).

D. De bijdrage van objecten aan de kwaliteit van tuinstedelijke ensembles als geheel.

2 punten - Onsamenvhangende, verstoorde relatie tussen architectuureenheid of groepering van architectuureenheden met de compositie van het veld als geheel.

3 punten - De relatie tussen architectuureenheid, de verkeveling en de compositie van het bebouwingsveld en het tuinstedelijke karakter als geheel is representatief voor de AUP gebieden.

4 punten - Hoge kwaliteit in de relatie tussen architectuureenheid, de verkeveling en de compositie van het bebouwingsveld en het tuinstedelijke karakter als geheel.

5 punten - Monumentwaardige kwaliteit in de relatie tussen architectuureenheid, de verkeveling en de compositie van het bebouwingsveld en het tuinstedelijke karakter als geheel.

De totaalscore (0-20) volgt uit de optelling van het aantal punten van elk van de vier aspecten. Deze leidt tot de ordewaardering op de totaalwaarderingskaart (Gemeente Amsterdam, 2019).

De gebouwen kunnen aan de hand van de totaalscore ingedeeld worden in vier ordes:

1. Basisorde (score 0-10): Lage waarde

Een voor de periode kenmerkende architectuureenheid zonder architectonische of stedenbouwkundige meer-

waarde, ofwel ontstaan door geringe ontwerpqualiteit ofwel door latere, ingrijpende wijzigingen waardoor deze de architectonische meerwaarde en/of bijdrage aan de compositie van de verkaveling heeft verloren.

2. Orde 3 (score 11-14): Middelhoge waarde

Een architectuureenheid met een voor de periode kenmerkende vormgeving en/of kenmerkende typologie en/of belangrijke bijdrage aan de compositie van de verkaveling en het veld.

3. Orde 2 (score 15-17): Hoge waarde

Een architectuureenheid met een voor de periode karakteristieke architectonische vormgeving en/of typologie, die bovendien een belangrijke bijdrage levert aan de compositie van de verkavelingseenheid en het veld.

4. Orde 1 (score 18-20): Monumenten of monumentwaardige bebouwing.

Een architectuureenheid die op basis van typologie, een voor die periode bijzondere en/of karakteristieke architectonische vormgeving, de positie in een verkaveling eenheid en/of zijn bijdrage aan een verkaveling en veld de status heeft van rijks- of gemeentelijk monument of daarvoor in aanmerking komt.

Toekomstperspectief

De waarderingskaarten van de Gemeente Amsterdam geven indirect advies over een toekomstperspectief. Bij een hoge architectonische en stedenbouwkundige waarden is behoud wenselijk, andersom niet. In dit geval is er ruimte voor transformatie of aanpassing. Bij de beoordeling wordt dan ook rekening gehouden met wijzigingen aan de bestaande bebouwing. Hierbij gaat het vooral om hoe deze zich verhouden tot de bestaande architectonische kwaliteit (Gemeente Amsterdam, 2019).

Aan de architectuuroordes WA-basis, WA3, WA2 en WA1 zijn de volgende criteria verbonden:

WA-basis

Handhaven van vorm en massawerking voor zover deze belangrijk is voor de compositie van de verkaveling en de relatie met het veld als geheel.

WA3

Handhaven en herstellen van de oorspronkelijke karakteristiek en samenhang in het gevelbeeld, waarbij afwijking in materiaal, kleur en detaillering mogelijk is.

■WA2

Handhaven en herstellen van de oorspronkelijke elementen in vorm, maat, materiaal, detaillering, verhouding en kleur of vormgeving van een vergelijkbare kwaliteit. Het gebruik van niet oorspronkelijke materialen is mogelijk mits dit gebeurt met respect voor de authenticiteit van de gevel.

■WA1

Handhaven en herstellen van de voor de vormgeving bepalende kenmerken, zoals maat, materiaal, detaillering,

verhouding en kleur. Dit moet zoveel mogelijk gebeuren in authentiek materiaal, kleur en detaillering en rekening houdend met de samenhang in het gevelbeeld.

In het geval van sloop en vernieuwing van bestaande verkavelingen in de AUP-gebieden dienen de onderstaande criteria, die volgen uit de gecombineerde waardering voor stedenbouwkundige aspecten, als uitgangspunt:

■C+D = 2-3 punten

Handhaven van de ruimtelijke continuïteit die kenmerkend is voor de compositie van het bebouwingsveld.

■C+D = 4-5 punten

Handhaven van de samenhang tussen de verkaveling van de bebouwing en de compositie van het veld als geheel zoals dat tot uitdrukking komt in de doorkoppeling van de groenstructuur op de verschillende schaalniveaus dient uitgangspunt te zijn.

■C+D = 6-7 punten

Handhaven van de ontwerpprincipes die ten grondslag liggen aan de relatie tussen bebouwing en openbare ruimte als het gaat om de compositie van elementen als zichtlijnen, relatie openbaar en privaatgebied en de samenhang met het tuinstedelijk ensemble van het veld.

■C+D = 8-10 punten

Handhaven van de ruimtelijke kwaliteit van de verkavelingseenheid zoals die tot uitdrukking komt in de relatie bebouwing en ontwerp openbare ruimte als het gaat om de compositie van elementen als zichtlijnen, relatie openbaar en privaatgebied en de samenhang met het tuinstedelijk ensemble van het veld

3.3 AANGEPASTE WAARDESTELLING AUP

Het proefschrift van Noor Mens onderzoekt de architectuurhistorische waardestelling van naoorlogse wijken. Zij streeft na de erfgoedwetenschap aan te vullen met innovaties binnen de architectuurgeschiedenis. Het doel van het proefschrift is twee disciplines, de architectuurgeschiedenis en de erfgoedwetenschap, opnieuw met elkaar te verbinden. Door de architectuurhistorische kennis te combineren met de erfgoedwetenschap hoopt zij de theorie en de praktijk met elkaar te kunnen verbinden. In haar onderzoek doet zij dit door eerst in te gaan op de ontstaansgeschiedenis van het erfgoedwetenschap en architectuurgeschiedenis. Mens stelt dat 'het perspectief van de architectuurgeschiedenis kan het denken over erfgoed verreiken door zich op een gebiedsgerichte benadering te baseren en de relatie tussen objecten en open ruimte te onderzoeken tegen de achtergrond van de denkwereld die erachter ligt' (Mens, 2019, deel 1, pp. 280). Deze nieuwe manier van denken noemt zij essentieel voor het ontwikkelen van een nieuwe wetenschappelijke methode om de architectonische en stedenbouwkundige waarden van de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam vast te stellen (Mens, 2019).

Mens ziet tekortkomingen in de huidige waardestelling van naoorlogse wijken in Amsterdam. In deze methode lijkt het lastig de ruimtelijke relaties tussen de verschillende schaalniveaus vast te leggen. Dit maakt dat de waarden op de verschillende schaalniveaus niet van elkaar te onderscheiden zijn. De tweede lacune gaat over de relatie tussen de erfgoedwetenschap en de praktijk van het maken van waardestellingen. De eerste zou te abstract zijn voor de concrete praktijk.

Deze beide tekortkomingen vroegen om het opstellen van een nieuwe methode waar een onderscheidt gemaakt kan worden tussen de stedenbouwkundige en architectonische waarden. Mens richt zich daarom op een getrappt model, omdat het op deze manier mogelijk is de verschillende schaalniveaus individueel te benaderen. Haar onderzoek richt zich op het architectonische object en wil vanuit hier de effecten op de stedenbouwkundige omgeving beschrijven en omgekeerd. Ze baseert haar onderzoek op de bestaande orde kaarten van het AUP en de hierbij horende methodiek.

Noor Mens en Methodiek

In de nieuwe methode gaat Mens uit van meerdere soorten waarde die invloed hebben op de waardestelling: Culturele en historische waarden, esthetische idealen, fysieke waarden, ensemble waarden, zeldzaamheids-waarde, representativiteit, integriteit, authenticiteit en architectonische en stedenbouwkundige waarden. De laatste twee vormen de kern van de methodiek. De waardes zijn op meerdere schaalniveaus toe te kennen. Mens kiest voor de waardering van boven naar beneden en gebruikt daarom de volgende verdeling in haar methode:

1. Het district (de Westelijke Tuinsteden in hun totaliteit, oftewel Amsterdam-Nieuw West)
2. De wijk (in het geval van de Westelijke Tuinsteden de afzonderlijke eenheden Slotermeer, Geuzenveld, Slotervaart en Osdorp; elk van deze eenheden werd ook wel als 'tuinstad' aangemerkt)
3. De buurt (de bouwstenen voor de wijken, die in de Westelijke Tuinsteden praktisch samenvielen met de deelplannen)
4. Het object (een ensemble – hier opgevat als een coherente verzameling gebouwen, meestal door één architect ontworpen, die meerder bouwblokken kan beslaan of een gebouwencomplex dat uit meerdere bouwdelen kan bestaan)
5. De bouwblokken of bouwdelen (typen, oriëntatie, constructie)
6. De ruimten (ruimtelijke opzet en plattegronden van de gebouwen)
7. De architectonische elementen en details van de gebouwen (bouwdelen, segmenten, onderdelen, samenstellende delen van het grotere geheel en details), waarbij onder andere wordt gekeken naar detaillering en materialisatie.

Bij de waardering van het object benaderd zijn in drie stappen:

1. **Identificatie** – verzameling van gegevens ontleend aan het object zelf (veldwerk) en uit andere bronnen (literatuur, archieven) en de beschrijving van het object.
2. **Interpretatie** – gebaseerd op vergelijking en analyse van de gegevens in relatie tot de onderzoeksvraag (vergelijkende analyses, het in kaart brengen).
3. **Waardering en classificatie** – uiteenzetting over de waarden van het object, gebaseerd op de interpretatie (stap 2) en gekoppeld aan referentiepunten en vergelijkingen (waardestelling) en een toekennen van een hiërarchie aan de waarden.

In deze drie stappen belicht Mens welke soort stappen, elementen, schaalniveaus, bronnen en waarde toekenningen er al zijn beschreven in de literatuur over het waarderen van erfgoed

De waardestelling beperkt zich tot het vaststellen van de architectonische betekenis van de Westelijke tuinsteden. En per elk object wordt geanalyseerd aan de hand van aandachtspunten. Deze stappen worden per schaalniveau in een tabel samen gevat:

		Stap 1: Identificatie		Stap 2: beschrijving en analyse	Stap 3: waardering	
schaalniveaus		Kenmerken / elementen (die de waarde bevatten)			Waardering aan de hand van waarderingscriteria	Waarden
GEBIED	LANDSCHAP	DISTRICT	ruimtelijke opzet - infrastructuur - groenvoorziening - water	Wat zijn de (belangrijkste) ontwerpkenmerken specifiek voor dit schaalniveau, met betrekking tot de infrastructuur, de groenvoorziening en het water?	- De betekenis van de belangrijkste ontwerpkenmerken op dit schaalniveau. - De gaafheid van de kenmerken zoals hierboven benoemd.	stedenbouwkundigewaarden integriteit
		WIJK	ruimtelijke opzet - infrastructuur - groenvoorziening - water - verdeling hoog- en laagbouw - plaatsing openbare gebouwen	Wat zijn de (belangrijkste) ontwerpkenmerken specifiek voor de wijk, met betrekking tot de infrastructuur, het groen, het water de verdeling hoog- en laagbouw en de plaatsing van de openbare gebouwen?	- De betekenis van de belangrijkste ontwerpkenmerken op dit schaalniveau. - De gaafheid van de kenmerken zoals hierboven benoemd.	stedenbouwkundigewaarden integriteit
		BUURT	ruimtelijke opzet - infrastructuur - groenvoorziening - water - verdeling hoog- en laagbouw - plaatsing openbare gebouwen	Wat zijn de (belangrijkste) ontwerpkenmerken specifiek voor de buurt, met betrekking tot de infrastructuur, het groen, het water de verdeling hoog- en laagbouw en de plaatsing van de openbare gebouwen?	- De betekenis van de belangrijkste ontwerpkenmerken op dit schaalniveau. - De gaafheid van de kenmerken zoals hierboven benoemd.	stedenbouwkundigewaarden integriteit
		ONTASTBAAR	maatschappijvisie geloofsovertuiging sociaaleconomische context	Tegen welke maatschappelijke, sociaaleconomische, culturele en historische achtergrond is het gebied tot stand gekomen? En hoe vond die zijn weerslag?	- De betekenis van de cultuurhistorische context voor de vormgeving van het stadsdeel / de wijk	cultuurhistorische waarden

Tabel 3: Waarderingssystematiek van het landschap/ het gebied (Mens, 2019).

		Stap 1: Identificatie	Stap 2: beschrijving en analyse	Stap 3: waardering	
schaalniveaus		Kenmerken / elementen (die de waarde bevatten)		Waardering aan de hand van waarderingscriteria	Waarden
LANDSCHAP GEBIED	DISTRICT	object binnen de context - infrastructuur - groen - water	Wat is de relatie tussen het object en de geïdentificeerde hoofdverkeerswegen, de groenvoorziening en de waterlopen c.q. waterpartijen op het schaalniveau van het district?	- De betekenis van het object binnen de ruimtelijke context (het groen, de infrastructuur, het water) op dit schaalniveau. - De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het object en de karakteristieken zoals hierboven benoemd.	stedenbouwkundigewaarden integriteit
	WIJK	object binnen de context - infrastructuur - groen - water - overige bebouwing	Wat is de relatie tussen het object en de geïdentificeerde wegen, de groenvoorziening en de waterlopen c.q. waterpartijen en de overige bebouwing, op het schaalniveau van de wijk?	- De betekenis van het object binnen de ruimtelijke context (het groen, de infrastructuur, het water) op dit schaalniveau. - De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het object en de karakteristieken zoals hierboven benoemd.	stedenbouwkundigewaarden integriteit
	BUURT	object binnen de context - infrastructuur - groen - water - overige bebouwing	Wat is de relatie tussen het object en de geïdentificeerde straten, de groenvoorziening en de waterlopen c.q. waterpartijen en de overige bebouwing, op het schaalniveau van de buurt?	- De betekenis van het object binnen de ruimtelijke context (het groen, de infrastructuur, het water) op dit schaalniveau. - De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het object en de karakteristieken zoals hierboven benoemd.	stedenbouwkundigewaarden integriteit

Tabel 4: Waarderingssystematiek van het object (binnen het landschap/ het gebied) (Mens, 2019).

		Stap 1: Identificatie	Stap 2: beschrijving en analyse	Stap 3: waardering	
schaalniveaus		Kenmerken / elementen (die de waarde bevatten)		Waardering aan de hand van waarderingscriteria	Waarden
OBJECT	ENSEMBLE	verkaveling perceelindeling groen: privé - collectief - openbaar typologie (differentiatie)	Wat zijn de belangrijkste ontwerpkarakteristieken van het object met het oog op: - de verkaveling - de perceelindeling - groen: privé - collectief - openbaar	- De betekenis van het object wegens de wijze van verkaveling of perceelindeling. - De betekenis van het object in verge- lijking met andere objecten. Belang van het object wegens zeldzaamheid of representativiteit. - Gaafheid van het object (belang van het ensemble of complex wegens de gaafheid en herkenbaarheid van het geheel en van de samenstellende onderdelen (verschillende gebouwen, hekwerken, tuinaanleg, bestrating e.d.).	ensemblewaarden representativiteit / zeldzaam- heidswaarde integriteit
	BOUWBLOK	constructie (bouwtechniek, materialisatie, kleurgebruik) verhoudingen ritmes	Wat zijn de belangrijkste ontwerpkarakteristieken van het bouwblok of bouwdeel met het oog op: - de constructie - de materialisatie en kleurgebruik - de verhoudingen - ritmes - typologie	- De betekenis van het bouwblok of bouwdeel vanwege de toegepaste bouwmethode. - Betekenis in termen van esthetische kwaliteiten (proporties, ritme, maatsystemen e.d.). - De betekenis van het object als uitdrukking van typologische ontwik- kelingen. - De betekenis van het object binnen het oeuvre van de architect. - De betekenis vergeleken met vergelijkbare gebouwen (typerend, uniciteit) – gelet op de constructie, de architectuur. - Gaafheid van het bouwblok/ gebouw.	architectonischewaarden representativiteit / zeldzaam- heidswaarde integriteit
	DE RUIMTEN	woningtypen ruimtelijke indeling interieur ontsluiting oriëntatie/bezonnig	Welke woningtypen zijn te onder- scheiden? Hoe is het gebouw, de woningen ingedeeld? Hoe is de ontsluiting van het gebouw, de woningen? Wat is de wijze van oriëntatie, bezonnig	- De betekenis van de ruimtelijke orga- nisatie (woningtypen, plattegronden) - De betekenis van het interieur. - De betekenis vanwege de bijzonder samenhang tussen exterieur en interieur - De betekenis van het object vanwege de wijze van ontsluiting - De betekenis van het object vanwege die oriëntatie/bezonnig - De betekenis vergeleken met verge- lijkbare gebouwen typerend, uniciteit) - gelet op de plattegronden	architectonischewaarden representativiteit / zeldzaam- heidswaarde

Tabel 5: Waarderingssystematiek van het object (binnen het ensemble/ bouwblok/ ruimten) (Mens, 2019).

		Stap 1: Identificatie		Stap 2: beschrijving en analyse	Stap 3: waardering	
schaalniveaus		Kenmerken / elementen (die de waarde bevatten)			Waardering aan de hand van waarderingscriteria	Waarden
OBJECT	ELEMENTEN EN DETAILS	TASTBAAR	dak (vorm) façades (indeling, verschijningsvorm, materialisatie, kleur) portieken, trappenhuizen (positie, vorm, ornamentiek) balkons (vorm, plaatsing) balkonhekjes (vorm, decratie, detaillering) dakrand (vorm, detaillering) plint (verschijningsvorm, materialisatie) kozijnen (vorm, profiel, detaillering, materialisatie) doorlopende vloerbanden in gevel (plaatsing, materialisatie) lateien (vorm, materialisatie) borstwering (verschijningsvorm, materialisatie, kleur, ritmiek) etc.	Wat zijn de ontwerpkenmerken van de (belangrijkste) elementen en details?	- Belang van de afzonderlijke elementen en details vanwege de compositie. - Belang van de afzonderlijke elementen en details vanwege de detaillering. - Belang van de afzonderlijke elementen en details wegens het materiaal- en kleurgebruik. - Belang van de afzonderlijke elementen en details wegens de toepassing van ornamentiek en / of monumentale kunst - De betekenis van de elementen en details in vergelijking met andere gebouwen - Gaafheid van de elementen en details.	architectonischewaarden representativiteit / uniciteit integriteit
		ONTASTBAAR	concept of artistieke trend / beweging karakter stijl	De ideeën achter een ontwerp. Ontwerpideologie (vaak gerelateerd aan of vertegenwoordigd in een tastbaar kenmerk).		Zeldzaamheidswaarde architectonischewaarden

Tabel 6: Het object (vervolg)

Beoordeling en classificatie

Mens heeft haar classificatie methode afgeleid van de rubrics die in het onderwijs gebruikt worden. 'Rubrics stellen in staat de kwaliteit van een product, de prestaties ervan, of een proces zo objectief mogelijk vast te stellen. Dat gebeurt door de formulering van criteria waaraan de kenmerken of onderdelen moeten voldoen om beoordeeld en geclassificeerd te kunnen worden.' (Mens, 2019). In haar methodiek beoordeeld ze de objecten aan de hand van de volgende categorieën:

-	Negatieve waarden
+/-	Weinig tot geen waarden
+	Redelijke tot aanzienlijke waarden
++	Hoge tot zeer hoge / uitzonderlijke waarden

Tabel 7: Classificatie (Mens, 2019).

In de waarderingsmethode van Mens wordt aan elk criteria een waarde gekoppeld, deze worden samengevoegd. Aan de hand van deze waardes wordt er per schaalniveau een score gegeven. Deze kan per schaalniveau van 0-5 oplopen. De methode is zo ingericht dat hij vergelijkbaar is met de huidige waarderingsmethode van het AUP. Om deze vergelijking nog duidelijker te maken worden de schaalniveaus samengevoegd zodat ze overeenkomen met de vier schaalniveaus van de eerdere AUP-methode.

categorie	schaalniveau	criteria	waardering				waarden	waardering				punten (0-5 per categorie)
			-	-/+	+	++		-	-/+	+	++	
A	de ruimten	- De betekenis van de ruimtelijke organisatie (woningtypen, plattegronden). - De betekenis van het interieur. - De betekenis vanwege de bijzondere samenhang tussen exterieur en interieur. - De betekenis van het object vanwege de wijze van ontsluiting. - De betekenis van het object vanwege de oriëntatie/bezonning. - De betekenis vergeleken met vergelijkbare gebouwen (typerend, uniciteit) – gelet op de plattegronden.					architectonische-waarden representativiteit / uniciteit					
B	bouwblok	- De betekenis van het bouwblok of bouwdeel vanwege de toegepaste bouwmethode. - Betekenis in termen van esthetische kwaliteiten (proporties, ritme, maatsystemen e.d.). - De betekenis van het object als uitdrukking van typologische ontwikkelingen. - De betekenis van het object binnen het oeuvre van de architect. - De betekenis vergeleken met vergelijkbare gebouwen (representatief, uniek) – gelet op de constructie, de architectuur (verhoudingen, ritmes). - Gaafheid, herkenbaarheid van het bouwblok/gebouw.					architectonische-waarden representativiteit / uniciteit integriteit					
	elementen en details	- Belang van de afzonderlijke elementen en/of details vanwege de compositie. - Belang van de afzonderlijke elementen en/of details vanwege de detaillering. - Belang van de afzonderlijke elementen en/of details wegens het materiaal- en kleurgebruik. - Belang van de afzonderlijke elementen en/of details wegens de toepassing van ornamentiek en/of monumentale kunst - De betekenis van de elementen en/of details in vergelijking met andere gebouwen. - Gaafheid/integriteit van de elementen en /of details.					architectonische-waarden representativiteit / uniciteit integriteit					
C	ensemble	- De betekenis van het object wegens de wijze van verkaveling, perceelindeling en typologische differentiatie. - De betekenis van het object in vergelijking met andere objecten. Belang van het object wegens zeldzaamheid of representativiteit. - Gaafheid van het object (belang van het ensemble of complex wegens de gaafheid en herkenbaarheid van het geheel en van de samenstellende onderdelen (verschillende gebouwen, hekwerken, tuinaanleg, bestrating e.d.).					ensemblewaarden representativiteit / uniciteit integriteit					
D	buurt wijk district	- De betekenis van de cultuurhistorische context - De betekenis van de stedenbouwkundige context van het object (de infrastructuur, het groen, het water en de overige bebouwing) op het schaalniveau van de buurt, de wijk, het district. - De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbanden tussen het object en de stedenbouwkundige context.					cultuurhistorische waarden stedenbouwkundige-waarden integriteit					
Totaal												

Tabel 8: het vaststellen van de hoogten van de waarden per schaalniveau en criteria, toegepast bij het object (Mens, 2019).

3.4 CONCLUSIE

Voor het beantwoorden van de eerste deelvraag zijn een aantal methodes voor het maken van een waardestelling onderzocht. De methoden van Mens zijn voor dit onderzoek interessant, omdat ze kunnen dienen als houvast voor het opstellen van een nieuwe waarderingsmethodiek voor stadsrandbebouwing. De methode van Mens beperkt zicht alleen tot de observatie van objecten, wat goed aansluit op de werkwijze en diepgang van dit onderzoek. Ook kan aan de hand van rubrics uit het onderwijs, die Mens ook als leidraad heeft gebruikt voor haar methodiek, de nieuwe methodiek gevormd worden. Door de objectieve aard van deze beoordelingsmethode is deze goed bruikbaar voor het maken van een herleidbare puntenverdeling. Daarnaast kan de waarderingsmethodiek voor het AUP van de gemeente Amsterdam dienen als voorbeeld voor het opstellen van uitgebreide criteria voor stadrandbebouwing gecombineerd met scores. Ook kunnen de geformuleerde toekomst scenario's dienen als voorbeeld voor het opstellen voor toekomst scenario's voor de stadsrand.

De volledige waardestelling zal bestaan uit een combinatie van een beschrijving en puntentoekenning. Voor de beschrijving kunnen de omschrijvingen van bestaande beschermde stadsgezichten als voorbeeld gebruikt worden. Vanuit deze opzet kunnen de bestaande waarden van de plannen besproken worden en hier de kwaliteit bij benoemd worden. Ook kan deze methode helpen bij het vormen van de aanbeveling. Per object is het mogelijk om vast te stellen wat per schaalniveau behouden moet worden.

De waarderingsmethodiek zou aan de hand van deze kennis als volgt opgebouwd kunnen worden:

Identificatie van elementen

Schaalniveau	Kenmerken	Waarden
Eenheid	- Grenzend aan landschap of water - Beleving van het groen (door middel van zichtlijnen of doorgetrokken assen)	Stedenbouwkundige waarden Belevingswaarden
Ensemble	- Zo veel mogelijk adressen aan het landschap - Beleving van het groen (zichtlijnen binnen het ensemble) - Oriëntatie t.o.v. het landschap - Toegang tot het landschap - Verdeling openbaar en privé	Stedenbouwkundige waarden Belevingswaarden Gebruikswaarden
Gebouw en elementen	- Oriëntatie t.o.v. het landschap - Verhouding tot het landschap	Architectonische waarden Gebruikswaarden
De ruimten	- Indeling van ontsluitingen - Plaatsing van balkons en tuinen	Gebruikswaarden

Tabel 9: Voorlopige opzet van de waardestelling.

Beschrijving en analyse

De kenmerken kunnen per schaalniveau uitgewerkt worden. Deze kunnen dienen als de criteria waar in de volgende stap op beoordeeld wordt. Voorbeeld voor het schaalniveau de stedenbouwkundige eenheid:

- Wat zijn de (belangrijkste) ontwerpkenmerken specifiek voor de eenheid, met betrekking tot de infrastructuur, het groen, het water de verdeling hoog- en laagbouw en de plaatsing van de openbare gebouwen?
- De betekenis van de belangrijkste ontwerpkenmerken op dit schaalniveau.
- De gaafheid van de kenmerken zoals hierboven benoemd.

Waardering

De kenmerken worden verwerkt in een matrix. De eerste beoordeling vindt plaats aan de hand met het score systeem afkomstig uit de rubrics. Deze score geeft de doorslag voor het toekennen van de eindwaarde per schaalniveau. Deze eindwaarde kan bepalen hoe veel punten er toegekend worden per criteria.

Toekomstige scenario's

Door de grote groei van steden moet er de mogelijkheid zijn om stadsranden flexibel en efficiënt in te richten. Het is daarom belangrijk dat er voor architecten en stedenbouwers richtlijnen zijn, zodat ze bij toekomstige ingrepen rekening kunnen houden met de belangrijkste waarden. Deze waardestelling kan zo ingericht worden om di richtlijn voor in de toekomst vast te stellen en aan de waardes verschillende toekomstige scenario's te koppelen.

4. STADSRANDEN

4.1 STADSRANDEN DOOR DE TIJD HEEN

In dit deel van het onderzoek wordt aan de hand van de gekozen case studies onderzoek gedaan naar de architectuur en stedenbouwkundige stromingen waar deze onder vallen. Het lijkt er op dat stadsrand plannen als een geheel concept vormgegeven worden en dat de denkbeelden die bij de stromingen horen hier veel invloed op hebben gehad. Daarom wordt er gekeken naar de stromingen uit de verschillende tijdsperiodes en welke ideeën er waren rondom de stadsrand. Dit is belangrijk want in verschillende periodes werd er anders gedacht over de vormgeving en functie van de stadsrand. Kennis hierover is nodig om de ontwerpprincipes te kunnen beoordelen op kwaliteit.

Stadsranden door de tijd heen

Sinds het ontstaan van steden bestaan er stadsranden. Vroeger dienden stadsranden in Nederland voornamelijk als defensieve structuur, ze bestonden uit een muur, een gracht of een combinatie van beide. Ze scheidten de veilige binnenwereld af van de buitenwereld. Wie of wat er door de stadspoort kwam werd streng gecontroleerd. Rond de middeleeuwen bestond er nog veel ruimte binnen de stadsmuren, waardoor agrarische functies hier gevestigd waren. Langzaam groeiden de steden steeds verder binnen de stadsmuren en werden de agrarische functies vervangen door stedelijke functies (Rottier, 2014).

Rond de 16e en 17e eeuw werden de vestingwerken steeds technischer en sterker. De stadsranden waren belangrijk om de kostbare spullen en handelsgoederen te beschermen. Buiten de stadsmuren werden agrarische functies en andere functies, zoals slachthuizen en pestthuizen geplaatst, omdat hier veel ruimte voor nodig was of te vervuילend waren voor in de stad. Door de tijd heen blijven steden aanhoudend groeien door de opkomende handel en worden de stadsranden steeds verder verlegd (Rottier, 2014). Met het veiliger worden van de wereld en door het belang van de staduitbreidingen wordt het behouden van de vestigingswerken in de 18e eeuw verder losgelaten.

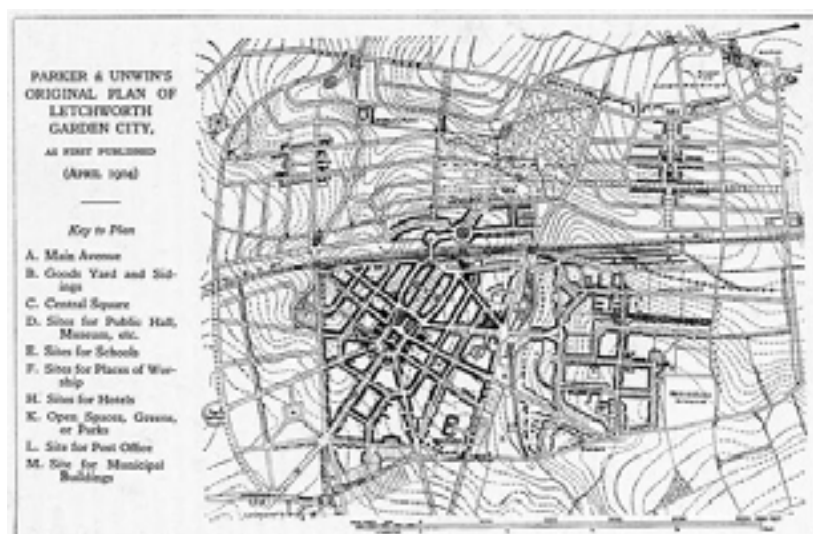

Afb. 1: Bolwerk van Amsterdam (Coronelli, 1697).

In de 18e en 19e eeuw blijven steden verder groeien. Door de industrialisatie wordt groen in de stad steeds belangrijker voor het welzijn en de gezondheid van stedelingen. In Engeland bedenkt Ebenezer Howard in 1898 het 'Garden City' concept. Hij schrijft hier een uitgewerkte theorie over in zijn boek "Garden cities of To-morrow". Zijn doel was een alternatieve leefomgeving ontwerpen voor de overbevolkte en geïndustrialiseerde steden.

Howards concept bestond uit een concentrisch patroon van steden. In deze steden moesten de voordelen van stad en land met elkaar gecombineerd worden. Om deze reden werden de steden ver van de bestaande steden in grote natuurgebieden 'greenbelts' gepland. In deze steden moest de stadsrand de overgang met het als idyllisch voorgestelde landschap benadrukken. In het landschap werd gerecreëerd of voedsel verbouwd. Daarom was het belangrijk deze toegankelijk te maken via wandelpaden (Nayana, 2017). Het landschap en het sub urbane werden in de dorpen beleefd door een lage dichtheid en uitgebreide groen voorzieningen, zoals parken en landschapsstroken.

In de tuinsteden stond privacy en het comfortabel wonen centraal, daarom werden de eengezinswoningen voorzien van voor- en achtertuinen en binnenplaatsen. Deze werden van de buitenwereld afgesloten door middel van dichte begroeiing (Nayana, 2017). Aan de hand van zijn plannen ontstond de Garden City Movement, deze verspreidde zich aan de hand van de opkomende industriële revolutie vanuit Engeland door Europa en de rest van de wereld.

Afb. 2: Originele plan voor Garden City Letchworth Garden (Parker & Unwin, 1904).

Doordat in Nederland de industriële revolutie pas later op gang kwam, ontstonden er ook pas later de zogenaamde tuindorpen of tuinsteden. De principes van deze tuindorpen kwamen voort uit het concept van Howard, maar werden op een andere manier ingevuld. Vaak werden de tuindorpen niet in het landschap gepland, maar langs de randen van steden als stadsuitbreiding (Gemeente Amsterdam, 2016).

Waar in Engeland de organische structuren vaak lijdend waren, werd er in Nederland vastgehouden aan de monumentale vormtaal. Er werd gebruikt gemaakt van lange zichtassen naar het landschap, met centrale groenstroken en laanbeplanting. Wel werd de beleving van het landschap in de Nederlandse tuindorpen ook verwezenlijkt door het vasthouden aan een lage woningdichtheid en het toepassen van parken en gazons. De samenhang en kleinschaligheid werd benadrukt door het ontwerpen van hofjes en poortjes in de bebouwing. Vaak werden er nog allerlei andere verbijzonderingen in de architectuur aangebracht. Ook waren de eengezinswoningen in Nederland voorzien van een voor- en achtertuin en stond gezond wonen voorop (Hinterhür, Bet, Jannink & van Es, 2013).

Het begrip stadsrand bleef bestaan, maar door de voortdurende groei en ontwikkeling van de stedenbouw werd het een gebied dat altijd aan verandering onderhevig was. De stadsranden werden hierdoor voor een lange tijd

niet mee ontworpen en hadden het doel om de ontwikkeling en groei van de stad op te vangen. Dit veranderde in de tweede helft van de 20e eeuw.

Op dit moment ontstaat het Functionalisme (het Nieuwe Bouwen). Deze stroming kwam voort uit een internationale beweging tegen de slechte woonomstandigheden en beperkte woningvoorraad die zich rond het einde van de 19e eeuw voordeed. De stroming heeft zich vooral vanaf het begin van de 20e eeuw verder ontwikkeld. Het uitgangspunt van de stroming was 'form follows function'. De nadruk lag op de functionaliteit van het ontwerp en de elementen van gebouwen. Er werd gebruik voornamelijk gemaakt van nieuwe materialen, zoals gewapend beton, staal en glas. Door de standaardisatie van bouwplannen en montagebouw konden plannen op grote schaal en hoog tempo tot stand komen. De stroming had wereldwijd veel aanhangers en deze organiseerden zich in het Congrès International d'Architecture Moderne (CIAM). Bekende architecten, zoals Tony Garnier, Louis Sullivan, Le Corbusier, Mies van der Rohe, Van Eesteren, Theo van Doesburg en Gerrit Rietveld werden gezien als grondleggers van deze stijl. De bekende uitgangspunten van de beweging waren:

1. gebouw optillen van de grond
2. daktuin
3. lange horizontale ramen
4. Vrij in deelbare plattegrond door dragend skelet
5. Vrij in deelbare gevels

Na de Tweede Wereld Oorlog wordt er in de wederopbouwperiode voortgebouwd op deze stroming. De moderne kunststromingen hebben op dit moment veel invloed op de stedenbouw en architectuur. Binnen deze stroming wordt gestreefd naar het ontsnappen aan de traditionele vormtaal met herkenbare vormen en ornamentiek. Er ontstaat een definitieve breuk met de oude stedenbouw. In de nieuwe stedenbouw wordt er vooral uitgegaan van de scheiding van functies wonen, werken en recreatie.

Afb. 3: Het functionalistische plan van de Bijlmer (Bijlmer Museum, z.d.).

De planvorming in Nederland heeft op dit moment een sterk politiek draagvlak. Er kwam daarom veel grond beschikbaar voor de stedenbouw en ruimtelijke ordening (Pols & Strootman, 1998). In Nederland vielen de functionalistische wijken vooral onder buiten stedelijke staduitbreidingen, waardoor ze aan de rand van de stad kwamen te liggen (Architectuur.org, z.d.). De wederopbouw wijken worden op een nieuwe manier ingericht. Gesloten bouwblokken vormen niet langer de stedelijke ruimten. De bebouwing wordt met een open verkaveling in de groene stedelijke ruimte geplaatst. Daarnaast werd er sterk vastgehouden aan de uitspraak 'licht, lucht en ruimte'. De ruimtes en buitenruimtes van de woningen werden daardoor georiënteerd op de zon (Erfgoedhuis Zuid Holland, z.d.).

In de nieuwe wijken werd er anders gedacht over de relaties tussen stedenbouw en het landschap (Pols & Strootman, 1998). De planners zagen het landschap als een leeg tekenvel (tabula rasa) en hielden om deze reden niet altijd rekening met het onderliggende landschap. Hierdoor hadden zij wel de kans om de stad en het landschap als eenheid te ontwerpen.

Recreëren en gezondheid belangrijk waren ook belangrijke uitgangspunten bij het ontwerpen van de wijken, er ontstond daarom een nieuwe inrichting van het openbare groen. Het hebben van een eigen voor- en achtertuin was niet meer het belangrijkste uitgangspunt. Het landschappelijke groen werd een zelfstandig onderdeel van de stedelijke structuur. Het landschap moest als 'continuous groundplane' door de wijken lopen (Tummers & Tummers-Zuurmond, 1997).

Afb. 4: Doorlopend maaiveld ingericht voor voetgangers (Le Corbusier, 1924).

De gehele groenstructuur bestaat uit meerdere gekoppelde parken, bereikbaar via een uitgebreid voet- en fietsnetwerk. In de wijken stond transparantie en zicht op het groen centraal. Horizontale en verticale accenten worden in de bebouwing en constructie verwerkt als tegenhanger van het natuurlijke landschap (Pols & Strootman, 1998). Op dit moment in de stedenbouw lijkt er sprake te zijn van een nieuw concept waarbij het landschap een andere rol speelt en de stadsrand een andere invulling krijgt.

Bij het ontstaan van de wijken had een ander belangrijke idee ook invloed op de verdere vormgeving. Dit idee was de 'wijkgedachte', hierbij moest de stad opgebouwd worden uit meerdere eenheden, buurten, wijken en stadsdelen, elk met eigen voorzieningen. De wijkgedachte uitte zich in het ontstaan van de 'wooneenheid'. Een combinatie van woningen van verschillende typologieën werd als een stempel vormgegeven en herhaald (Pols & Strootman, 1998). In Amsterdam kreeg de nieuwe uitbreidingswijk het AUP deze vormgeving.

Landschapsarchitecten vervulde in deze periode een rol als groenontwerper. In sommige steden kreeg deze groep meer vrijheid bij het ontwerpen van de nieuwe wijken, waardoor ze de kans kregen om de functionalistische uitgangspunten te vertalen naar een groenontwerp. De belangrijkste aspecten van de groeninrichting werden daarom de lijnvoering en de relatie tussen binnen en buiten (Pols & Strootman, 1998). De groenruimtes werden vormgegeven als vlakken die als geschakelde ruimtes doorlopen tot in het landschap buiten de wijk.

De nieuwe soort stedelijke ruimtes en de vormgeving van stempels rond een wijkcentrum uitte zich in een hiërarchische opbouw van de groenstructuur. In een verdere ontwikkeling van de naoorlogse stedenbouw werden de stempels losgekoppeld van het wijkcentrum, waardoor er een nieuwe relatie tussen stad en landschap ontstond. Ontwerpers zochten naar een nog sterker contrast tussen stad en landschap (Pols & Strootman, 1998).

Afb. 5: Studie plan Kennermerland (Van den Broek & Bakema, 1957-1959).

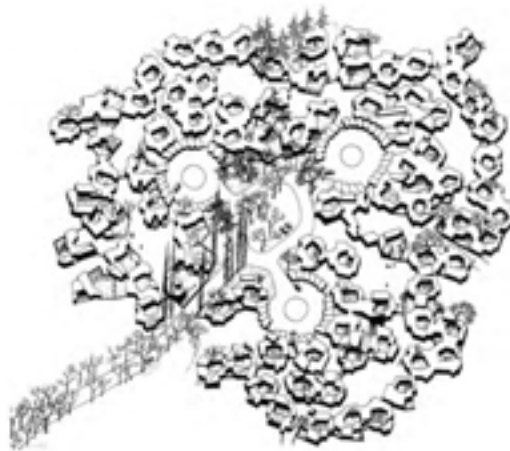
Op dit moment in de stedenbouw lijkt de stadsrand op een bijzondere manier vormgegeven te worden. De plannen lijken de beëindiging van de stad aan te kondigen en lijken vanzelfsprekend te eindigen in het landschap. Er worden subtiele overgangen naar de verschillende soorten landschap ontworpen. De plannen vormen zich als bijzondere composities in het groen.

In Engeland ontstaat er na de Tweede Wereld Oorlog de New Town Movement als reactie op de overvolle en ongezonde steden. Het doel van deze beweging was om inwoners van gezonde woonomstandigheden te voorzien in zelfvoorzienende nieuwe steden. De beweging is gebaseerd op de Garden City Movement. In de New Town Movement worden dan ook een deel van dezelfde uitgangspunten nageleefd, maar op een functionele manier opgelost. Volledig nieuwe steden worden in het landschap gesticht, vaak wel met behoud van de onderliggende structuur en elementen. De wijken hebben een lage dichtheid en zijn ruim opgezet, waardoor er veel ruimte is voor groenvoorzieningen zoals, parken en groenstroken.

De New Towns werden ingericht aan de hand van een vast stramien van eisen, waar functiescheiding en wooncomfort centraal stond. De voorzieningen krijgen een centrale plaats en industriële functies worden buiten de stad gepland. De steden worden ingericht met ruime eengezinswoningen met voor- en achtertuin, vaak met een woonerf waar de auto's geparkeerd worden. De wijken gedragen zich als zelfstandige eenheden en worden met elkaar verbonden via een uitgebreid wegen netwerk, vaak gescheiden van de wandel en voetpaden. De New Towns zijn auto georiënteerd, maar er was wel veel aandacht voor goede voetpaden en uitgebreide toegang tot het landschap (Panait, 2013). Later, in de jaren '70, wordt er in Nederland ook gepleit voor een poly centrische ontwikkeling en wordt Almere gebouwd volgens de New Town principes (Thorgeirsdottir, 2010).

Na de wederopbouw verandert de stedenbouw in Nederland ook langzaam. Er was sprake van een aanhoudend woning te kort en steden bleven ongeorganiseerd uitgroeien tot grote sub-urbane gebieden. In de jaren '60 nam de welvaart toe en groeide de Nederlandse bevolking. Door deze verandering nam het autogebruik en bezit toe. De overheid besloot om de groei van de steden anders te begeleiden dan voorheen. Ze organiseerden een centraal groeibeleid en wezen aan welke steden konden groeien en welke niet (Pols & Strootman, 1998). Het werd de periode van de Nota's Ruimtelijke Ordening.

In de Derde Nota kwam de nadruk in de stedenbouw te liggen op kleinschaligheid en herkenbaarheid. De menselijke maat werd weer nagestreefd. Deze verandering in de stedenbouw was een reactie op het voorgaande functionalisme. De grootschaligheid en eentonigheid van deze steden bleek achterhaald. De reactie uitte zich in het ontstaan van de 'bloemkoolwijken' (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, z.d.). De zoektocht naar kleinschaligheid levert wijken met een ingewikkelde structuur en kronkelende wegen op. De laagbouw wordt op ruim opgezet met veel verspringing in de rooilijnen. De straten worden grotendeels ingericht als autovrije woonerven. De wijken worden op een oude dorps manier ingericht, maar wel voorzien van alle benodigde voorzieningen, waardoor de voordelen van stad en land met elkaar verbonden worden. De wijken grenzen vaak aan het landschap en worden voorzien van een uitgebreide groenstructuur met veel water. De naar binnen gekeerde woonmilieus zijn rustig en omsloten door een zone van dichte begroeiing (M3H Architecten, 2012). De stadsrand lijkt in deze periode zo vormgegeven te zijn dat deze juist de grens tussen stad en landschap moet benadrukken en een gevoel van beslotenheid creëert.

Afb. 6: Het principe van een bloemkoolwijk (De Boer, 1972).

4.2 CONCLUSIE

Ondanks de verandering in de stedenbouw wordt het landschap steeds gezien als stedenbouwkundige onderlegger en speelt de stadsrand elke keer een andere rol bij de vormgeving van de overgang tussen stad en landschap. Zo wordt er nu naar gestreefd om het landschap en de landschappelijke kenmerken zo veel mogelijk in hun oorspronkelijke staat te bewaren. In de stedenbouw heeft het landschap nu de leidende rol (Tummers & Tummers-Zuurmond, 1997).

Door de grote groei van steden in de tweede helft van de 20e eeuw is de harde grens tussen de stad en het landschap langzaam vervaagd. Er is een grote uitbreiding vanuit de stad naar buiten ontstaan. Bij de groei van agglomeraties lijken er bijzondere overgangsvormen tussen stad en landschap aangelegd te zijn. L.J.M. Tummers en zijn vrouw beweren dat deze ontwikkeling heeft geleid tot bijzondere configuraties tussen de stad en het landschap in de stadsrandzone. Deze bijzondere configuraties en composities in het groen liggen (soms) nog steeds in de stadsrand. Doordat de stadsrand aan voortdurende verandering onderhevig is, is het belangrijk om te weten of er bijzondere waarden aan de configuraties gekoppeld zijn, zodat deze niet verloren kunnen gaan bij de uitbreiding van de steden.

5. CASE STUDIES

5.1 CASE STUDIES

Om stadsrand bebouwing te kunnen waarderen is het van belang om te achterhalen wat goede ingrepen om de overgang tussen stad en landschap te bevorderen en welke er in het verleden al toegepast zijn. In dit deel van het onderzoek worden er daarom in totaal twintig casestudies onderzocht. De meeste casestudies zijn uitgekozen aan de hand van een aantal aspecten. Het eerste aspect waar de case studies allemaal aan moeten voldoen is grenzen aan het landschap. Daarnaast is het een pre dat ze deel zijn van een naoorlogse stadsuitbreidingen, ze in een lobbenstad liggen of bekend staan als bijzonder landschapsplan. De case studies in Nederland lijken het meeste aan deze aspecten voldoen. De buitenlandse case studies komen voornamelijk voor als naoorlogse stadsuitbreidingen. Verder zouden er voor deze drie case studies nog veel andere plannen in aanmerking kunnen komen. Zes casestudies van de gehele reeks worden uitgebreid geanalyseerd en uitgewerkt per schaalniveau (A. de eenheid, B. het ensemble, C. Het gebouw, D. de ruimten). De resterende veertien plannen worden geanalyseerd aan de hand van een quickscan, omdat er vanuit gegaan wordt dat de eerste zes casestudies de meest voorkomende typen ontwerpprincipes al aan het licht brengen. De quickscan wordt aan de hand van kaarten en met behulp van Google Maps uitgevoerd. De plannen worden op de bekende schaalniveaus geanalyseerd. De gevonden ontwerpprincipes worden verwerkt in een overzicht en beoordeeld op kwaliteit. De ontwerpprincipes dienen als basis voor waarderingsmethodiek.

Gekozen case studies

uitgebreide analyse

1. Het Kamrad - Hilversum, Nederland
2. Angelslo - Emmen, Nederland
3. De Bilgaard - Leeuwarden, Nederland
4. Oxley Park - Milton Keynes, Verenigd Koninkrijk
5. Fredensborghusene - Fredensborg, Denemarken
6. Björkhagen - Stockholm, Zweden

Quick scans

7. Pottenberg - Maastricht, Nederland
8. Reeshof - Tilburg, Nederland
9. Pendrecht - Rotterdam, Nederland
10. Maria Hoeve - Den Haag, Nederland
11. Kethel - Schiedam, Nederland
12. Haagse Beemden - Breda, Nederland
13. Overvecht - Utrecht, Nederland
14. Kanaleneiland - Utrecht, Nederland
15. Poelenburg - Zaandam, Nederland
16. Zeekant - Scheveningen, Nederland
17. Reindorf - Keulen, Duitsland
18. Hansaviertel Interbau - Berlijn, Duitsland
19. Elineberg Huse - Elineberg, Zweden
20. Taskumatti - Tapiola, Zweden

Kaarten analyses

De zes uitgelichte casestudies worden uitgebreid geanalyseerd. Deze analyses worden per schaalniveau uitgewerkt in kaarten. De gebruikte schaalniveaus (A. de eenheid, B. het ensemble, C. het gebouw, D. de ruimten) zijn deels de standaard schaalniveaus die worden gebruikt binnen de stedenbouw. Bij het onderzoeken van de casestudies is specifiek gelet op stedenbouwkundige of architecturale principes die de overgang tussen stad en landschap bevorderen. Op het hoogste schaalniveau, A., wordt er gelet op de grote structuren en lijnen binnen de eenheid. Daarnaast wordt er gekeken naar de aanwezige stadsrand typologie en de mogelijkheden voor de uitwisseling tussen de bebouwing en het landschap die deze toe staat. Bij schaalniveau B. wordt er gelet op hoe het ensemble zich verhoudt ten opzichte van het landschap. Daarnaast hoe de beleving van het landschap hier bevordert wordt d.m.v. begroeiing of stedenbouwkundige ontwerpprincipes, zoals het laten doorlopen van groenstructuren. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan de toegankelijkheid van het landschap en hoe deze ontsluitingen ontworpen zijn. Op gebouwniveau, schaalniveau C., wordt er gelet op de elementen en hoe deze reageren op het landschap. Is het landschap eenvoudig te bereiken vanuit de woning? En hoe wordt de belevenis van het sub urbane versterkt door de buitenruimtes? Tot slot is schaalniveau D., de ruimtes toegevoegd. De reden hiervoor is dat de indeling van de ruimtes en de plaatsing van de openingen veel kunnen aangeven over de beleving van het landschap vanuit de woning.

Beoordeling case studies en ontwerpprincipes

Om te kunnen beoordelen welke case studies 'goed' zijn er in dit onderzoek uitgegaan van de meest succesvolle onderzochte casussen, het Kamrad in Hilversum en Björghagen in Stockholm. Aan de hand van het onderzoek naar de ontwerpprincipes van deze plannen is er een maatstaf opgesteld. De meest bijzondere en succesvolle ontwerpprincipes vormen deze maatstaf om andere casussen en ontwerpprincipes te kunnen beoordelen. Als de ontwerpprincipes van een plan in de buurt komt van de maatstaf dan kan deze als 'goed' beoordeeld worden en kunnen er drie punten behaald worden. Als de ontwerpprincipes van een plan niet lijken te voldoen aan de maatstaf en daardoor minder kwalitatief zijn, kan deze lager bijvoorbeeld beoordeeld worden met 2 punten. Als bij ontwerpprincipes van plan niks terug te vinden is van de criteria die de maatstaf stelt, dan voldoet deze niet aan de kwaliteitseisen en kan deze beoordeeld worden met een 1.

Bij het onderzoek naar de succesvolste plannen is gekeken naar de volgende aspecten. Het eerste aspect is de stedenbouwkundige of architectuur stroming waar het plan vanuit is ontstaan. Voldoen de ontwerpprincipes van het plan aan de uitgangspunten van een bepaalde stroming dan wordt deze automatisch hoger beoordeeld. In het hoofdstuk over stadsranden zijn deze stromingen behandeld. Daarnaast wordt er gekeken naar hoe de ontwerpprincipes van een plan bijdragen aan de beleving van het landschap. Dragen deze hier duidelijk aan bij dan wordt deze hoger beoordeeld. Tot slot wordt er aandacht besteed hoe het plan en de bijhorende ontwerpprincipes door de tijd heen beoordeeld zijn. Wordt het plan met ontwerpprincipes vaak in de literatuur omschreven als succesvol dan scoort deze hoger.

De ontwerpprincipes zijn onderzocht op de vier schaalniveaus (A. de eenheid, B. het ensemble, C. Het gebouw, D. de ruimten) die eerder in dit onderzoek aan bod zijn gekomen. Op deze manier kunnen de gevonden ont-

werpprincipes als leidraad gebruikt worden voor het opstellen van de waarderingsmethodiek voor naoorlogse stadsrandbebouwing. De beoordeling van de case studies wordt weergegeven aan de hand van een ratioschaal. Deze manier van scores toekennen geeft een duidelijk indeling van de case studies van goed naar beter. Per case studie zijn er maximaal drie punten te verkrijgen, waarbij 3/3 de hoogste score is en 1/3 het laagst. Aan de hand van de scores kunnen de case studies onderling vergeleken worden.

Bij het opstellen van de maatstaf en het toekennen van de scores is er het discussie punt dat het onduidelijk kan zijn wanneer een ontwerpprincipe of plan 2 of 3 punten kan verdienen. Dit kan voor iedereen anders geïnterpreteerd worden. In dit onderzoek wordt daarom uitgegaan van de uitersten. Voldoet een ontwerpprincipe niet aan de maatstaf dan is het duidelijk dat er maar 1 punt toegekend wordt. Komt het ontwerpprincipe volledig overeen met de maatstaf dan is het duidelijk dat er 3 punten verdient kunnen worden.

Stadsrand typologieën

Voor het definiëren van de soort stadsrand zones van de case studies en de werking hiervan wordt er in dit onderzoek gebruik gemaakt van de typologieën die LOLA landscape Architects hebben geformuleerd in hun onderzoek naar stadsrandtypologieën in Zuid-Holland: De stadsranden Atlas van de Zuidvleugel. Voor het formuleren van deze typologieën hebben zij naar de stadsrand als geheel gebied gekeken. Hierbij hebben ze onderzoek gedaan naar de ruimtelijke structuur van dit gebied, de functies en de maatschappelijke opbouw. Daarnaast hebben ze de overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende gebieden onderzocht. Op deze manier hebben ze inzicht vergaard in de soorten stadsranden en hier de 10 meest voorkomende typologieën uit kunnen formuleren.

Door de soort overgang tussen stad en landschap vast te kunnen stellen kan bij het analyseren van de case studies sneller geconcludeerd worden welke stadsranden goed functioneren en welke soorten de overgang bevorderen. Als uit de analyses bijvoorbeeld blijkt welke stadsrand typologie vaker voorkomt bij succesvolle stadsrand plannen kan er geconcludeerd worden dat deze beter functioneert en zou de inrichting van deze stadsrandtypologie als criteria meegenomen kunnen worden in de waardestelling.

Groene Grens

De aan het boerenland grenzende woonwijk. Er is weinig wisselwerking tussen stad en land, maar voor de enkeling die aan de rand een huis heeft, is er een prachtig uitzicht.

Woonlandschap

Een gebied met een grote wisselwerking tussen de stadszijde en landzijde. De stad is onderdeel van het land en omgekeerd, de rand maakt uitwisseling mogelijk.

Groengordel

Het stedelijke uitloopgebied, uitgerold over het boerenland om de overgang met de stad te verzachten en tegelijkertijd meer mensen de ruimte te bieden om de hond uit te laten.

Stortplaats

Een ongeordende verzameling van schijnbaar ongewenste functies, soms bovenop een vuilnisbelt of puinstort.

Waterfront

De rand is een boulevard die de stad met een waterrijk natuur- en recreatiegebied verbindt.

Loodsenland

Het generieke bedrijventerrein, een compacte verzameling van loodsen met de rug naar het landschap.

Spanningsveld

Een organisch gegroeide mix van wonen, werken en ontspannen aan de landzijde, zonder een duidelijke rand tussen stad en land.

Zichtlocatie

Terreinen die zijn opgesloten tussen spoor en snelwegen, waarvan met name bedrijven profiteren van de zichtbaarheid.

Havenkwartier

(lucht-)Havens, kranen en kades. Industriële werkplekken, te vinden langs de grote en kleine rivieren.

Infrastructuurele grens

De aan de barrière liggende woonwijk die de stad scheidt van het achterliggende land. Er is weinig wisselwerking tussen stad en land, op een enkele tunnel na om naar het land te gaan vanuit de stad;

Vrijhaven

Bouwterreinen en historische en nieuwe (haven-) terreinen die onbedoeld ook gebruikt worden om te eten drinken, racen, kiten, etc.

6. ANALYSES

6.1 HET KAMRAD

Dudok komt in 1915 naar Hilversum om voor de Dienst der Publieke Werken te gaan werken. Hij ging daar eerst aan de slag met de herziening van het uitbreidingsplan van 1905. Hij werkt hier een aantal jaar aan en komt in 1918 met een uitbreidingsplan voor de stad dat gebaseerd is op de tuinstadbeweging. De uitgangspunten van dit plan is het behoud van het landelijke karakter van Hilversum. Om deze reden werkt hij voornamelijk met laagbouw in zijn plan. De natuur speelt een grote rol in zijn idee vorming. Dudok vindt dat de natuur mee ontworpen moet worden in het stedelijke plan om zo eentonigheid tegen te gaan. Ook wil doet hij dit door gebruik te maken van zichtassen die uitkomen op een belangrijk gebouw of landschap. Dit uitbreidingsplan lang ten grondslag aan de toekomst van Hilversum, maar pas na twintig jaar kon Dudok pas beginnen met de uitvoering hiervan.

A. DE EENHEID

Fig. 1: Kamrad op het schaalniveau van de eenheid.

Stadsrand typologie:

- Woonlandschap

Elementen die de beleving van de stadsrand versterken:

- Lage bebouwing, beperkt zichtbaar door begroeiing

Elementen die de beleving van het landschap versterken:

- Toepassing van zichtassen

- Wegen lopen door tot aan het landschap

Afb. : Zichtlijn richting het landschap (Google Maps, z.d.).

Locatie: Hilversum, Nederland

Architect: W. M. Dudok

Opdrachtgever: Gemeente Hilversum

Bouwjaar: 1961 – 1964

Aantal woningen: 359 (233 laagbouw, 126 appartementen)

Ideologie: tuindorp (functionalistische architectuur)

Beoordeling: 3/3

B. HET ENSEMBLE

Fig. 2: Kamrad op het schaalniveau van het ensemble.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- kam vorm
- ronding

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

- het landschap wordt het ensemble ingetrokken

- Hiërarchie in wegenstructuur

- Lagere dichtheid naar stadsrand toe

- open veld
- open bebouwing
- open begroeiing, dicht aan de rand

De Ontsluiting van het landschap:

- ensembles ontsloten d.m.v. voetpaden

Opvallend:

- begrenzing door dicht groen (bufferzone)

In dit eerste uitbreidingsplan zijn de plannen voor het Kamrad al waar te nemen, maar deze zijn hier alleen maar uitgewerkt in hoofdlijnen. In 1933 presenteert Dudok een beëindigingsplan waarin hij de grenzen van Hilversum vaststelde. Ook hierin werkte hij het Kamrad nog niet verder uit, ondanks deze aan de oostelijke rand van de stad gepland was (Bergeijk, 1996). Pas na de oorlog in 1954 doet hij dit. Het Kamrad komt tot stand tussen 1961 tot 1964. De wijk wordt tussen de hoofdas die vanuit het centrum naar het oosten loopt en de oude heidewegen die naar het noorden lopen gepland. Haaks op deze radialen worden ringwegen aangelegd. De breedste radialen worden beëindigd met groene plantsoenen. Dit moesten groene vingers vormen die de natuur op de stad inleiden. Ze moesten een harmonische overgang tussen stad en land begeleiden. Ook langs de ringwegen werden brede plantsoenen aangelegd. Deze invulling van plantsoenen langs de radialen en ringwegen zorgden voor een groen kruisverband in de nieuwe wijken. Dudok vond de gazons en de aanleg van beplanting belangrijk voor de esthetische en hygiënische redenen. Tussen de eerste en laatste oostelijke wijken die hij ontwerpt in Hilversum zitten grote verschillen op het gebied van materiaal gebruik, hoogte en rooilijn. Het Kamrad steekt met zijn moderne uiterlijk daarom sterk af van de rest van Hilversum (Koenders, 2001).

C. HET GEBOUW

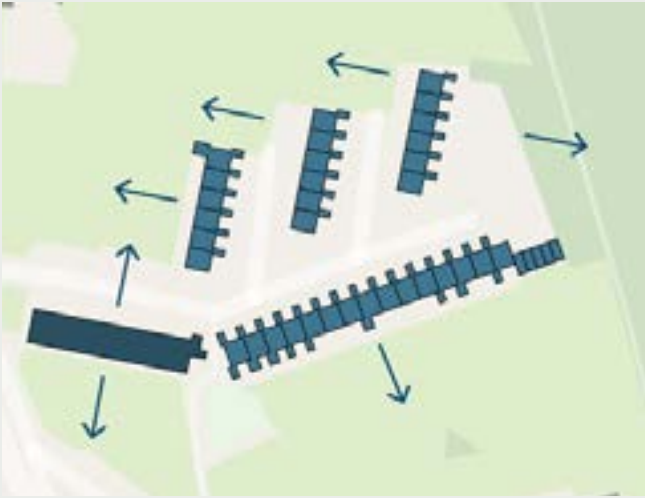

Fig. 3: bouwblok 1 op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- schuine plaatsing
- afloop in hoogtes

Oriëntatie:

Stadsrand typologie: gemengde bebouwing

- Laagbouw (2 lagen met kap):

- Hoogbouw (3 lagen):

Laagbouw (2 lagen met kap):

- voortuin
- achtertuin met (soms) toegang tot veld

Opvallend:

- schuttingen langs de tuinen

Hoogbouw (3 lagen):

- balkon met zicht op veld
- galerij met zicht op veld

Opvallend:

- dichte plinten bij flats

Afb. 2: zij aanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

Afb. 3: zij aanzicht van hoogbouw (Google Maps, z.d.).

In het Kamrad wordt de vloeiende overgang tussen stad en landschap verwezenlijkt door zeven kleine ensembles die iedere bestaan uit één bouwblok met daarachter rijen van eengezinswoningen. Deze ensembles staan als tanden in het heidegebied. Door de gazons tussen de tanden staat het plan in directe verbinding met het landschap. De gazons worden aan de noord en zuidzijde afgesloten door dichte beplanting en bomen, waardoor het zicht op de heide beperkt wordt. Deze keuze hiervoor zou afgeleid kunnen worden aan de beschrijving van

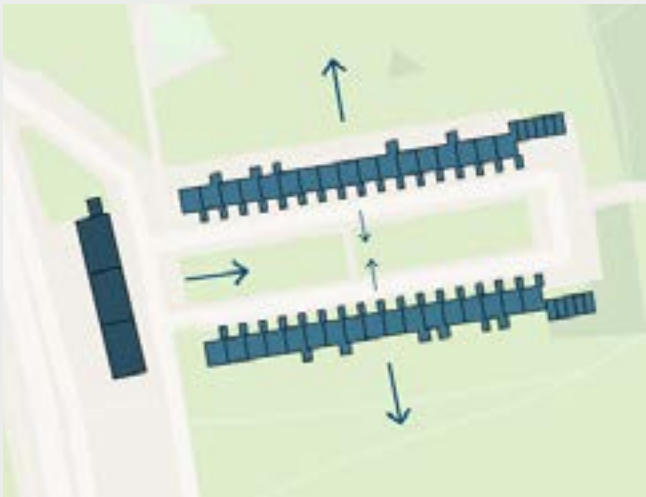

Fig. 4: bouwblok 2 op het schaalniveau van het gebouw.

Afb. 4: zij aanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

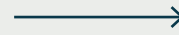

Afb. 5: zij aanzicht van hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- U-vormig
- afloop in hoogtes

Oriëntatie:

Stadsrand typologie: gemengde bebouwing

- Laagbouw (2 lagen met kap):

- Hoogbouw (3 lagen):

Laagbouw (2 lagen met kap):

- voortuin
- achtertuin met (soms) toegang tot veld

Opvallend:

- schuttingen langs de tuinen

Hoogbouw (3 lagen):

- balkon met zicht op veld

Opvallend:

- dichte plinten bij flats

het plan als een beëindigingsplan is. De stedelijke ruimte wordt als het ware door de beplanting afgesloten. Op de gazons staan enkele bomen die daar als solitaires geplaatst zijn. Aan de westkant van elk appartementenblok, langs de ringweg, staat steeds een rij van zes bomen. Ter hoogte van de gazons is de laanbeplanting langs de ringweg weggelaten om de zicht op het landschap te bevorderen.

D. DE RUIMTEN

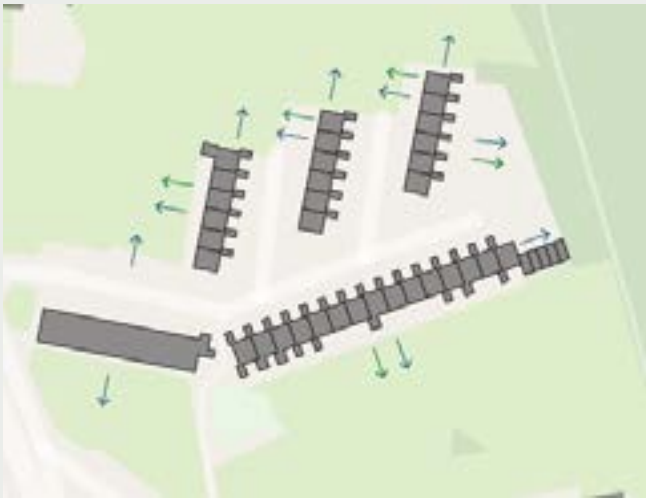
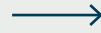

Fig. 5: bouwblok 1 op het schaalniveau van de ruimten.

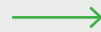
Plaatsing van de ramen:

- ramen met oriëntatie op het veld
- ramen met oriëntatie op het landschap

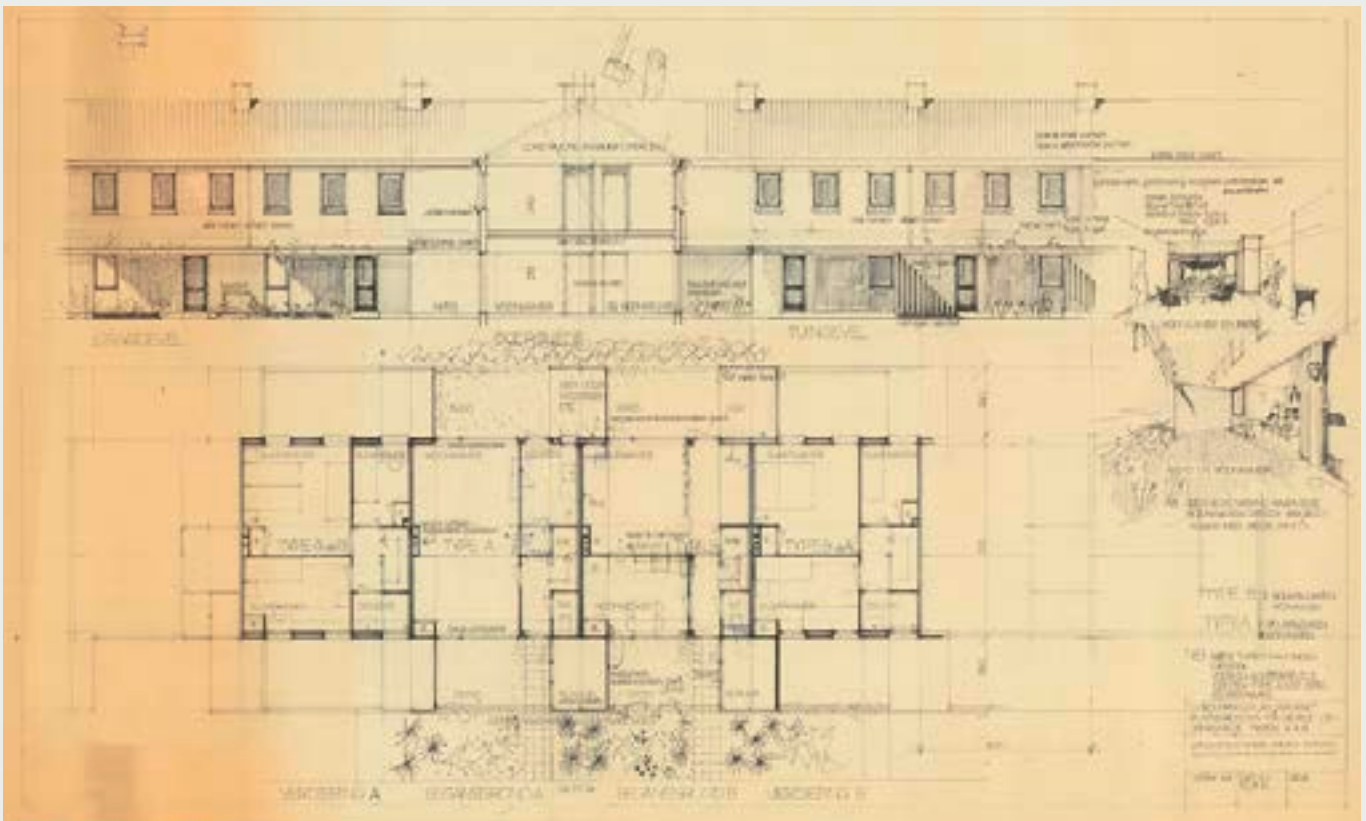
Plaatsing van de deuren:

- achterdeuren met oriëntatie op het veld

Opvallend:

- geen deuren met oriëntatie op het groen bij flats

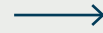
Afb. 6: Woning plattegrond van laagbouw (Dudok, 1961).

De eengezinswoningen liggen vrij in het groen, dit heeft veel voordelen voor de bewoners, kinderen kunnen vrij spelen en er kan direct gerecreëerd worden. Aan de andere kant heeft deze ontwerp keuze ook impact op de privacy van de bewoners, daarom heeft Dudok voor elke woning een voor- en achtertuin mee ontworpen als voortzetting van de privé ruimte. Bij het Kamrad gaat het om een totaal vormgeving van het plan, de groenstructuur vormt hierin de essentie (Koenders, 2001).

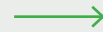
Plaatsing van de ramen:

- ramen met oriëntatie op het veld
- ramen met oriëntatie op het landschap

Plaatsing van de deuren:

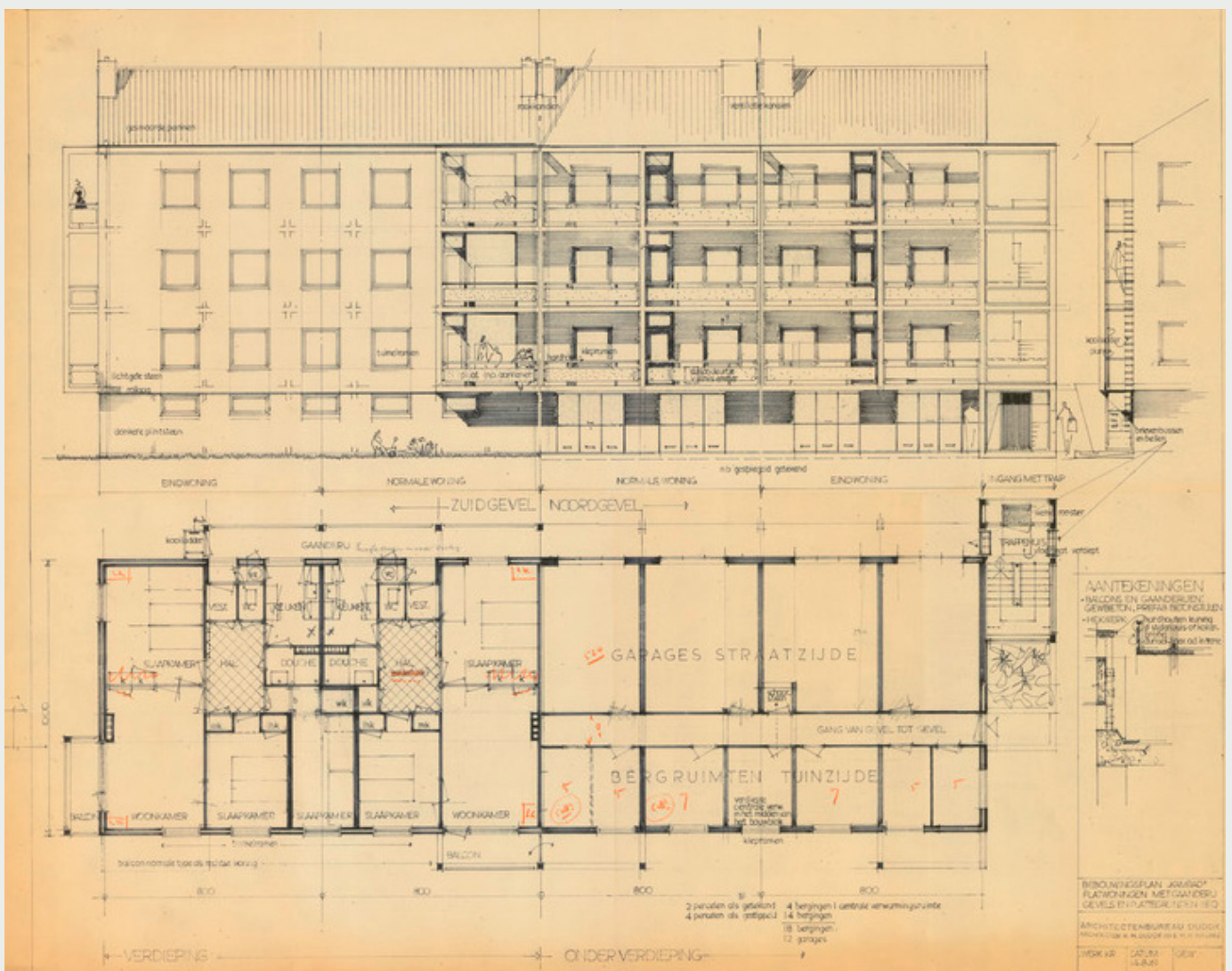
- voordeuren met oriëntatie op het veld
- achterdeuren met oriëntatie op het veld

Opvallend:

- geen deuren met oriëntatie op het groen bij flats

Fig. 6: bouwblok 2 op het schaalniveau van de ruimten.

Afb. 7: Woning plattegrond van hoogbouw (Dudok, 1961).

GEVONDEN ONTWERPPRINCIPES

Schaalniveau	Toepassing	Ontwerpprincipes	Beoordeling
A. Eenheid	Stadsrand typologie	Woonlandschap	3/3
	Elementen die de beleving van de stadsrand versterken	Zichtassen	3/3
	Elementen die de beleving van het landschap versterken	Lage rand, beperkt door dichte begroeiing	2/3
B. Ensemble	Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt	Doorlopende wegenstructuur tot aan landschap	2/3
		Kam vorming	3/3
	Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken	ronding	3/3
		Hiërarchie in wegen structuur	3/3
		Lagere dichtheid naar stadsrand toe	2/3
		Open bebouwing	3/3
		Landschap het ensemble intrekken	3/3
		Openveld	2/3
		Dichte begroeiing aan de rand van ensemble	3/3
		Park achtige open beplanting in ensemble	2/3
	Ontsluiting van het landschap	Ontsluiting d.m.v. wandelpaden	3/3
C. Gebouw Ensemble 1	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	Afloop van hoogtes in bebouwing	3/3
	Oriëntatie t.o.v. landschap	Schuine plaatsing	2/3
	Typologie (gemengde bebouwing)	Laagbouw (2 lagen met kap)	2/3
		Hoogbouw (3 lagen)	2/3
	Plaatsing van de buiten ruimtes	Voor -en achtertuin	3/3
		Balkons en galerijen aan landschapskant	2/3
		Dichte plinten bij hoogbouw	1/3
	Opvallend	Afloop van hoogtes in bebouwing	3/3
	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	U-vormig	3/3
	Oriëntatie t.o.v. landschap	Laagbouw (2 lagen met kap)	2/3
	Typologie (gemengde bebouwing)	Hoogbouw (3 lagen)	2/3
		Voor -en achtertuin	3/3
	Plaatsing van de buiten ruimtes	Balkons aan landschapskant	2/3
		Dichte plinten bij hoogbouw	1/3
	Opvallend		
A. De ruimten Ensemble 1	Plaatsing van de ramen	Ramen gericht op landschap	3/3
	Plaatsing van de deuren	Achterdeuren gericht op landschap	2/3

Ensemble 2

Opvallend
Plaatsing van de ramen
Plaatsing van de deuren
Opvallend

Bij hoogbouw geen ontsluiting naar het landschap
Ramen gericht op landschap
Achterdeuren gericht op landschap
Bij hoogbouw geen ontsluiting naar het landschap

1/3
3/3
2/3
1/3

6.2 ANGELSLO

Angelslo is samen met Emmermeer en Emmerhout een van de grote naoorlogse stadsuitbreidingen van Emmen. De economische achterlopende stad werd in 1946 aangewezen als ontwikkelingsgebied voor de industrie. Aan de hand hiervan waren er nieuwe woningen nodig voor de fabrieksarbeiders. Aan de andere kant komt het plan ook deels voort uit de wederopbouw (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, 2016). De stedenbouwkundige Niek de Boer had bij het ontwerpen van de stadsuitbreidingen het streven om de voordelen van stad en land met elkaar te combineren. Met het behouden van een lage dichtheid probeert hij een dorps karakter te verkrijgen. Het ontwerp van Angelslo komt voort uit het functionalisme en streeft naar het uitdrukken van de wijkgedachte. In het plan is bewust een relatie aangegaan met het landschap. Het gevolg hiervan is dat Angelslo vorm heeft gekregen in een totaal plan waar het landschap niet buiten de wijk ligt, maar waar brede groenzones het landschap de wijk intrekken. De beleving van het groen en het sub urbane karakter wordt versterkt door het toepassen van het woonerf en het beperken van het autoverkeer. De boer ontwikkelde het concept van 'de groene open stad' voor mensen voor mensen met boeren afkomst, zodat zij zich thuis zouden voelen in een stedelijke omgeving (Pols & Strootman, 1998).

A. DE EENHEID

Fig. 1: Angelslo op het schaalniveau van het ensemble.

Afb. 1: schema van Angelslo, de 'open groene stad' (de Boer, z.d.).

Locatie: Emmen, Nederland

Architect: N. de Boer

Opdrachtgever: gemeente Emmen (sociale woningbouw)

Bouwjaar: 1960 – 1969

Aantal woningen: 3670 (laagbouw bungalows, flats met 8 lagen)

stroming: functionalistisch

Beoordeling: 2/3

Stadsrand typologie:

- woonlandschap

Elementen die de beleving van de stadsrand versterken:

- lage bebouwing met hoogte accenten, beperkt zichtbaar door dichte bos begroeiing

Elementen die de beleving van het landschap versterken:

- landschap lobben lopen ver door in de wijk
- doorlopende wegen tot aan het landschap
- Wijk aangelegd op bestaande groenstructuur
- toepassing van zichtlijnen

Angelslo ligt aan de oostzijde van Emmen en loopt door in het bosgebied van de Hondsrug. De Hondsrug loopt verder over in het lager gelegen gebied van de Veenkoloniën, waardoor het hoogteverschil in de wijk 2,5 meter bedraagt. Het plan is ontstaan vanuit een theoretisch model, de grote vormen hiervan heeft de Boer uitgelegd over het landschap.

B. HET ENSEMBLE

Fig.2: Angelslo op het schaalniveau van het ensemble.

De wijk is opgebouwd uit stempel bebouwing en bestaat uit zes verschillende buurten. Daartussen liggen de brede groenzones met een parkachtige inrichting. Kenmerkend voor de groengebieden zijn de grote grasvelden met verschillende boom- en plantensoorten uit de omgeving, vijvers en hoogteverschillen (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, 2016). In het midden van de wijk ligt het centrum, maar grotendeels van de voorzieningen liggen aan de rand van de buurten verspreid het parkachtige gebied. Angelslo heeft een hiërarchisch opgebouwde verkeersstructuur. Deze bestaat uit een centrale ontsluitingsweg met dwars daaraan de buurtstraten die doorlopen tot aan het bos. Haaks op de buurtstraten liggen de woonstraten. Aan deze laatste liggen de woonpaden die uitkomen op de brede groenzones, die verder ontsloten worden met wandelpaden. In de groenzones zijn bij aanleg van de wijk historische landschapselementen, zoals bomen, keermuurtjes, wallen en hunebedden bewaard. De buurten zijn opgebouwd uit strokenbouw. Tussen de bebouwingsstroken zijn groenstroken en perkjes gerealiseerd om het groene karakter te versterken (Pols & Strootman, 1998).

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- lob vormig
- aflopen van landschap

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

- (kruislingse) Doorzichten aan de rand van de bebouwing
- het landschap wordt ver de wijk ingetrokken

- oude landschapselementen behouden (hunebed, bomen, wallen, vijvers)

- open bebouwing
- groen stroken tussen bebouwing
- Hiërarchie in wegenstructuur

- van park achtige openbare ruimte naar landschap
- lage dichtheid

- park achtige begroeiing (open in landschap lob, dicht in ensemble)

Ontsluiting van het landschap:

- ensembles ontsloten d.m.v. voetpaden

Opvallend:

- functies en voorzieningen aan het groen
- autoluw

Afb. 2: Hunebedden in groenruimte (Gouwewaar, 2016).

C. HET GEBOUW

Fig. 3: Bouwblok 1 op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- trapsgewijze plaatsing
- lage bebouwing

Oriëntatie op het landschap:

- bungalows niet georiënteerd op het landschap

Stadsrand typologie:

- laagbouw

Afb. 3: Zijaanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

- Laagbouw (bungalow)
- - voor-, achter- en zij tuin

Opvallend:

- blinde gevels aan landschap

Fig. 4: Bouwblok 2 op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- hoogte

Oriëntatie op het groen:

- parallel

Stadsrand typologie:

Hoogbouw (8 lagen):

Afb. 4: Vooraanzicht van hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Hoogbouw (8 lagen):

- balkon met zicht op landschap

Opvallend:

- dichte plint

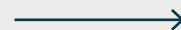
Fig. 5: Bouwblok 3 op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- lage bebouwing

Oriëntatie op het landschap:

- in landschap
- parallel aan landschap lob

Stadsrand typologie: gemengde bouw

Laagbouw (bungalow 2 laags):

Laagbouw (appartementen 3 laags)

Laagbouw (bungalow 2 laags):

- voor en achtertuin

Opvallend:

- achterkant gericht op groene lobben
- schuttingen langs de groenstroken
- blinde gevels

Afb. 5: Zij aanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

Afb. 6: Vooraanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

Laagbouw (appartementen 3 laags)

- balkons aan veld

Opvallend:

- dichte plint (berging)
- blinde gevels

De woningen liggen door de inrichting dicht bij het groen en de voorzieningen. Het grootste deel van de bebouwing bestaat uit laagbouw met platte daken. De combinatie van de openbebouwing en de platte daken zorgt ervoor dat de groenstructuur overal goed beleefd kan worden. De woningen zijn voorzien van voor en achtertuinen, maar doordat ze aan woonpaden liggen is er weinig onderscheid te maken tussen openbaar of privé. Ook liggen de woningen hierdoor niet per definitie aan het groen of aan de straat, wat zorgt voor rare achterkanten en lege straten.

Aan de rand van de wijk en in de groene lobben liggen meerdere hoogbouw flats verspreid. Door hun hoogte hebben deze een rijk uitzicht over het landschap. De plattegronden van de woningen zijn gericht op efficiëntie. De ruimtes hebben daardoor niet altijd goed contact met het landschap (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, 2016).

Fig. 6: Bouwblok 4 op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- lage bebouwing

Oriëntatie op het landschap:

- haaks
- parallel

Stadsrand typologie:

Laagbouw (geschakelde eengezinswoningen):

Afb. 7: Zij aanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

Laagbouw (geschakelde eengezinswoningen):

- voor en achtertuin

Opvallend:

- achterkant gericht op groene lobben
- blinde gevel
- geen oriëntatie naar landschap

Fig. 7: Bouwblok 5 op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- groenstroken tussen de bebouwing

Oriëntatie op het landschap:

- aan landschap lob

Stadsrand typologie: gemengde bouw

Laagbouw (rijtjes huizen)

Laagbouw (3 laags appartementen)

Afb. 8: Zij aanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

Laagbouw (rijtjes huizen)

- voor- en achter tuin
- dakterras

Opvallend:

- voordeuren aan woonpaden
- geen oriëntatie naar landschap
- blinde gevel

Afb. 9 : Zij aanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

Laagbouw (3 laags appartementen)

- balkon aan groenstrook

Opvallend:

- geen oriëntatie naar landschap

D. DE RUIMTEN

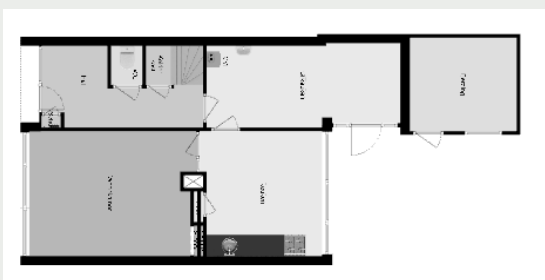
De woningen liggen door de inrichting dicht bij het groen en de voorzieningen. Het grootste deel van de bebouwing bestaat uit laagbouw met platte daken. De combinatie van de openbebouwing en de platte daken zorgt ervoor dat de groenstructuur overal goed beleefd kan worden. De woningen zijn voorzien van voor en achtertuinen, maar doordat ze aan woonpaden liggen is er weinig onderscheid te maken tussen openbaar of privé. Ook liggen de woningen hierdoor niet per definitie aan het groen of aan de straat, wat zorgt voor rare achterkanten en lege straten. Aan de rand van de wijk en in de groene lobben liggen meerdere hoogbouw flats verspreid. Door hun hoogte hebben deze een rijk uitzicht over het landschap. De plattegronden van de woningen zijn gericht op efficiëntie. De ruimtes hebben daardoor niet altijd goed contact met het landschap (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, 2016).

Fig. 8: bouwblok 1 op het schaalniveau van de ruimten.

Fig. 9: bouwblok 2 op het schaalniveau van de ruimten.

Afb. 10: Woningplattegrond laagbouw, begane grond (Funda, z.d.).

Plaatsing van de ramen:

- klein deel van ramen gericht op landschap

Plaatsing van de deuren:

- klein deel van achterdeuren gericht op landschap

Opvallend:

- Buitenste rand geen uitzicht op het landschap

Plaatsing van de ramen:

- Ramen gericht op landschap

Plaatsing van de deuren:

- Deuren van balkons gericht op landschap

Opvallend:

- geen directe ontsluiting naar landschap

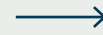
Afb. 11: Woningplattegrond laagbouw, 1^e verdieping (Funda, z.d.).

Fig. 10: bouwblok 3 op het schaalniveau van de ruimten.

Plaatsing van de ramen:

- Ramen gericht op groenstroken en veld

Plaatsing van de deuren:

- Klein deel van de achterdeuren gericht op het landschap

- voordeuren aan groenstrook

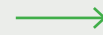

Fig. 11: bouwblok 4 op het schaalniveau van de ruimten.

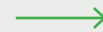
Plaatsing van de ramen:

- ramen op groenstrook gericht

Plaatsing van de deuren:

- deuren gericht op groenstroken

Opvallend:

- ramen niet gericht op landschap

Fig. 12: bouwblok 5 op het schaalniveau van de ruimten.

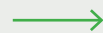
Plaatsing van de ramen:

- ramen op groenstroken gericht
- ramen op landschap gericht

Plaatsing van de deuren:

- voordeuren aan groenstrook
- klein deel van de achterdeuren gericht op landschap

GEVONDEN ONTWERPPRINCIPES

Schaalniveau	Toepassing	Ontwerpprincipes	Beoordeling
A. Eenheid	Stadsrand typologie	Woonlandschap	3/3
	Elementen die de beleving van de stadsrand versterken	Lage rand met hoogte accenten, beperkt zichtbaar door dichte bos begroeiing	2/3
	Elementen die de beleving van het landschap versterken	Landschap lobben lopen ver door in de wijk	3/3
		Doorlopende wegenstructuur tot aan landschap	3/3
		onderliggende landschapsstructuur behouden	3/3
B. Ensemble	Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt	Lob vormige bebouwingsstructuur	3/3
		Aflopend landschap	2/3
	Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken	Molenwiek verkaveling	3/3
		Hiërarchie in wegen structuur	3/3
		Parkachtige openbare (speeltuin, etc) ruimte loopt over in landschap	3/3
		Lage dichtheid	2/3
		Landschap wordt de wijk ingetrokken	3/3
	Ontsluiting van het landschap	oude landschapselementen behouden	3/3
		Groenstroken tussen de bebouwing	3/3
		Open bebouwing	3/3
		Parkachtige begroeiing	3/3
		Dichte begroeiing in woon ensemble	1/3
		Open begroeiing in landschap lob	3/3
		Ontsluiting d.m.v. wandelpaden	3/3
C. Gebouw	Ensemble 1	Lage bebouwing en platte daken	2/3
		Trapsgewijze plaatsing	3/3
		Laagbouw (bungalow)	2/3
		Tuin rondom woning	3/3
		Bungalows niet georiënteerd op het landschap	1/3
	Ensemble 2	Hoogte	2/3
		Parralel aan het landschap	1/3
		Hoogbouw (8 lagen)	2/3
		Balkons aan beide zijde met zicht op landschap	3/3
		Dichte plint	1/3
	Ensemble 3	Lage bebouwing en platte daken	2/3
		Strook in het landschap	3/3
		Laagbouw (2 lagen)	2/3
		Laagbouw (appartementen 3 laags)	2/3
		Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	
		Oriëntatie t.o.v. landschap	
		Typologie	
		Plaatsing van de buiten ruimtes	
		Opvallend	
		Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	
		Oriëntatie t.o.v. landschap	
		Typologie	
		Plaatsing van de buiten ruimtes	
		Opvallend	
		Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	
		Oriëntatie t.o.v. landschap	
		Typologie (gemengde bouw)	

Ensemble 4	Plaatsing van de buiten ruimtes	Voor- en achtertuin	3/3
	Opvallend	Balkons met zicht op veld	2/3
	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	Achterkant gericht op groen	1/3
		Dichte plint bij appartementen	1/3
		Lage bebouwing en platte daken	2/3
Ensemble 5 (niet aan landschap)	Oriëntatie t.o.v. landschap	Trapsgewijze plaatsing	2/3
	Typologie (gemengde bouw)	Haaks op het landschap	2/3
		Parralel aan het landschap	2/3
	Plaatsing van de buiten ruimtes	Laagbouw (2 geschakelde huizen)	2/3
		Laagbouw (rijtjes huizen)	2/3
	Opvallend	Voor- en achtertuin	3/3
	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	Achterkant van woningen gericht op landschap	1/3
		-	1/3
		Plaatsing richting groene lob	3/3
	Oriëntatie t.o.v. landschap	Laagbouw (rijtjes huizen 2 laags)	2/3
D. De ruimten Ensemble 1	Typologie	Laagbouw (appartementen 2 laags)	2/3
	Plaatsing van de buiten ruimtes	Voor- en achtertuin	3/3
		Dak terras	1/3
	Opvallend	Balkons aan het groen	2/3
		Achterkanten aan het groen	1/3
	Plaatsing van de ramen	Klein deel van ramen gericht op landschap	1/3
		Klein deel van achterdeuren gericht op landschap	1/3
	Plaatsing van de deuren	Buitenste rand geen uitzicht op het landschap	1/3
	Opvallend	Ramen gericht op landschap	3/3
Ensemble 2	Plaatsing van de ramen	Deuren van balkons gericht op land- schap	3/3
Ensemble 3	Plaatsing van de deuren	Geen ontsluiting naar landschap	1/3
	Plaatsing van de ramen	Ramen gericht op groenstroken	2/3
		ramen gericht op veld	2/3
Ensemble 4	Plaatsing van de deuren	Klein deel van achterdeuren gericht op landschap,	1/3
		voordeuren aan groenstrook	2/3
	Plaatsing van de ramen	Ramen op groenstroken gericht	2/3
	Plaatsing van de deuren	Deuren gericht op groenstroken	2/3
	Opvallend	Ramen niet gericht op landschap	1/3
Ensemble 5	Plaatsing van de ramen	Ramen op groenstroken gericht, deels op landschap	2/3
		Klein deel van achterdeuren gericht op landschap, voordeuren aan groen- strook	2/3
	Plaatsing van de deuren		

6.3 DE BILGAARD

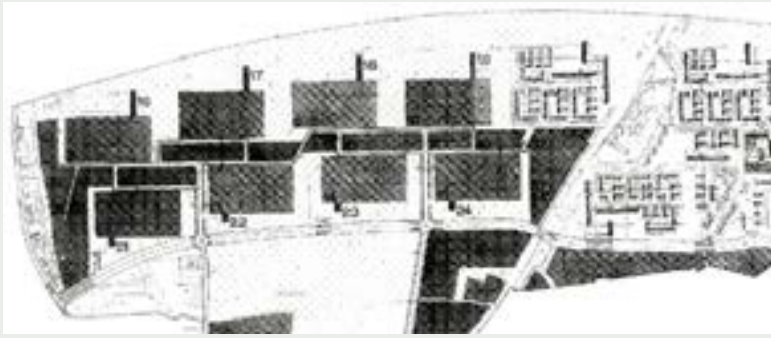
De Bilgaard is een Naoorlogse woonwijk in Leeuwarden, ontworpen door het stedenbouwkundige bureau Van Broek en Bakema. De wijk is met functionalistische uitgangspunten als rand ontworpen. Door de tijd heen heeft de wijk veel sociale problemen gekend, waardoor er de laatste jaren veel vernieuwd is. Bij deze vernieuwingen is het originele structuur behouden, want het landschap was het belangrijkste element van de stedenbouwkundige (BügelHajema, 2011).

A. DE EENHEID

Fig. 1: De Bilgaard op het schaalniveau van de eenheid.

De wijk is ontworpen aan een historisch weiland, waarin de patronen van het zeekleigebied terug te zien zijn. Later is in de jaren 90' hier het Leeuwarder Bos aangelegd, waardoor het zicht over het landschap geblokkeerd wordt. Wel zijn de paden van het bos aangelegd waar eerder de perceelsgrenzen lagen, waardoor de structuur waargenomen kan worden.

Afb. 1: Schematisch ontwerp van de Bilgaard (Broek & Bakema, 1957-1972).

Locatie: Leeuwarden, Nederland

Architect: van Broek en Bakema

Opdrachtgever: overheid

Bouwjaar: 1969

Aantal woningen: -

stroming: functionalistisch

Beoordeling: 1/3

Stadsrand typologie:

- Overbrugt waterfront
- woonlandschap

Elementen die de beleving van de stadsrand versterken:

- lage bebouwing met hoogte accenten, beperkt zichtbaar door dichte begroeiing

Elementen die de beleving van het landschap versterken:

- zichtlijnen

Afb. 2: Vogelvluucht van de Bilgaard (Broek & Bakema, 1957-1972).

B. HET ENSEMBLE

Fig. 2: De Bilgaard op het schaalniveau van het ensemble.

De Bilgaard bestaat uit vijf verticale eenheden gelegen in het groen. Deze eenheden zijn verdeeld in negen woonclusters, die in het midden gescheiden zijn door een centraal gelegen voorzieningen strook. De clusters hebben een open verkaveling, waar gebruik is gemaakt van twee soorten stempels. De clusters bestaan uit een mix van hoog- en laagbouw. De hoogbouw is aan de randen van clusters geplaatst, waardoor de laagbouw omsloten is. De hoogbouw aan de noordelijke kant van de wijk heeft op deze manier een royaal uitzicht over het landschap. Tussen de negen woonclusters liggen groene landschapsstroken die dienen als buffer tussen de bebouwing en het aanknopingspunt zijn met het landschap. De landschapsstroken zijn ingevuld met een combinatie van grasvelden en boom partijen. De beplanting moet hier de sfeer van het landschap nabootsen en doordringen tot in de woonomgeving. Deze grote stroken worden verder in het ensemble doorgetrokken door kleine groenstroken.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- ensemble als eiland in landschap (omgeven door groen)

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

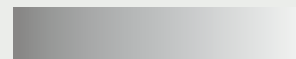
- het landschap wordt het ensemble ingetrokken

- open bebouwing
- open veld
- groenstroken tussen de bebouwing
- Hiërarchie in wegen structuur

- verloop van functies, van voorzieningen naar wonen

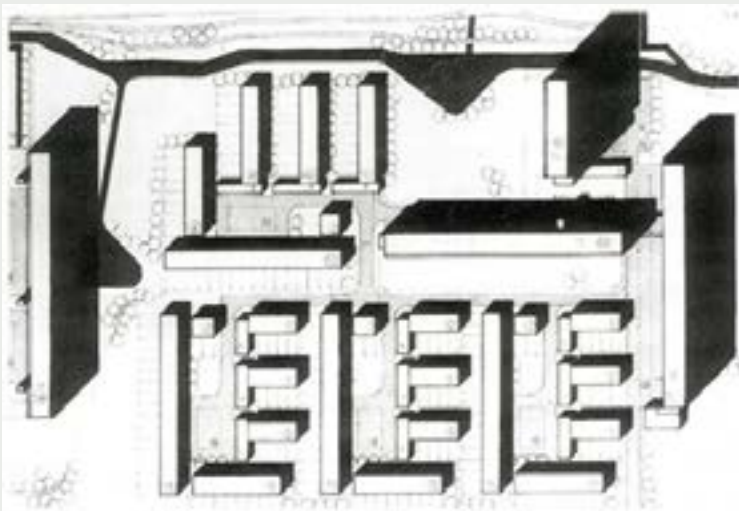
- van park achtige openbare (speeltuinen etc.) ruimte naar landschap
- lage dichtheid
- open begroeiing (weinig)

Ontsluiting van het landschap:

- ensembles ontsloten d.m.v. voetpaden
- voetpaden en fietspaden lopen door het centrum en verder
- watergangen overbrugt

Opvallend:

- begrenzing door water

Afb. 3: Ensemble (Broek & Bakema, 1957-1972).

De wijk is voorzien van een hiërarchische wegenstructuur. Het geheel is omsloten met stroomwegen, met daar aan de gebiedsontsluitingswegen. De overige wegen die hieraan gekoppeld zijn worden allemaal beschouwd als erftoegangswegen. De keuze voor deze invulling is gemaakt, omdat de kwaliteit van het woon- en leefmilieu belangrijk werd gevonden (BügelHajema, 2011). Wandel- en fietspaden lopen door het hele gebied richting het landschap, gekoppeld aan de doorgaande wegen.

C. HET GEBOUW

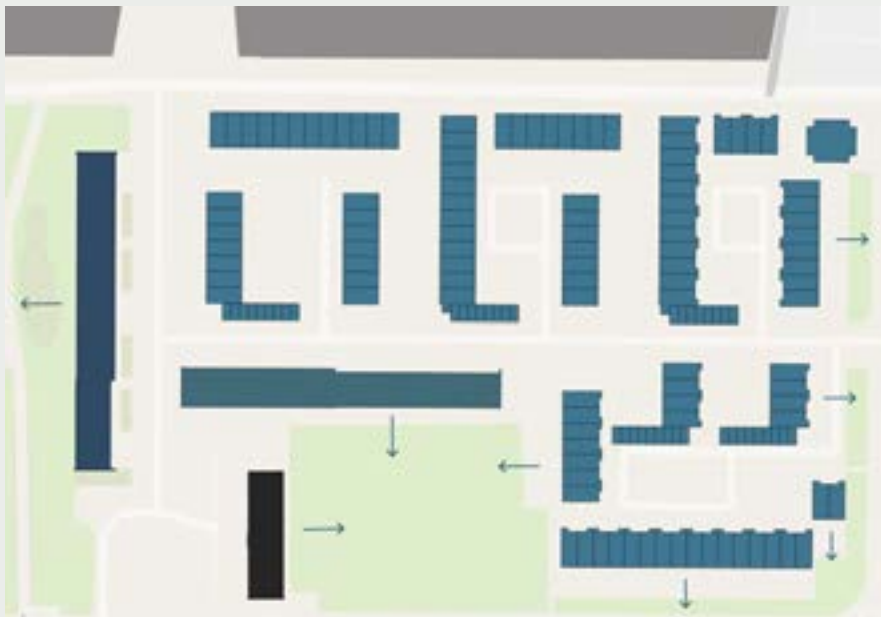

Fig. 3: Bouwblok 1 op het schaalniveau van het gebouw.

Afb. 4: Zij aanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

Afb. 5: Zij aanzicht van hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Afb. 6: Zij aanzicht van hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Afb. 7: Vogelvlucht van hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- verschillende hoogtes

Oriëntatie op groenstroken:

Stadsrand typologie: gemengde bouw

Laagbouw (eengezinswoning 2 lagen):

hoogbouw (appartementen 5 lagen):

Hoogbouw (8 lagen):

Hoogbouw (13 lagen):

Laagbouw (eengezinswoning 2 lagen):

- achtertuin

Hoogbouw (appartementen 5 lagen):

- balkons aan gazons

Hoogbouw (8 lagen):

- galerijen met zicht op veld

Hoogbouw (13 lagen):

- galerijen met zicht op veld

Opvallend:

- veel dichte plinten bij flats
- kale voorkanten (geen groen)

Fig. 4: Bouwblok 2 op het schaalniveau van het gebouw.

Afb. 8: Zijaanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

Afb. 9: Zijaanzicht van hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Afb. 10 & 11: Zijaanzicht van hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Afb. 12: Vogelvlucht van hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- hoogbouw als beëindiging van bebouwing

Oriëntatie op het landschap:

Stadsrand typologie: gemengde bouw

Laagbouw (eengezinswoning 2

Laagbouw (appartementen 8 lagen):

Hoogbouw (appartementen 5 lagen):

Hoogbouw (appartementen 13 lagen):

Laagbouw (eengezinswoning 2 lagen):

- achtertuin
- groenstrook als voortuin

Hoogbouw (appartementen 5 lagen):

- balkons aan groenstrook
- galerijen met uitzicht op landschap

Laagbouw (appartementen 8 lagen):

- ballonnen aan het groen
- poort naar open veld

Hoogbouw (appartementen 13 lagen):

- balkon met zicht op landschap

Opvallend:

- dichte plinten bij flats
- weinig gebruik van groen

D. DE RUIMTEN

Fig. 5: Bouwblok 1 op het schaalniveau van de ruimten.

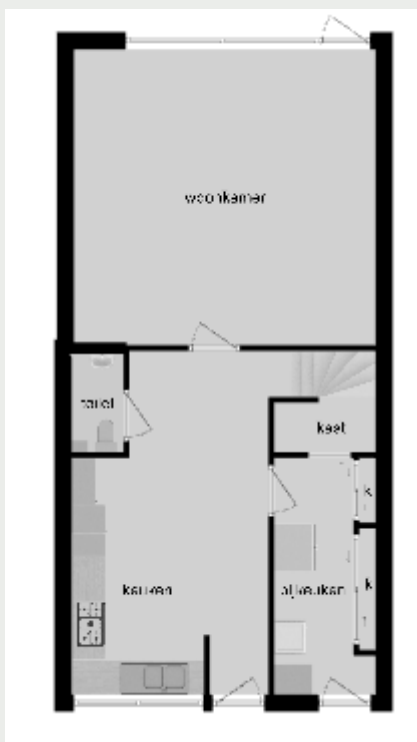
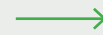
Plaatsing van de ramen:

- bij bebouwing aan de rand ramen gericht op groenstroken

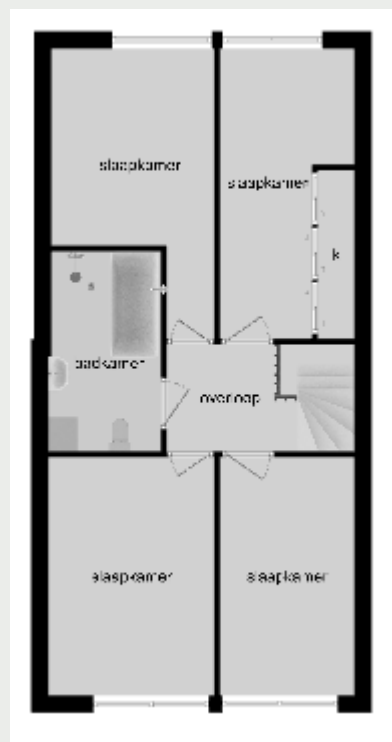

Plaatsing van de deuren:

- achterdeuren gericht op groenstroken

Afb. 13: Woningplattegrond laagbouw, begane grond (Funda, z.d.).

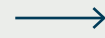
Afb. 14: Woningplattegrond laagbouw, 1e verdieping (Funda, z.d.).

De gebouwen zijn functioneel ontworpen met weinig decoratie. De eengezinswoningen liggen in rijen naast elkaar, deels gelegen aan woonpaden. De meeste zijn voorzien van alleen een achtertuin. De hoge flats zijn voorzien van balkons en worden ontsloten met galerijen.

Plaatsing van de ramen:

- bij bebouwing aan de rand ramen gericht op groenstroken en landschap

Plaatsing van de deuren:

- deels voordeuren en achterdeuren gericht op groen

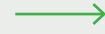

Fig. 6: Bouwblok 2 op het schaalniveau van de ruimten.

Afb. 15: Woningplattegrond appartement (Funda, z.d.).

GEVONDEN ONTWERPPRINCIPES

Schaalniveau	Toepassing	Ontwerpprincipes	Beoordeling
A. Eenheid	Stadsrand typologie	Waterfront (overbrugt)	3/3
	Elementen die de beleving van de stadsrand versterken	Woonlandschap	3/3
B. Ensemble	Elementen die de beleving van het landschap versterken	Lage rand met hoogte accenten, beperkt zichtbaar door dichte begroeiing	2/3
	Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt	Zichtlijnen	3/3
	Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken	ensemble als eiland in landschap (omgeven door groen)	3/3
	Ontsluiting van het landschap	hiërarchie in wegen structuur	3/3
		Overgang van park openbare ruimte naar landschap	3/3
		Overgang van voorzieningen naar woonfuncties	2/3
		Lage dichtheid	2/3
		Landschap wordt het ensemble ingetrokken	3/3
		Open bebouwing	3/3
		Groenstroken tussen de bebouwing	3/3
		Parkachtige begroeiing	3/3
		Open begroeiing (weinig)	3/3
		Water overbrugt	3/3
		Wandel en fietspaden lopen tot aan het centrum	1/3
		Ontsluiting d.m.v. wandelpaden en fietspaden	2/3
C. Gebouw Ensemble 1 (niet aan landschap)	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	Hoogbouw aan de rand	1/3
	Oriëntatie t.o.v. landschap	Geen oriëntatie op landschap	1/3
	Typologie (gemengde bouw)	Laagbouw (2 lagen)	2/3
	Plaatsing van de buiten ruimtes	Hoogbouw (5 lagen)	2/3
		Hoogbouw (8 lagen)	2/3
		Hoogbouw (13 lagen)	2/3
		achtertuint	2/3
		Balkons en galerijen met zicht op veld	2/3
	Opvallend	Dichte plinten bij hoogbouw	1/3
		Niet elke eengezinswoning grens aan groen of landschap (niet opgelost met groenstrook)	1/3
		trapsgewijze plaatsing	1/3
Ensemble 2	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	Hoogte	2/3
	Oriëntatie t.o.v. landschap	Haakse plaatsing op landschap	1/3
	Typologie (gemengde bouw)	Laagbouw (2 lagen)	2/3

		Plaatsing van de buiten ruimtes	Hoogbouw (3 lagen)	2/3
			Hoogbouw (5 lagen)	2/3
			Hoogbouw (13 lagen)	2/3
			Achtertuint	2/3
			Groenstrook als voortuin	1/3
			Balkons en galerijen met zicht op veld	2/3
			Dichte plinten bij hoogbouw,	1/3
			Niet elke eengezinswoning grens aan groenstrook of landschap	1/3
D. De Ruimten	Ensemble 1	Plaatsing van de ramen	bij bebouwing aan de rand ramen gericht op groenstroken en landschap	3/3
		Plaatsing van de deuren	Achterdeuren gericht op veld	2/3
		Opvallend	Bij hoogbouw geen ontsluiting naar het landschap, geen groen stroken aan voorkant	1/3
	Ensemble 2	Plaatsing van de ramen	deels voordeuren en achterdeuren gericht op groen	1/3
		Plaatsing van de deuren	deels voordeuren en achterdeuren gericht op groen	1/3
		Opvallend	Bij hoogbouw geen ontsluiting naar het landschap	1/3

6.4 FREDENSBORGHUSENE

De Fredensborghusene is een klein woningbouw plan ontworpen door de Deense architect Jorn Utzon. De woningen zijn op aanvraag van de organisatie Damsk Samvirke gebouwd. Een organisatie voor Deense burgers die voor een langere tijd in het buitenland gewoond en gewerkt hebben. Het plan bestaat uit meerdere betaalbare huurwoningen en een centraal gebouw met gezamenlijke voorzieningen. De vormen en details van de woningen zijn geïnspireerd op traditionele Deense boerderijen met binnenplaats en op het Japanse theehuis in Stockholm. Het ontwerp komt voort uit de architect zijn opvatting over additief bouwen, zijn zelf bedachte stroming die voort gekomen is uit het functionalisme. De eenheid beschikt over stedelijke en sub urbane kenmerken en is gericht op privacy, veiligheid en rust.

A. DE EENHEID

Stadsrand typologie:

- woonlandschap

Elementen die de beleving van de stadsrand versterken:

- lage oplopende bebouwing

Elementen die de beleving van het landschap versterken:

- zichtlijnen binnen eenheid

Fig. 1: De Fredensborghusene op het schaalniveau van de eenheid.

Afb. 1: Woningen gesitueerd op aflopend landschap (Guide to Utzon, z.d.).

Afb. 2: Plankaart Fredensborghusene (Utzon Architects, z.d.).

Locatie: Fredensborghusene, Denemarken

Architect: J. Utzon

Opdrachtgever: woningbouwproject, Deense overheid

Bouwjaar: 1953

Aantal woningen: 77 (eengezinswoningen) 1 openbare functie (restaurant hotel)

stroming: Additieve architectuur

Beoordeling: 2/3

B. HET ENSEMBLE

De wijk is gebouwd aan de rand van Fredensborg in een natuurlijke omgeving. De woningen liggen boven aan een de heuvel, waardoor de woningen glooiend over het landschap vallen. De formatie van het ensemble is gebaseerd op de vorm van een bloesemtak. Utzon maakt de vergelijking met deze plantensoort, omdat de woningen allemaal op het zuiden georiënteerd zijn. Door de schakeling van gebouwen is de formatie makkelijk aan te passen aan het natuurlijke terrein. De schakeling in de bebouwing zorgt ervoor dat de eenheid afgesloten is van de rest van de omgeving.

Fig. 2: De Fredensborghusene op het schaalniveau van het ensemble.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- lob vormige bebouwing rond landschappen lobben
- aflopen van het landschap

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

- het landschap wordt het plan ingetrokken

- open veld
- Hiërarchie in wegenstructuur

- hogere dichtheid naar stadsrand toe

- bebouwing loopt als een grens langs het landschap
- open begroeiing

Ontsluiting van het landschap:

- toegang via opening in bebouwing, geen vaste paden

Opvallend:

- naar binnen gekeerd

C. HET GEBOUW

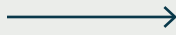

Fig. 3: Bouwblok 1 op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- verspringende rooilijnen
- geschakeld

Oriëntatie:

Stadsrand typologie:

Laagbouw (1 laag met schuin dak)

Afb. 3: Zij aanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

Stadsrand typologie:

Laagbouw (1 laag met schuin dak):

- achtertuin met poort naar het groen

Opvallend:

- gesloten voorkanten met kleine ramen met tralies ervoor
- open achtertuinen aan de weg
- niet aan het landschap
- veel beplanting in tuinen

De woningen bestaan uit vierkante geschakelde modules, met één missende hoek. De woningen vormen op deze manier een L-vorm met een patio gericht op het landschap. Voor de privacy zijn de patio's voorzien van een omheining.

Fig. 5: Bouwblok 2 op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- L-vormige bebouwing
- trapsgewijze plaatsing

Oriëntatie:

Stadsrand typologie:

Laagbouw (1 laag)

Afb. 4: Zij aanzicht van laagbouw (Ramblersen, z.d.)

Stadsrand typologie:

Laagbouw (1 laag):

- patio aan landschap
- garage inpandig opgelost

Opvallend:

- gesloten voorkanten met kleine ramen met tralies ervoor
- via tuin geen toegang tot het landschap
- dichte schuttingen richting landschap
- veel beplanting in tuinen

Afb. 5: Vooraanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

D. DE RUIMTEN

Fig. 6: Bouwblok 1 op het schaalniveau van de ruimten.

Plaatsing van de ramen:

- ramen gericht op achtertuin en groenstrook
- dichte ramen aan voorkant

Plaatsing van de deuren:

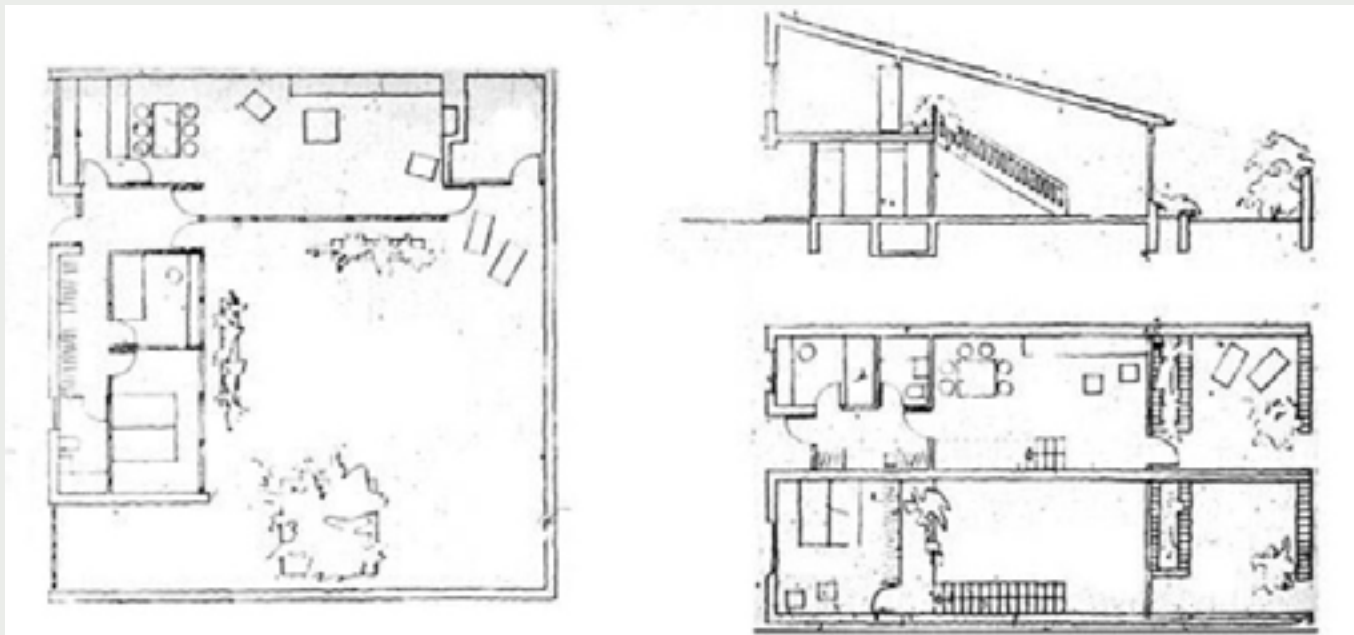
- achterdeuren gericht op groen

Opvallend:

- geen visuele verbinding met landschap

In de ruimtes in de woningen liggen aan de patio, de openheid vergroot het uitzicht op de groene binnenplaats en het landschap. Op deze manier is de rust van het landschap van binnen uit te beleven. De voorzijden van de woningen hebben kleine afgesloten ramen. Op deze manier sluiten de woningen zicht af van de omgeving en openen ze richting het landschap (Andersen, z.d.).

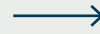

Afb. 6: Woningplattegrond en doorsnede laagbouw, begane grond (Tegnestuen, z.d.).

Plaatsing van de ramen:

- ramen achterzijde gericht op landschap

Plaatsing van de deuren:

- achterdeuren gericht op groen

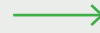
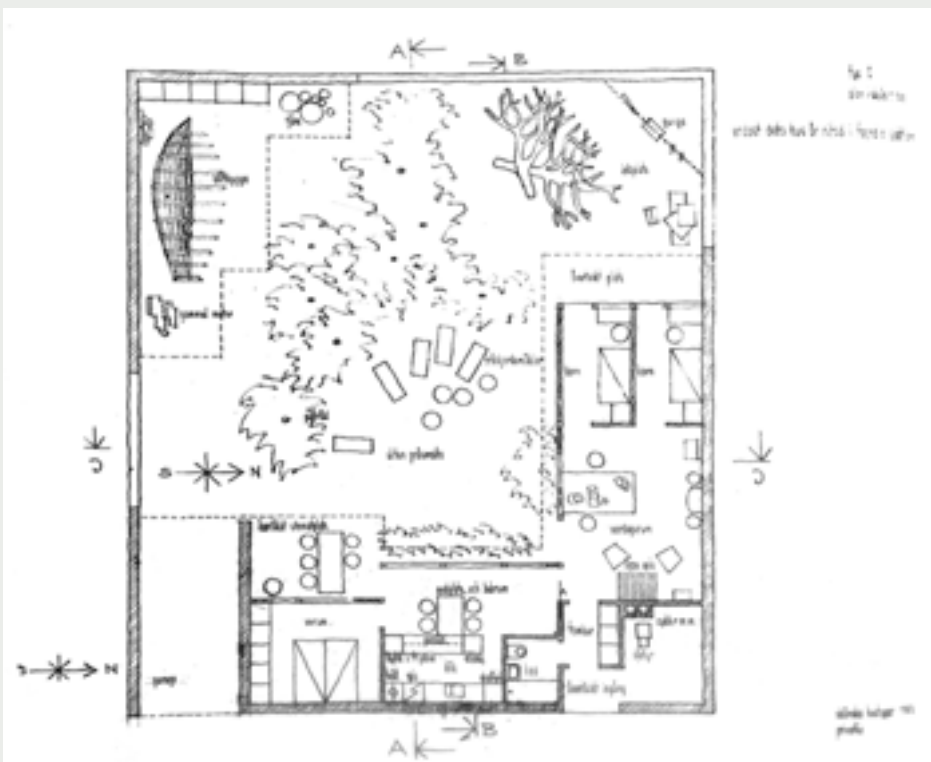

Fig. 7: Bouwblok 2 op het schaalniveau van de ruimten.

Afb. 7: Woningplattegrond laagbouw, begane grond (Utzon Architects, z.d.).

GEVONDEN ONTWERPPRINCIPES

Schaalniveau	Toepassing	Ontwerpprincipes	Beoordeling
A. Eenheid	Stadsrand typologie	Woonlandschap	3/3
	Elementen die de beleving van de stadsrand versterken	Lage oplopende rand	3/3
B. Ensemble	Elementen die de beleving van het landschap versterken	Zichtlijnen	3/3
	Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt	Aflopend landschap	2/3
	Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken	U-vorm	3/3
		Hiërarchie in wegen structuur	3/3
		Hoge dichtheid naar stadsrand toe, aaneenschakeling van woningen	1/3
		Landschap wordt het ensemble ingetrokken	3/3
		Open veld	3/3
	Ontsluiting van het landschap	Open begroeiing	2/3
		toegang via opening in bebouwing,	2/3
		Naar binnen gekeerd	1/3
		Geen paden naar het landschap	1/3
	Opvallend		
C. Gebouw	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	verspringende rooilijnen	2/3
		Trapsgewijze plaatsing	2/3
		Georiënteerd op groenstroken	1/3
		Laagbouw (1 laag met schuin dak)	2/3
		Achtertuint met poort in schutting	1/3
	Oriëntatie t.o.v. landschap	Gesloten voorkanten met kleine ramen met tralies ervoor	1/3
		Open achtertuinen aan de weg	1/3
		Niet aan het landschap	1/3
		veel beplanting in tuinen	2/3
		Laagbouw	2/3
	Typologie	L-vormige bebouwing	3/3
		Langs landschapsrand	3/3
		Laagbouw (1 laag)	3/3
		Achtertuint, patio	3/3
		Gesloten voorkanten met kleine ramen met tralies ervoor	1/3
	Plaatsing van de buiten ruimtes	Via tuin geen toegang tot het landschap	1/3
		Dichte schuttingen richting landschap	1/3
		Veel beplanting in tuinen	2/3
		Auto's uit het straatbeeld	2/3
Ensemble 2	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven		
	Oriëntatie t.o.v. landschap		
	Typologie		
	Plaatsing van de buiten ruimtes		
	Opvallend		

D. De Ruimten Ensemble 1	Plaatsing van de ramen	Ramen gericht op achtertuin en groenstrook	1/3
Ensemble 2	Plaatsing van de ramen	ramen achterzijde gericht op landschap	3/3
	Plaatsing van de deuren	achterdeuren gericht op groen	3/3
	Opvallend	Door gesloten tuin is de zicht op het landschap minder	1/3

6.5 OXLEY PARK

De stad Milton Keynes is in de jaren 60'ontworpen als New Town. De nieuwe stad ligt in het landschap en is gebouwd naar aanleiding van het woning tekort in Londen. De stad werd gepland in een gebied waar kleine agrarische dorpjes lagen, deze zijn verwerkt in het ontwerp. De stad is ontworpen om te groeien en om economisch op zichzelf te kunnen staan. De stadsranden zijn door de tijd heen daarom steeds verlegd.

A. DE EENHEID

Fig. 1: Oxley Park op het schaalniveau van de eenheid.

Afb. : Oxley Mead

Locatie: Milton Keynes, Engeland

Architect: Derek Walker, Walter Bor, John de Monchaux,
Richard Llewelyn-Davies

Opdrachtgever: Engelse overheid

Bouwjaar: 1967

Aantal woningen: -

Stroming: New Town

Beoordeling: 2/3

Stadsrand typologie:

- woonlandschap

Elementen die de beleving van de stadsrand
versterken:

- lage rand

Elementen die de beleving van het landschap
versterken:

- toepassen van zichtlijnen

- doorlopende wegen tot aan het groen
- onderliggende landschapsstructuur behouden

Afb. 1: Ligging van Oxley Park binnen Milton Keynes (Google Maps, z.d.).

De stad moest aansluiten bij de menselijke maat, maar vooral functioneel zijn. Het oude deel van de stad is daarom uitgevoerd met functionalistische architectuur. De New Town moest een verbetering zijn van de voorgaande steden en de principes van de Garden City herzien. Het originele ontwerp werd een 'forest city' genoemd. In het ontwerp is dit terug te zien aan twee grote groenstructuren die verbonden zijn aan de loop van twee rivieren. Binnen deze structuur is er genoeg ruimte voor de rivier om te overstromen en voor de natuur om zijn eigen gang te gaan. De lang gestrekte parken doorkruisen op deze manier de hele stad. De groenstructuren zijn beplant en vormgegeven. De landschapsstroken zijn verdeeld in lijnen gekenmerkt door gaande routes voor fietsers en voetgangers, open ruimtes waar gerecreëerd kan worden en uit vaste plekken waar ruimte is voor stadsrand-functies, zoals maneges of golfbanen.

B. HET ENSEMBLE

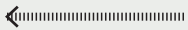
Fig. 2: Oxley Park op het schaalniveau van het ensemble.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- organische vorm met groen structuur

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

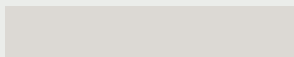
- het landschap wordt de wijk ingetrokken

- open veld
- oude landschapselementen worden behouden
- Hiërarchie in wegenstructuur

- lage dichtheid

- doorlopende landschapsstructuur in de wijk
- overgang van grit naar organische wegenstructuur
- dichte begroeiing langs randen
- open begroeiing in woon ensembles

Ontsluiting van het landschap:

- ensembles omsloten d.m.v. voetpaden
- kleine informele wandel paden in het landschap

Opvallend:

- omsloten door bomenrij
- op zich zelf staande eenheid

Afb. 2: Vogelvlucht van Oxley Park (Google Maps z.d.)

Afb. 3: Speeltuin in landschapsstructuur (The Park Trust z.d.).

Afb. 4: Beekje in landschapsstructuur (Geograph, z.d.).

Het opmerkelijkste kenmerk van Milton Keynes is het hiërarchische grit dat de stad opdeelt in meerdere vierkante stadsdelen. In het centrum is het grit strak en vierkant, maar in de woongebieden is deze losser met slingerende wegen. De stad heeft een in het midden gelegen centrum met voorzieningen. Dit is de enige plek waar hoogbouw toegestaan is. De verschillende buurten hebben allemaal hun eigen deelcentrum met kleine functies. Gescheiden van het grit ligt een uitgebreid netwerk van wandel- en fietspaden. De slingerende paden de hoofdwegen door middel van onderdoorgangen en bruggen. De paden zijn zoals eerder genoemd gekoppeld aan een uitgebreid groensysteem die bestaat uit een afwisseling van parken en meertjes. Elke buurt is aan de buitenzijde voorzien van een landschappelijke inrichting die als buffer dient tussen de bebouwing en de wegen.

C. HET GEBOUW

In de westelijke rand van Milton Keynes ligt de wijk Oxley Park. Dit is één van de nieuwere uitbreidingen van de stad. Het is een plek met bijzondere natuur waarden. In het midden van de wijk ligt een oude weide met een bijzondere ecologie. De weide is omringd door bebouwing en dient als fungeert als een uitloper van het landschap. De weide is via meerdere paden toegankelijk en loopt door in het landschap.

Fig. 3: Bouwblok 1 op het schaalniveau van het gebouw.

Afb. 5: Vooraanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

Afb. 6: Vooraanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- rechte lijn (alleen bewoners aan de rand zicht op het groen)

Oriëntatie op het landschap:

- parallel

Stadsrand typologie:

Laagbouw (2/3 lagen met kap):

Laagbouw (2 lagen met kap, vrijstaande eengezinswoning):

- kleine voortuin richting landschap
- achtertuin
- open veld voor woning

Laagbouw (2/3 lagen met kap, geschakeld):

- garage aan binnen plaats
- kleine voortuin aan groene doorgetrokken landschapsstrook
- achtertuin

Opvallend:

- auto's zo veel mogelijk uit het straatbeeld
- open voortuinen direct aan straat
- weinig begroeiing binnen ensemble
- geen stoep

Fig. 4: Bouwblok 2 op het schaalniveau van het gebouw.

Afb. 7: Vooraanzicht van laagbouw (Zoopla, 2012).

Afb. 8: Vooraanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

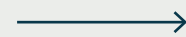
Afb. 9: Vooraanzicht van laagbouw (Google Maps, z.d.).

Vormgeving van het gebouw (blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- schuine plaatsing (zigzag)

Oriëntatie op het landschap:

- parallel

Stadsrand typologie:

Laagbouw (2 lagen met kap, vrijstaande eengezinswoning):

Laagbouw (2 lagen met kap, twee onder een kap):

Laagbouw (3 lagen met kap, geschakeld):

Laagbouw (2 lagen met kap, vrijstaande eengezinswoning):

- kleine voortuin richting naar binnen getrokken landschap
- grote achtertuin

Laagbouw (2 lagen met kap, twee onder een kap):

- kleine voortuin
- achtertuin

Laagbouw (3 lagen met kap, geschakeld):

- garage aan binnen plaats
- kleine voortuin
- achtertuin

Opvallend:

- auto's zo veel mogelijk uit het straatbeeld
- open voortuinen direct aan straat
- geen stoep

D. DE RUIMTEN

Plaatsing van de ramen:

- alleen ramen van woningen aan het landschap en groenstrook georiënteerd op groen

Plaatsing van de deuren:

- alleen voordeuren van woningen aan het landschap en groenstrook georiënteerd op groen
- achterdeur naar tuin

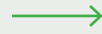

Fig. 5: Bouwblok 1 op het schaalniveau van de ruimten.

Afb. 10: Woningplattegrond laagbouw, begane grond en 1e verdieping (Rightmove, z.d.).

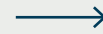
Afb. 11: Woningplattegrond laagbouw, garage en bergruimte (Rightmove, z.d.).

Fig.6 : Bouwblok 2 op het schaalniveau van de ruimten.

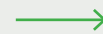
Plaatsing van de ramen:

- alleen ramen van woningen aan het landschap en park georiënteerd op groen

Plaatsing van de deuren:

- alleen voordeuren van woningen aan het landschap en aan park georiënteerd op groen
- achterdeur naar tuin

Opvallend:

- woningen aan de binnenzijde krijgen niks mee van het landschap

Afb. 12: Woningplattegrond laagbouw, begane grond (Rightmove, z.d.)

Afb. 14: Woningplattegrond laagbouw, begane grond, 1e & 2e verdieping (Rightmove, z.d.).

In Oxley Park is de functionalistische architectuur losgelaten. Hier staan nieuwere Engelse cottages. Het zijn voornamelijk vrijstaande (of geschakelde) eengezinswoningen met een voor en achtertuin. De bouwblokken zijn voorzien van binnenhoven waar ruimte is om de auto te parkeren (International New Town Institute, 2017).

GEVONDEN ONTWERPPRINCIPES

Schaalniveau	Toepassing	Ontwerpprincipes	beoordeling
A. Eenheid	Stadsrand typologie	Woonlandschap	3/3
	Elementen die de beleving van de stadsrand versterken	Lage rand	2/3
	Elementen die de beleving van het landschap versterken	Zichtlijnen aan rand	2/3
B. Ensemble	Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt	Doorlopende wegenstructuur tot aan landschap	3/3
		Onderliggende landschapsstructuur behouden	3/3
	Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken	organische vorm met groen structuur	2/3
		Hiërarchie in wegen structuur	2/3
		Lage dichtheid	2/3
		Doorlopende landschapsstructuur in ensemble	3/3
		Overgang van grit- naar organische wegenstructuur	2/3
		Landschap het ensemble intrekken	3/3
		Openveld	2/3
		Oude landschapselementen behouden	3/3
		Dichte begroeiing langs rand van ensemble	3/3
		Open binnen woonensemble	3/3
		Ontsluiting d.m.v. wandelpaden	2/3
		kleine informele wandel paden in het landschap	1/3
		omsloten door bomenrij	2/3
		op zich zelf staande eenheid	1/3
	Ontsluiting van het landschap		
	Opvallend		
C. Gebouw Ensemble 1	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	Zigzag plaatsing van de rand bebouwing	2/3
	Oriëntatie t.o.v. landschap	Schuine en parallelle plaatsing	2/3
	Typologie	Laagbouw (2 lagen met kap, vrijstaande eengezinswoning)	2/3
		Laagbouw (2 lagen met een kap, twee onder een kap)	2/3
	Plaatsing van de buiten ruimtes	Laagbouw (3 lagen met een kap, geschakeld)	2/3
		Voor - en achtertuin	3/3
		Randbebouwing heeft voortuin aan het groen	2/3
		bebouwing aan park heeft achtertuin aan het groen	2/3

	Opvallend	Deel van de bebouwing aan een park	2/3
		Niet elke eengezinswoning beleeft het groen	1/3
		Open voortuinen direct aan de straat	1/3
		auto's zo veel mogelijk uit het straatbeeld (binnen parkeerhoven en garages)	2/3
Ensemble 2	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	-	1/3
	Oriëntatie t.o.v. landschap	Parallel aan landschap	1/3
	Typologie	Laagbouw (2 lagen met kap, vrijstaande eengezinswoningen)	2/3
		Laagbouw (2/3 lagen met een kap)	2/3
	Plaatsing van de buiten ruimtes	Voor - en achtertuin	3/3
		Randbebouwing heeft voortuin aan het landschap	3/3
		Bebouwing met voortuinen aan groenstrook	2/3
	Opvallend	Niet elke eengezinswoning beleeft het groen	1/3
		Open voortuinen direct aan de straat	1/3
		auto's zo veel mogelijk uit het straatbeeld (binnen parkeerhoven en garages)	2/3
D. De ruimten Ensemble 1		geen stoep	1/3
		weinig begroeiing binnen ensemble	1/3
	Plaatsing van de ramen	Ramen van randbebouwing gericht op landschap	3/3
		Ramen gericht op park	2/3
		Voordeuren van randbebouwing aan landschap	3/3
Ensemble 2	Plaatsing van de deuren	Voordeur gericht op park	2/3
		Achterdeur gericht op park	2/3
	Plaatsing van de ramen	Ramen van randbebouwing gericht op landschap	3/3
		Ramen gericht op groenstrook	2/3
		Voordeuren van randbebouwing aan landschap	3/3
	Plaatsing van de deuren	Voordeur gericht op groenstrook	2/3

6.6 BJÖRKHAGEN

Björkhagen is een naoorlogse uitbreidingswijk van Stockholm. De wijk ligt zuidelijke van de stad en wordt gekenmerkt door zijn functionele hoogbouw. Het gebied behoorde tot 1930 tot het landgoed Hammarby Gard. Björkhagen is met Stockholm verbonden door het metronet. De woningbouw is gerealiseerd tussen 1948 en 1952

A. DE EENHEID

Fig. 1: Björkhagen op het schaalniveau van de eenheid.

Afb. 1: Gebouwen aan de rand van Björkhagen (Brittsgannar, z.d.).

Locatie: Stockholm, Zweden

Architect: David Helldén

Opdrachtgever: Zweedse overheid

Bouwjaar: 1948-1952

Aantal woningen: -

Stroming: functionalisme

Beoordeling: 3/3

Stadsrand typologie:

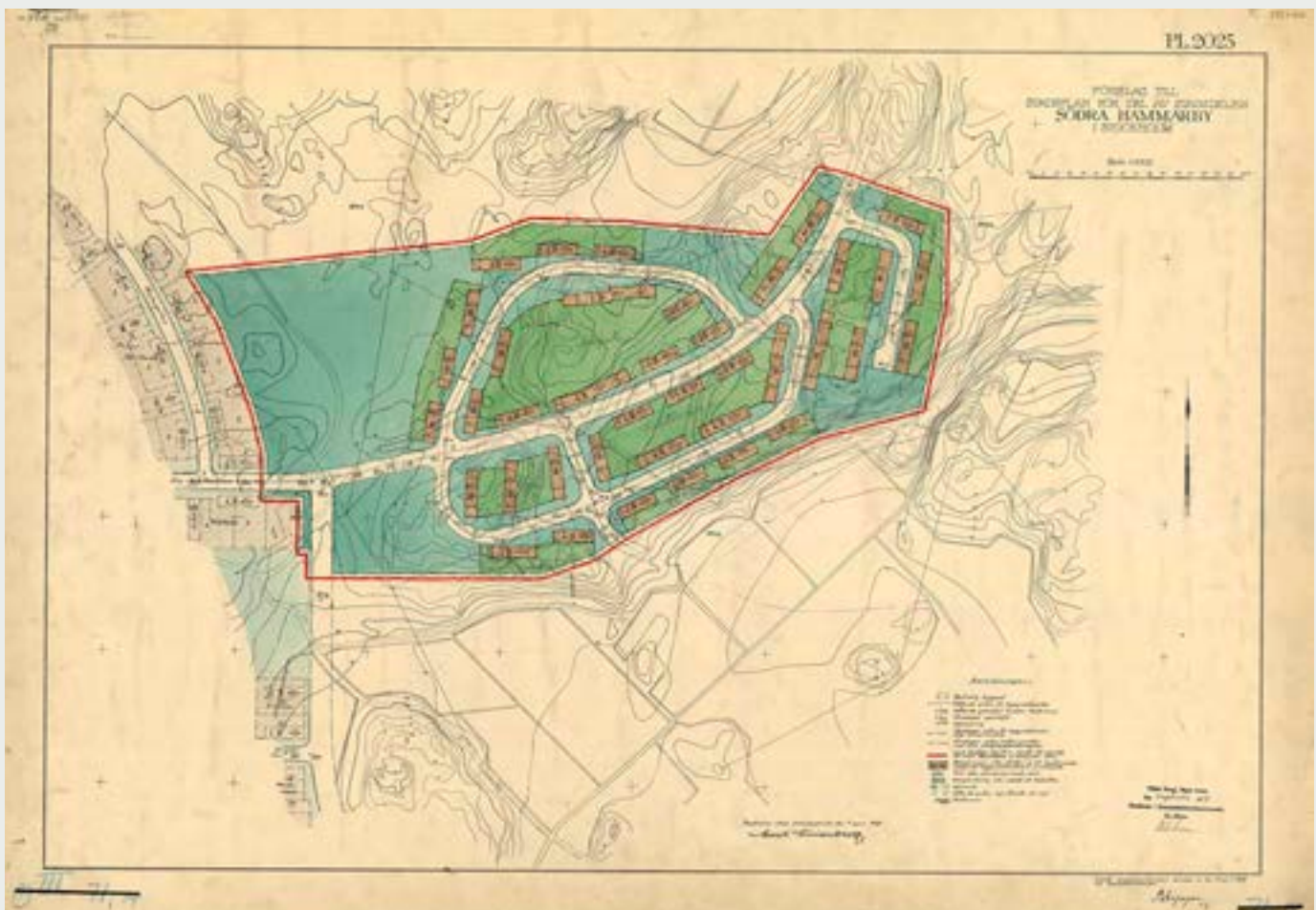
- woonlandschap

Elementen die de beleving van de stadsrand versterken:

- Hoge rand, beperkt zichtbaar door bos begroeiing

Elementen die de beleving van het landschap versterken:

- doorlopende wegen tot aan het groen
- onderliggende landschapsstructuur behouden

Afb. 2: Plankaart van een deel van Björkhagen (Stadsbyggnadskvalitet, z.d.).

B. HET ENSEMBLE

Fig. 2: Björkhagen op het schaalniveau van het ensemble.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- holle vorm
- lob-vormig

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

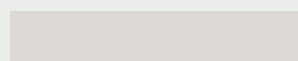
- het landschap wordt het ensemble ingetrokken

- verhoging van bebouwing
- open bebouwing
- oude landschapselementen worden behouden
- bos begroeiing behouden
- doorlopend landschap tussen bebouwing
- Hiërarchie in wegenstructuur

- lage dichtheid

- doorlopende landschapsstructuur in ensemble
- dichte bos begroeiing

Ontsluiting van het landschap:

- ensembles omsloten d.m.v. voetpaden
- hoofdwegen met aftakkingen naar het landschap

Opvallend:

- bebouwing verhoogd door rots ondergrond

Afb. 3: Björkhagen in vogelvlucht (Google Maps, z.d.).

Afb. 4: Gebouw gesitueerd op rotsachtige ondergrond (Stadsbyggnadskontoret, 2018).

De wijk is op een heuvel achtig terrein gebouwd. De bebouwing ligt hierdoor verborgen in een bosachtig gebied. In het midden van dit gebied ligt een klein centrum met een aantal basis voorzieningen. De losse strokenbouw is in verschillende richtingen gerealiseerd. De woningbouw lijkt op deze manier het bos te omsluiten. De verschillende composities en hoogtes van de bebouwing moeten de uitstraling van het heuvelachtige karakter versterken.

C. HET GEBOUW

De architect omschrijft dat door het toepassen van de verschillende hoogtes en vormen, de puntdaken tussen de boomtoppen door te zien zijn. De combinatie van verschil in hoogtes, zorgvuldig vormgegeven details en buitenruimtes versterken de beleving van het landschap. Doordat het gebied in het landschap ligt is er een directe verbinding tussen stad en land. Om de tussen stad en landschap te versterken zijn er wandelpaden door het hele gebied aangelegd en verbonden met wandelpaden die door het bos lopen (Bostadrättsföreningen Britts Grannar, z.d.).

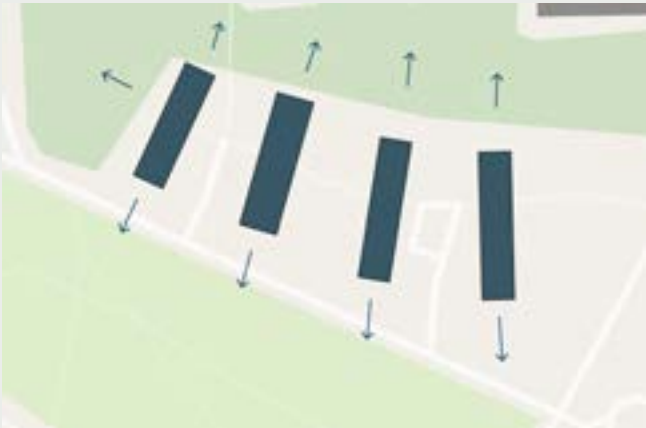

Fig. 3: Bouwblok 1 op het schaalniveau van het gebouw.

Afb. 5: Zij aanzicht hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Afb. 6: Vogelvlucht hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- kamvormig

Oriëntatie op landschap:

- haaks op park/ veld

Stadsrand typologie:

Hoogbouw (5 lagen met kap):

Hoogbouw (5 lagen met kap):

- appartementen
- voortuin bewoners begane grond (aan groenstrook)
- balkon aan groenstrook
- balkons aan kop kanten
- onderdoorgang

Opvallend:

- privé achtige binnen wereld met moestuin en bankjes
- paden gekoppeld aan onderdoorgang

Fig. 4: Bouwblok 2 op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- overgang van hoog naar laag richting landschap

Oriëntatie op het landschap:

- Parallel

Stadsrand typologie:

Hoogbouw (4 lagen met kap):

Hoogbouw (8 lagen met kap):

Hoogbouw (4 lagen met kap):

- aan landschap
- balkons aan weg zijde

Afb. 7: Zijaanzicht hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Hoogbouw (8 lagen met kap):

- appartementen torens
- garage op begane grond
- kleine tuintjes op begane grond
- balkons aan buitenste zijden richting het landschap

Opvallend:

- grotendeels gesloten plinten

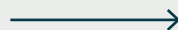
Afb. 8: Zijaanzicht hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Fig. 5: Bouwblok 3 op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- plaatsing in landschap

Stadsrand typologie:

Hoogbouw (4 lagen met kap):

Hoogbouw (4 lagen met kap):

Hoogbouw (4 lagen met kap):

- park met speeltuin
- berging op de begane grond
- balkons aan park en landschap
- kleine groenstrook langs gebouw
- onderdoorgang naar landschap

Afb. 9: Zij aanzicht hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Afb. 10: Poort naar landschap (Google Maps, z.d.).

Afb. 11: Zij aanzicht hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Hoogbouw (4 lagen met kap):

- gezamenlijke tuinen op begane grond
- balkons aan landschap

Opvallend:

- onderdoorgang naar landschap

Fig. 6: Bouwblok 4 op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- Y-vorm
- plaatsing in landschap

Stadsrand typologie:

Hoogbouw (5 lagen met kap)

Hoogbouw (4 lagen met kap):

Afb. 12: Zijaanzicht hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Hoogbouw (5 lagen met kap)

- balkons aan het landschap

Afb. 13: Zijaanzicht hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Hoogbouw (4 lagen met kap):

- kleine groenstrook langs gebouw
- balkons aan landschap

Fig. 7: Bouwblok 5 op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- halve maan vorm

Oriëntatie op het landschap:

- tegen het landschap aan

Stadsrand typologie:

Hoogbouw (4 lagen met kap)

Afb. 14: Vooraanzicht hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Stadsrand typologie:

Hoogbouw (4 lagen met kap)

- gezamenlijke voortuin
- achtertuin voor begane grond bewoners
- balkons aan het landschap

Afb. 15: Achteraanzicht hoogbouw (Google Maps, z.d.).

D. DE RUIMTEN

Fig. 8: Bouwblok 1 op het schaalniveau van de ruimten.

Afb. 16: Hoek raam (Google Maps, z.d.).

Fig. 9: Bouwblok 2 op het schaalniveau van de ruimten.

Fig. 10: Bouwblok 3 op het schaalniveau van de ruimten.

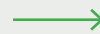
Plaatsing van de ramen:

- ramen aan groenstrook
- hoek ramen
- ramen op kop kant aan landschap

Plaatsing van de deuren:

- voordeuren op groenstrook
- balkondeuren richting groenstrook/ landschap

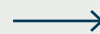

Opvallend:

- open hoeken en zijkanten

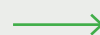
Plaatsing van de ramen:

- Bij torens aan alle kanten ramen

Plaatsing van de deuren:

- voordeur aan groenstrook/ perkje
- achterdeur naar tuin

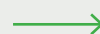
Plaatsing van de ramen:

- ramen gericht op landschap
- ramen gericht op park/ speeltuin

Plaatsing van de deuren:

- voordeuren aan groenstrook
- voordeuren richting park/speeltuin
- balkondeuren richting landschap
- balkondeuren richting park/ speeltuin

Plaatsing van de ramen:

- ramen gericht op landschap
- ramen gericht op doorlopend landschap

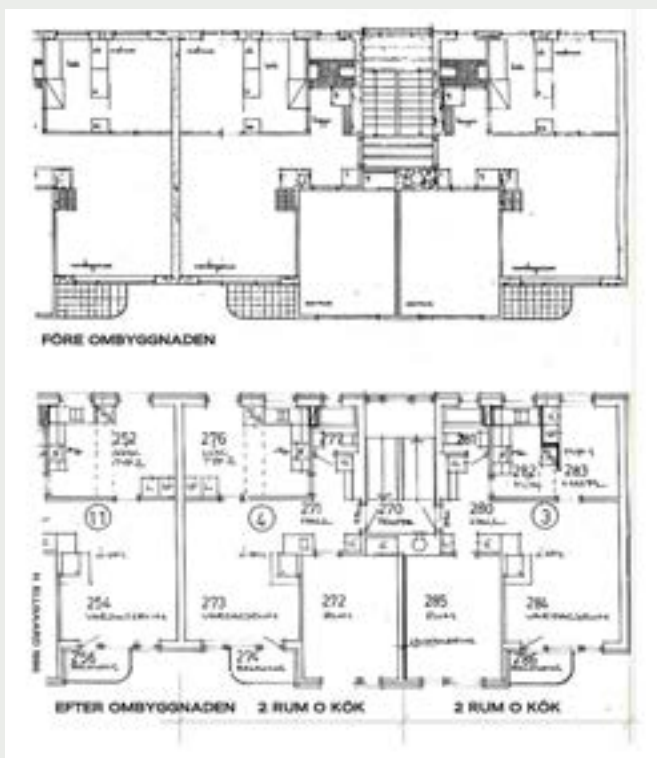
Plaatsing van de deuren:

- voordeuren gericht op doorlopend landschap
- balkondeuren gericht op landschap

Fig. 11: Bouwblok 4 op het schaalniveau van de ruimten.

Het woningaanbod in de wijk bestaat voornamelijk uit eengezinsappartementen. De woningen zijn functioneel ingericht en hebben daardoor een simpele plattegrond. De woningen zijn ingericht met oog op een hogere woonkwaliteit en zijn daarom voorzien van meerdere kamers, een badkamer en keuken. Ook werden de woningen voorzien van meerdere ramen en een balkon om zo licht en lucht binnen te laten. In de plinten zijn ruimtes voor kleine ondernemingen mee ontworpen.

Afb. 17: Woningplattegrond appartement (Ellgaard, 2008).

In de wijk is ook ruimte gemaakt voor creatieveling. In dit woningblok, de Kvarteret Regnbagen (het regenboog kwartier), zijn de woningen ingericht als atelierwoningen. Op de begane grond zijn de ramen schuin geplaatst, om een perfecte lichtinval voor kunstenaars te verkrijgen.

Fig. 12: Bouwblok 5 op het schaalniveau van de ruimten.

Plaatsing van de ramen:

- ramen naar landschap
- ramen naar doorlopend landschap

Plaatsing van de deuren:

- voordeuren naar doorlopend landschap
- achterdeuren naar landschap
- balkondeuren naar landschap

Afb. 18: Schuin geplaatst raam (Gud, 2014).

Opvallend:

- schuin geplaatste ramen op begane grond (lichtinval/ landschap)

GEVONDEN ONTWERPPRINCIPES

Schaalniveau	Toepassing	Ontwerpprincipes	beoordeling
A. Eenheid	Stadrand typologie	Woonlandschap	3/3
	Elementen die de beleving van de stadsrand versterken	Hoge rand, beperkt zichtbaar door bos begroeiing	2/3
	Elementen die de beleving van het landschap versterken	Doorlopende wegenstructuur tot aan landschap	3/3
B. Ensemble	Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt	Onderliggende landschapsstructuur behouden	3/3
		Holle vorm	3/3
	Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken	Lob vorm	3/3
		Hiërarchie in wegen structuur	3/3
		Lage dichtheid	2/3
		Doorlopende landschapsstructuur in ensemble	3/3
		Landschap het ensemble intrekken	3/3
		Openveld	2/3
		Open bebouwing	3/3
		Oude landschapselementen behouden (bos begroeiing en rotspartijen)	3/3
		Bebouwing verhogen	3/3
		Dichte bos begroeiing	2/3
		ontsluiting d.m.v. wandelpaden	3/3
		Bebouwing op rotspartijen	3/3
	Ontsluiting van het landschap		
	Opvallend		
C. Gebouw Ensemble 1	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	Kam vorm	2/3
	Oriëntatie t.o.v. landschap	Haakse plaatsing op park/ veld	1/3
	Typologie	Hoogbouw (5 lagen met kap)	2/3
	De plaatsing van de buitenruimtes	voortuin bewoners begane grond (aan groenstrook)	2/3
		balkon aan groenstrook	2/3
	Opvallend	privé achtige binnen wereld met moestuin en bankjes	2/3
		paden gekoppeld aan onderdoorgang	2/3
		overgang van hoog naar laag richting landschap	2/3
	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	Parrallel	1/3
		Hoogbouw (4 lagen met kap)	2/3
		Hoogbouw (8 lagen met kap)	2/3
	Oriëntatie t.o.v. landschap	balkons aan buitenste zijden richting het landschap	2/3
	Typologie	kleine tuintjes op begane grond	2/3
	Plaatsing van de buiten ruimtes		
Ensemble 2			

Ensemble 3	Opvallend	balkons niet richting het landschap	1/3
		deels gesloten plinten aan wegzijde	1/3
	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	plaatsing in landschap	3/3
	Oriëntatie t.o.v. het landschap	Haaks	1/3
	Typologie	Hoogbouw (4 lagen met kap) deels gesloten bouwblok	2/3
		Hoogbouw (4 lagen met kap) flat rij	2/3
		Hoogbouw (4 lagen met kap) geschakelde appartementen	2/3
	Plaatsing van de buiten ruimtes	kleine groenstrookjes aan begane grond	2/3
		balkons naar binnen aan park	2/3
		balkons naar landschap	3/3
Ensemble 4		balkons aan kop kant	3/3
		gezamenlijke tuinen op begane grond	2/3
	Opvallend	paden langs woningen	2/3
		onderdoorgang naar landschap	2/3
	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	Y-vorm	2/3
		plaatsing in landschap	3/3
	Oriëntatie t.o.v. het landschap	parallel	2/3
	Typologie	haaks	2/3
		Hoogbouw (5 lagen met kap)	2/3
		Hoogbouw (4 lagen met kap)	2/3
Ensemble 5		balkons aan groen	2/3
		Kleine groenstrookjes aan begane grond	2/3
		Balkons aan kop kant	2/3
	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	Bolle vorm	3/3
	Oriëntatie t.o.v. het landschap	Langs het landschap	3/3
	Typologie	Hoogbouw (4 lagen met kap)	2/3
	Plaatsing van de buiten ruimtes	gezamenlijke voortuin	2/3
		achtertuin voor begane grond bewoners	3/3
		balkons aan het landschap	3/3
D. De ruimten Ensemble 1	Plaatsing van de ramen	Ramen op groenstrook	2/3
		Ramen richting landschap	3/3

Ensemble 2	Plaatsing van de deuren	Ramen richting park/veld	2/3
	Opvallend	Voordeuren aan groenstrook	2/3
	Plaatsing van de ramen	Hoekramen en op kop kant	2/3
	Plaatsing van de deuren	Ramen naar landschap	3/3
Ensemble 3	Plaatsing van de ramen	voordeur aan groenstrook/ perkje	2/3
		ramen gericht op landschap	3/3
		ramen gericht op park/ speeltuin	2/3
	Plaatsing van de deuren	voordeuren aan groenstrook	2/3
Ensemble 4		voordeuren richting park/speel- tuin	2/3
	Opvallend	balkondeuren richting landschap	3/3
	Plaatsing van de ramen	balkondeuren richting park/ speeltuin	2/3
	Plaatsing van de deuren	ramen aan alle zijdes van gebou- wen	2/3
		ramen gericht op landschap	3/3
		voordeuren gericht op landschap	3/3
		balkondeuren gericht op land- schap	3/3
		ramen naar landschap	3/3
Ensemble 5	Plaatsing van de ramen	voordeuren naar landschap	3/3
	Plaatsing van de deuren	achterdeuren naar landschap	3/3
		balkondeuren naar landschap	2/3
	Opvallend	schuin geplaatste ramen op bega- ne grond (lichtinval/ landschap)	2/3

6.7 BIJZONDERE QUICK SCANS

In dit deel van het onderzoek is de gevonden informatie uit de zes voorgaande case studies nog een keer gecontroleerd aan de hand van de veertien overige case studies. Dit is op een snelle manier gedaan en hierbij is een klein aantal bijzondere ontwerpprincipes naar voren gekomen. Dit is een positieve uitkomst, omdat de meeste gevonden ontwerpprincipes gedekt lijken te zijn door de eerste zes case studies. De extra gevonden ontwerpprincipes zijn interessant en zijn daarom toegevoegd aan de overzicht matrix.

Pottenberg - Maastricht

Pottenberg en Malpertuis zijn twee naoorlogse uitbreidingswijken in Maastricht. Het geheel is ontworpen door de toenmalige stadsarchitect F.C.J. Dingemans. De uitbreidingen liggen als waaier aan de westzijde van de stad. De concentrische vorm spreid zich uit richting het landschap. In het plan staat het golvende landschap centraal (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, z.d.). De wijken zijn functionalistisch ingericht open bebouwing. Het opvallendste detail, dat de ligging van het landschap aankondigt, is het centrale poortgebouw.

De Haagse Beemden - Breda

De Haagse Beemden is een grootschalig woningbouwproject ten noorden van Breda. Het plan is ontwikkeld door Tummers en Maas en uitgevoerd in 1975. In deze tijd verschoof het uitgangspunt in de stedenbouw. Er werd afgeweken van de functionalistische uitgangspunten. Het ging niet meer om kwantiteit van woningen maar om de kwaliteit van het wonen. De wijk ligt aan het landschappelijke gebied van de Haase Beemden. De onderliggende landschapsstructuur wordt in het plan gehandhaafd, de bebouwing is zo gepositioneerd dat het landschap omsloten wordt. Deze ingreep wordt gekenmerkt als inversiestedenbouw. Bij het ontwikkelen van dit plan moesten de centrale landgoederen dienen als landschappelijke drager. Om de grens tussen stad en land te benadrukken ligt er een dichte rand van begroeiing om de wijk. Om de beleving van het landschap te versterken zijn er een aantal doorkijken en waar zichtlijnen aan verbonden zijn (Pols & Strootman, 1998).

De Reeshof - Tilburg

De Reeshof is een latere stadsuitbreiding van Tilburg. De wijk werd in 1977 gebouwd met nieuwe uitgangspunten. De landschappelijke structuur was bepalend voor de stedenbouwkundige inrichting (Architectuurgids Midden-Branbant, z.d.). De wijk licht aan de rand van de stad met de natuur als bufferzone. Het groen is overal te beleving binnen het plan. Een natuurlijk ingerichte groenstrook loopt organisch door het plangebied. In het ontwerp zijn veel verbijzondering en details te vinden die de beleving van het landschap bevorderen. Er zijn bijvoorbeeld stervormige of ronde ensembles gevormd, waardoor meer bewoners uitzicht hebben op het groen. Ook liggen er bebouwingsclusters aan de rand van het plan in het landschap, waardoor de overgang tot het landschap begeleid wordt.

Afb. 1: Poort richting landschap, Pottenberg (Woonpunt, z.d.).

Hansaviertel interbau – Berlijn

Na de verwoesting van het Hansaviertel district, door het oorlogsgeweld van de Tweede Wereldoorlog, werd de wijk in 1957 herbouwd. Het plan werd deel van de internationale bouwbeurs van Berlijn. De ontwikkeling van het nieuwe stadsdeel moest dienen als voorbeeld voor de opbouw van de rest van Berlijn. De functionalistische bouw kon op een hoog tempo gerealiseerd worden, wat gunstig was voor de grotendeels verwoeste stad. Het feit dat de bebouwing onderdeel was van een internationale bouwbeurs maakte dat er veel opvallende elementen in de architectuur zijn verwerkt. Het plan bestaat uit een ensemble van meerdere gebouwen in een groene omgeving. Het ontwerp staat bekend om de ruimtelijke relaties tussen de gebouwen. De hoogbouw opent zich richting het park van de diertuin, waardoor er een vloeibare overgang tussen stad en park ontstaat (Hansaviertel Berlin, z.d.). Het plan is niet echt in of aan de rand van een landschap geplaatst, maar de relatie tussen de groene parkachtige omgeving en de architectonische details waren vernieuwend in deze tijd.

Bij een gebouw, ontworpen door Walter Gropius, zijn de appartementen op de hoek een kwartslag naar buiten gedraaid, waardoor er geen blinde gevel op de kopse kant ontstaat en het landschap ook vanuit een andere hoek waargenomen kan worden. Daarnaast zit er een ronding in de vorm van het gebouw, waardoor het groen omsloten wordt.

Architect Alvar Aalto ontwierp een gebouw met een knik vorm in de gevel. Door de knik in de gevel te maken kunnen de balkons van de appartementen in een schuine hoek gedraaid worden, waardoor ze steeds iets buiten de woning uitsteken. Op deze manier zijn alle appartementen voorzien van een ruim uitzicht op het landschap en van voldoende lichtinval.

Het gebouw van Oscar Niemeyer is volgens de uitgangspunten van het functionalisme van de grond opgetild door dikke betonnen hoeken. In de architectonische stroming wordt beschreven dat het maaiveld hierdoor optisch onder het gebouw doorloopt. Wel blijkt er uit de literatuur dat deze oplossing niet altijd een gewenste is, omdat er vaak onoverzichtelijke ruimtes ontstaat onder het gebouw.

De Eternit woningen, ontworpen door Paul Baumgarten, hebben een extra etage op het dak met glazen wanden. In deze woningen moest het dichte groen van het omliggende park 'beleefd kunnen worden.

Afb. 2: Gebouw met trapwijs geplaatste balkons (Seier, z.d.).

Afb. 3: Plattegrond (Aalto, 1955).

Afb. 4: Gebouw met gedraaid appartement (Brückels, 2005).

6.8 TOTAAL OVERZICHT VAN ONTWERPPRINCIPES

Bij het uitvoeren van de analyses is een groot aantal ontwerpprincipes gevonden. Deze zijn hieronder samen gevoegd in een overzicht matrix. Om deze te kunnen vertalen naar rubrics voor het waarderen van stadsrandbe-
bouw is het belangrijk om te weten welke succesvol zijn en welke niet. Daarom worden ze net zoals de case
studies beoordeeld met een ratioschaal van 1 tot 3. Bij het beoordelen van de ontwerpprincipes is ook uitgegaan
van de maatstaf die de succesvolste plannen vormen (zie uitleg beoordeling case studies).

Als een ontwerpprincipe in de buurt komt van de maatstaf dan kan deze als 'goed' beoordeeld worden en kunnen
er drie punten behaald worden. Als een ontwerpprincipe niet lijken te voldoen aan de maatstaf en daardoor
minder kwalitatief is, kan deze lager bijvoorbeeld beoordeeld worden met 2 punten. Als bij een ontwerpprincipe
niks terug te vinden is van de criteria die de maatstaf stelt, dan voldoet deze niet aan de kwaliteitseisen en kan
deze beoordeeld worden met een 1. Aan de hand van de scores kunnen de ontwerpprincipes onderling vergele-
ken worden. Bepaalde ontwerpprincipes krijgen een lage beoordeling, doordat zij alleen werken in combinatie
met een andere ingreep. Deze worden apart benoemd en verder toegelicht.

Schaalniveau	Toepassing	Ontwerpprincipes	Beoordeling
A. Eenheid	Stadsrand typologie	Woonlandschap	3/3
		Groengordel	1/3
		Groene Grens	3/3
		Waterfront (overbrugt)	3/3
		Zichtlocatie	1/3
		Spanningsveld	1/3
		Infrastructurele grens	1/3
	Elementen die de beleving van de stadsrand versterken	Lage rand (beperkt zichtbaar door dichte begroeiing)	3/3
		Oplopende rand	3/3
		Hoge rand (beperkt zichtbaar door dichte begroeiing)	3/3
		Lage rand met hoogte accenten (beperkt zichtbaar door dichte begroeiing)	3/3
	Elementen die de beleving van het landschap versterken	zichtlijnen	3/3
		Zichtassen	3/3
		Doorlopende wegenstructuur tot land- schap	3/3
		Landschap lobben de wijk intrekken	3/3
		Onderliggend landschapsstructuur be- houden	3/3
		Doorlopende landschapsstuur/ waterweg	3/3
		Bebouwing omsluit landschap	2/3

Schaalniveau	Toepassing	Ontwerpprincipes	Beoordeling
B. Ensemble	Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt	Holle vorm	3/3
		Lob vorm	3/3
		Kam vorm	3/3
		Ronding	3/3
		Molenwiek verkaveling	3/3
		Bebouwing op heuvel	2/3
		Aflopend landschap	2/3
		Organische vorm met groenstructuur	2/3
		Ensemble als eiland in het groen	3/3
		Verspringende rooilijnen	2/3
		Rand bebouwing als clusters in het landschap	2/3
		Golvende bebouwingsrand	3/3
		Ovaal vorm	1/3
	Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken	Hiërarchie in wegenstructuur	3/3
		Lagere dichtheid naar stadsrand toe	2/3
		Lage dichtheid in zijn geheel	2/3
		Hogere dichtheid naar stadsrand toe	1/3
		Overgang van park achtige openbare ruimte naar landschap	3/3
		Overgang van voorzieningen naar woonfuncties richting stadsrand	2/3
		Dichte bebouwingsstructuur	1/3
		Doorlopende landschapsstructuur in ensemble	3/3
		Overgang van grit- naar organische wegenstructuur	2/3
		Landschap het ensemble intrekken	3/3
		Lob vormige landschapsstructuur	3/3
		Open veld	2/3
		Historische landschapselementen behouden	3/3
		Groenstroken tussen bebouwing	3/3
		Doorlopende landschapsstructuur/ waterweg	3/3
		Open bebouwing	3/3
		Ensemble beëindigd met open veld/park	3/3
		Bebouwing van grond tillen	2/3
		Open begroeiing	3/3
		Dichte begroeiing	2/3
		Parkachtige begroeiing	3/3

Ontsluiting van het landschap	Natuurlijke begroeiing	3/3
	Ontsluiting d.m.v. wandelpaden	3/3
	Ontsluiting d.m.v. fietspaden	3/3
	Wandel en fietspaden lopen tot aan het centrum	3/3
	Overbrugging van water	3/3
	Kleine informele wandelpaden door het landschap	3/3
	Slingerende wandelpaden	3/3
	Fijnmazige wegenstructuur	2/3

Schaalniveau	Toepassing	Ontwerpprincipes	Beoordeling
C. Gebouw	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	Hoogbouw als beëindiging van bebouwing	1/3
		Aflopende hoogtes in bebouwing richting landschap	2/3
		Lage bebouwing met platte daken	2/3
		Kam vorm	2/3
		U-vormig	3/3
		H-vormig	1/3
		Golvende vorm	2/3
		Schuine plaatsing	3/3
		zigzag	2/3
		L-vormig	3/3
		Trapsgewijs geplaatste bebouwing	2/3
		Geschakelde	1/3
		Y-vorm	2/3
		Bolle vorm	3/3
		Lange z-vorm	1/3
		Plus-vorm	2/3
		Diamant vorm	1/3
		Cirkel	2/3
		Ster vorm	2/3
		Hoek vorm (halve 6 hoek)	2/3
		Afwisselende hoogte accenten	2/3
		Bebouwing verhogen	2/3
		Verspringende rooilijnen	2/3
	Oriëntatie t.o.v. landschap	Haakse plaatsing op landschap	1/3
		Parallel aan het landschap	3/3
		Plaatsing in het landschap	3/3
		Alle bebouwing in de zelfde richting	2/3

Typologie	Laagbouw	3/3
	Hoogbouw	3/3
	Gemengde bouw	3/3
Plaatsing van de buiten ruimtes	Achters tuin op groenstrook	1/3
	Achters tuin aan landschap	2/3
	Achters tuin aan veld	1/3
	Achters tuin aan park/ speelweide	1/3
	Voortuin aan landschap	3/3
	Voortuin aan groenstrook	2/3
	Voortuin aan veld	2/3
	Tuin rondom woning	3/3
	Dakterras aan landschap	3/3
	Groenstrook als voortuin	1/3
	Balkons met zicht op veld	2/3
	Balkons met zicht op groenstrook	2/3
	Balkons met zicht op landschap	3/3
	Balkons richting het landschap gedraaid	3/3
	Balkons met zicht op park/speeltuin	2/3
	Galerijen met zicht op veld	2/3
	Galerijen met zicht op groenstrook	2/3
	Galerijen met zicht op landschap	3/3
	Patio	3/3
	Loggia met zicht op landschap	3/3
	Verhoogd terras op verlengde gesloten plint	1/3

Schaalniveau	Toepassing	Ontwerpprincipes	Beoordeling
D. De ruimten	Plaatsing van de ramen en deuren	Ramen gericht op groenstrook	2/3
		Ramen gericht op veld	2/3
		Ramen gericht op landschap	3/3
		Ramen gericht op park/ speelweide	2/3
		Hoek ramen gericht op landschap	3/3
		Horizontale ramen (panorama)	3/3
		Erker richting het landschap	3/3
		Voordeur gericht op groenstrook	2/3
		Voordeur gericht op veld	2/3
		Voordeur gericht op landschap	3/3
		Achterdeur gericht op groenstrook	2/3
		Achterdeur gericht op veld	2/3
		Achterdeur gericht op landschap	3/3
		Achterdeur gericht op park/ speelweide	2/3
		Balkondeur gericht op landschap	3/3

Balkondeur gericht op veld	2/3
Balkondeur gericht op groenstrook	2/3
Balkondeur gericht op park/ speelweide	2/3
Onderdoorgang aan/naar landschap	2/3
Glazen trappenhuis naar landschap	3/3
Extra dak verdieping met glazen wanden	3/3
Plint van glas	2/3
Draaien buitenste hoek appartementen naar landschap	3/3

Opvallende toepassingen

Extra toepassingen

Autoluw	2/3
Achtertuint met directe toegang tot landschap	3/3
Garages inpandig of op eigen terrein oplossen	2/3
Organische wegen structuur	2/3
Privé binnen tuinen met moestuin en bankjes	2/3
Gezamenlijke voortuin	1/3
Groenstroken langs hoogbouw	2/3
Schuine plaatsing ramen op begane grond	2/3
Infrastructurele barrière verlagen	2/3
Statig/bijzonder gebouw in landschap	2/3

Combinaties van ontwerpprincipes die een betere kwaliteit opleveren

Combinatie	Schaalniveau	Toepassing	Ontwerpprincipes	Uitleg
1	C.	Oriëntatie t.o.v. landschap	Haaks Parallel	Door bouw stroken haaks en parallel in een open bouw-blok te plaatsen ontstaan er open ruimtes waar het landschap in opgenomen kan worden
2	B. B. A.	Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken Elementen die de beleving van de stadsrand versterken	Hiërarchie in wegen structuur Lagere dichtheid naar de stadsrand toe Wegenstructuur tot aan/ in landschap	Door bebouwingsdichtheid en weg capaciteit richting de stadsrand te verlagen wordt het sub-urbane gevoel vergroot
3	B. B.	Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt begroeiing	Organische bouwstructuur Dichte begroeiing	Door kronkelende wegenstructuur en dichte begroeiing ontstaat er een beslotenheid, waardoor het gevoel van privacy vergroot wordt.
4	C. B.	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven Zo veel mogelijk bewoners beleven het groen	Aflopend landschap Trapsgewijze plaatsing	Door woningen trapsgewijs op een helling te plaatsen hebben alle bewoners een ruim uitzicht over het landschap.
6	A. B. B.	Elementen die de beleving van de stadsrand versterken Begroeiing Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken	Zichtlijnen en zichtassen Open begroeiing Open bebouwing	Door de open bouwstructuur, zorgen zichtlijnen en open begroeiing voor een beleving van het landschap van veraf.
7	C.	Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven	Afloop van hoogtes richting landschap Hoogte accenten	Door de afloop van hoogtes te combineren met hoogte accenten zijn er meer bewoners die het groen vanuit hun woning beleven.
8	C. D.	Oriëntatie t.o.v. landschap Oriëntatie van openingen	Haaks Hoek ramen/ ramen op de kop kant	Door (hoek)ramen aan de kopse kant van hoogbouw te plaatsen wordt het groen in meer ruimtes beleefd.

6.9 CONCLUSIE

Aan de hand van de gevonden ontwerpprincipes wordt in dit onderzoek de waardestelling voor stadsrand architectuur opgesteld. Hiervoor is het belangrijk om de grote hoeveelheid ontwerpprincipes te evalueren, en in te delen om ze te kunnen vertalen naar criteriums.

Bij het maken van de analyses zijn meerdere stedenbouwkundige en architectuur stromingen aan bod gekomen. Er is gebleken dat bepaalde ontwerpprincipes gekoppeld zijn aan de uitgangspunten van de stroming. In elke tijdperiode wordt de verbinding met het landschap anders benadert en is een andere inrichting van het openbare groen of landschap gewenst. Het gevolg hiervan is dat bepaalde ontwerpprincipes daarom alleen goed functioneren bij een bepaalde uitvoering of in combinatie met andere ontwerpprincipes. Het verschil tussen goed en fout is op deze manier lastig te maken. Het is daarom noodzakelijk om de ontwerp-ideeën als uitgangspunt te nemen bij het analyseren van een landschapsplan.

Per schaalniveau worden de volgende conclusies over de volgende onderwerpen getrokken:

A. De eenheid

- Vormgeving van de stadsrand zone
- De ontwerp-ideeën
- Inrichting van de stedelijke elementen
- Beleving van het landschap door zichtlijnen

B. Het ensemble

- De ontwerp-ideeën
- De vormgeving en oriëntatie van het ensemble
- Stedenbouwkundige elementen

C. Het gebouw

- De ontwerp-ideeën
- De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok
- Plaatsing en inrichting van de buitenruimtes
- Typologie

D. De ruimten

- De ontwerp-ideeën
- Oriëntatie van de ruimten
- Plaatsing van de deuren en ramen
- Extra toepassingen
- Plaatsing van de deuren en ramen combinaties van ingrepen

De Eenheid

Op het schaalniveau A., De Eenheid, zijn meerdere belangrijke bevinding gedaan. De eerste gaat over de inrichting van de stadsrandzone. In dit onderzoek zijn is de vormgeving van de stadsrandzone gekoppeld aan de stadsrand typologieën van LOLA, de reden hiervoor is eerder uitgelegd in dit hoofdstuk. Door de vormgeving te koppelen aan een typologie kan er uitgelegd worden hoe de stadsrand is opgebouwd en hoe deze functioneert. De de meest voor de hand liggende uitkomst is dat bij de zes uitgebreid geanalyseerde case studies de typologie 'het woonlandschap' het meeste voorkomt. Bij deze typologie is een directe grens tussen het landschap en de stad. Landschap lobben lopen de stad in en worden omsloten door de bebouwing. Hierdoor ontstaan een grote verwevenheid tussen de twee werelden en is een uitwisseling van de voordelen mogelijk. Bewoners kunnen veelzijdig gebruik maken van het landschap. Het is duidelijk dat bij een bewust ontworpen overgang de toegang tot het landschap open blijft.

Daarnaast is het opvallend dat bij de andere veertien case studies de typologieën 'infrastructurele grens', 'waterfront', 'groene grens', 'spanningsveld' en 'groengordel' voorkomen. Bij deze typologieën is er een beperkte uitwisseling tussen stad en landschap. Vaak ligt er een barrière tussen de twee werelden. Dit kan een zone zijn met stadsrand functies of een grote weg of waterweg. Bij deze plannen is er een beperkte toegang tot het landschap geconstateerd.

Een reden achter dit verschil is waarschijnlijk het feit dat de 6 uitgelichte plannen bekende landschapsplannen zijn. De overgang tussen stad en landschap is hier vaak mee ontworpen. Dit levert een betere inrichting van de stadsrand op. Aan de hand van dit gegeven kan er voor vanuit gegaan worden dat de typologie 'het woonlandschap' succesvoller is dan de andere genoemde typologieën. Om deze reden kan de vormgeving van de stadsrand als criteria meegenomen worden in de waardestelling. Het lijkt belangrijk om deze zwaarder mee te laten wegen, omdat de vormgeving van de rand de basis vormt voor een succesval stadrandplan. Als de bebouwing niet aan het landschap grenst of er geen toegang tot het landschap mogelijk is doet dit gelijk af aan de overgang tussen stad en landschap.

De tweede bevinding gaat over de invloed van de ontwerp-ideeën op de uitwerking van de plannen. Op het schaalniveau van de eenheid heeft dit uitwerking op de vormgeving tussen de overgang tussen stad en landschap. Uit de analyses blijkt dat de ontwerp ideeën over de beleving van de stadsrand bebouwing vanuit het landschap sterk verschillen. Bij een aantal plannen is de bebouwing aan de rand van de stad hoog, waardoor de stad vanuit het landschap duidelijk aangekondigd word. Bij andere plannen is er een afwisseling in hoogtes of is er sprake van oplopende hoogtes. Ook komt het voor dat er een lage bebouwingsrand aan de grens van het landschap staat. De gebouwen aan de stadsrand gaan daar verborgen achter een dichte zone van begroeiing. Bij het beoordelen van de stadsrand beleving vanuit het landschap is het daarom belangrijk om per plan specifiek te kijken naar de achterliggende stroming, om de vormgeving van de rand op waarde te kunnen beoordelen.

Een derde bevinding die belangrijk lijkt te zijn is de inrichting van de grote stedenbouwkundige elementen, zoals de landschapsstructuur, de plaatsing van bebouwing en infrastructuur en hoe deze zich verhouden tot het landschap. Bij een aantal plannen lijken deze zo ingericht te zijn dat ze de landschappelijke sfeer vergroten. Bij de meeste plannen wordt het landschap de eenheid ingetrokken. De onderliggende landschapsstructuur wordt dan behouden, vaak met waterwegen of hoogte verschillen. Het plan wordt dan zo rond deze structuur gepositi-

oneerd, waardoor het plan zich in het landschap lijkt te bevinden. Een voorbeeld hiervan is de landschappelijke structuur van Angelslo die diep doorloopt tot in de eenheid. Door het behouden van de natuurlijke begroeiing en de aflopende ondergrond doet er zich een veel natuurlijkere beleving van het landschap voor. In Bjorghagen is het plan over de heuvel achtige ondergrond heen gelegd, waardoor de eenheid zich midden in het bos landschap lijkt te bevinden.

Daarnaast lijkt de plaatsing van de bebouwing belangrijk voor het creëren van lange visuele verbindingen of zichtlocaties. Deze kunnen tot ver in de eenheid het landschap aankondigen. Het maken van deze verbindingen kan een interessante beleving van het landschap versterken. Ook de omliggende buurten kunnen hier hun voordeel uit halen. De zichtlijnen die vanuit de tuinwijk het Kamrad in Hilversum doorkruisen zijn hier een goed voorbeeld van. De lange assen, ingericht als plantsoenen, die over de open hoofdwegen lopen bieden ruim uitzicht op de heide begroeiing achter de bebouwing van het Kamrad. Zoals in het eerdere voorbeeld genoemd blijkt de plaatsing van de wegen ook belangrijk voor de overgang tussen stad en landschap. Bij veel plannen loopt de wegenstructuur vaak tot aan of langs het landschap. Ze zijn gekoppeld aan de groenstructuur of visuele verbindingen, waardoor er een serial vision ontstaat van landschappelijke ruimtes. De genoemde ontwerpprincipes lijken meerdere keren terug te keren in de geanalyseerde landschapsplannen en bij te dragen aan de beleving van het landschap. Ze kunnen daarom dienen als drager voor de waardestelling.

Het Ensemble

Op het schaalniveau B, Het Ensemble, zijn de bevindingen gedaan op een lager schaalniveau. De eerste gaat ook over de invloed van de ontwerp-ideeën op de uitwerking van de ontwerpprincipes. Op het schaalniveau van het ensemble heeft dit uitwerking op de vormgeving van de inrichting van de openbare ruimtes en plaatsing van de gebouwen. Uit de analyses blijkt dat de ontwerp ideeën over hoe het landschap binnen het ensemble beleefd moet worden per plan verschilt. Het gaat hierbij om de invulling van het openbare groen en groene ruimtes. In veel plannen is het groen op een open en parkachtige manier aangelegd. De groene ruimtes zijn gekoppeld aan de groenstructuren die vanuit het landschap het ensemble binnen komen. Deze inrichting biedt veel mogelijkheden voor visuele verbindingen. De Bilgaard en Angelslo zijn hier goede voorbeelden van. Het landschap moet hier als een vloeiende onderlegger de wijk doorlopen. In andere plannen is het groen in het ensemble juist heel dicht aangelegd, waardoor een besloten sfeer ontstaat. Dit zie je terug in het plan van Milton Keynes en De Haagse Beemden. Een andere mogelijkheid is juist om de natuurlijke sfeer in het ensemble te versterken. Bij dit ontwerp idee passen de plannen van Bjorghagen en De Reeshof. Bij beide plannen is om de natuurlijke begroeiing heen gebouwd. Bij het beoordelen van de inrichting van het ensemble is het daarom belangrijk om per plan specifiek te kijken naar de achterliggende stroming, om deze op waarde te kunnen beoordelen.

De tweede bevinding gaat over de vormgeving van het ensemble, de plaatsing van de gebouwen en hoe deze zich verhoudt tot het landschap. In de analyses is vaak waargenomen dat de groep van de gebouwen in een bepaalde vorm is geplaatst, waardoor deze reageert op het landschap. De vorm waarin de gebouwen geplaatst zijn lijkt uit te werken in een vergroting van de oppervlakte van de stadsrand, waardoor meer bewoners aan het landschap wonen. De vorm van het Kamrad is hier een goed voorbeeld van. Doordat de bebouwing als een 'rad' is gepositioneerd en het landschap tussen de 'spaken' in ligt wonen alle bewoners aan het landschap.

Daarnaast heeft de dichtheid van het ensemble ook invloed op hoe deze zich verhoudt tot het landschap. In de meeste plannen is er sprake van een lage dichtheid en een ruim opgezette bebouwingsstructuur. Door het toepassen van een open stroken verkaveling worden er lange doorlopende groene ruimtes gecreëerd die overlopen kunnen lopen in het landschap. Dit zie je terug komen in het plan van De Bilgaard, maar ook bij het verkavelingsplan van Rheindorf in Hamburg. Doordat alle gebouwen dezelfde oriëntatie hebben met lange groene stroken ertussen lopen de groene ruimtes vloeiend over in het landschap. Een plan waarbij dit niet geval is zijn de Fredensborghusene in Denemarken, waarbij de gebouwen als dichte rand aan het landschap grenzen. Alleen deze woningen hebben ruim uitzicht op het landschap, maar blokkeren deze voor de achterliggende buurt.

Het vergoten van het stadsrand oppervlakte en de combinatie van een lage woningdichtheid en ruime opzet kan gezien worden als een belangrijke ontwerp ingreep, omdat het bijdraagt aan de beleving van het landschap. Daarom kunnen deze met een meerwaarde beoordeeld worden in de waardstelling.

De derde waarneming die op dit schaalniveau belangrijk lijkt te zijn is de inrichting van de stedenbouwkundige elementen en ruimtes (infrastructuur, groene- en openbare ruimtes). Deze lijken vaak zo ingericht te zijn dat ze de overgang van stad naar landschap aankondigen door subtiele veranderingen. Als eerste lijkt de overgang van soorten milieus hieraan mee werken. In de plannen van De Bilgaard en Angelslo is dit duidelijk waar te nemen, doordat de bebouwing gepositioneerd is rond het een centraal gelegen voorzieningen centrum. Bij deze plannen loopt het centrum milieu geleidelijk over in een groen woonmilieu. Hierbij is ook waargenomen dat de openbare ruimtes of parken aan de rand van het ensemble zijn geplaatst, waardoor de stedelijke ruimtes geleidelijk overlopen in landschap.

Daarbij komt een hiërarchische inrichting van de wegenstructuur vrijwel in de meeste plannen voor. In het plan van Angelslo is deze verdeling heel goed te zien. Hierbij splitsen de wegen zich steeds af tot een lager schaalniveau en lopen ze als fiets- en voetpaden door in het landschap, waardoor het landschap ruim ontsloten wordt. Een andere ontwerp ingreep die bijdraagt aan de aankondiging van het landschap is het behouden van de historische landschapselementen. In plan van Angelslo liggen er bijvoorbeeld oude hunne bedden, houtwallen, en oude vijvers verspreid door het ensemble. Ook in Bjorkhagen is bijvoorbeeld de onderliggende rotsgrond behouden. De rotspartijen steken hier en daar omhoog en het glooiende landschap geeft een bijzondere beleving van de gebouwen, doordat ze in verschillende hoogtes komen te liggen. Het aankondigen van het landschap lijkt een belangrijke factor te zijn in bijna alle landschapsplannen, daarom kan het als hoger gewaardeerd worden in de waardstelling.

Het Gebouw

Op schaalniveau B, Het Gebouw zijn er meerdere bevindingen gedaan rondom gebouwen of gebouwblokken. De eerste bevinding sluit weer aan bij de uitwerking van ontwerp-ideeën op de ontwerpprincipes. Op dit schaalniveau lijken de ontwerp-ideeën belangrijk te zijn voor de verbinding tussen het landschap op de buitenruimtes. Bij veel plannen worden de ruimtes aan de hand van de ontwerp-ideeën op verschillende manieren geplaatst en ingericht om de beleving van het landschap in de buitenruimtes te verbeteren. Ook gaat het om het creëren van een gesloten of juist een open sfeer. De uitgangspunten die omschreven worden bij het plan van de Fredensborghusene gaan voornamelijk om het creëren van een gesloten sfeer in de buitenruimtes. Dat uit zich

in een inrichting met hoge schuttingen en een dicht beplanting rond de gebouwen. Bij het beoordelen van de inrichting van de buitenruimtes is het daarom belangrijk om per plan specifiek te kijken naar de achterliggende stroming, om deze op waarde te kunnen beoordelen.

De tweede bevinding die bij de eerste aansluit is fysieke plaatsing en inrichting van de buitenruimtes. Bijna bij alle plannen zijn de woningen voorzien van een voor en/of een achtertuin. Bij de hoogbouw gaat het hier om balkons of loggia's. Er wordt waargenomen dat de buitenruimtes zo veel mogelijk op het landschap gericht worden of aan het landschap grenzen. Bij grote plannen, zoals bij de Bilgaard en Angelslo is het ingewikkelder om zo veel mogelijk tuinen aan het landschap te laten grenzen. Hier zie je wel dat tuinen vaak op groenstroken of parken gericht zijn. Bij het onderzoek naar de buitenruimtes kwamen er ook een bijzondere ingreep aan het licht, het draaien van de buitenruimtes richting het landschap. In Den Haag aan de Zeekant worden balkons naar het landschap (in dit geval de zee) toe gedraaid, waardoor elke bewoner maximaal uitzicht heeft. Daarnaast komt het bij veel plannen voor dat de buitenruimtes aan een open veld grenzen, waardoor ook weer een ruim uitzicht over het landschap ontstaat. Deze ingreep is goed te zien bij het Kamrad en de Fredensborghusene. Daarnaast verschilt de inrichting van de buitenruimtes sterk per plan. Er kan sprake zijn van hoge schuttingen richting het landschap op juist hele lage. Ook verschilt de mate van beplanting sterk. Dit is te koppelen aan het privé eigendom van de buitenruimtes en de voorkeur van de bewoners. Een bijzondere plaatsing van buitenruimtes lijkt de verbinding tussen de bebouwing en het landschap te vergroten. Daarom worden deze in de methode als waardevol beoordeeld.

De derde bevinding gaat over de vormgeving van het gebouw of het gebouwblok en hoe deze zich verhoudt tot het landschap. Uit de analyses blijkt dat de gebouwen vaak in een bijzondere vorm ontworpen of t.o.v. elkaar gepositioneerd worden, waardoor er een vergroting van het geveloppervlakte ontstaat. Een vergroting van het geveloppervlakte heeft als voordeel dat meer bewoners zicht hebben op het landschap. Bij het Kamrad in Hilversum wordt dit effect bereikt door het plaatsen van de gebouwen in een U-vorm en in De Reeshof in Tilburg zijn er vormen, zoals cirkels en andere hoekvormen toegepast. Daarnaast lijkt hierbij de positionering van het gebouw of bouwblok t.o.v. het landschap belangrijk te zijn. In veel plannen worden de gebouwen schuin t.o.v. het landschap geplaatst. Ook dit is te terug te zien in het Kamrad, waarbij de laagbouw schuin achter elkaar is geplaatst. De gebouwen worden ook vaak, haaks en parallel aan het landschap geplaatst en soms zelf in het landschap. In enkele plannen komt het ook voor dat alle gebouwen dezelfde oriëntatie hebben. In Rheindorf ontstaat er hierdoor ruime zichtlijnen en een open toegang tot het landschap. Bovendien lijken hoogtes van de gebouwen een rol te spelen bij de beleving van het landschap. Vaak wordt er een afwisseling van hoogtes waargenomen. Dit is goed terug te zien in het plan van de Reeshof, waar door het afwisselen van hoogtes doorzichten naar de doorlopende landschapsstructuur gecreëerd worden. Ook een afloop in hoogtes is een veel voorkomende ingreep. Dit is terug te zien aan de rand van het Kamrad en bij het plan van Pottenberg. De ontwerpprincipes, de vormgeving en positionering, hebben betrekking tot het vergroten van het zicht op het landschap, kunnen in de methode daarom worden gezien worden als waardevol.

De laatste bevinding op dit schaalniveau gaat over de soort typologieën die er bij de plannen voorkomen. Uit de analyses blijkt dat er voor bijna elk plan andere soort typologieën of combinatie van typologieën gebruikt wordt. De meest voorkomende combinatie is die van standaard naoorlogse hoog een laagbouw. Er wordt hierbij een combinatie gemaakt van eengezinswoningen, vrijstaande woningen en appartementen. Daarnaast worden er ook bijzonder vormgegeven typologieën waargenomen. Hiervan is sprake bij de Fredensborghusene en de

Reeshof. De vormgeving van deze woningen lijkt in te spelen op de overgang tussen stad en landschap. Bijzondere typologieën en combinaties van typologieën kunnen als belangrijk worden gezien voor de ontwikkeling van stadsrand of landschapstypologieën. Daarom wordt dit aspect als positief meegenomen in de methode.

De Ruimten

Op het laagste schaalniveau, De Ruimten, lijkt ook de eerste bevinding te gaan over de ontwerp-ideeën en rond de ruimtelijke organisatie van de gebouwen. Bij het analyseren van de plannen lijken de ruimtes volgens de ontwerp-ideeën ingericht te zijn. De ruimtes zijn voorzien van lucht, licht en ruimte. Daarnaast wordt er omschreven dat het landschap in de woonruimtes beleefd moet worden. Deze voorwaarden worden genoemd in verschillende stedenbouwkundige stromingen. In de plannen van de Fredensborghusene en Angelslo wordt bijvoorbeeld genoemd, dat door de woonruimtes richting het landschap te plaatsen voordelen, zoals het beleven van rust zich voordoen. Bij het beoordelen van de beleving van het landschap vanuit de ruimten is het daarom belangrijk om per plan specifiek te kijken naar de achterliggende stroming, om de ruimtelijke organisatie op waarde te kunnen beoordelen.

De tweede bevinding gaat over de fysieke inrichting van de ruimtelijke organisatie van de woningen. Bij het analyseren van de plannen lijkt de ruimtelijke indeling van de woningen vaak gericht te zijn op het landschap, voornamelijk de leefruimtes, zoals de woonkamer en slaapkamers. In sommige plannen zijn de ruimtes zelfs naar het landschap toe gedraaid. Dit is te zien bij een hoek oplossing in Hansaviertel Interbau in Berlijn (zie uitgelichte plannen). Hierbij is een deel van de hoek appartementen in het geheel een kwartslag gedraaid, waardoor ze zicht hebben op de groene omgeving. Ook in Den Haag, aan de Zeekant, zijn de ruimtes schuin geplaatst, waardoor het uitzicht op de zee vergroot wordt. Deze ontwerp ingreep lijkt ervoor te zorgen dat meer bewoners het landschap beleven en de voordelen hiervan mee krijgen. Een logische vervolgstap is om de om een overdachte ruimtelijke indeling beter te beoordelen, dan een gebouw waar geen rekening gehouden is met het landschap. Het toepassen van dichte plinten kan bijvoorbeeld slechter beoordeeld en vermeden worden.

Een derde bevinding op dit schaalniveau is gedaan rondom de plaatsing van de deuren. De plaatsing van de deuren leek op het eerste gezicht in de meeste plannen weinig bijzonder. Toch lijkt de plaatsing hiervan voor de beleving en de toegang tot het landschap belangrijk, omdat dit deze beide factoren verbeterd. In veel plannen zijn de achterdeuren of balkondeuren op het landschap gericht, dit is voordelig voor de beleving van het landschap, maar via deze deuren is het landschap vaak niet direct te bereiken. Opvallend is dat de voordeuren niet vaak aan het landschap grenzen, dit is alleen bij een aantal woningen in Milton Keynes, Bjorhagen en Angelslo het geval. Vaak grenzen de voordeuren aan groenstroken of parken. Dit bevordert wel de sub-urbane beleving binnen de woningen, maar staat niet gelijk aan het landschap. Het grenzen van de deuren aan het landschap wordt daarom hoger beoordeeld.

De laatste bevinding gaat over de plaatsing van de ramen. Bij veel plannen lijken de ramen zo geplaatst of vormgegeven dat ze de woningen van een beter uitzicht op het landschap voorzien. Een voorbeeld hiervan zijn de hoekramen die ontworpen zijn in een deel van de appartementen in Bjorhagen (zie analyse Bjorhagen) of de glazengevels van het Eternit huis (zie uitgelichte plannen, Hansaviertel Interbau). Door deze ontwerpprincipes lijkt het landschap onderdeel te zijn van de leefruimtes. Aan de andere kant komen dichte gevels en plinten vaak

voor bij de naoorlogse bouw. Dit is staat niet gelijk voor een teken van mindere waarden, maar in de methode zou wel beoordeeld kunnen worden op een plaatsing en vormgeving van de ramen die de beleving van het landschap bevorderen.

Extra toepassingen

Bij het analyseren van de plannen zijn ook ontwerpprincipes gevonden die minder te maken hebben met de beleving van het landschap, maar wel de landschappelijke of sub-urbane sfeer in een wijk kunnen vergroten. Veel plannen zijn autoluw, waarbij de woningen zijn voorzien van parkeerplaatsen of garages op eigen terrein. Een goed voorbeeld hiervan is Angelslo, hier zijn de woonerven zo ingericht dat voetgangers en fietsers voorrang hebben. Ook in Milton Keynes en Fredensborghusene is waargenomen dat auto's zo veel mogelijk op binnenplaatsen of eigen terrein staan om de straten autovrij te houden. Daarnaast kunnen ontwerpprincipes, zoals het verlagen van een infrastructurele barrière helpen om de toegang tot het landschap te verbeteren.

Combinaties van ontwerpprincipes

Bij het onderzoeken van de ontwerpprincipes is gebleken dat een groot deel hiervan een positieve uitwerking heeft, maar dat sommige alleen goed functioneren in combinatie met andere ontwerpprincipes. Het creëren van zichtlijnen werkt bijvoorbeeld alleen goed in combinatie met het aanleggen van openvelden en parkachtige begroeiing. Ook door in de toekomst verschillende goed werkende ontwerpprincipes met elkaar te combineren zullen nieuwe landschapsplannen hoger van kwaliteit worden. Een voorbeeld hiervan zou het combineren van natuurlijke begroeiing met een organische opbouw van de wijk kunnen zijn of een goed uitgewerkte mix van hoog- en laagbouw.

7. DE METHODE

7.1 EEN NIEUWE WAARDESTELLING VOOR STADSRANDEN

De nieuwe waardestelling moet geschikt zijn voor het waarderen van naoorlogse stadsrand bebouwing. Dit soort bebouwing kan bestaan uit gewone bebouwing of een stedenbouwkundig plan wat specifiek is ontworpen als stadsrandplan. Het is van belang dat de te onderzoeken bebouwing aan een stadsrand ligt om op de juiste manier beoordeeld te kunnen worden. In de methode wordt niet gelet op de bouwkundige kwaliteit van de bebouwing, kleur, materiaal of afwerking. Er wordt voornamelijk gekeken naar hoe de architectuur en de stedenbouwkundige ruimtes en ritmes zich verhouden tot het landschap of hoe ze hierop reageren. De waardestelling moet zich niet alleen beperken tot het vaststellen van de architectuurhistorische waarden van naoorlogse stadsrandplannen, maar moet ook de belevingswaarden van het landschap vaststellen.

De waarden die gebruikt worden in de waardestelling worden in deel 2 van dit onderzoek omschreven. Dat zijn de belevingswaarden, stedenbouwkundige en architectonische waarden, de ensemble waarden en de integriteit die verbonden is aan de potentiële en bestaande waarden.

Omdat uit de analyse is gebleken dat de waardes zich elk op andere schaalniveaus bevinden werkt de waardestelling met vier schaalniveaus:

- A. De eenheid
- B. Het ensemble
- C. Het gebouw
- D. De ruimten

Bij het analyseren van de stadsrand bebouwing wordt er gewerkt van het hoogste naar het laagste schaalniveau.

De waardestelling bestaat uit drie stappen.

1. **Identificatie:** het vaststellen van de kenmerken en ontwerp ingrepen die waarde bevatten en het verder verzamelen van gegevens over de achtergrond van de bebouwing.
2. **Beschrijving en analyse:** het uitgebreid analyseren van de ontwerp ingrepen die waarde bevatten om te kunnen beschrijven waar de waarden zich exact bevinden.
3. **Waardering en classificatie:** het toekennen van de waarden aan de gevonden ontwerp ingrepen en hier een passende score aan koppelen.

De eerste twee stappen zijn uitgevoerd bij het analyseren van de case studies. Hierbij is er een groot aantal ontwerpprincipes geïdentificeerd en beschreven. Deze worden in het vorige hoofdstuk omschreven. De laatste stap bestaat uit het vertalen van deze ontwerpprincipes naar criteria. De aandachtspunten voor het analyseren van stadsrandbebouwing zijn daarom per schaalniveau in de volgende vier schema's uitgewerkt:

		Stap 1: Identificatie	Stap 2: beschrijving en analyse	Stap 3: waardering	
Schaalniveau		Kenmerken / elementen (die de waarde bevatten)		Waardering aan de hand van waarderingscriteria	Waarden
A. DE EENHEID (Het bebouwingsplan aan de stadsrand in zijn geheel bekeken)	TASTBAAR	De ruimtelijke opzet van de: - Stadsrand typologie - Landschapsstructuur - Infrastructuur - Stadsrand bebouwing (verdeling van hoog- en laagbouw)	Wat zijn de (belangrijkste) ontwerp karakteristieken specifiek voor dit schaalniveau, met betrekking tot: - stadsrand typologie - De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken	- De betekenis van de belangrijkste ontwerp karakteristieken op dit schaalniveau, met betrekking tot: - Stadsrand typologie - De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken - De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en de karakteristieken zoals hierboven benoemd.	Stedenbouwkundige waarden Integriteit
	ONTASTBAAR	Totaal concept van een beweging	De Ideeën rondom de overgang tussen stad en landschap voortkomend vanuit de ontwerp ideologie.	- De betekenis van de ontwerp-ideeën rondom de vormgeving en de beleving van de overgang tussen stad en landschap.	Belevingswaarden

Tabel 1: Waarderingssystematiek van schaalniveau de eenheid.

		Stap 1: Identificatie	Stap 2: beschrijving en analyse	Stap 3: waardering	
Schaalniveau		Kenmerken / elementen (die de waarde bevatten)		Waardering aan de hand van waarderingscriteria	Waarden
B. ENSEMBLE (de specifieke verzameling van gebouwen, die uit meerdere bouwstenen kan bestaan)	TASTBAAR	Inrichting van de volgende elementen : - De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) - Infrastructuur - Landschapsstructuur (groen) - Overgang tussen openbare ruimte (park) naar landschap - Oriëntatie van de openbare ruimtes - Ontsluiting van het landschap	Wat is de relatie tussen de volgende ontwerp karakteristieken en het landschap op dit schaalniveau? - De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) - De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken - De ontsluiting van het landschap	- De betekenis van de belangrijkste ontwerp karakteristieken op dit schaalniveau, met betrekking tot: - De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) - De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken - De ontsluiting van het landschap - De gaafheid van het ensemble en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het de gebouwen en de karakteristieken zoals hierboven benoemd.	Ensemble waarden Stedenbouwkundige waarden Integriteit
	ONTASTBAAR	Totaal concept van een beweging	De Ideeën rondom de overgang tussen stad en landschap en de inrichting van de landschapstructuur voortkomend vanuit de ideologie.	- De betekenis van de ontwerp ideeën voor de vormgeving en de beleving van het landschap binnen het ensemble	Belevingswaarden/ gebruikswaarden

Tabel 2: Waarderingssystematiek van schaalniveau het ensemble.

		Stap 1: Identificatie	Stap 2: beschrijving en analyse	Stap 3: waardering	
Schaalniveau		Kenmerken / elementen (die de waarde bevatten)		Waardering aan de hand van waarderingscriteria	Waarden
C. HET GEBOUW / BLOK (deze kan uit meerdere bouwblokken of bouwdelen bestaan. Het gaat hierbij om de typologie en de oriëntatie t.o.v. het landschap)	TASTBAAR	Vorm van het gebouw (hoe reageert deze op het landschap) Oriëntatie van gebouw t.o.v. het landschap Combinatie van typologieën Buitenruimtes - Soort (tuin, balkon) - Oriëntatie - Omheining (open, dicht, hoog, laag)	Wat zijn de (belangrijkste) ontwerp kenmerken specifiek voor dit schaalniveau, met betrekking tot: - De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok - De typologie of combinatie van typologieën - De plaatsing van de buitenruimtes	De betekenis van de belangrijkste ontwerp kenmerken op dit schaalniveau, met betrekking tot: - De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok - De typologie of combinatie van typologieën - De plaatsing van de buitenruimtes - Gaafheid van het bouwblok/gebouw en inrichting van buitenruimtes.	Architectonische waarden / stedenbouwkundige waarden Integriteit
	ONTASTBAAR	Totaal concept van een beweging	De Ideeën rondom van voordelen van de uitwisseling tussen landschap en bebouwing en buitenruimtes voortkomend vanuit de ideologie.	- De betekenis van de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen het gebouw/blok.	Belevingswaarden/ gebruikswaarden

Tabel 3: Waarderingssystematiek van schaalniveau het gebouw.

		Stap 1: Identificatie	Stap 2: beschrijving en analyse	Stap 3: waardering	
Schaalniveau		Kenmerken / elementen (die de waarde bevatten)		Waardering aan de hand van waarderingscriteria	Waarden
D. DE RUIMTEN (de ruimtelijke indeling van het gebouw en de plaatsing van de openingen en de ontsluiting)	TASTBAAR	Oriëntatie van de ramen Ontsluiting van woningen naar het landschap Oriëntatie van de ruimten t.o.v. het landschap	Wat is de wijze van plaatsing van de ramen? Wat is de wijze van plaatsing van de deuren? Hoe is het gebouw, de ruimten ingedeeld met oog op het landschap?	De betekenis van de belangrijkste ontwerp karakteristieken en elementen op dit schaalniveau, met betrekking tot: - De plaatsing van de ramen - De plaatsing van de deuren - De ruimtelijke organisatie van de ruimten - Gaafheid van de visuele verbindingen, elementen.	Architectonische waarden Integriteit
	ONTASTBAAR	Totaal concept van een beweging	De Ideeën rondom van voordelen van de uitwisseling tussen landschap en de ruimten voortkomend vanuit de ideologie.	- De betekenis van de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen de ruimten.	Belevingswaarden/ gebruiks-waarden

Tabel 4: Waarderingssystematiek van schaalniveau de ruimten.

7.2 DE MATRIX

De voorgaande schema's zijn samen gevoegd in de linker matrix. Aan de hand van de matrix kan de laatste stap, de waardering en de classificatie uitgevoerd worden. Door de matrix in te vullen kan een eind score berekend worden die gekoppeld is een orde.

De waarden die in deze matrix staan worden geclassificeerd met behulp een methode die gebaseerd is op rubrics die gebruikt worden in het onderwijs. De rubrics beschrijven de mogelijk voorkomende waarden op vier verschillende niveaus. Door de directe formulering van criteria waaraan de ontwerp ingrepen moeten voldoen wordt de classificatie gelijk duidelijk. Met behulp van een rubric kunnen de waarden zo objectief mogelijk beoordeeld worden. In de rubrics worden de volgende niveaus onderscheiden:

--	Geen waarden
-	Negatieve waarden
+/-	Weinig tot geen waarden
+	Redelijke tot aanzienlijke waarden
++	Hoge tot zeer hoge / uitzonderlijke waarden

Tabel 5: Classificatie.

In de matrix is per criteria een weging toegevoegd. Deze weging heeft invloed op de resultaten en geven bepaalde criteriums meer gewicht in de eindscore. De weging is hier in de matrix toegevoegd als voorbeeld om het idee dat bepaalde punten belangrijker lijken uit te drukken door ze zwaarder mee te laten tellen. In de handleiding voor stadsrand waarderingen is deze weging open gelaten, waardoor de onderzoeker vrij is om deze zelf in te vullen.

SchaaIniveau	Criteria	Waardering					Weging	Waarden	Waardering					Punten
		--	-	-/+	+	++			--	-	-/+	+	++	
A. DE EENHEID	De ontwerp ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.						25 %	Belevingswaarden						
	De stadsrand typologie						20 %	Stedenbouwkundige waarden						
	De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die de beleving van het landschap versterken						30 %							
	De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en de stedenbouwkundige elementen.						25 %	Integriteit						
B. ENSEMBLE	De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van het landschap binnen het ensemble.						20 %	Belevingswaarden						
	De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt						20 %	Ensemble waarden						
	De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken						20 %	Stedenbouwkundige waarden						
	De ontsluiting van het landschap						20 %							
	De gaafheid van het ensemble en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het de gebouwen en de karakteristieken.						20 %	Integriteit						
C. HET GEBOUW	De ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen het gebouw/blok.						10 %	Belevingswaarden						
	De vormgeving en oriëntatie van de gebouwen.						40 %	Architectonische/ stedenbouwkundige waarden						
	De typologie of combinatie van typologieën als uitdrukking van typologische ontwikkelingen.						10 %							
	De plaatsing van de buitenruimtes.						20%							
	Gaafheid van het bouwblok/ gebouw en de inrichting van buitenruimtes.						20 %	Integriteit						
D. DE RUIMTEN	De de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen de ruimten.						20 %	Belevingswaarden						
	Het belang van de plaatsing van de ramen.						30 %	Architectonische waarden						
	Het belang van de plaatsing van de deuren (ontsluiting).						30 %							
	Gaafheid van de visuele verbindingen en elementen.						20 %	Integriteit						
Totaal														

Tabel 6: Matrix voor waardestelling.

Op de volgende pagina's staan de rubrics die per schaalniveau de criteria toelichten. Voor elk criteria is er precies uitgeschreven wanneer welke waarde toegekend kan worden. Wanneer het bij het waarden van stadsrand bebouwing niet duidelijk is welk ontwerpprincipe onder welk criteria valt, kan de onderzoeker terug kijken in de volledige lijst met gevonden ontwerpprincipes. Daarnaast is er een rubric gemaakt met voorbeeld kaarten die de criteriums verbeelden

	-- (1)	- (2)
Voorbeeld plan		
Locatie	Waterlandpleinbuurt	Pottenberg

Tabel 7: Criteria verbeeld door voorbeeld plannen.

-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
Fredensborghusene	De Bilgaard	Het Kamrad

A. DE EENHEID	-- (1)	- (2)
De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.	Het stadsrand plan is niet uitgevoerd als een totaalconcept (sfeer en inrichting). De ruimtelijke inrichting bestaat uit een onsamenvangende combinatie van ontwerp-ideeën rondom de beleving van de overgang tussen stad en landschap voortkomend vanuit de architectuur of stedenbouwkundige stroming.	Het stadsrand plan lijkt deels uitgevoerd te zijn als een totaalconcept (sfeer en inrichting). De ruimtelijke inrichting van het totaalconcept vertoont geen (of geen meer) samenhang met de ontwerp-ideeën rondom de beleving van de overgang tussen stad en landschap voortkomend vanuit de architectuur of stedenbouwkundige stroming.
De stadsrand typologie	Spanningsveld = Het plangebied grenst niet direct aan het landschap. De overgang wordt onderbroken door een zone met stadsrand functies (Sportterreinen, volkstuinen, industrie etc.). De zone hindert een vloeiende overgang tussen stad en landschap. De rand ligt te ver van de stad om een goede wisselwerking tussen de twee werelden mogelijk te maken. Bewoners kunnen alleen gebruik maken van het landschap door de stadsrand zone over te steken.	Infrastructurale grens/ natuurlijke grens = Het plangebied grenst aan het landschap, maar de overgang wordt onderbroken door een barrière. Dit kan een infrastructurale of natuurlijke grens zijn. De stad loopt niet vloeiend over in het landschap. Door de barrière is er een beperkte uitwisseling tussen de twee werelden. Bewoners kunnen alleen van het landschap gebruik maken als er een aantal toegangswegen zijn aangelegd. Het landschap dient soms alleen voor uitzicht.
De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken	De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan zijn onsamenvangend en dragen niet bij aan de beleving van het landschap binnen de eenheid. Het landschap is niet waar te nemen binnen de eenheid. Het onderliggende landschap wordt niet gerespecteerd.	De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan zijn onsamenvangend en dragen weinig bij aan de beleving van het landschap binnen de eenheid. Binnen de eenheid is het landschap alleen van veraf waar te nemen. De beleving van het landschap wordt versterkt door een gepast wegnennetwerk en/of visuele verbindingen. Het onderliggende landschap is weinig natuurlijk.
De gaafheid	Er zijn nooit visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en het landschap ontworpen.	De visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en het landschap zijn niet meer in tact. Door achterstallig onderhoud en nieuwbouw is via de aangelegde zichtlijnen of doorzichten het landschap(structuur) niet meer waar te nemen.

Tabel 8: Criteria van schaalniveau de eenheid toegelicht in rubric.

-/+ (3)	+ (4)	++(5)
Het stadsrand plan lijkt deels uitgevoerd te zijn als een totaalconcept (sfeer en inrichting). De ruimtelijke inrichting van het totaalconcept vertoont een aantal ontwerp-ideeën rondom de beleving van de overgang tussen stad en landschap voortkomend vanuit de architectuur of stedenbouwkundige stroming.	Het stadsrand plan is uitgevoerd als een totaalconcept (sfeer en inrichting). De ruimtelijke inrichting van het totaalconcept vertoont duidelijk de ontwerp-ideeën rondom de beleving van de overgang tussen stad en landschap voortkomend vanuit de architectuur of stedenbouwkundige stroming.	Het stadsrand plan is uitgevoerd als een totaalconcept (sfeer en inrichting). De ruimtelijke inrichting van het totaalconcept komt volledig overeen met de ontwerp-ideeën rondom de beleving van de overgang tussen stad en landschap voortkomend vanuit de architectuur of stedenbouwkundige stroming.
Groene grens = Het plangebied grenst aan het landschap, maar er is geen uitgebreide overgang ontworpen. De stad en het landschap liggen naast elkaar, waardoor er een harde grens tussen is. Er zijn maar een aantal toegangswegen om het landschap te betreden. De rand maakt een beperkte uitwisseling mogelijk. Bewoners gebruiken het landschap bijvoorbeeld alleen om de hond uit te laten.	Groengordel of waterfront = Het plangebied grenst vrijwel direct aan het landschap (of water). Stad en landschap liggen naast elkaar en vormen een geheel. De stad loopt geleidelijk over in het landschap en andersom. De rand maakt uitwisseling tussen de twee werelden mogelijk. Bewoners kunnen gebruik maken van het landschap. Het waterfront verbindt de stad met een waterrijk gebied, waardoor recreatie mogelijk is.	Woonlandschap = Het plangebied grenst direct aan het landschap. Stad en landschap zijn als het ware met elkaar verweven, waardoor een grote wisselwerking plaats vindt. De stad loopt vloeiend over in het landschap en andersom. De rand maakt een uitgebreide uitwisseling tussen de twee werelden mogelijk. Bewoners kunnen veelzijdig gebruik maken van het landschap.
De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan dragen bij aan de beleving van het landschap binnen de eenheid. Binnen een deel van de eenheid is het landschap waar te nemen. De beleving van het landschap wordt versterkt door een gepast wegennetwerk en/of door het gebruik van enkele doorzichten. Het onderliggende landschap is weinig natuurlijk.	De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan dragen bij aan een goede beleving van het landschap binnen de eenheid. Binnen de gehele eenheid is het landschap grotendeels waar te nemen. De beleving van het landschap wordt versterkt door een uitgestrekt wegennetwerk wat doorloopt tot aan het landschap en/of er is gebruik gemaakt van zichtlijnen die doorlopend tot in de eenheid en/of het onderliggende landschap wordt gerespecteerd en bestaat uit een uitgebreide structuur die door de eenheid loopt.	De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan dragen bij aan een uitgebreide beleving van het landschap binnen de eenheid. Binnen de gehele eenheid is het landschap waar te nemen. De beleving van het landschap wordt versterkt door een uitgestrekt wegennetwerk wat doorloopt tot aan het landschap. Daarnaast is er gebruik gemaakt van meerdere zichtlijnen die ver doorlopen in de eenheid. Het onderliggende landschap met specifieke kenmerken is behouden en bestaat uit een omvangrijke structuur die door de eenheid loopt.
De visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en het landschap zijn in tact, maar zijn door achterstallig onderhoud belemmerd door begroeiing. Via de aangelegde zichtlijnen of doorzichten is het landschap(structuur) nauwelijks waar te nemen.	De visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en het landschap zijn in tact. Via de aangelegde zichtlijnen of doorzichten kun je vanuit de wijk het landschap(structuur) waarnemen. In het landschap liggen nu wat stadsrand functies of is de begroeiing sterk toegenomen.	De visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en het landschap zijn volledig in tact en goed onderhouden. Via de aangelegde zichtlijnen of doorzichten kun je diep vanuit de wijk het landschap(structuur) waarnemen.

B. ENSEMBLE	-- (1)	- (2)
De ontwerp-ideeën	De begroeiing binnen het ensemble is niet aangelegd zoals in de ontwerp-ideeën van de stroming omschreven wordt.	De begroeiing binnen het ensemble is onsamenvattend en niet aangelegd zoals in de ontwerp-ideeën van de stroming omschreven wordt. De begroeiing en beplanting dragen daarom nauwelijks bij aan de omschreven landschappelijke sfeer (privacy of openheid).
De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt	Het ensemble heeft geen bijzondere vormgeving t.o.v. het landschap. Alleen een klein deel van de bewoners aan de buitenste rand van het ensemble hebben zicht op het landschap en alleen deze groep krijgt hier de voordelen van mee. De verkavelingsvorm reageert niet op het landschap en de groenstructuur binnen de wijk. De bebouwing is niet ruim opgezet en er vindt geen overgang plaats in de dichtheid van bebouwing.	Het ensemble is zo vorm gegeven en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat alleen de bewoners aan de buitenste rand zicht hebben op het landschap en alleen deze groep hier de voordelen van meekrijgt en/of de verkavelingsvorm reageert op het landschap en/ of groenstructuur binnen het ensemble. De bebouwing is ruim opgezet, maar er vindt geen overgang van een hoge naar een lage bebouwingsdichtheid plaats.
De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken	De stedenbouwkundige elementen en inrichting van het plan dragen niet bij aan de beleving van het landschap binnen het ensemble. De overgang tussen stad en landschap wordt niet aangekondigd door veranderingen binnen het woonmilieu. De veranderingen die zijn ontworpen zijn onsamenvattend en laten stad en landschap niet in elkaar overlopen. Het landschap grenst aan de rand van het ensemble, maar is alleen aan de rand van het ensemble waar te nemen. Er wordt weinig gebruik gemaakt van velden, groenstroken of parken om het groene karakter van het ensemble te versterken. Er is geen sprake van een doorgetrokken landschapsstructuur.	De stedenbouwkundige elementen en inrichting van het plan dragen nauwelijks bij aan de beleving van het landschap binnen het ensemble. De overgang tussen stad en landschap wordt sporadisch aangekondigd door veranderingen binnen het woonmilieu. De veranderingen kunnen bestaan uit een subtiele hiërarchie in de wegenstructuur, waarbij één of twee wegen van het laagste schaalniveau (voet- en fietspaden) aan en in het landschap liggen en/of daarbij is een eenvoudige overgang van openbare stedelijke ruimtes naar landschappelijke ruimtes mee ontworpen. Het landschap grenst direct aan het ensemble en is alleen vanaf de rand van het ensemble waar te nemen. Door het gebruik van kleine velden, enkele groenstroken of parken wordt het groene karakter van het ensemble versterkt. Er is geen sprake van een doorgetrokken landschapsstructuur.
De ontsluiting van het landschap	Het landschap wordt niet vanuit het ensemble ontsloten met voet- en fietspaden. Het landschap is niet toegankelijk.	Het landschap gedeeltelijk vanuit het ensemble ontsloten met één of twee voet- en fietspaden. Het landschap is beperkt toegankelijk.
De gaafheid	Het ensemble heeft geen bijzondere opstelling gehad en daarmee zijn er nooit visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het ensemble en landschap ontworpen.	De opstelling van het ensemble en de visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en het ensemble zijn niet meer in tact. Door achterstallig onderhoud en nieuwbouw is via de doorzichten het landschap niet meer waar te nemen.

Tabel 9: Criteria van schaalniveau het ensemble toegelicht in rubric.

-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De begroeiing is binnen het ensemble gedeeltelijk aangelegd zoals in de ontwerp-ideeën van de stroming omschreven wordt. De begroeiing en beplanting dragen daarom maar voor een deel bij aan de omschreven landschappelijke sfeer (privacy, of openheid).	De begroeiing is binnen het ensemble is aangelegd zoals in de ontwerp-ideeën van de stroming omschreven wordt. De begroeiing en beplanting dragen goed bij aan de omschreven landschappelijke sfeer (privacy of openheid).	De begroeiing is binnen het ensemble zo aangelegd zoals in de ontwerp-ideeën van de stroming omschreven wordt. De begroeiing en beplanting dragen uitstekend bij aan de omschreven landschappelijke sfeer (privacy of openheid).
Het ensemble is zo vorm gegeven en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat maar een deel van de bewoners zicht heeft op het landschap en alleen deze groep hier de voordelen van meekrijgt en/ of de verkavlingsvorm reageert gedeeltelijk op het landschap en/of de groenstructuur binnen het ensemble. De bebouwing aan de rand van het ensemble is ruim opgezet en er is een kleine overgang van een hoge naar een lage bebouwingsdichtheid.	Het ensemble is zo vorm gegeven en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat zo veel mogelijk bewoners zicht hebben op het landschap en hier de meeste voordelen van ondervinden en/of de verkavlingsvorm reageert op het landschap en de groenstructuur binnen het ensemble. De bebouwing is ruim opgezet en er is een overgang van een hoge naar een lage bebouwingsdichtheid naar de stadsrand toe.	Het gehele ensemble is zo vorm gegeven en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat alle bewoners zicht hebben op het landschap en de voordelen hiervan ondervinden. De verkavlingsvorm reageert uitgebreid op het landschap en de groenstructuur binnen de het ensemble. De bebouwing is ruim opgezet en er is een overgang van een hoge naar een lage bebouwingsdichtheid naar de stadsrand toe.
De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan dragen bij aan een gedeeltelijke beleving van het landschap binnen het ensemble. De overgang tussen stad en landschap wordt door een aantal veranderingen binnen het woonmilieu aangekondigd. De veranderingen kunnen bestaan uit een subtiele hiërarchie in de wegenstructuur, waarbij een aantal wegen van het laagste schaalniveau (voet- en fietspaden) aan en in het landschap liggen en/of daarbij is een eenvoudige overgang van openbare stedelijke ruimtes naar landschappelijke ruimtes mee ontworpen en/of het landschap wordt voor een klein deel het ensemble ingetrokken, door het gebruik van kleine velden, enkele groenstroken of parken. Het landschap op bijna alle plekken in het ensemble waar te nemen. De landschappelijke structuur is deels te herkennen.	De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan dragen bij aan een goede beleving van het landschap binnen het ensemble. De overgang tussen stad en landschap wordt aangekondigd door meerdere veranderingen binnen het woonmilieu. De veranderingen kunnen bestaan uit een hiërarchie in de wegenstructuur, waarbij de wegen van het laagste schaalniveau (voet- en fietspaden) aan en in het landschap liggen en/ of daarbij is een goede overgang van openbare stedelijke ruimtes naar landschappelijke ruimtes mee ontworpen en/ of wordt het landschap het ensemble ingetrokken, door het gebruik van open velden, groenstroken of parken. De doorlopende landschapsstructuur is op veel plekken waar te nemen. De landschappelijke structuur en de historische elementen hiervan worden gerespecteerd.	De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan dragen bij aan een uitgebreide beleving van het landschap binnen het ensemble. De overgang tussen stad en landschap wordt ruim aangekondigd door een groot aantal subtiele veranderingen binnen het woonmilieu. De veranderingen bestaan uit een hiërarchie in de wegenstructuur, waarbij de wegen van het laagste schaalniveau (voet- en fietspaden) aan en in het landschap liggen. Daarbij is een vloeiende overgang van openbare stedelijke ruimtes naar landschappelijke ruimtes mee ontworpen. Het landschap wordt het ensemble ingetrokken, door het gebruik van open velden, groenstroken of parken. De doorlopende landschapsstructuur is overal waar te nemen. De landschappelijke structuur en de historische elementen hiervan worden gerespecteerd.
Het landschap is vanuit het ensemble deels ontsloten met een aantal voet- en fietspaden. Deze sluiten aan op de bestaande hoofdwegen en lopen door tot net in het landschap.	Het landschap is vanuit het ensemble ontsloten met meerdere voet- en fietspaden. Deze sluiten aan op de bestaande hoofdwegen en lopen ver door tot in het landschap.	Het landschap is vanuit het ensemble uitgebreid ontsloten met voet- en fietspaden. Deze sluiten aan op de bestaande hoofdwegen en lopen ver door tot in het landschap.
De opstelling van het ensemble en de visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en het ensemble zijn in tact, maar zijn door achterstallig onderhoud belemmerd door begroeiing. Via de doorzichten is het landschap nauwelijks waar te nemen.	De opstelling van het ensemble en de visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en het ensemble zijn volledig in tact en goed onderhouden en/ of via de doorzichten is het landschap overal waar te nemen. De openbare ruimtes of groenstroken zijn soms begroeid of van functie veranderd.	De opstelling van het ensemble en de visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en het ensemble zijn volledig in tact en goed onderhouden. Via de doorzichten is het landschap overal waar te nemen.

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)
De ontwerp-ideeën	De plaatsing van de buitenruimtes heeft geen overeenkomst met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de buitenruimtes en het landschap.	De buitenruimtes van de woningen zijn onsamenvhangend aangelegd en gepositioneerd t.o.v. het landschap, waardoor ze nauwelijks overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de buitenruimtes en het landschap.
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok	De gebouwen hebben wel of geen aangepaste vormgeving en positionering, maar de bebouwing grenst niet of niet meer aan het landschap. De bewoners hebben geen zicht op het landschap.	De gebouwen hebben geen aangepaste vormgeving, waardoor alleen bewoners aan één zijde van het gebouw zicht hebben op het landschap en de voordelen hiervan meekrijgen. Wel kan er sprake zijn van een verspringing in de rooilijn of kunnen de gebouwen voorzien zijn van hoogte verschillen. De positie van de gebouwen reageert niet op het landschap, groenzone of park. Alleen de bewoners van de randbebouwing hebben soms zicht op het landschap.
De typologie of combinatie van typologieën	De typologie of combinatie van typologieën (hoog - en laagbouw) is geen uitdrukking van de typologische ontwikkeling van landschapsplannen en de typologie zorgt niet voor een beleving het landschap en landschappelijke sfeer.	De typologie of combinatie van typologieën (hoog - en laagbouw) is geen bijzondere uitdrukking van de typologische ontwikkeling van landschapsplannen en/of de typologie zorgt nauwelijks voor een beleving het landschap en landschappelijke sfeer.
De plaatsing van de buitenruimtes	De woningen zijn wel of niet voorzien van buitenruimtes, maar deze zijn nooit op het landschap gericht geweest. Er is geen connectie tussen de buitenruimtes en het landschap. De buitenruimtes zijn niet gericht op een groenstrook of park.	De woningen zijn niet voorzien van buitenruimtes of alleen van buitenruimtes die onsamenvhangend zijn gepositioneerd t.o.v. het landschap. Er is geen connectie tussen de buitenruimtes en het landschap. De buitenruimtes zijn gericht op een groenstrook of park.
De gaafheid	Het gebouw of bouwblok is nooit in een bijzondere vorm ontworpen en/ of de buitenruimtes zijn nooit op het landschap gericht geweest.	De vorm van het gebouw en de visuele verbindingen tussen de buitenruimtes en het landschap zijn niet meer of niet meer volledig in tact. Door nieuwbouw en achterstallig onderhoud zijn de in het zicht belemmerd. Sommige tuinen ontbreken.

Tabel 10: Criteria van schaalniveau het gebouw toegelicht in rubric.

-/(3)	+ (4)	++ (5)
De buitenruimtes van de woningen zijn gedeeltelijk aangelegd en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat ze overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de buitenruimtes en het landschap.	De buitenruimtes van de woningen zijn zo aangelegd en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat ze goed overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de buitenruimtes en het landschap.	De buitenruimtes van de woningen zijn zo aangelegd en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat ze volledig overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de buitenruimtes en het landschap.
Alleen de gebouwen aan de rand van het ensemble zijn zo vorm gegeven en gepositioneerd dat zo veel mogelijk bewoners zicht hebben op het landschap en de voordelen hiervan meekrijgen. De gebouw- of blokvorm reageert op het landschap en/of de gebouwen omsluiten het landschap, hebben een verspringing in de rooilijn of gevel en kunnen voorzien zijn van hoogte verschillen en/ of zijn zo gepositioneerd t.o.v. het landschap, groen zone of park(en andere gebouwen) dat het landschap beleefd kan worden.	Grotendeels van de gebouwen zijn zo vorm gegeven en gepositioneerd dat zo veel mogelijk bewoners zicht hebben op het landschap en de voordelen hiervan meekrijgen. De gebouw- of blokvorm reageert goed op het landschap en de groenstructuur en/ of de gebouwen omsluiten het landschap, hebben een verspringing in de rooilijn of gevel en kunnen voorzien zijn van hoogte verschillen en/of grotendeels van de gebouwen zijn zo gepositioneerd t.o.v. het landschap, groene zone of park (en andere gebouwen) dat de beleving van het landschap goed is.	Alle gebouwen zijn zo vorm gegeven en gepositioneerd dat zo veel mogelijk bewoners zicht hebben op het landschap en de voordelen hiervan meekrijgen. De gebouw- of blokvorm reageert uitgebreid op het landschap en de groenstructuur. De gebouwen omsluiten het landschap, hebben een verspringing in de rooilijn of gevel en kunnen voorzien zijn van hoogte verschillen. Alle gebouwen zijn zo gepositioneerd t.o.v. het landschap, groene zone of park (en andere gebouwen) dat de beleving van het landschap optimaal is.
De typologie of combinatie van typologieën (hoog - en laagbouw) is deels een uitdrukking van de typologische ontwikkeling van landschapsplannen en/ of de typologie zorgt voor een subtiele beleving het landschap en landschappelijke sfeer.	De typologie of combinatie van typologieën (hoog - en laagbouw) is een goede uitdrukking van de typologische ontwikkeling van landschapsplannen en/ of de typologie zorgt voor een goede beleving het landschap en landschappelijke sfeer.	De typologie of combinatie van typologieën (hoog - en laagbouw) is een uitdrukking van de typologische ontwikkeling van landschapsplannen en de typologie zorgt voor een optimale beleving het landschap en landschappelijke sfeer.
Alleen de woningen aan de rand van het ensemble zijn voorzien van buitenruimtes die op het landschap en/of op een deel van de doorlopende landschapsstructuur gericht zijn. De connectie tussen de buitenruimtes en het landschap is beperkt.	Grotendeels van de woningen zijn voorzien van buitenruimtes die op het landschap en/of op een deel van de doorlopende landschapsstructuur gericht zijn. De connectie tussen de buitenruimtes en het landschap is goed.	Alle woningen zijn voorzien van buitenruimtes die op het landschap en op een deel van de doorlopende landschapsstructuur gericht zijn, waardoor de connectie tussen de buitenruimtes en het landschap optimaal is.
De vorm van het gebouw en de visuele verbindingen tussen de buitenruimtes en het landschap zijn volledig in tact, maar zijn door achterstallig onderhoud toe aan vervanging of in het zicht belemmerd. De tuinen zijn dicht begroeid of gebruikt voor andere doeleinden.	De vorm van het gebouw en de visuele verbindingen tussen de buitenruimtes en het landschap zijn volledig in tact en goed onderhouden. Sommige tuinen zijn licht begroeid of gebruikt voor andere doeleinden.	De vorm van het gebouw en de visuele verbindingen tussen de buitenruimtes en het landschap zijn volledig in tact en goed onderhouden. De verbinding met het landschap is optimaal.

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)
De ontwerp-ideeën	De ruimtelijke organisatie van de woningen is niet op het landschap georiënteerd, waardoor deze niet overeenkomt met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de ruimtes en het landschap.	De ruimten van de woningen zijn onafhankelijk gepositioneerd t.o.v. het landschap, waardoor ze nauwelijks overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de ruimten en het landschap.
De plaatsing van de ramen	De ramen in de ruimten zijn niet gericht op het landschap en niet op een groenstrook of park. Er is geen uitwisseling tussen de ruimten en het landschap.	De ramen in de ruimten zijn niet gericht op het landschap, maar alleen op een groenstrook of park. Er is nauwelijks uitwisseling tussen de ruimten en het landschap.
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)	De deuren in de ruimten zijn niet gericht op het landschap en niet op een groenstrook of park. Er is geen uitwisseling tussen de ruimten en het landschap. Het landschap is niet te bereiken of alleen via een lange route.	De deuren in de ruimten zijn niet gericht op het landschap, maar alleen op een groenstrook of park. Er is nauwelijks uitwisseling tussen de ruimten en het landschap. Het landschap is alleen via een lange route te bereiken.
De gaafheid	De openingen zijn wel of niet in tact, maar zijn nooit op het landschap gericht geweest, waardoor er geen ruimtelijke verbinding tussen het landschap en de ruimten bestaat.	De openingen, de plaatsing hiervan en de en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en de ruimten zijn bijna niet meer of niet meer in tact. Door achterstallig onderhoud of verbouwingen zijn ze niet meer te gebruiken. Via de openingen is het landschap nauwelijks binnen de ruimten waar te nemen of te bereiken.

Tabel 11: Criteria van schaalniveau de ruimten toegelicht in rubric.

-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ruimten van de woningen zijn gedeeltelijk zo gepositioneerd t.o.v. het landschap dat ze overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, uitzicht) tussen de ruimten en het landschap.	De ruimten van de woningen zijn zo gepositioneerd t.o.v. het landschap dat ze goed overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de ruimten en het landschap.	De ruimten van de woningen zijn zo gepositioneerd t.o.v. het landschap dat deze volledig overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de ruimten en het landschap.
Maar enkele ramen in de ruimten zijn gericht op het landschap en/of doorlopende landschapsstructuur, waardoor er een beperkte uitwisseling tussen de ruimten en het landschap is.	Een deel van de ramen in de ruimten is gericht op het landschap en/of doorlopende landschapsstructuur, waardoor de uitwisseling tussen de ruimten en het landschap goed is.	De ramen in de ruimten zijn gericht op het landschap en doorlopende landschapsstructuur, waardoor de uitwisseling tussen de ruimten en het landschap optimaal is.
Maar enkele deuren in de ruimten zijn gericht op het landschap en/of doorlopende landschapsstructuur, waardoor er een beperkte uitwisseling tussen de ruimten en het landschap is. Het landschap is beperkt te bereiken vanuit de woning.	Een deel van de deuren in de ruimten is gericht op het landschap en/of doorlopende landschapsstructuur, waardoor de uitwisseling tussen de ruimten en het landschap is goed. Het landschap is te bereiken vanuit de woning.	De deuren in de ruimten zijn gericht op het landschap en doorlopende landschapsstructuur, waardoor de uitwisseling tussen de ruimten en het landschap optimaal is. Ook is het landschap is snel te bereiken vanuit de woning.
De openingen, de plaatsing hiervan en de en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en de ruimten zijn volledig in tact, maar zijn door achterstallig onderhoud niet meer te gebruiken. Via de openingen is het landschap maar binnen een deel van de ruimten waar te nemen of te bereiken.	De openingen, de plaatsing hiervan en de en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en de ruimten zijn volledig in tact en goed onderhouden. Via de openingen is het landschap binnen de ruimten waar te nemen of te bereiken. Sommige deuren en ramen worden niet meer gebruikt.	De openingen, de plaatsing hiervan en de en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en de ruimten zijn volledig in tact en goed onderhouden. Via de openingen is het landschap binnen de ruimten waar te nemen of snel te bereiken.

Per schaalniveau wordt elk criteria beoordeeld met een score van 1-5. Deze score wordt vervolgens vermenigvuldigd met de weging die per criteria is vastgesteld. De gemiddelde som van de scores is de totale score van elk schaalniveau. De optelling van het puntental van elk van de vier schaalniveaus leidt tot een ordewaardering. De orde waardering leidt tot de toekenning van de volgende orde waarderingen. De plannen kunnen aan de hand van de totaal score ingedeeld worden in vier ordes:

Negatieve orde (4-8): Geen waarde

De stadsrand bebouwing of landschapsplan heeft geen voor die periode kenmerkende vormgeving en heeft daarom geen architectonische of stedenbouwkundige meerwaarde. De bebouwing is niet ontworpen met een overgang tussen stad en landschap.

Basisorde (8-10): Lage waarde

De stadsrand bebouwing of landschapsplan heeft een voor die periode kenmerkende vormgeving, maar heeft geen architectonische of stedenbouwkundige meerwaarde. De bebouwing is niet ontworpen met een overgang tussen stad en landschap of is nadien ingrijpend gewijzigd, waardoor het plan zijn architectonische of stedenbouwkundige meerwaarde en/ of bijdrage aan de compositie van de overgang aan heeft verloren.

Orde 3 (11-14): Middelhoge waarde

De stadsrand bebouwing of landschapsplan heeft een voor die periode kenmerkende vormgeving en/of een kenmerkende typologische uitdrukking en/of een bijzondere compositie die bij draagt aan de overgang tussen stad en landschap en de beleving van het landschap.

Orde 2 (15- 17): Hoge waarde

De stadsrand bebouwing of landschapsplan heeft een voor die periode karakteristieke vormgeving en/of een kenmerkende typologische uitdrukking, die overigens bij draagt aan de overgang tussen stad en landschap en de beleving van het landschap.

Orde 1 (18-20): Monumenten of monumentwaardige bebouwing.

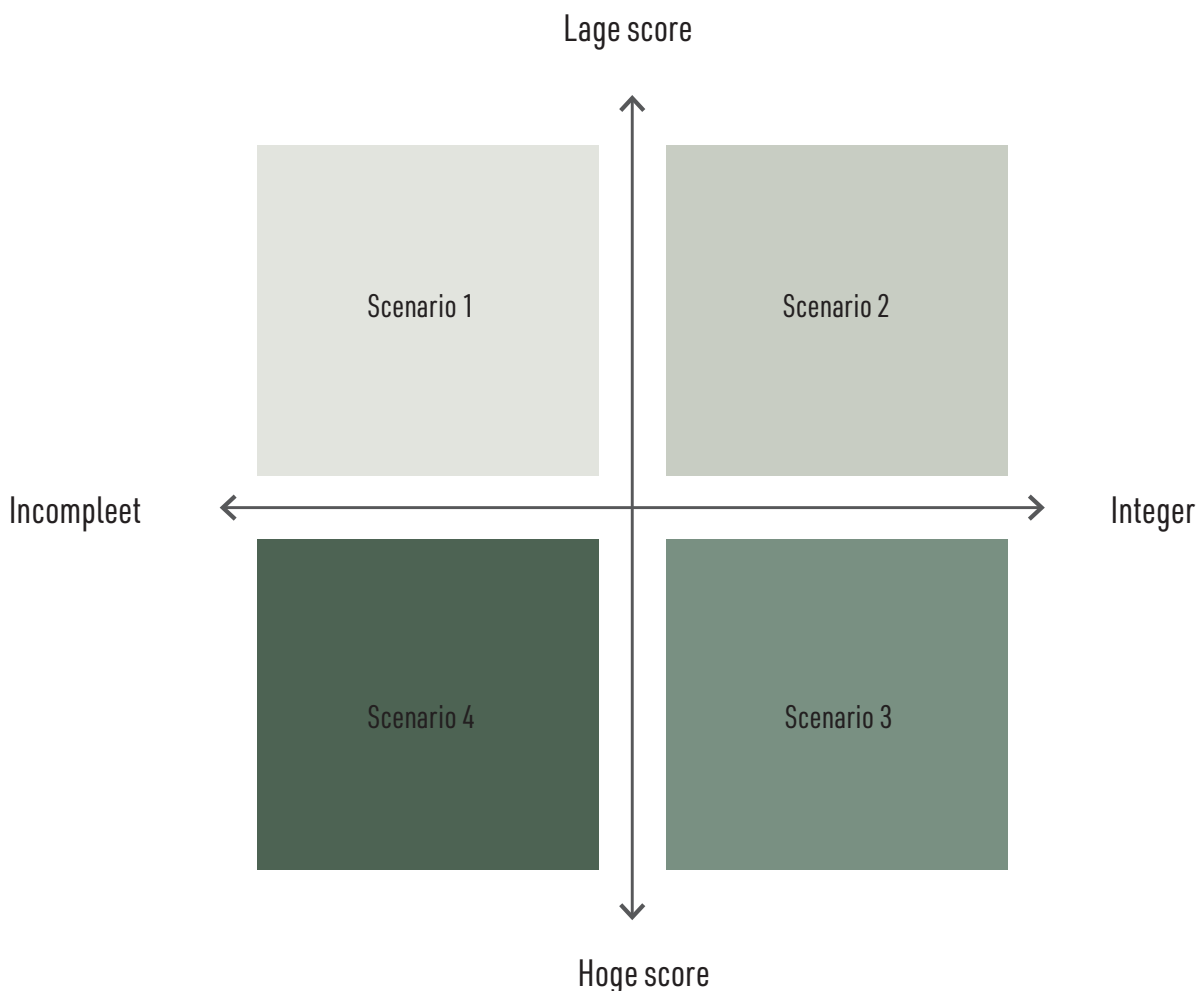
De stadsrand bebouwing of landschapsplan dat op basis van de typologie, een voor die periode bijzondere en/ of karakteristieke stedenbouwkundige en architectonische vormgeving heeft die bij draagt aan de overgang tussen stad en landschap en een beleving van het landschap.

7.3 HET GEBRUIK VAN DE WAARDESTELLING

Het doel van de waardestelling is niet het maximale behoud van bestaande waarden. Door de grote groei van steden moet er de mogelijkheid zijn om stadsranden flexibel en efficiënt in te richten. Het is daarom belangrijk dat er voor architecten en stedenbouwers richtlijnen zijn, zodat ze bij toekomstige ingrepen rekening kunnen houden met de belangrijkste waarden.

De waardestelling kan gebruikt worden voor het waarderen van stadsrand bebouwing en landschapsplannen, maar deze kan ook ingezet worden om de eerdere genoemde richtlijn voor in de toekomst vast te stellen. Het aanpassen van de stadsrand kan op meerdere manieren. Deze manieren worden in het onderstaande assenkruis aangeduid als vier mogelijke scenario's. Deze scenario's zijn gebaseerd op de integriteit van een plan en de score die het in de waardestelling heeft gehaald. De mate van integriteit is gekoppeld aan de potentiële en bestaande waarden. Dit uit zich in de verschillende toekomstige mogelijkheden.

TOEKOMSTIGE SCENARIO'S

Figuur 1: Assenkruis toekomst scenario's.

Scenario 1: Slopen of vernieuwen

Bij het eerste scenario is een lage score en een lage integriteit geconstateerd. Dit betekent dat het plan geen bijzondere architectonische of stedenbouwkundige waarden heeft. Ook geeft de mate van integriteit aan dat het plan incompleet is. Dit werkt uit in lage bestaande waarden, maar juist hoge potentiële waarden. De potentiële waarden bij dit scenario komen voort uit de mogelijkheid om de eenheid volledig te slopen en te vervangen en hierbij een nieuw kwalitatief plan te realiseren. Hierbij kan een nieuwe overgang tussen stad en landschap ontworpen worden en kan verdichting plaatsvinden.

Scenario 2: Verbeteren

Bij het tweede scenario is er sprake van een lage score, maar een hoge integriteit. Dit betekent dat het plan bijna geen of geen bijzondere architectonische of stedenbouwkundige waarden heeft. De integriteit werkt hier uit in een matige bestaande waarden en een hoge potentiële waarden. De potentiële waarden bij dit scenario komen voort uit de mogelijkheid tot het verbeteren van de stadsrand zone. Er kan besloten worden om de bijzondere vorm of massawerking, zo ver deze belangrijk is voor de compositie van de verkaveling die bijdraagt aan de overgang tussen stad en landschap, te handhaven. Daarnaast kunnen barrières tussen de stad en het landschap verwijderd worden, nieuwe verbindingen aangelegd worden en de bebouwing verdicht of verruimd worden.

Scenario 3: Volledig behouden

Bij scenario drie is er sprake van een hoge score en integriteit. Dit betekent dat het plan veel bijzondere architectonische of stedenbouwkundige waarden heeft. De integriteit werkt hier uit in een hoge bestaande waarden en lage potentiële waarden. De potentiële waarden bij dit scenario werken uit in het handhaven en herstellen van de eenheid in een zo veel mogelijk originele staat. Door de hoge waarden is het belangrijk dat het plan behouden wordt.

Scenario 4: Herstellen en verdichten

Bij het vierde scenario is er een hoge score geconstateerd, maar een lage integriteit. Dit betekent dat het plan veel bijzondere architectonische of stedenbouwkundige waarden bevat, alleen zijn deze door de tijd heen verminderd of minder zichtbaar geworden door aanpassingen. De integriteit werkt hier uit in een hoge bestaande waarden en potentiële waarden. De potentiële waarden bij dit scenario komen voort uit de mogelijkheid om de bestaande waarden te herstellen. Tegelijkertijd is er veel ruimte voor verbetering door de grote mate van incompleetheid. Hierbij kan gedacht worden aan een combinatie van herstellen en het verdichten of verruimen van het plan. De visuele en ruimtelijke verbindingen kunnen opnieuw aangelegd worden en de openbare ruimte kan opnieuw ingericht worden om een optimaal gebruik te voorzien.

7.4 INTERESSANTE SCENARIO'S

Om vast te kunnen stellen of de methodiek werkt is het van belang om deze toe te passen en de werking hiervan te demonstreren. Voor het toepassen van de methode lijken bepaalde scenario's interessanter te zijn dan anderen. Hierbij gaat het om scenario 2 en vier. Scenario 1 en 4 lijken minder interessant te zijn, omdat de toe te passen ontwerpprincipes voor weinig nieuwe inzichten kunnen zorgen.

Scenario 2 is interessant, omdat er van een niet bijzondere stadsrand een plek gemaakt kan worden waar stad en landschap wel goed in elkaar overlopen. In dit scenario kan er een niet bijzonder plan aangepast worden tot een goede stadsrand. Hierbij kan gedacht worden aan het creëren van zichtlijnen door sloopt toe te passen. Maar ook zou er nieuwbouw gepleegd kunnen worden, wanneer er gestreefd wordt naar een hogere dichtheid. Daarbij kan ook de toegang naar het landschap beter aangelegd worden en kunnen storende stadsrandfuncties verplaatst kunnen worden. Als laatste kan bij dit scenario ook ingebeeld worden dat gesloten plinten geopend worden en buitenruimtes verplaatst of toegevoegd kunnen worden.

Scenario 4 is interessant, omdat een waardevol plan hersteld kan worden, maar door de incompleteheid ook gekeken kan worden naar verbeteringen hiervan. Ook kan er rekening gehouden worden met andere eisen, zoals verdichting en verduurzaming. Deze nieuwe ontwerpprincipes kunnen toegepast worden zonder de bestaande (historische) waarden te verliezen. Bij dit scenario kan er gedacht worden aan het herstellen van bijzondere waarden, die zich bevinden in zichtlijnen of landschappelijke ruimten. Daarnaast kan een bijzonder ensemble hersteld worden, met nieuwbouw van hogere kwaliteitseisen, toegangswegen tot het landschap kunnen opnieuw aangelegd worden en de inrichting van buitenruimtes hersteld. De bijzondere mogelijkheid bij dit scenario is het toepassen van ontwerpprincipes die passen bij extra eisen.

8. VERKENNING VAN DE AMSTERDAMSE STADSRAND

8.1 DE STADSRAND VAN AMSTERDAM

Dit deel van het onderzoek richt zich op de hoofd casus: de stadsrand van Amsterdam. De nieuw opgestelde waarderingsmethode die in het vorige hoofdstuk aan bod is gekomen wordt toegepast op stadsrand bebouwing in Amsterdam. Voordat de methodiek uitgetest kan worden is het van belang om te weten waar de stadsrand van Amsterdam zich precies bevindt.

Zoals eerder in dit onderzoek omschreven is de stadsrand niet alleen een grens, maar bestaat hij voornamelijk uit een zone waar stad en land samenkomen. Het vaststellen van deze zone lijkt ingewikkeld, door de voortdurende ontwikkeling van de stadsrand. Ook zegt de ligging van de gemeente grens niet veel over de ligging van de stadsrand, omdat het bebouwde gebied van verschillende gemeentes ook aan elkaar kunnen grenzen.

Om de stadsrand en de stadsrandzone van Amsterdam vast te stellen wordt er in dit onderzoek gewerkt met twee grenzen. De landschappelijke rand en de stedelijke rand. De landschappelijke rand geeft aan waar het landschap begint en de stedelijke rand waar de stad begint. Soms liggen deze randen direct naast elkaar, dan is er een harde grens tussen stad en landschap, maar meestal liggen deze verder van elkaar af. Hiertussen ligt dan een overgangszone die in dit onderzoek de stadsrandzone genoemd wordt. De twee randen kunnen dus drie zones onderscheiden, de landschapszone, de stadsrandzone en de stedelijke zone.

Afb. 1: Stadsrandenopbouw Amsterdam West.

Een combinatie van deze randen en de uitwerking hiervan levert de volgende weergave van de stadsrandzone van Amsterdam:

- Bebouwing of landschap
- Stadsrandzone

Afb. 2: Stadsranden kaart van Amsterdam .

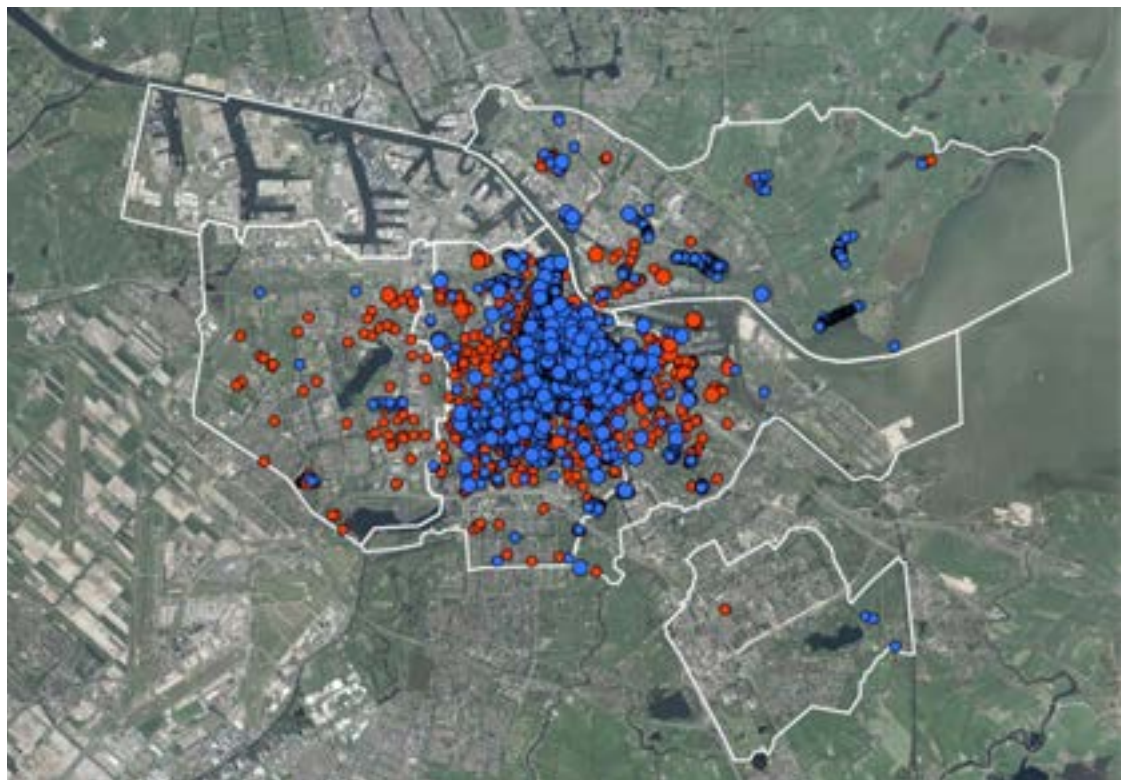
8.2 BESTAANDE WAARDEN AAN DE STADSRAND

In dit deel van het onderzoek wordt er ook gekeken naar de bestaande architectonische en stedenbouwkundige waarden aan de stadsrand van Amsterdam. Er wordt onderzoek gedaan naar welke bebouwing in het naoorlogse gedeelte van Amsterdam aangewezen is als monument, beschermd stads- of dorpsgezicht of een hoge waarde heeft op de waarderingskaart van het AUP. Op deze manier wordt er in dit onderzoek geen onnodig werk verricht. Er wordt verder gebouwd op bestaande informatie. In dit deel van het onderzoek wordt er gekeken naar de informatie die beschikbaar via de interactieve thema kaarten van de Gemeente Amsterdam.

Monumenten

Welke gebouwen er in Amsterdam aangewezen worden als monument is wettelijk bepaald. Monumenten kunnen objecten of gebouwen zijn met bijzondere cultuurhistorische waarden. Er wordt onderscheid gemaakt tussen een rijks- en gemeentelijke monumenten. Rijksmonumenten zijn van nationaal belang en gemeentelijke monumenten van lokaal belang. Er wordt gestreefd om monumenten zo veel mogelijk in hun oorspronkelijke vorm te behouden. In Amsterdam zijn er veel panden aangewezen als monument, maar aan de stadsranden lijken dat er weinig te zijn. Aan de westelijk stadsrand liggen enkele gebouwen, zoals een school, een kerk en een aantal woningen die aangewezen zijn als gemeentelijk monument. In de groene scheg van west liggen een aantal boerderijen, een molen en een begraafplaats die aangewezen zijn als monument. In de Amsterdamse bosscheg liggen een aantal gebouwen die belangrijk waren voor de stelling van Amsterdam die aangewezen zijn als monument. Ook rondom de Amstel liggen meerdere bijzondere boerderijen en molens. Tussen Amsterdam Oost en Zuid Oost liggen betondorp en een kerk die aangewezen zijn als monument. Aan de stadsrand van Amsterdam

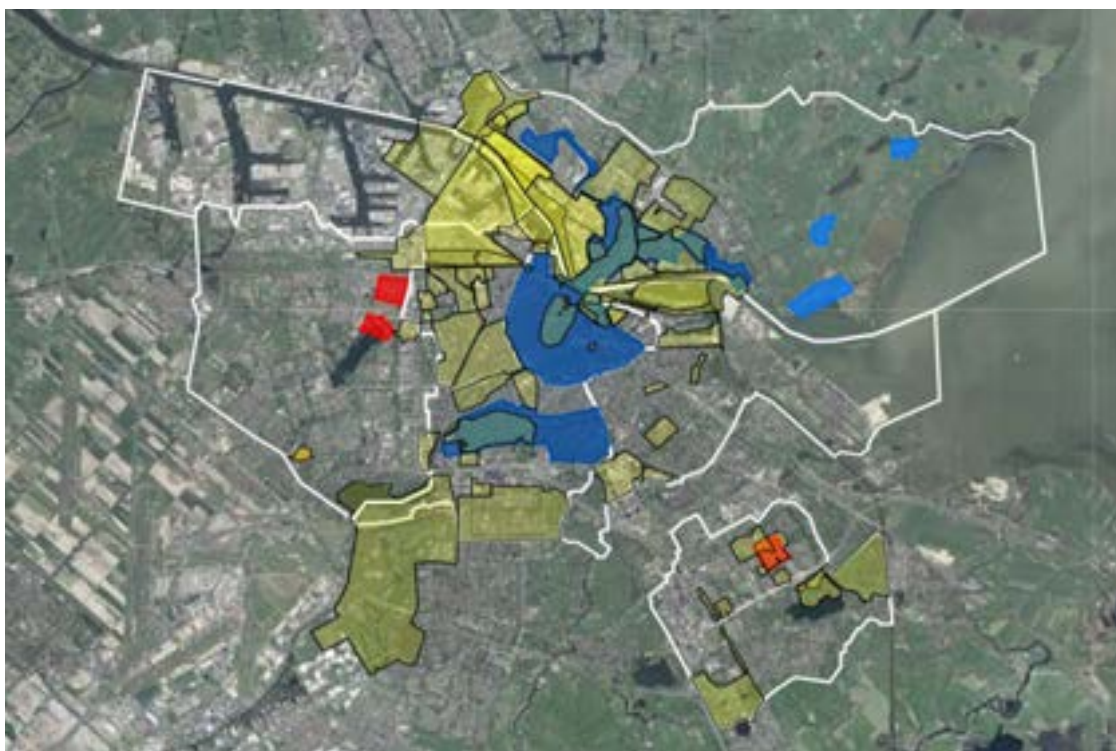
- Rijksmonument
- Gemeentelijk monument
- Gemeentegrens

Afb. 3: Monumenten in de Gemeente Amsterdam (Gemeente Amsterdam, z.d.).

Beschermde stadsgezichten

In Amsterdam zijn er meerdere beschermde stadsgezichten. Bij stadsgezichten gaat het niet alleen om een object of een gebouw, maar om de algehele samenhang tussen meerdere bouwwerken. Hierbij is vaak ook de structuur of het netwerk belangrijk. Beschermde stadsgezichten hebben een bijzondere cultuurhistorische waarden en het aanwijzen hiervan is ook wettelijk bepaald. Er wordt gestreefd om beschermde stadsgezichten zo veel mogelijk in hun oorspronkelijke staat te behouden. Als er voor wordt gekozen om een gebouw of meerdere gebouwen te vervangen dan is het belangrijk dat de nieuwbouw bijdraagt aan het geheel op stedenbouwkundig en architectonisch vlak. Aan de stadsrand van Amsterdam ligt er één beschermd stadsgezicht. Dat is de Noordoever aan de Sloterplas. Dit is een onderdeel van het AUP en is gekoppeld aan het Sloterpark. Aan de Noordoever grenst het belangrijkste deel van de Westelijke Tuindesteden, het cénstum. Deze plek is benadrukt door een bijzonder ontwerp van de kop van de plas, waar verschillende typen openbare ruimten samenkomen. De Noorderoever is typerend voor het AUP en de stedenbouwkundige stroming van die tijd, het functionalisme. De inrichting van dit gedeelte van de uitbreidingsplannen is grotendeels intact en is daarom aangewezen als beschermd stadsgezicht.

Afb. 4: Cultuurhistorische waarden (Gemeente Amsterdam, z.d.).

Aan andere delen van de Amsterdamse stadsrand liggen alleen plekken waar de gemeente bezig is met een cultuurhistorische verkenning. Bij een cultuurhistorische verkenning wordt een vermoede van bestaande waarden verder onderzocht. Er wordt gekeken of bepaalde delen van de stad in aanmerking komen om aangewezen te worden als beschermd stadsgezicht. Op dit moment wordt er onderzoek gedaan naar de volgende gebieden die aan de stadsrand liggen: de havengebieden van Amsterdam, De Buikslotermeer, De Banne, Het Gaasperplas-park, De Gemeenschapspolder Zuid Oost en Het Amsterdamse Bos.

Waarderingskaart AUP

De Gemeente Amsterdam onderscheid meerdere ruimtelijke systemen binnen de stad. Eén hiervan is het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam. Het ruimtelijke plan hiervan ligt nog steeds grotendeels aan de stadsrand. Het AUP heeft een bijzondere cultuurhistorische waarden. Deze is niet wettelijk bepaald, maar het gebied valt wel onder het Amsterdamse erfgoed. Door het ruimtelijke systeem in te delen op waarde kan er in de toekomst voorzichtig omgegaan worden met het erfgoed.

Op de waarderingskaart van het AUP is de beoordeling van de individuele bebouwing en die van de stedenbouwkundige samenhang waar te nemen. De beoordeling van de bebouwing is verdeeld in vier verschillende ordes: de basis orde, orde 3, orde 2 en de hoogste orde 1. De criteria en de manier van waardering is in het hoofdstuk over bestaande waarderingsmethoden aan bod gekomen.

Afb. 5: Waarden aan de westelijke stadsrand (Gemeente Amsterdam, z.d.).

Afb. 6: Waarden aan de zuidwestelijke stadsrand (Gemeente Amsterdam, z.d.).

Afb. 7: Waarden aan de noordelijke stadsrand (Gemeente Amsterdam, z.d.).

Afb. 8: Waarden aan de oostelijke stadsrand (Gemeente Amsterdam, z.d.).

Afb. 9: Waarden aan de zuidelijke stadsrand (Gemeente Amsterdam, z.d.).

- Orde 1
- Orde 2
- Orde 3
- Basis orde
- Stoopbesluit

9. TOEPASSING METHODE

9.1 HET TOEPASSEN VAN DE METHODE

In dit laatste deel van het onderzoek wordt de opgestelde stadsrand waarderingsmethode toegepast op een aantal gekozen locaties aan de westelijke stadsrand. De methode wordt toegepast zoals in het eerdere hoofdstuk over de werking van de methode wordt omschreven. Het doel hiervan is de werking van de methode demonstreren en testen.

Keuze voor de westelijke stadsrand

Voor het toepassen van de methode wordt er gekozen voor locaties aan de westelijke stadsrand. De reden hiervoor is de aanwezigheid van meerdere bestaande waarden. Grotendeels van de rand bebouwing is onderdeel van het naoorlogse AUP, waarvan de Noorderoever een beschermd stadsgezicht is. Daarnaast liggen er een aantal monumenten langs deze rand. Ten tweede is er over dit gebied en de stedenbouwkundige plannen veel bekend, waardoor er nog maar weinig onderzoek gedaan hoeft te worden naar de historische achtergrond van de gebouwen. De bestaande informatie kan op deze manier de leidraad vormen voor de waardering van de stadsrand. Ook is de westelijke rand een gemengd gebied waar verschillende stedelijke ruimten samenkomen, het landschap dichtbij is en waar stadsrandfuncties gevestigd zijn. De samenstelling van soorten gebieden geeft veel mogelijkheid voor aanpassingen. Als laatste is er recent veel aandacht geweest voor het erfgoed van de Westelijk Tuinsteden, waardoor er op dit moment veel ontwikkeling plaatsvindt. Ontwikkeling op gebied van de stadsrand zou hier goed op aan sluiten. De gekozen locaties komen overeen met de indeling die voor de waarderingskaart van het AUP gebruikt is.

Analyse op vier schaalniveaus

De gekozen locaties worden op de vier schaalniveaus (A. de eenheid, B. het ensemble, C. het gebouw en C. de ruimten), omschreven in de methode, geanalyseerd. De analyses worden verbeeld aan de hand van kaarten die aantonen hoe bepaalde bevindingen zijn gedaan. Grotendeels van de gekozen locaties liggen binnen dezelfde buurten van het AUP, om deze reden hebben een aantal locaties voor het schaalniveau A. dezelfde analyse. Aan de hand van de analyses worden per locatie de rubrics en de matrix ingevuld. De ingevulde rubrics zijn toegevoegd in de bijlagen. Om het definitieve punten aantal in een keer te kunnen berekenen is er een Excel model gemaakt. Na het berekenen van het punten aantal wordt een orde aan de stadsrand locatie toegekend. Uit de orde waardering en de analyse kan de plek op het assenkruis voor de toekomstige scenario's bepaald worden. Aan de hand van het scenario wordt een tekstuele aanbeveling gedaan over de ontwikkeling van het gebied. Hierin wordt ook een stedenbouwkundige visie verwerkt die gericht is op het verbeteren of juist op het behouden van de stadsrand kwaliteit. In dit deel van het onderzoek wordt dus ingespeeld op de bestaande en potentiële waarden. De gegeven ordes leidden tot het opstellen van de stadsrandenwaarderingskaart.

De gekozen locaties

1. Burgermeester Hoggeurstraat
2. Burgemeester Rendorpstraat / Jan Cupidohof
3. Platostraat / Wessel Gansfortstraat
4. Daam van Harenstraat / Willem van Hembyzestraat
5. Brediusstraat / Willem Mulierhof
6. Willem Mulierhof
7. Aalbersestraat / Sam van Houtenstraat
8. Buurt 10

Afb. 1: Overzicht gekozen locaties.

9.2 DE WESTELIJKE TUINSTEDEN

Aan het eind van de negentiende eeuw steeg het inwoner aantal van Amsterdam snel. Huisvestiging vormde een probleem en de woonkwaliteit nam door de drukte in de stad sterk af. Aan de hand van dit probleem werd er vanuit de gemeente een plan bedacht voor een uitbreiding van Amsterdam. Dit werd het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam (AUP). In 1929 werd Cornelis van Eesteren aangesteld als stedenbouwkundige en architect die de ontwikkeling van het nieuwe plan zou gaan leiden. Hij werkte nauw samen met de directeur van de Dienst der Publieke Werken: W.A. de Graaf (Argicola et al., 2013). De plannen voor de Westelijke Tuinsteden zijn onderdeel van het AUP. De ontwikkeling van het stedenbouwkundige plan werd al in 1934 opgestart, maar pas na de Tweede Wereld Oorlog in 1965 voltooid (Van Eesteren Museum, z.d.). De Westelijke Tuinsteden bestaan uit Slotermeer, Geuzenveld, Slotervaart, Overtoomse Veld en Osdorp.

Afb. 2: Het oorspronkelijke plan Slotermeer 1939 (Wikipedia, z.d.).

De uitbreidingen van Amsterdam werden als lobben aan de bestaande stad ontworpen. De lobben werden tussen het bestaande landschap geplaatst. Dit werden de groene scheggen genoemd. Het idee hierachter was om de lengte van de stadsrand uit te breiden en hierdoor zo veel mogelijk mensen dichtbij het landschap te laten wonen. De uitbreidingen werden ook wel tuinsteden genoemd door het groene karakter van de wijken (Van Eesteren Museum, z.d.). De groen structuur was namelijk leidend voor de inrichting van de stad.

De nieuwe uitbreidingen moesten als een geheel functioneren. Ze moesten goed bewoonbaar zijn, maar vooral werken, de doorstroom van verkeer en recreëren waren van groot belang. Er werd gedacht dat de bestaande denkwijze binnen de stedenbouw deze voorwaarden niet meer konden verwerkelijken. Om deze reden werden in de nieuwe woonwijken radicale vernieuwingen doorgevoerd. De uitgangspunten waar mee ontworpen werd waren gebaseerd op wetenschappelijke argumenten.

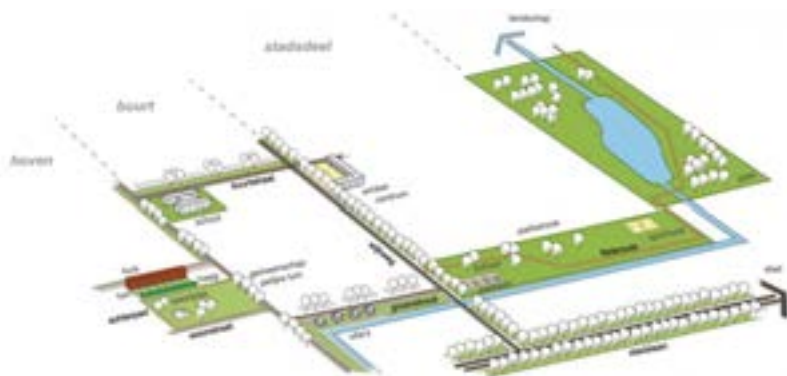
In de wijken werden vier functies van elkaar gescheiden: wonen, werken, verkeer en recreëren. Ook moest elke doelgroep eigen voorzieningen hebben die goed bereikbaar waren (Argicola et al., 2013). Daarom werd er aan alle voorzieningen en de plaatsing hiervan veel aandacht besteed. Elke wijk werd voorzien van zijn eigen centrum met winkels, scholen, kerken en van groen met speelplaatsen. In de stadsuitbreidingen kregen kan-

toren hun eigen plek. Lichte industrie werd het liefst bij elkaar gegroepeerd aan de rand van de wijken. Zware industrie kreeg een plek buiten de stad in het Westelijke Havengebied.

De bebouwing werd niet meer georganiseerd in gesloten bouwblokken, maar in stroken van open bebouwing. Er bestond geen beperking meer van stedelijke ruimten. De bebouwing werd ontworpen per wijk. De wijken werden onderverdeeld in buurten die ingericht werden door stempels van bebouwing. Dit zijn bouwblokken met een bepaald patroon die als stempels naast elkaar herhaald werden. Binnen deze bouwblokken was er verschil in hoogten en typologie. De gezondheid en woonkwaliteit van inwoners was op dit moment in de stedenbouw erg belangrijk. Het principe 'licht, lucht en ruimte' stond centraal (Van Eesteren Museum, z.d.). Alle gebouwen werden daarom optimaal georiënteerd op de zon, werden voorzien van buiten ruimten en grote ramen.

Om de stadsuitbreidingen op zich zelf te laten functioneren werd het nieuwe netwerk aangesloten op het bestaande netwerk van de stad. Op deze manier zouden de wegen een belangrijke stroomfunctie vervullen. Daarnaast werd binnen het netwerk onderscheid gemaakt tussen verschillende verkeerssystemen. Het langzame verkeer werd gescheiden van autowegen en trams en metro's kregen een eigen baan (Argicola et al., 2013). De verschillende systemen, groen, verkeer en water liggen als een ruitnetwerk door elkaar heen gevlochten. Op deze manier kon elke plek snel bereikt worden.

Het al eerder genoemde groene netwerk speelt een grote rol in de tuinsteden. Binnen de stadsuitbreidingen had het openbare groen een leidende rol in de stedelijke ruimte. Tussen het wegnetwerk ligt een aaneengesloten van ruimte groenstroken en parken. Deze sluiten aan op de groene scheggen van de stad. Het onderliggende landschap hiervan werd niet op alle plekken volledig behouden (Argicola et al., 2013). Het landschap werd ingericht om optimaal te kunnen recreëren, het werd getransformeerd tot een bosachtig recreatie gebied.

Afb. 2: Groenstructuur van de Westelijke Tuinsteden (Ytje Feddes, z.d.).

Van de Westelijke Tuinsteden is Slotermeer als eerste gebouwd. Dit deel vormde met plein '40-'45 en de omliggende winkelstraten het centrum van dit deel van het AUP. Daarna werden rond 1955 Geuzenveld en Slotervaart langs de Sloterplas gerealiseerd. Eind jaren vijftig werd het Overtoomse Veld ontwikkeld als groene buffer tussen de oude en nieuwe stad. Osdorp werd als laatste gebouwd en kreeg hoogstedelijk karakter door de vele hoogbouw. Elk deel plan van het van de Westelijke Tuinsteden heeft een eigen karakter. Dit komt doordat elk plan gebaseerd is op andere ontwerp oplossingen. Er werd steeds geëxperimenteerd om de beste uitwerking van de functionalistische stad te vinden. Ook de architectuur verschilt per deel plan, doordat meerdere architecten samenwerkten.

9.3 NOORDOEVER SLOTERPLAS

A. DE EENHEID

Fig. 1: De Noordoever op het schaalniveau van de eenheid.

Afb. 1: Kade aan de Noordoever.

Stadsrand typologie:

- waterfront en groengordel

Elementen die de beleving van het landschap versterken:

- zichtlijnen

- wegen structuur loopt tot aan landschap
- doorlopende waterweg

Soort rand:

- hoge rand aan plas

9.3.1 BURGEMEESTER HOGGUERSTRAAT

Afb. 2: Zijaanzicht van het ensemble aan de Burgemeester Hogguerstraat.

Locatie: Westelijke Tuinsteden, Amsterdam

Architect: P. Zanstra

Bouwjaar: 1965

Aantal woningen: 429

Stroming: functionalisme

Totaal: 17

Orde: 2

B. HET ENSEMBLE

Fig. 2: Burgemeester Hogguerstraat op het schaalniveau van het ensemble.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- tand vorm

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

- ruim opgezet
- open veld richting plas
- bebouwing van de grond tillen
- park achtige begroeiing langs plas
- speeltuin

Ontsluiting van het landschap:

- voetpaden van flat naar plas
- fietspaden langs plas

Afb. 3: Trap richting plas.

Afb. 4: Wandelroute richting plas.

Opvallend:

- maaiveld rondom de flats kaal, ingevuld met parkeerplaats
- het maaiveld rondom de flats ligt lager, waardoor op deze plekken de plas niet te zien is
- wegen omsluiten ensemble

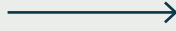
C. HET GEBOUW

Fig. 3: Burgemeester Hogguerstraat op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok),
waardoor zo veel mogelijk bewoners het
landschap beleven:

- schuine plaatsing

Typologie:

- hoogbouw

Afb. 5: Dichte plint aan open een open veld.

Hoogbouw: flats

De plaatsing van de buitenruimtes:

- balkons richting plas

Opvallend:

- dichte plint
- geen bijzondere vorm

Afb. 6: Maaiveld tussen de flats en zichtlijn richting de plas.

D. DE RUIMTEN

Plaatsing van de ramen:

- ramen van het woongedeelte richting de plas

Plaatsing van de deuren:

- balkondeur richting de plas

Fig. 4: Burgemeester Hogguerstraat op het schaalniveau van de ruimten.

Afb. 7: Uitzicht op plas vanuit flats (Funda, z.d.).

Afb. 8: woningplattegrond van de flats (Funda, z.d.).

AANBEVELING

De aan de Sloterplas liggende eenheid lijkt door de hoge bebouwing en uitgebreide infrastructuur ingericht te zijn als een stedelijke rand. Door het maken van deze keuze valt de hoge bebouwing erg op, maar heeft de rand een minder landschappelijk karakter. Het meest opvallend is de brede tweebaansweg tussen de flats en de plas. Daarnaast is het maaiveld rond de flats sterk versteend en voornamelijk ingericht om te parkeren. Ook ligt het maaiveld een stuk lager, waardoor zicht op de plas op dit niveau belemmerd wordt.

Ondanks het stedelijke karakter van de rand zorgt de schuine positionering van de flats voor een ruim uitzicht op de plas. De flats begeleiden twee lange zichtlijnen die ervoor zorgen dat de plas op meerder plekken in de omgeving te zien is. Daarentegen hebben de flats geen bijzondere vormgeving. Wel is het ensemble uitgebreid ontsloten, elke flat heeft een eigen toegangsweg die leid naar de kade van de plas.

De gebouwen aan de kop van de Sloterplas zijn aangewezen als beschermd stadsgezicht, waardoor de aanbeveling richting scenario 3 gaat, het behoud van de stedelijke configuratie. Ten eerste is het belangrijk om de zichtlijnen te behouden, zodat het visuele verbinding tussen de rand en de plas in tact blijft. Daarnaast lijkt het voor een goede werking van de boulevard belangrijk om de stedelijke inrichting, zoals wandelroutes en beplanting, te behouden. Ter verbetering van de stadsrand kwaliteit zou er gekeken kunnen worden naar het groener maken van het maaiveld rondom de flats en tweebaansweg. Er zou gedacht kunnen worden aan lage struik of bloem beplanting. Als laatste zouden de oversteek mogelijkheden richting de plas beter ingericht kunnen worden voor voetgangers. Dit zou gerealiseerd kunnen worden door het plaatsen van zebrapaden, het aanleggen van directe routes en het aankleden van de route met een natuurlijkere ondergrond en meer groen.

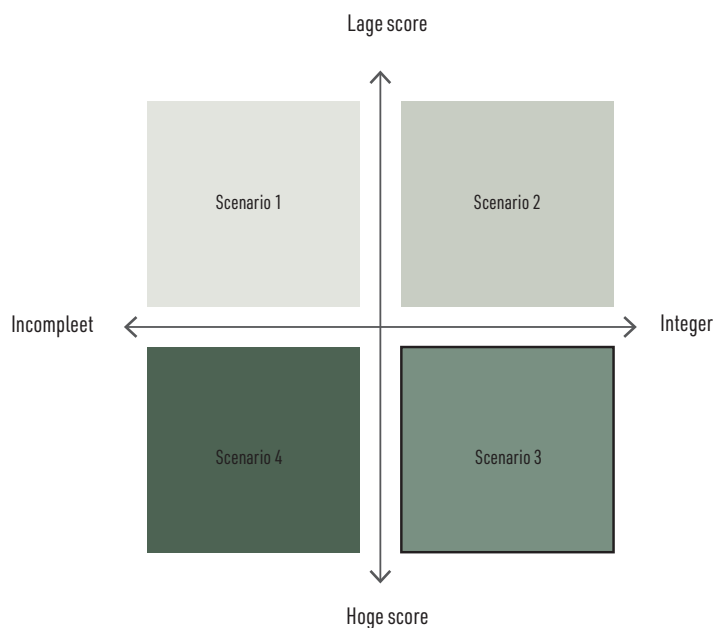
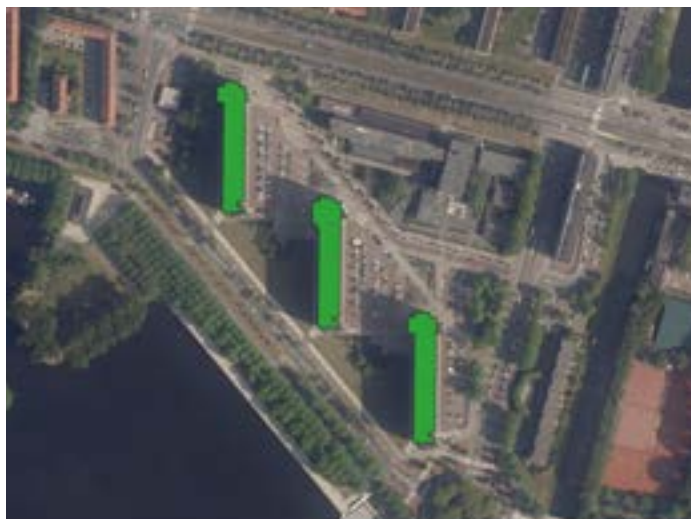

Fig. 5: Toekomstig scenario van de eenheid aan de Burgemeester Hogguerstraat.

Afb. 9: Orde (2) indeling.

DE MATRIX

Object: Burgemeester Hogguerstraat														
Schaalniveau	Criteria	Waardering					Weging	Waarden	Waardering					Punten
		--	-	-/+	+	++			--	-	-/+	+	++	
A. DE EENHEID	De ontwerp ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.			x	x		25 %	Belevingswaarden				x		4,2
	De stadsrand typologie				x		20 %	Stedenbouwkundige waarden						
	De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die de beleving van het landschap versterken			x	x		30 %					x		
	De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en de stedenbouwkundige elementen.					x	25 %	Integriteit					x	
B. ENSEMBLE	De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van het landschap binnen het ensemble.		x	x			20 %	Belevingswaarden			x			4,1
	De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt					x	20 %	Ensemble waarden					x	
	De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken		x	x			20 %	Stedenbouwkundige waarden				x		
	De ontsluiting van het landschap				x	x	20 %							
	De gaafheid van het ensemble en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het de gebouwen en de karakteristieken.					x	20 %	Integriteit					x	
C. HET GEBOUW	De ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen het gebouw/blok.					x	10 %	Belevingswaarden					x	4,4
	De vormgeving en oriëntatie van de gebouwen.				x		40 %	Architectonische/ stedenbouwkundige waarden						
	De typologie of combinatie van typologieën als uitdrukking van typologische ontwikkelingen.			x			10 %					x		
	De plaatsing van de buitenruimtes.				x		20%							
	Gaafheid van het bouwblok/ gebouw en de inrichting van buitenruimtes.					x	20 %	Integriteit					x	
D. DE RUIMTEN	De de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen de ruimten.				x		20 %	Belevingswaarden				x		4,6
	Het belang van de plaatsing van de ramen.					x	30 %	Architectonische waarden					x	
	Het belang van de plaatsing van de deuren (ontsluiting).				x		30 %							
	Gaafheid van de visuele verbindingen en elementen.					x	20 %	Integriteit					x	
Totaal														17,2 = 17

Tabel 1: Matrix ingevuld voor locatie Burg. Hogguerstraat.

9.3.2 BURGEMEESTER RENDORPSTRAAT / JAN CUPIDOHOF

Afb. 1: Vooraanzicht van het ensemble (Oorthuys, 1959).

Locatie: Westelijke Tuinsteden, Amsterdam

Architect: P. Zanstra

Bouwjaar: 1965

Aantal woningen: 429

Stroming: functionalisme

Totaal: 18

Orde: 1

B. HET ENSEMBLE

Fig. 1: Burgemeester Rendorpstraat/ Jan Cupidohof op het schaalniveau van het ensemble.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- rechte lijn langs haven

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

- groenstroken
- open veld

- speeltuin
- ruim opgezet
- lage dichtheid
- open park achtige begroeiing

Ontsluiting van het landschap:

- voetpaden naar en langs haven
- fietspad langs haven

Opvallend:

- ensemble ingesloten tussen twee grote wegen

Afb. 2: Zichtlijn naar haven.

C. HET GEBOUW

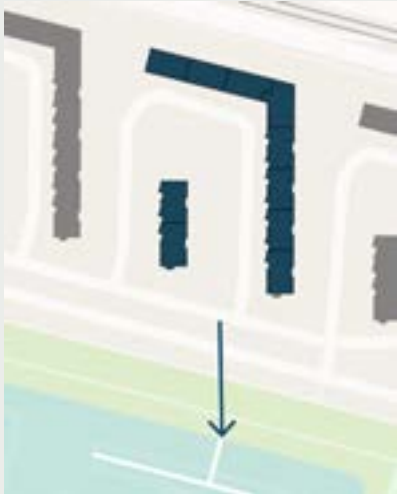

Fig. 2: Burgemeester Rendorpstraat/ Jan Cupidohofop het schaalniveau van het gebouw.

Afb. 3: Gedraaide balkons.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- L-vorm
- schuine plaatsing

Typologie:

- hoogbouw

Afb. 4: Achterzijde woningen.

Afb. 5: Groen inrichting rondom woningen.

Hoogbouw: Flats

De plaatsing van de buitenruimtes:

- balkons gedraaid richting haven
- kleine voor- en achtertuin aan veld
- balkons richting veld

Opvallend:

- meubilair op balkons naar haven gedraaid

D. DE RUIMTEN

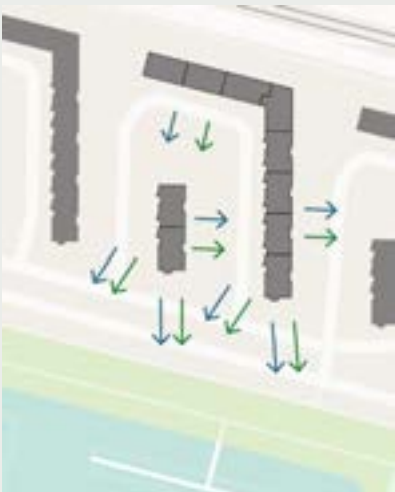

Fig. 3: Burgemeester Rendorpstraat/ Jan Cupidohofop het schaalniveau van de ruimten.

Afb. 6: Open plint aan veld .

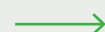
Plaatsing van de ramen:

- ramen richting haven
- ramen aan veld
- ramen aan groenstrook

Plaatsing van de deuren:

- voordeur aan groenstrook
- achterdeur aan veld
- balkondeur richting haven
- balkondeur richting veld

AANBEVELING

De aan de haven liggende eenheid lijkt ook ingericht te zijn als stedelijke rand. Hier doet zich deels hetzelfde probleem voor als bij het ensemble aan de Burgemeester Hogguerstraat, tussen de haven en het ensemble ligt een sobere weg die een prettige oversteek voor voetgangers belemmerd. Ook wordt er binnen het ensemble veel ruimte ingenomen door parkeren.

Daarentegen is de inrichting rondom het maaiveld van de flats veel groener en heeft het ensemble een bijzondere vormgeving. De bouwblokken omsluiten een kleine groene zone met boom en struik beplanting. Ook zijn de balkons richting de haven gedraaid, waardoor er over een openveld altijd zicht is op de levendige plas. Door de groene inrichting en vormgeving van het ensemble valt deze eenheid binnen een hogere orde. Ook deze eenheid valt onder het beschermde stadsgezicht van de Noorderoever, daarom kan er weinig verandert worden aan de stedelijke configuratie. De aanbeveling is dan ook

om de eenheid zo veel mogelijk in zijn originele staat te behouden. Ten eerste is het belangrijk om de visuele verbindingen tussen het ensemble en de haven te behouden. Daarnaast kan ook de stedelijke inrichting, de wandelroutes en de groenstructuur, behouden worden. Ter verbetering van de stadsrand kwaliteit zou er gekeken kunnen worden naar het groener maken van het maaiveld rondom de weg. De groenstrook met bomen die aan de voorzijde van het ensemble loopt zou doorgetrokken kunnen worden tot aan de Burgemeester Rendorpstraat. Ook zou er gedacht kunnen worden aan het plaatsen van meer lage struik of bloem beplanting. Als laatste zouden de oversteek mogelijkheden richting de haven beter ingericht kunnen worden voor voetgangers. Dit zou gerealiseerd kunnen worden door het plaatsen van zebrapaden en het aanleggen van directe groene routes.

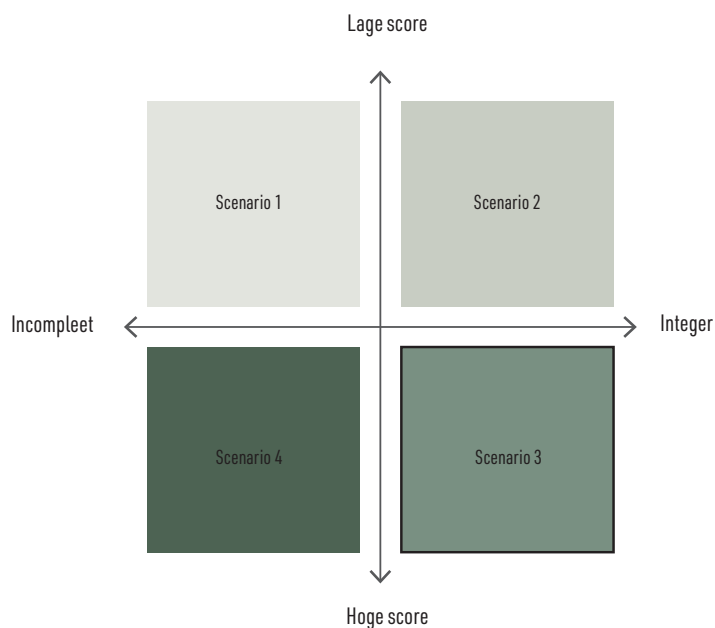

Fig. 4: Toekomstig scenario van de eenheid aan de Burgemeester Rendorpstraat / Jan Cupidohof.

Afb. 7: Orde (1) indeling.

Object: Burgemeester Rendorpstraat / Jan Cupidohof														
Schaalniveau	Criteria	Waardering					Weging	Waarden	Waardering					Punten
		--	-	-/+	+	++			--	-	-/+	+	++	
A. DE EENHEID	De ontwerp ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.			x	x		25 %	Belevingswaarden				x		4,1
	De stadsrand typologie				x		20 %	Stedenbouwkundige waarden						
	De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die de beleving van het landschap versterken			x	x		30 %					x		
	De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en de stedenbouwkundige elementen.					x	25 %	Integriteit					x	
B. ENSEMBLE	De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van het landschap binnen het ensemble.				x		20 %	Belevingswaarden				x		4,4
	De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt					x	20 %	Ensemble waarden					x	
	De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken			x			20 %	Stedenbouwkundige waarden				x		
	De ontsluiting van het landschap				x	x	20 %							
	De gaafheid van het ensemble en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het de gebouwen en de karakteristieken.					x	20 %	Integriteit					x	
C. HET GEBOUW	De ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen het gebouw/ blok.					x	10 %	Belevingswaarden					x	4,4
	De vormgeving en oriëntatie van de gebouwen.				x		40 %	Architectonische/ stedenbouwkundige waarden						
	De typologie of combinatie van typologieën als uitdrukking van typologische ontwikkelingen.			x			10 %					x		
	De plaatsing van de buitenruimtes.				x		20 %							
	Gaafheid van het bouwblok/ gebouw en de inrichting van buitenruimtes.					x	20 %	Integriteit					x	
D. DE RUIMTEN	De de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen de ruimten.				x		20 %	Belevingswaarden				x		4,7
	Het belang van de plaatsing van de ramen.					x	30 %	Architectonische waarden					x	
	Het belang van de plaatsing van de deuren (ontsluiting).				x	x	30 %							
	Gaafheid van de visuele verbindingen en elementen.					x	20 %	Integriteit					x	
Totaal														17,6 = 18

Tabel 1: Matrix ingevuld voor Burgemeester Rendorpstraat/ Jan Cupidohof.

9.4 CONFUCIUS PLEIN

A. DE EENHEID

Fig. 1: Het Confuciusplein op het schaalniveau van de eenheid.

Afb. 1: De achterzijde van de huizen. Gezien vanaf de Westoever. (Knopper, 1955).

Stadsrand typologie:

- groengordel/ woonlandschap

Elementen die de beleving van het landschap versterken:

- zichtlijnen

- wegen structuur loopt tot aan landschap

Soort rand:

- lage rand aan park

9.3.1 PLATO Straat / WESSEL GANSFORT Straat

Afb. 2: Luchtfoto van Slotermeer met het Sloterpark, gezien naar het zuiden (D.R.O., 1974).

Locatie: Westelijke Tuinsteden, Amsterdam
 Architect: N. Ch. Dekker, G. Husslage, Z.D.J.W. Guldenen en L.J. Zwarts
 Bouwjaar: 1955-1956
 Aantal woningen: 52
 Stroming: functionalisme
 Totaal: 18
 Orde: 1

B. HET ENSEMBLE

Fig. 2: De Platostraat / Wessel Gansfortstraat op het schaalniveau van het ensemble.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- rechte lijn gelegen aan landschap/park
- tand vormig

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

- lagere dichtheid naar stadsrand toe
- ruim opgezet
- landschap wordt het ensemble ingetrokken

- open veld
- open begroeiing
- begrensd met waterweg

Ontsluiting van het landschap:

- informeel pad langs landschap
- wegen tot aan de woningen

Opvallend:

- maaiveld aan de voorzijde van de woningen is kaal
- weinig directe toegang tot park

Afb. 3: Het achteraanzicht van de huizen van de Wessel Gansfortstraat en de Platostraat.

C. HET GEBOUW

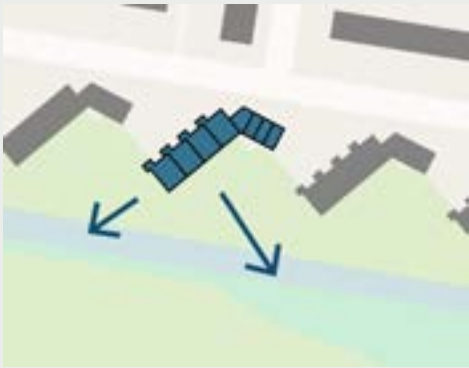

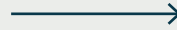
Fig. 3: De Platostraat / Wessel Gansfortstraat op het schaalniveau van het gebouw.

Afb. 4: Open achtertuin aan informele groenzone.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- L-vorm (hoek omsluit veld)
- schuine naasting

Typologie:

- laagbouw

Laagbouw: eengezinswoningen

De plaatsing van de buitenruimtes:

- kleine voortuin aan weg
- open achtertuinen aan veld, richting park

Opvallend:

- veld toegeëigend

Afb. 5: Toe-eigening van de groenzone.

Afb. 6: Scheiding tussen groenzone en weg.

D. DE RUIMTEN

Fig. 4: De Platostraat / Wessel Gansfortstraat op het schaalniveau van de ruimten.

Plaatsing van de ramen:

- ramen aan veld, richting park

Plaatsing van de deuren:

- achterdeuren aan veld, richting park

Afb. 7: Woningplattegronden: begane grond, eerste verdieping en tweede verdieping (Goossens, 2017).

AANBEVELING

De randbebouwing aan de noordzijde van natuurspeeltuin De Natureluur heeft het karakter van een landschappelijke rand. Aan de achterzijde van de woningen, tegenover het park, ligt een bijzondere groenzone verstoppt. Deze zone grenst aan de open achtertuinen van de woningen, waardoor informele toe-eigening een gezamenlijke speel wereld doet ontstaan.

Naast de bijzondere groene inrichting zorgt de vormgeving en positionering (schuine plaatsing en een knik in de bouwvorm) van de woningen ervoor, dat de groene wereld tussen de woningen ingesloten is. Het nadeel hiervan is dat de voortuinen en de openbare ruimte aan de voorzijde van de woningen wat kaler is. Echter, wordt dit aan de rechter rand van het ensemble goed gecompenseerd door de velden aan de overzijde van de weg. Op een aantal plekken zijn deze velden ingericht als gezamenlijke moestuin of natuurlijk speelveld. De kwaliteit van de velden wordt hier ook versterkt door in plaats van hoge schuttingen, open hekken met beplanting ervoor te plaatsen.

De aanbeveling omtrent deze stadsrand gaat over het zo veel mogelijk behouden van de huidige staat. De groene verbinding tussen semi privé ruimte achter de woningen en de groene velden van het aangrenzende ensemble moet behouden worden voor de fijne sfeer. Daarbij zou er overwogen kunnen worden om het aantal toegangswegen naar het park te vermeerderen. Bij de aanleg hiervan zou echter wel gekeken moeten worden dat de extra toegangswegen niet ten koste gaan van de privacy van de bewoners. Daarnaast zou de ruimte aan de voorzijde van de woningen ingericht kunnen worden met meer beplanting, waardoor het groen geleidelijk door de wijk zal lopen. Dit is voornamelijk aan de linkerzijde van het ensemble van belang. Op deze plek zou er gedacht kunnen worden om ruimte vrij te maken voor velden door de eerste rij van de tegenoverliggende bebouwing te slopen.

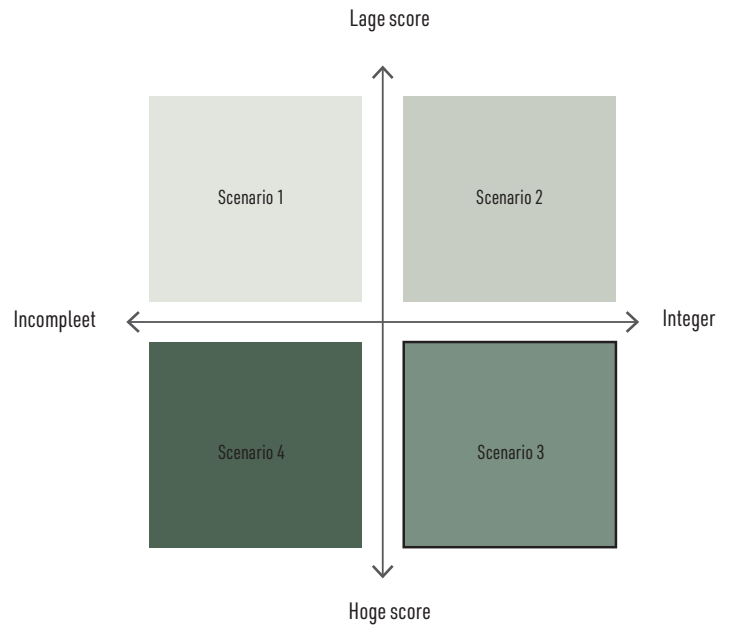
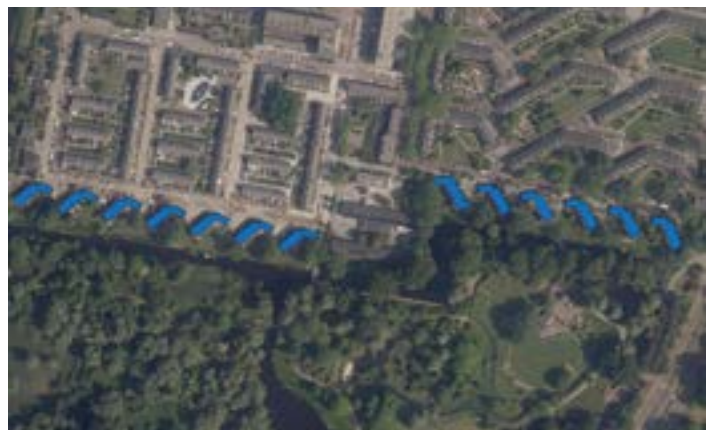

Fig. 5: Toekomstig scenario van de eenheid aan de Platostraat / Wessel Gansfortstraat.

Afb. 8: Orde (1) indeling.

Object: Platostraat / Wessel Gansfortstraat														
Schaalniveau	Criteria	Waardering					Weging	Waarden	Waardering					Punten
		--	-	-/+	+	++			--	-	-/+	+	++	
A. DE EENHEID	De ontwerp ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.				x		25 %	Belevingswaarden				x		4,3
	De stadsrand typologie				x	x	20 %	Stedenbouwkundige waarden						
	De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die de beleving van het landschap versterken			x	x		30 %					x		
	De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en de stedenbouwkundige elementen.					x	25 %	Integriteit					x	
B. ENSEMBLE	De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van het landschap binnen het ensemble.					x	20 %	Belevingswaarden					x	4,3
	De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt			x	x		20 %	Ensemble waarden				x		
	De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken			x	x		20 %	Stedenbouwkundige waarden					x	
	De ontsluiting van het landschap			x	x		20 %							
	De gaafheid van het ensemble en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het de gebouwen en de karakteristieken.					x	20 %	Integriteit					x	
C. HET GEBOUW	De ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen het gebouw/ blok.					x	10 %	Belevingswaarden					x	4,4
	De vormgeving en oriëntatie van de gebouwen.				x		40 %	Architectonische/ stedenbouwkundige waarden						
	De typologie of combinatie van typologieën als uitdrukking van typologische ontwikkelingen.				x		10 %					x		
	De plaatsing van de buitenruimtes.			x	x		20 %							
	Gaafheid van het bouwblok/ gebouw en de inrichting van buitenruimtes.					x	20 %	Integriteit					x	
D. DE RUIMTEN	De de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen de ruimten.					x	20 %	Belevingswaarden					x	5
	Het belang van de plaatsing van de ramen.					x	30 %	Architectonische waarden						
	Het belang van de plaatsing van de deuren (ontsluiting).					x	30 %						x	
	Gaafheid van de visuele verbindingen en elementen.					x	20 %	Integriteit					x	
Totaal														18

Tabel 1: Matrix ingevuld voor de Platostraat/ Wesselgansfortstraat.

9.5 BUURT 6

A. DE EENHEID

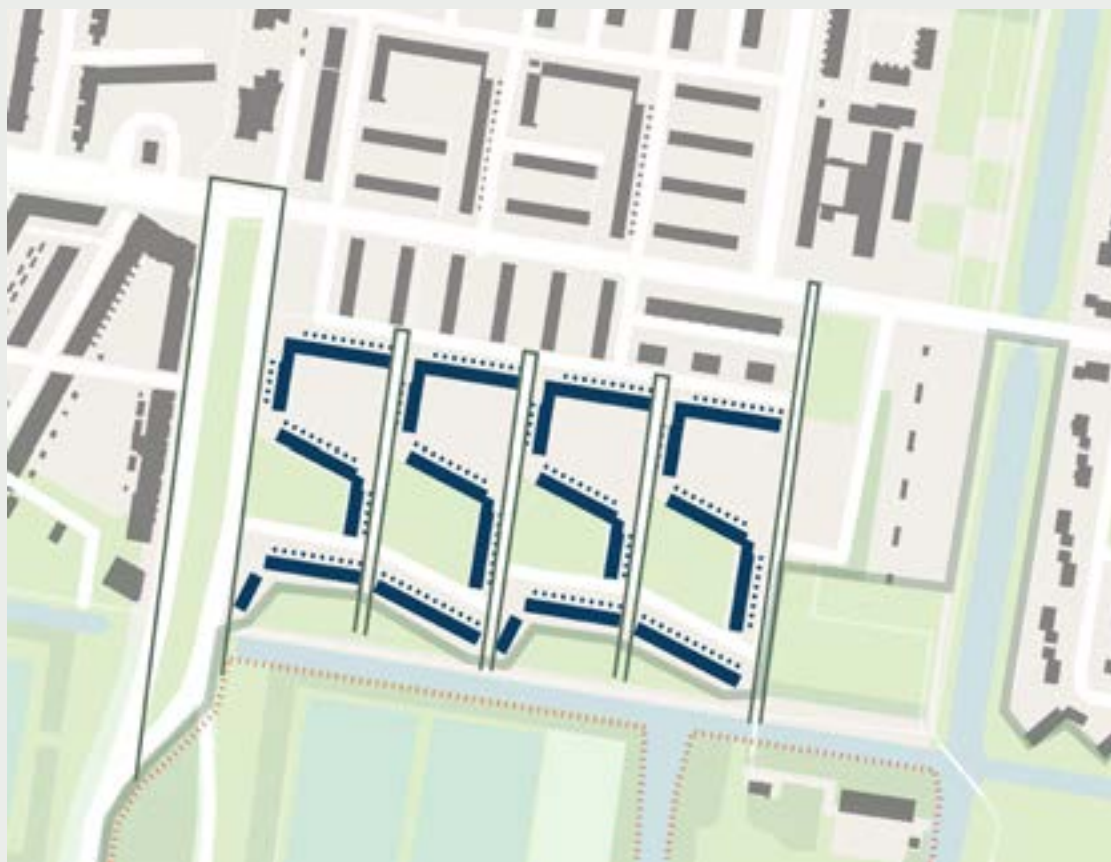

Fig. 1: Buurt 6 op het schaalniveau van de eenheid.

Afb. 1: Lange zichtlijn langs de eenheid.

Afb. 2 : Korte zichtlijn op stadsrand functie.

Afb. 3: Korte zichtlijn op stadsrand functie.

Stadsrand typologie:

- groengordel/ woonlandschap

- spanningsveld

Elementen die de beleving van het landschap versterken:

- zichtlijnen

- wegen structuur loopt tot aan landschap

soort rand:

- lage rand

9.5.1 DAAM VAN HARENSTRAAT / WILLEM VAN HEMBYZESTRAAT

Afb. 4: Omgeving Jacob Tilstraat 39-37 (Wegener Sleeswijk, 1957).

Locatie: Westelijke Tuinsteden, Amsterdam

Architect: C. Wegener Sleeswijk

Bouwjaar: 1959

Aantal woningen: 166

Stroming: functionalisme

Totaal: 15

Orde: 2

B. HET ENSEMBLE

Fig. 2: De Daam van Harenstraat / Willem Hembyzestraat op het schaalniveau van het ensemble.

Afb. 5: Openveld aan de rand van ensemble.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- rechte lijn langs sportveld/ container woningen
- holle vorm

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

- ruim opgezet
- lage dichtheid
- open veld

- open begroeiing
- begrensd met waterweg

Ontsluiting van het landschap:

- wandelpad langs ensemble
- paden tussen bebouwing

Opvallend:

- grenst aan stadsrand functies (sportvelden, containerwoningen)

C. HET GEBOUW

Fig. 3: De Daam van Harenstraat / Willem Hembyzestraat op het schaalniveau van het gebouw.

Afb. 6: Vooraanzicht woningen (Google Maps, z.d.).

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- holle vorm, gebouwen omsluiten veld

Typologie:

- laagbouw

Afb. 7: Groene veld tussen de gebouwen (Google Maps, z.d.).

Afb. 8: Dichte achtertuinen.

Laagbouw: eengezinswoningen

De plaatsing van de buitenruimtes:

- achtertuinen aan veld
- hoge schuttingen aan veld
- voortuin aan straat, kaal

D. DE RUIMTEN

Fig. 4: De Daam van Harenstraat / Willem Hembyzestraat op het schaalniveau van de ruimten.

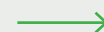
Plaatsing van de ramen:

- ramen aan veld

Plaatsing van de deuren:

- achterdeuren aan veld

Afb. 9: Woningplattegronden: begane grond, eerste verdieping en zolder (Funda, z.d.).

AANBEVELING

De eenheid aan de Daam van Harenstraat zit tussen een stedelijk en landschappelijke rand in. Groene velden lopen door geheel het ensemble, ingesloten door de holle vormgeving van de bouwblokken. De velden zijn ingericht met boom en struik beplanting. Echter de verharding rondom de woningen doet erg kaal aan. Ook is het ensemble op het niveau van de eenheid niet meer in tact. Het aangrenzende landschap of park is vervangen door stadsrandfuncties, in dit geval een containerwoning park. De visuele verbinding tussen de woningen en het groen is daardoor sterk belemmerd. Daarnaast zijn de open velden achter de woningen anoniem, door de hoge schuttingen in de achtertuinen en een sober wandelpad.

Door de incompleetheid van het plan wordt er bij de aanbeveling ingezet op scenario 4. De bestaande bebouwing kan behouden worden, de vormgeving van het ensemble zorgt voor veel potentie voor het verbeteren van de stadsrand kwaliteit. In de toekomst zouden bijvoorbeeld de stadsrand functies verplaatst kunnen worden om meer ruimte te creëren voor groen. Er kan gedacht worden aan het doortrekken van het landschap op het speelpark langs de achterzijde van het ensemble. Hierbij zou ook de grote lege ruimte opgevuld kunnen worden met een aantal woningen, zoals in het ensemble aan de Brediusstraat. Door het verkleinen van de ruimte kan er een semi privé ruimte ontstaan, waarbij de schuttingen verlaagd worden, zoals in het ensemble aan de Platostraat. Ook zou de verharding aan de voorzijden van de woningen verzacht kunnen worden door het aanleggen van meer beplanting. Tot slot zouden er meer toegangswegen naar het landschap/park aangelegd kunnen worden om het contact tussen het landschap te vergroten.

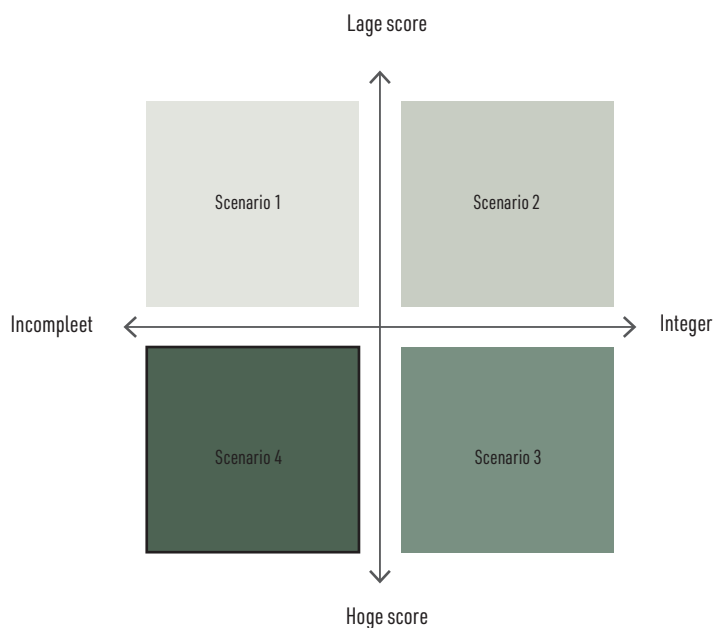

Fig. 5: Toekomstig scenario van de eenheid aan de Daam van Harenstraat / Willem Hembyzestraat.

Afb. 10: Orde (2) indeling.

Object: Daam van Harenstraat / Willem van Hembyzestraat														
Schaalniveau	Criteria	Waardering					Weging	Waarden	Waardering					Punten
		--	-	-/+	+	++			--	-	-/+	+	++	
A. DE EENHEID	De ontwerp ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.				x		25 %	Belevingswaarden				x		3,2
	De stadsrand typologie		x	x			20 %	Stedenbouwkundige waarden						
	De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die de beleving van het landschap versterken				x		30 %				x			
	De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en de stedenbouwkundige elementen.		x	x			25 %	Integriteit			x			
B. ENSEMBLE	De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van het landschap binnen het ensemble.				x		20 %	Belevingswaarden				x		3,3
	De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt				x	x	20 %	Ensemble waarden				x		
	De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken				x	x	20 %	Stedenbouwkundige waarden				x		
	De ontsluiting van het landschap		x				20 %							
	De gaafheid van het ensemble en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het de gebouwen en de karakteristieken.		x	x			20 %	Integriteit			x			
C. HET GEBOUW	De ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen het gebouw/blok.					x	10 %	Belevingswaarden					x	4,1
	De vormgeving en oriëntatie van de gebouwen.					x	40 %	Architectonische/ stedenbouwkundige waarden						
	De typologie of combinatie van typologieën als uitdrukking van typologische ontwikkelingen.				x		10 %					x		
	De plaatsing van de buitenruimtes.			x	x		20 %							
	Gaafheid van het bouwblok/ gebouw en de inrichting van buitenruimtes.			x			20 %	Integriteit			x			
D. DE RUIMTEN	De de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen de ruimten.					x	20 %	Belevingswaarden					x	4,5
	Het belang van de plaatsing van de ramen.				x		30 %	Architectonische waarden				x		
	Het belang van de plaatsing van de deuren (ontsluiting).				x		30 %							
	Gaafheid van de visuele verbindingen en elementen.					x	20 %	Integriteit					x	
Totaal													15,1 = 15	

Tabel 1: Matrix ingevuld voor Daam van Harenstraat/ Willem van Hembyzestraat

9.6 BUURT 7

A. DE EENHEID

Fig. 1: Buurt 7 op het schaalniveau van de eenheid.

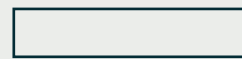
Stadsrand typologie:

- groengordel/woonlandschap

- spanningsveld

Elementen die de beleving van het landschap versterken:

- zichtlijnen

- wegen structuur loopt tot aan landschap

Soort rand:

- lage rand

Afb. 1: Uitzicht op landschap vanaf het Dudok de Withof.

Afb. 2: Plan voor Tuinstad Geuzenveld 1954 (Gemeente Amsterdam, z.d.).

9.6.1 BREDIUSSTRAAT / WILLEM MULIERHOF

Afb. 1: Luchtfoto van Sportpark Ookmeer in zuidelijke richting (Stevens & Magielsens, 1967).

Locatie: Westelijke Tuinsteden, Amsterdam
Architect: M. Boom, J. Posno en W. van Tijen
Bouwjaar: 1958
Aantal woningen: 248
Stroming: functionalisme
Totaal: 14
Orde: 3

B. HET ENSEMBLE

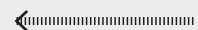
Fig. 2: Brediusstraat / Willem Mulierhof op het schaalniveau van het ensemble.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- rechte lijn
- trapsgewijze plaatsing

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

- lagere dichtheid aan de stadsrand
- open veld doorlopend binnen ensemble

- groenstroken tussen bebouwing
- omsloten met waterweg
- open begroeiing

Ontsluiting van het landschap:

- ontsloten met enkele voet en fietspaden die aansluiten op de grote wegen
- voetpad achter ensemble langs

Opvallend:

- minder toegang tot landschap, grenst aan sportveld
- velden opgevuld met nieuwbouw

Afb. 2: Stijger langs de stadsrand.

Afb. 3: Zichtlijn langs woonblokken.

C. HET GEBOUW

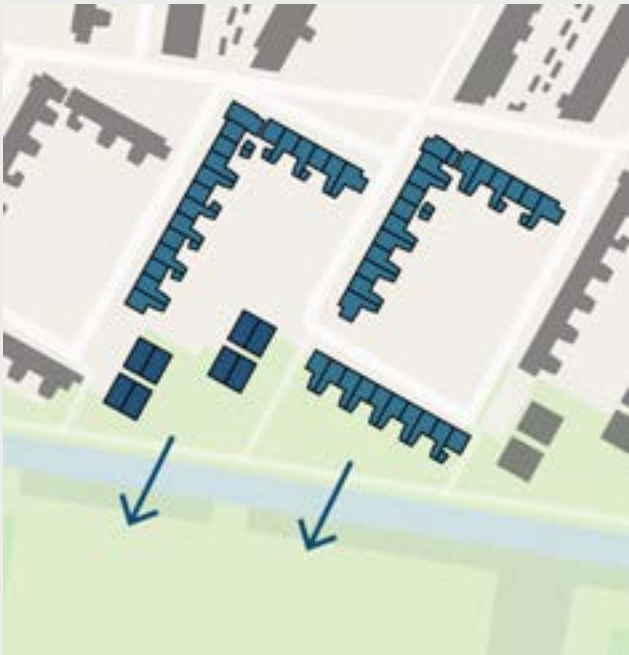
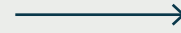

Fig. 3: Breduisstraat / Willem Mulierhof op het schaalniveau van het gebouw.

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- L-vorm
- schuine plaatsing

Typologie: laagbouw

- eengezinswoning
- twee onder een kap

Afb. 4: Vooraanzicht eengezinswoningen (Google Maps, z.d.).

Afb. 5: Achteraanzicht eengezinswoningen (Google Maps, z.d.).

Laagbouw: eengezinswoningen

- achtertuinen aan veld, richting sportvelden en waterweg
- voortuinen aan veld/ groenstrook
- hoge schuttingen aan achtertuin

Afb. :6 Zij aanzicht woningblok.

Laagbouw: woningblok (4 woningen)

- achtertuinen aan veld, richting sportvelden en waterweg
- terras aan veld, richting sportvelden en waterweg
- omheind met hoge heg

D. DE RUIMTEN

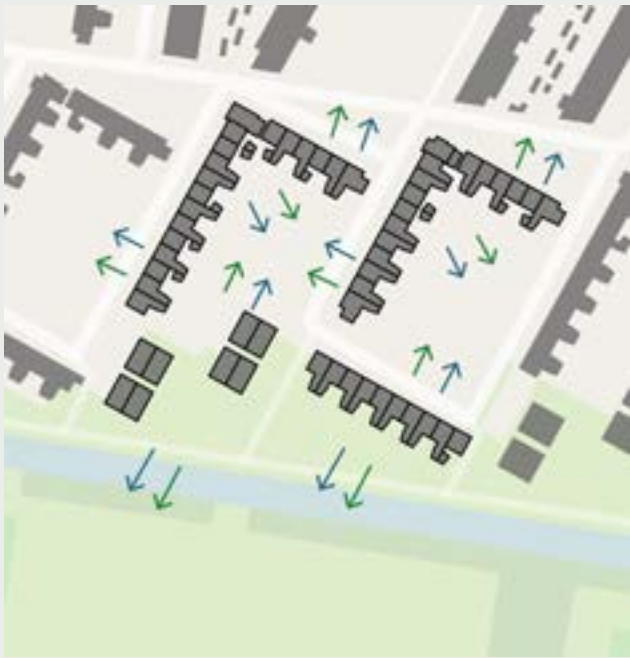
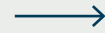

Fig. 4: Breduisstraat / Willem Mulierhof op het schaalniveau van de ruimten.

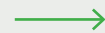
Plaatsing van de ramen:

- ramen aan veld
- ramen aan groenstrook
- ramen aan waterweg

Plaatsing van de deuren:

- achterdeuren aan veld, richting waterweg
- voordeuren aan groenstrook
- voordeuren aan veld

Afb. 7: Woningplattegronden van rijtjeshuizen (Funda, z.d.).

Afb. 8: Woningplattegronden van woningblok (Burobeb, 2003).

AANBEVELING

De uitgestrekte eenheid rondom de Brediusstraat en het Willem Mullierhof is ook een groene en deels stedelijke stadsrand. De positionering en vormgeving van de bouwblokken omsluiten de groene velden en begeleiden meerdere zichtlijnen naar het landschap. Aan de linkerhoek van de eenheid is punt waar het oude polder landschap goed te zien is. De velden binnen de eenheid zijn opgevuld met boom en struik beplanting en voor de woningen zijn kleine groenstroken geplaatst. Toch doe dit ensemble ook kaal aan, door de grote mate van verharding voor de woningen en de lege ruimten.

Bovendien is dit plan is niet meer intact op niveau van de eenheid. Het aangrenzende landschap is bezet door stadsrandfuncties, in dit geval een sportpark wat minder opvalt, maar waar de buurt weinig profijt uit haalt. Daarnaast bestaat het plan op het niveau van het ensemble niet meer in zijn oorspronkelijke staat. Op de open velden aan de zuidelijke zijde van het ensemble zijn rechthoekige woonblokken toegevoegd. Deze blokkeren deels het uitzicht op het landschap, maar verkleinen tegelijkertijd ook de loze anonieme ruimte van de grote open velden. Deze ingreep biedt mogelijkheid om de ruimte met hoge schuttingen beter in te richten en te benutten.

Door de incompleetheit van het plan wordt er bij de aanbeveling ingezet op scenario 4. De bestaande en nieuwe bebouwing kan behouden worden, de vormgeving van het ensemble en de zichtlijnen voor veel potentie voor het verbeteren van de stadsrand kwaliteit. Ook hier zouden de stadsrand functies verplaatst kunnen worden en het park of het landschap doorgetrokken kunnen worden langs de achterzijde van de eenheid. Daarnaast zou de eenheid uitgebreid kunnen worden als het water gedempt word of er meer toegangswegen naar het landschap aangelegd worden. Als laatste zouden de open velden hier ook ingericht kunnen worden als een semi privé ruimte door de schuttingen te verlagen en de ruimten verder te verkleinen door beplanting.

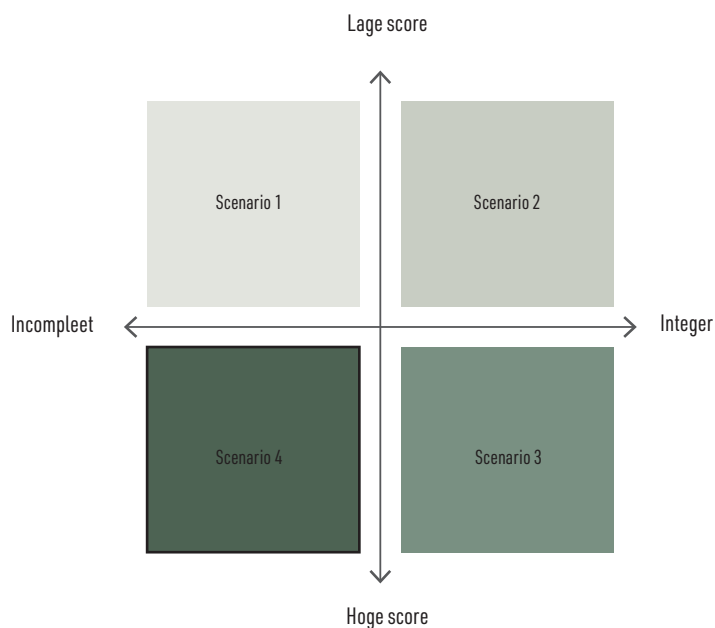

Fig. 5: Toekomstig scenario van de eenheid aan de Brediusstraat / Willem Mulierhof.

Afb. 9: Orde (3) indeling.

Object: Brediusstraat / Willem Mulierhof														
Schaalniveau	Criteria	Waardering					Weging	Waarden	Waardering					Punten
		--	-	-/+	+	++			--	-	-/+	+	++	
A. DE EENHEID	De ontwerp ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.				x		25 %	Belevingswaarden				x		3,3
	De stadsrand typologie		x	x			20 %	Stedenbouwkundige waarden						
	De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die de beleving van het landschap versterken				x		30 %				x			
	De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en de stedenbouwkundige elementen.		x	x			25 %	Integriteit			x			
B. ENSEMBLE	De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van het landschap binnen het ensemble.				x		20 %	Belevingswaarden				x		3,1
	De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt			x	x		20 %	Ensemble waarden				x		
	De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken			x	x		20 %	Stedenbouwkundige waarden				x		
	De ontsluiting van het landschap		x				20 %							
	De gaafheid van het ensemble en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het de gebouwen en de karakteristieken.		x				20 %	Integriteit		x				
C. HET GEBOUW	De ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen het gebouw/blok.				x		10 %	Belevingswaarden				x		3,6
	De vormgeving en oriëntatie van de gebouwen.				x		40 %	Architectonische/ stedenbouwkundige waarden						
	De typologie of combinatie van typologieën als uitdrukking van typologische ontwikkelingen.				x		10 %					x		
	De plaatsing van de buitenruimtes.			x	x		20 %							
	Gaafheid van het bouwblok/ gebouw en de inrichting van buitenruimtes.			x			20 %	Integriteit			x			
D. DE RUIMTEN	De de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen de ruimten.					x	20 %	Belevingswaarden					x	4,5
	Het belang van de plaatsing van de ramen.				x		30 %	Architectonische waarden					x	
	Het belang van de plaatsing van de deuren (ontsluiting).				x		30 %							
	Gaafheid van de visuele verbindingen en elementen.					x	20 %	Integriteit					x	
Totaal													14,4 = 14	

Tabel 1: Matrix ingevuld voor Brediusstraat/ Willem Mulierhof.

9.6.2 WILLEM MULIERHOF

Afb. 1: Bovenaanzicht van het ensemble (Google Maps, z.d.).

Locatie: Westelijke Tuinsteden, Amsterdam

Architect: F.J.E. Dekeukeleire, G. Wals

Bouwjaar: 1963-1964

Aantal woningen: 5

Stroming: functionalisme

Totaal: 14

Orde: 3

B. HET ENSEMBLE

Fig. 1: Willem Mulierhof op het schaalniveau van het ensemble.

Afb. 2: Uitzicht langs het ensemble.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- rechte lijn

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

- dichte bebouwing aan waterweg/landschap
- open veld aan zijkant ensemble

- dichte begroeiing

Ontsluiting van het landschap:

- via één weg naar landschap park

Opvallend:

- woonblok blokkeert zicht voor andere bewoners

C. HET GEBOUW

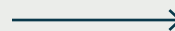
Fig. 2: Willem Mulierhof op het schaalniveau van het gebouw,

Afb. 3: Uitzicht vanaf terras hoekwoning (Oozo, z.d.).

Vormgeving van het gebouw(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- hoek-vorm

Typologie:

- laagbouw

Afb. 4: Vooraanzicht van hoekwoning (Google Maps, z.d.).

Afb. 5: Vooraanzicht van woningen (Google Maps, z.d.).

Laagbouw: patiowoningen

De plaatsing van de buitenruimtes:

- achtertuinen aan waterweg, richting landschap
- voortuin aan weg

D. DE RUIMTEN

Fig. 3: Willem Mulierhof op het schaalniveau van de ruimten.

Afb. 6: Woningplattegrond van hoekwoning (Oozo, z.d.).

Plaatsing van de ramen:

- ramen aan waterweg, richting landschap
- ramen richting groenstrook

Plaatsing van de deuren:

- achtedeuren aan waterweg, richting landschap
- voordeur richting groenstrook

AANBEVELING

De zuidelijke eenheid aan het Willem Mulierhof heeft een mooie ligging aan de rand van het landschap. Ondanks zijn ligging is het een rand met weinig landschapskwaliteit. De dichte rand van bebouwing blokkeert het uitzicht op het landschap voor de aangrenzende eenheden. Daarbij heeft het ensemble geen mooie vormgeving. Alleen de bewoners in de ruime bungalow woningen beleven hier de voordelen van het landschap.

De aanbeveling over deze eenheid zit tussen scenario 2 en 3 in. Doordat de woningen op de waarderingskaart van het AUP in orde 2 ingedeeld zijn, is scenario 3 meer voor de hand liggend. Aan de andere kant neigt de aanbeveling in deze stadsrand waardering eerder naar scenario 2, doordat er een aantal mogelijkheden zijn om de stadsrandkwaliteit te verbeteren. Als eerste zou er bijvoorbeeld op een plek het smalste gedeelte van een woning weggehaald kunnen worden, waardoor er een zichtlijn naar het landschap ontstaat. Als tweede zouden de woningen op de zuidelijke hoek gesloopt kunnen worden, waardoor er ruimte is voor een uitzichtpunt met zit of speelvoorzieningen. Als laatste zou er ook gekozen kunnen worden voor de radicale ingreep om het hele geheel te slopen en aan te laten sluiten op een doorgetrokken park of landschapsstrook die in de eerdere aanbevelingen genoemd wordt.

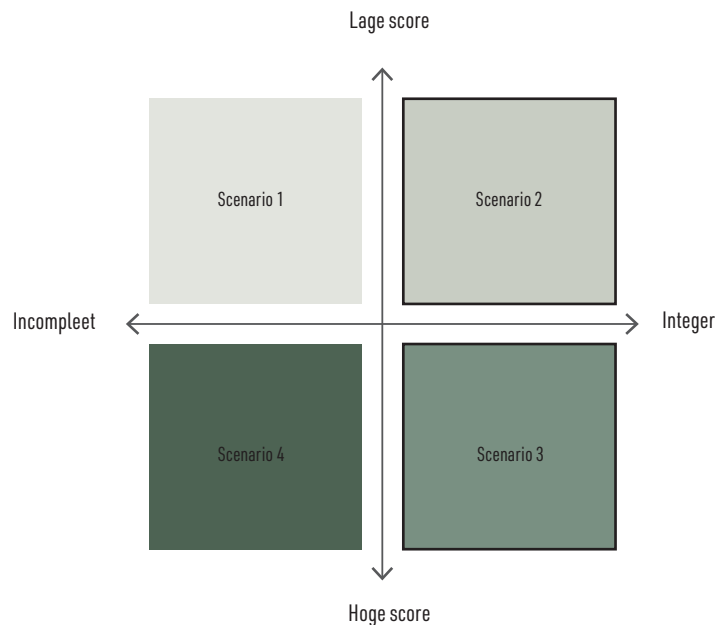

Fig. 4: Toekomstig scenario van de eenheid aan het Willem Mulierhof.

Afb. 7: Orde (3) indeling

Object: Willem Mulierhof														
Schaalniveau	Criteria	Waardering					Weging	Waarden	Waardering					Punten
		--	-	-/+	+	++			--	-	-/+	+	++	
A. DE EENHEID	De ontwerp ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.				x		25 %	Belevingswaarden				x		4
	De stadsrand typologie			x	x		20 %	Stedenbouwkundige waarden						
	De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die de beleving van het landschap versterken				x		30 %					x		
	De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en de stedenbouwkundige elementen.				x		25 %	Integriteit				x		
B. ENSEMBLE	De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van het landschap binnen het ensemble.		x				20 %	Belevingswaarden		x				2,2
	De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt	x					20 %	Ensemble waarden	x					
	De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken		x				20 %	Stedenbouwkundige waarden		x				
	De ontsluiting van het landschap		x				20 %							
	De gaafheid van het ensemble en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het de gebouwen en de karakteristieken.			x	x		20 %	Integriteit				x		
C. HET GEBOUW	De ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen het gebouw/blok.				x		10 %	Belevingswaarden				x		3,3
	De vormgeving en oriëntatie van de gebouwen.		x				40 %	Architectonische/ stedenbouwkundige waarden						
	De typologie of combinatie van typologieën als uitdrukking van typologische ontwikkelingen.		x				10 %			x				
	De plaatsing van de buitenruimtes.			x			20 %							
	Gaafheid van het bouwblok/ gebouw en de inrichting van buitenruimtes.					x	20 %	Integriteit					x	
D. DE RUIMTEN	De de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen de ruimten.			x	x		20 %	Belevingswaarden				x		4,2
	Het belang van de plaatsing van de ramen.				x		30 %	Architectonische waarden						
	Het belang van de plaatsing van de deuren (ontsluiting).				x		30 %					x		
	Gaafheid van de visuele verbindingen en elementen.					x	20 %	Integriteit					x	
Totaal														13,7 = 14

Tabel 1: Matrix ingevuld voor Willem Mulierhof.

9.6.3 AALBERSESTRAAT / SAM VAN HOUTENSTRAAT

Afb. 1: Vogelvlucht van ensemble (Aviodrome, 1962).

Locatie: Westelijke Tuinsteden, Amsterdam

Architect: W. M. Dudok

Bouwjaar: 1958

Aantal woningen: 269

Stroming: functionalisme

Totaal: 17

Orde: 2

B. HET ENSEMBLE

Fig. 1: Aalbersestraat / Sam van Houtenstraat op het schaalniveau van het ensemble.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- rechte lijn

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

- lagere dichtheid aan de stadsrand
- open veld

- groenstroken tussen bebouwing
- omsloten met waterweg
- open begroeiing
- grens aan park

Ontsluiting van het landschap:

- meerdere wandelpaden over het water naar park/ landschap (deels verbonden aan hoofdwegen)

Afb. 2: Brug richting Park de Kuil.

Afb. 3: Wandelpad rondom kinderboerderij De Strohalm.

C. HET GEBOUW

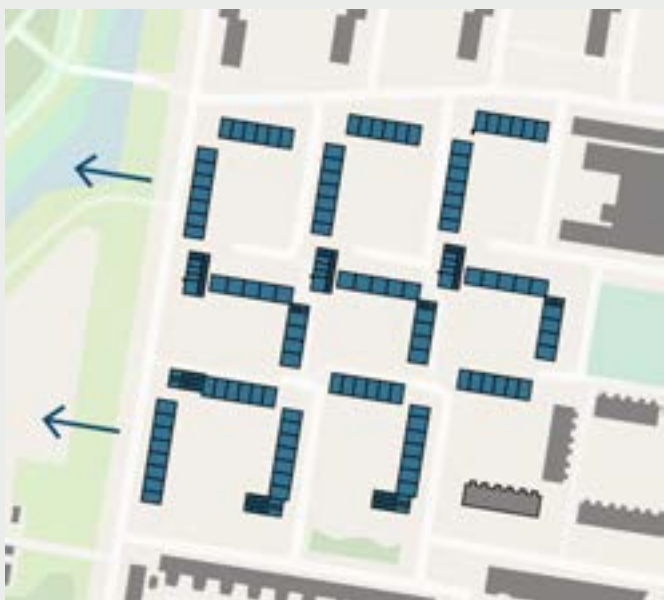

Fig. 2: Aalbersestraat / Sam van Houtenstraat op het schaalniveau van het gebouw.

Afb. 4: Vooruinen eengezinswoningen .

Afb. 5: Achteruinen aan veld.

Vormgeving van het gebouw(blok), waar-
door zo veel mogelijk bewoners het land-
schap beleven:

- L-vorm/ U-vorm

Typologie:

- laagbouw

Laagbouw: eengezinswoningen

De plaatsing van de buitenruimtes:

- achtertuinen aan veld
- achtertuinen richting park en landschap
- voortuinen richting park en landschap

Opvallend:

- gesloten schuttingen aan veld

D. DE RUIMTEN

Fig. 3: Aalbersestraat / Sam van Houtenstraat op het schaalniveau de ruimten .

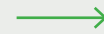
Plaatsing van de ramen:

- ramen aan veld
- ramen richting landschap en park

Plaatsing van de deuren:

- voordeuren richting landschap en park
- achterdeuren richting veld
- achterdeuren richting landschap en park

Afb. 6 : Woningplattegronden: begane grond, eerste verdieping en zolder (Funda, z.d.).

AANBEVELING

De eenheid aan de zuidelijke rand van het AUP grenst Park de Kuil, waardoor er een sterke verbinding is met het groen. De vormgeving van de bouwblokken versterkt dit door te werken met open velden en lange zichtlijnen te maken richting het park. Bovendien is het park via meerdere wandelpaden te bereiken. Ook de kleinschalige woonpaden tussen de bouwblokken zorgen voor een gezellige en informele sfeer. Daarentegen ligt er tussen het ensemble en het park een sobere weg die een goede connectie met het groen weerhoudt. Ook de hoge schuttingen in de achtertuinen aan de open velden dragen hier aan bij.

Door de compleetheit van de eenheid wordt er bij de aanbeveling ingezet op scenario 3. Het ensemble en de inrichting moet zo veel mogelijk in de originele staat behouden worden. Om de stadsrand kwaliteit van de eenheid te verbeteren zouden de schuttingen aan de openvelden verlaagd of weggehaald kunnen worden, waardoor er ook hier een semi openbare ruimte kan ontstaan. Als laatste zou de connectie tussen het park en het ensemble vergroot kunnen worden door de bewoners aan de rand dieper voortuinen te geven en de straat groener in te richten.

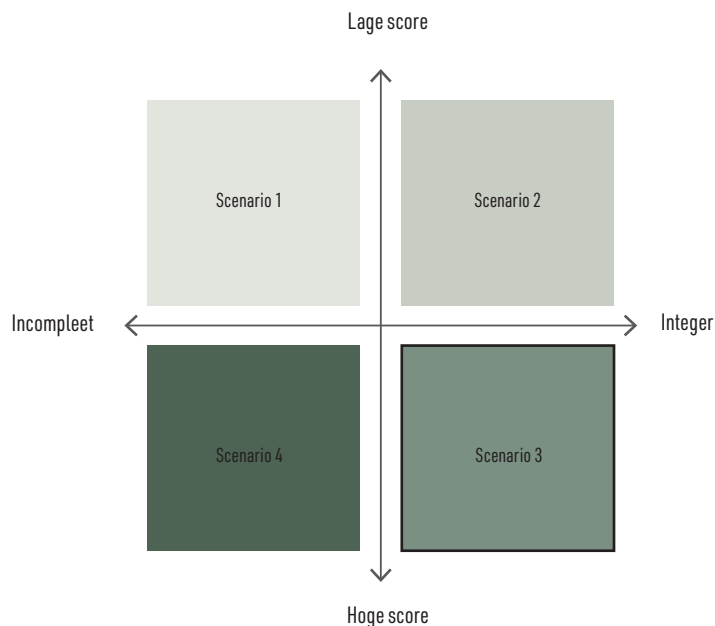

Fig. 4: Toekomstig scenario van de eenheid aan Aalbersestraat / Sam van Houtenstraat.

Afb. 7: Orde (2) indeling.

Object: Aalbersestraat / Sam van Houtenstraat														
Schaalniveau	Criteria	Waardering					Weging	Waarden	Waardering					Punten
		--	-	-/+	+	++			--	-	-/+	+	++	
A. DE EENHEID	De ontwerp ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.				x		25 %	Belevingswaarden				x		4
	De stadsrand typologie				x	x	20 %	Stedenbouwkundige waarden						
	De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die de beleving van het landschap versterken			x	x		30 %					x		
	De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en de stedenbouwkundige elementen.				x		25 %	Integriteit				x		
B. ENSEMBLE	De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van het landschap binnen het ensemble.				x		20 %	Belevingswaarden				x		4,1
	De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt			x	x		20 %	Ensemble waarden				x		
	De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken			x	x		20 %	Stedenbouwkundige waarden				x		
	De ontsluiting van het landschap				x		20 %							
	De gaafheid van het ensemble en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het de gebouwen en de karakteristieken.					x	20 %	Integriteit					x	
C. HET GEBOUW	De ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen het gebouw/blok.				x	x	10 %	Belevingswaarden					x	4,3
	De vormgeving en oriëntatie van de gebouwen.					x	40 %	Architectonische/ stedenbouwkundige waarden						
	De typologie of combinatie van typologieën als uitdrukking van typologische ontwikkelingen.				x	x	10 %					x		
	De plaatsing van de buitenruimtes.			x	x		20 %							
	Gaafheid van het bouwblok/ gebouw en de inrichting van buitenruimtes.			x	x		20 %	Integriteit				x		
D. DE RUIMTEN	De de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen de ruimten.					x	20 %	Belevingswaarden					x	5
	Het belang van de plaatsing van de ramen.					x	30 %	Architectonische waarden					x	
	Het belang van de plaatsing van de deuren (ontsluiting).					x	30 %							
	Gaafheid van de visuele verbindingen en elementen.					x	20 %	Integriteit					x	
Totaal														17,4 = 17

Tabel 1: Matrix ingevuld voor Aalbersestraat/ Sam van Houtenstraat.

9.7 BUURT 10

Afb. 1: Indruk van buurt 10 (Google Maps, z.d.).

Locatie: Geuzenveld, Amsterdam
Architect: Brakel Buma Klous Brandjes
Bouwjaar: 1991
Aantal woningen: -
Stroming: Functionalisme
Totaal: 10
Orde: Basis

A. DE EENHEID

Stadsrand typologie:

- groengordel
- infrastructurale grens
- spanningsveld

Elementen die de beleving van het landschap versterken:

- zichtlijnen

Fig. 1: Buurt 10 op het schaalniveau van de eenheid.

B. HET ENSEMBLE

Fig. 2: Buurt 10 op het schaalniveau van het ensemble.

Opstelling van de gebouwen die de beleving van het landschap versterkt:

- vierkant ensemble

Elementen die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken:

- groene strook die doorloopt tot aan park

- open parkachtige begroeiing
- ensemble omsloten door groenstrook
- open bebouwing
- park aan ensemble
- begrenzing met water

Ontsluiting van het landschap:

- alleen wandelpaden naar park

Afb. 2: Centrale groenstrook (Google Maps, z.d.).

Afb. 3: Toegangsweg naar park (Google Maps, z.d.).

C. HET GEBOUW

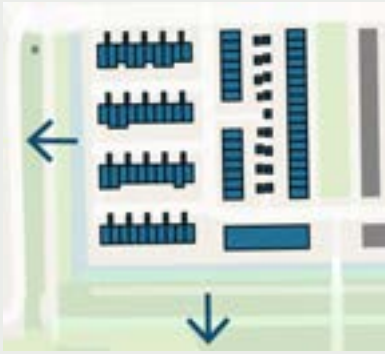

Fig. 3: Eengezinswoningen op het schaalniveau van het gebouw.

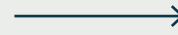
Afb. 4: Vooraanzicht eengezinswoningen (Google Maps, z.d.).

laagbouw (rijtjeshuizen):

Vormgeving van het gebouwen(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- geen speciale vormgeving

Plaatsing van de buitenruimtes:

- middelste woningen voortuinen aan groenstrook
- klein deel van de achtertuinen aan park/ waterweg

Fig. 4: Hoogbouw op het schaalniveau van het gebouw.

Afb. 5: Zijaanzicht hoogbouw (Google Maps, z.d.).

Hoogbouw: appartementen

Vormgeving van het gebouwen(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- geen speciale vormgeving
- afloop van hoogtes

De plaatsing van de buitenruimtes:

- balkons richting landschap/ park

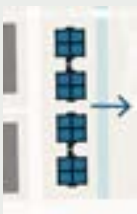

Fig. 5: Twee onder een kappers op het schaalniveau van het gebouw.

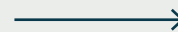
Afb. 6: Vooraanzicht twee onder een kapper (Google Maps, z.d.).

Twee onder een kap woningen:

Vormgeving van het gebouwen(blok), waardoor zo veel mogelijk bewoners het landschap beleven:

- geen speciale vormgeving

De plaatsing van de buitenruimtes:

- voortuin aan straat
- Achtertuinen aan doorlopende waterweg

D. DE RUIMTEN

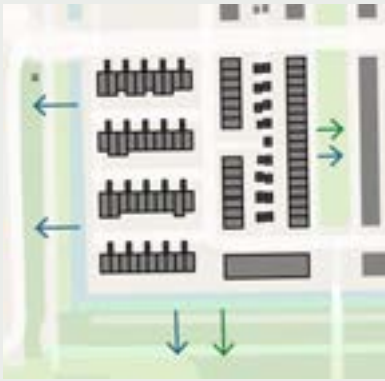

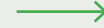
Fig. 6: Eengezinswoningen op het schaalniveau van de ruimten.

Plaatsing van de ramen:

- ramen aan groenstrook
- ramen aan park

Plaatsing van de deuren:

- voordeuren aan groenstrook
- achterdeuren aan groenstrook
- achterdeuren aan park

Afb. 7: Woningplattegronden: begane grond, eerste verdieping en tweede verdieping (Funda, z.d.).

Fig. 7: Hoogbouw op het schaalniveau van de ruimten.

Plaatsing van de ramen:

- ramen richting groenstrook
- ramen richting park

Plaatsing van de deuren:

- balkondeuren richting park

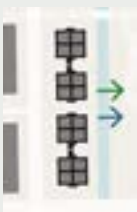
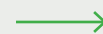

Fig. 8: Twee onder een kappers op het schaalniveau van de ruimten.

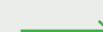
Plaatsing van de ramen:

- ramen aan groenstrook

Plaatsing van de deuren:

- achterdeuren aan groenstrook

AANBEVELING

De eenheid die zuidelijk aan het AUP grenst is later gebouwd. De eenheid sluit alleen aan op de hoofdlijnen van het AUP, verder is er geen poging gedaan om een doorlopende groenstructuur te integreren. De eenheid is omsloten met een waterweg, waardoor het afgesloten wordt van de naastliggende wijken. De eenheid is aan de rand van een drukke weg en een sportvelden complex gebouwd, waardoor er een spanningsveld ontstaat en geen aansluiting met het landschap is. De enige verbinding met het groen wordt gemaakt door een lange midden as die aansluit op Park de Kuil.

De woningen zijn niet uitgevoerd in een bijzonder ensemble of hebben geen aangepaste vormgeving. Daarnaast zijn de openbare ruimtes onsamenhangend en anoniem door de plaatsing van hoge schuttingen. Wel is de eenheid volledig compleet, waardoor het advies omtrent verbetering van de stadsrand kwaliteit binnen scenario 2 valt.

De stadsrand zou verbeterd kunnen worden door het veranderen van een aantal elementen. Ten eerste zou het fietspad wat de eenheid horizontaal doorkruist veranderd kunnen worden in een tweede groene (zicht)as, het fietspad zelf kan hierbinnen behouden worden. Door het herinrichten van de twee groene assen als parkruimte wordt de groene ruimte van het park vergroot en door de eenheid verspreid. Ten tweede zou een deel van de waterwegen ondergronds gelegd kunnen worden, waardoor er meer ruimte vrij gemaakt kan worden voor tuinen en groene overgangen. In deze extra groene ruimte zou een wandelweg rondom de eenheid aangelegd kunnen worden. Als laatste is het mogelijk om de indelingen van de woningen om te draaien (achterdeuren omruilen met de voordeuren) en groene stroken tussen de woningen te plaatsen die aansluiten op de nieuwe achtertuinen (met lage schuttingen). Deze groenstroken kunnen gekoppeld worden aan de nieuwe groene wandelroute langs de eenheid, waardoor een doorlopende groenstructuur ontstaat en er meer ruimte is voor recreatie.

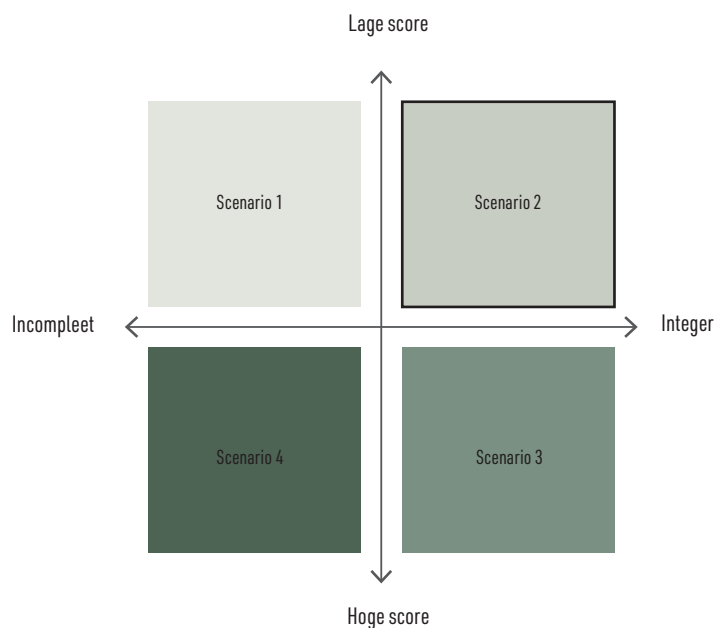

Fig. 9: Toekomstig scenario van de eenheid aan Aalbersestraat / Sam van Houtenstraat.

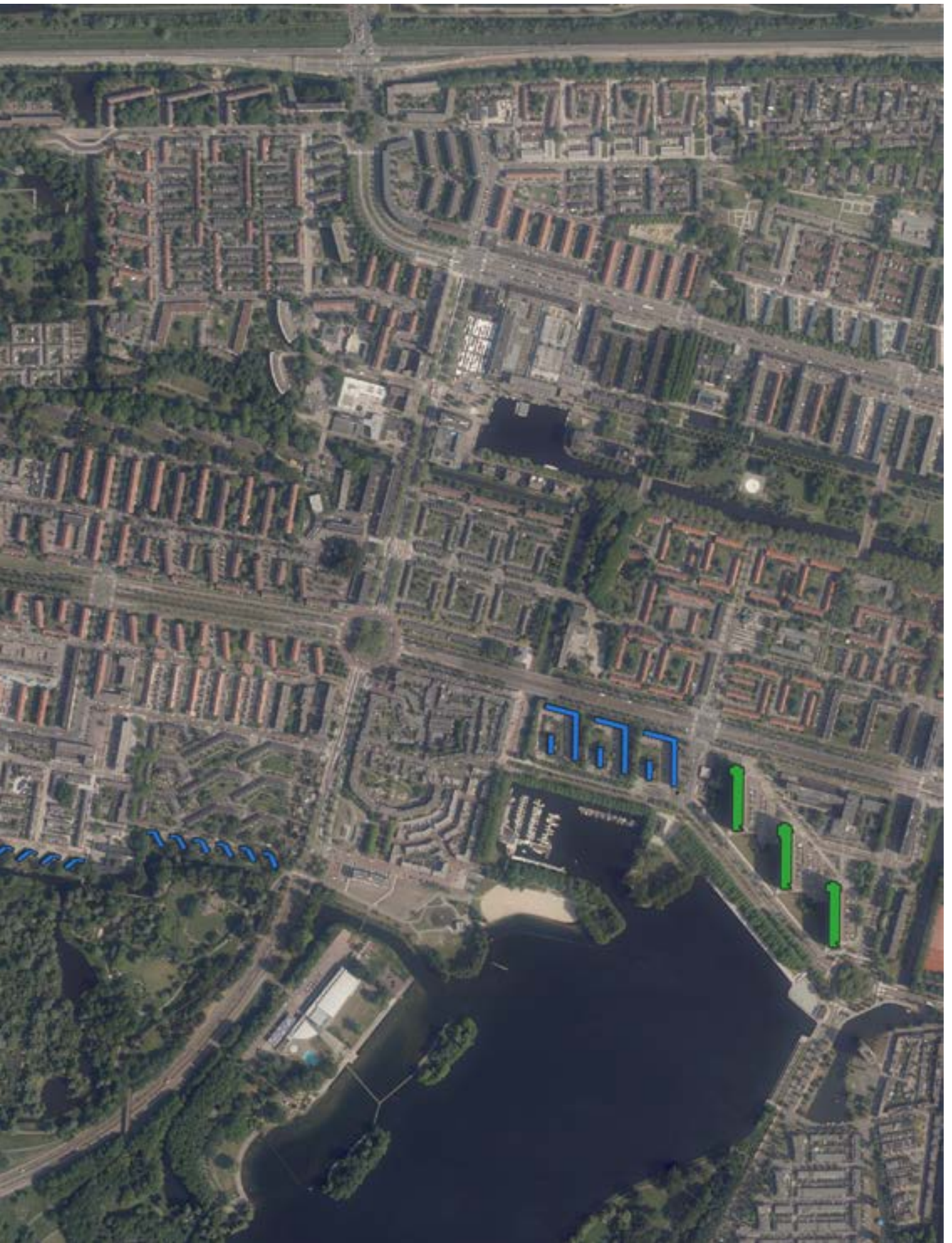
Afb. 8: Orde (1) indeling.

Object: Buurt 10														
Schaalniveau	Criteria	Waardering					Weging	Waarden	Waardering					Punten
		--	-	-/+	+	++			--	-	-/+	+	++	
A. DE EENHEID	De ontwerp ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.		x				25 %	Belevingswaarden		x				2,7
	De stadsrand typologie	x	x				20 %	Stedenbouwkundige waarden						
	De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die de beleving van het landschap versterken			x			30 %			x				
	De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en de stedenbouwkundige elementen.				x		25 %	Integriteit				x		
B. ENSEMBLE	De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van het landschap binnen het ensemble.		x				20 %	Belevingswaarden		x				2,7
	De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt	x					20 %	Ensemble waarden	x					
	De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken		x				20 %	Stedenbouwkundige waarden			x			
	De ontsluiting van het landschap			x			20 %							
	De gaafheid van het ensemble en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het de gebouwen en de karakteristieken.					x	20 %	Integriteit					x	
C. HET GEBOUW	De ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen het gebouw/blok.			x			10 %	Belevingswaarden			x			2,2
	De vormgeving en oriëntatie van de gebouwen.		x				40 %	Architectonische/ stedenbouwkundige waarden						
	De typologie of combinatie van typologieën als uitdrukking van typologische ontwikkelingen.	x					10 %			x				
	De plaatsing van de buitenruimtes.		x				20%							
	Gaafheid van het bouwblok/ gebouw en de inrichting van buitenruimtes.		x				20 %	Integriteit		x				
D. DE RUIMTEN	De de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen de ruimten.		x				20 %	Belevingswaarden		x				2,4
	Het belang van de plaatsing van de ramen.			x			30 %	Architectonische waarden						
	Het belang van de plaatsing van de deuren (ontsluiting).		x				30 %			x				
	Gaafheid van de visuele verbindingen en elementen.		x				20 %	Integriteit		x				
Totaal													9,9 = 10	

Tabel 1: Matrix ingevuld voor buurt 10.

9.8 STADSRANDEN WAARDERINGSKAART

10. CONCLUSIE

10.1 CONCLUSIE

Het doel van dit onderzoek was te onderzoeken of de kennis over de bijzondere waarden van stadsranden een rol kan spelen bij de huidige wijze van het benoemen van erfgoed. Dit is onderzocht aan de hand van het vaststellen van de architectonische en stedenbouwkundige kwaliteiten van de naoorlogse stadsrand van Amsterdam door middel van het ontwikkelen van een nieuwe waarderingsmethodiek. Daarnaast is onderzocht hoe de gevonden (historische) kwaliteiten een rol kunnen spelen bij de transformatie van de stadsrand van Amsterdam.

Om de bijdrage die de kennis over bijzondere stadsranden kan leveren aan de erfgoed wereld te kunnen onderzoeken is er gekozen om een kwalitatieve onderzoeksmethode te combineren met case study onderzoek. Er is kwalitatief onderzoek gedaan soorten waarden, bestaande waarderingsmethodieken, de werking hiervan en hoe stedenbouwkundige en architectuur stromingen door de tijd heen invloed hebben gehad op de vormgeving van de stadsrand. Daarnaast is case study onderzoek gedaan naar bijzondere stadsranden en de bestaande ontwerpprincipes. Aan de hand van de gevonden informatie is een nieuwe waarderingsmethodiek opgesteld voor het waarderen van stadsrand bebouwing. De methode is getoetst aan de hand van de casus de westelijke stadsrand van Amsterdam.

Voor deze stadsrand is gekozen omdat deze deel uitmaakt van de naoorlogse stadsuitbreidingen van Amsterdam. Daarnaast is er de laatste jaren veel onderzoek gedaan naar de waardering van dit naoorlogse erfgoed, waardoor er veel informatie beschikbaar is over de bebouwing. Tevens is het een gemengd gebied waar verschillende soorten stedelijke ruimten samenkomen. Ondanks dat er veel aandacht is voor het naoorlogse erfgoed worden stadsranden niet op een speciale manier beoordeeld in de huidige waardestelling van het AUP. De rand bebouwing word beoordeeld zoals de gewone bebouwing. Het beoordelen van stadsrand bebouwing met een waardestellingsmethode met specifieke criteria voor stadsranden zou nieuwe inzichten kunnen opleveren omtrent het waarderen van erfgoed.

Aan de hand van de resultaten uit het literatuur en case study onderzoek is een nieuwe methode voor het waarderen van stadsrand bebouwing opgesteld. Uit de resultaten van het literatuur onderzoek naar erfgoed waarden en de bestaande waardestellingen is gebleken dat het raamwerk van de bestaande waardestelling van het AUP en die van de aangepaste versie, opgesteld door Noor Mens, als basis kunnen dienen voor het opstellen van een nieuwe stadsranden waarderingsmethode. Daarnaast is gebleken dat een deel van de onderzochte erfgoedwaarden ook kan gelden voor het waarderen van stadsranden. Dit geldt voor de architectonische waarden, stedenbouwkundige waarden, ensemble waarden en integriteit. Echter deze waarden maakten de waardestelling nog niet compleet. Om de mate van de beleving van het landschap vast te kunnen stellen is ook gebleken dat het belangrijk is om de belevingswaarden te verwerken in de waardestelling. De resultaten uit het literatuur onderzoek hebben bovendien uitgewezen dat het ook mogelijk is om een aanbeveling over de toekomst te koppelen aan de punten telling van een waardering. Dit is te herleiden uit de huidige waardestelling van het AUP.

Als laatste blijkt uit de resultaten van het case study onderzoek naar bijzondere stadsranden dat een groot aantal ontwerpprincipes vaak voorkomt (Zie conclusie analyses). Echter sommige bleken sterk gekoppeld te zijn aan de stedenbouwkundige of architectonische stroming. Dit maakte dat er verder onderzoek naar de stedenbouwkundige en architectonische stromingen nodig was om de ingrepen goed te kunnen beoordelen. Daarnaast bleken bepaalde ingrepen alleen te functioneren in combinatie met een andere ingreep. In de nieuwe methode

zijn alleen de ontwerpprincipes verwerkt die hoog scoorden en de beleving van het landschap bevorderen.

Op basis van de genoemde resultaten is de nieuwe methode opgesteld. De methode zit als volgt in elkaar: de waardestelling is op vier schaalniveaus ingedeeld, A. de eenheid, B. het ensemble, C. het gebouw(blok) en D. de ruimten. De niveaus zijn gebaseerd op de schaalniveaus van de onderzochte waardestellingen en de schaalniveaus die het meeste in het stedenbouwkundige vakgebruikt worden. Per niveau worden de waarden beoordeeld aan de hand van criteria die gebaseerd zijn op de gevonden ontwerpprincipes. Ter verduidelijking van de criteria zijn deze volledig uitgeschreven in rubrics. Daaruit is af te leiden welke score per criteria toegekend kan worden. Aan de hand van de eindscore kan een object ingedeeld worden in een orde (orde 1, 2, 3, basis of negatief). Tot slot kan aan de hand van de orde indeling en de mate van integriteit een assenkruis ingevuld worden waaruit een aanbeveling gedaan kan worden over de toekomstige ontwikkeling van het object en context.

Aan de hand van de historische analyse is gebleken dat de Westelijke stadsrand van Amsterdam ontworpen is om de inwoners zo dicht mogelijk bij het landschap te laten wonen. De lobbenstructuur van de stadsuitbreidingen zijn gebaseerd op het omliggende landschap. Na het toetsen van de stadsrand waardestelling op de case study, de westelijke stadsrand van Amsterdam, is gebleken dat de toegekende ordes afwijken van de bestaande orde indeling van het AUP. Object 2 en 3 zijn ingedeeld in orde 1. Dit is één orde hoger dan de waardering van het AUP. Object 1, 4 en 5 zijn ingedeeld in orde 2 en 3 en scoren daarmee hetzelfde als de waardering van het AUP. Object 6 en 7 zijn ingedeeld in orde 3 en 2 en scoren daarmee lager dan de waardering van het AUP. Object 8 is niet in de waardestelling van het AUP opgenomen, omdat het hier geen deel van uitmaakt. Object 8 wordt als stadsrand ingedeeld in de basis orde. Uit de nieuwe orde indeling blijkt dat de westelijke stadsrand over het algemeen boven gemiddeld scoort en daarmee kan geconcludeerd worden dat er stadsrand waarden aanwezig zijn en het ontwerpen van een landschappelijke stadsrand op een aantal plekken geslaagd is.

Uit het invullen van het assenkruis voor elke stadsrand locatie is gebleken dat er voor een deel van de locaties meerdere mogelijkheden zijn om de stadsrandkwaliteit te verbeteren. Scenario 2 komt voor bij locatie 8 en 6. Daarnaast komt scenario 4 voor bij locatie 5 en 4. Uit het invullen van het assenkruis blijkt ook dat bij veel locaties advies gegeven wordt omtrent het behoud van de objecten en de historische situatie. Scenario 3 komt voor bij locatie 7,3,2 en 1. Echter is er ook waargenomen dat bij de locaties die bij scenario 3 worden ingedeeld er extra ingrepen gedaan kunnen worden ter verbetering van de stadsrandkwaliteit. Uit de resultaten zijn er geen locaties die een overheersend negatief advies krijgen, sloop en nieuwbouw is dus niet gewenst.

Uit het literatuur en case study onderzoek is gebleken dat het mogelijk is om een nieuwe en werkende waardestelling voor stadsranden op te stellen die zich inzet op de toekomstige ontwikkeling van stadsranden. Daarnaast blijkt uit het case study onderzoek dat de westelijke stadsrand van Amsterdam over stadsrandwaarden beschikt en dat een deel van het ontwerp geslaagd is. Bovendien blijkt dat de waarderingsmethode voor stadsranden een rol kan spelen bij het benoemen van erfgoed. Ook kan met de kennis die de waarderingsmethode aanlevert ingespeeld worden op de toekomstige ontwikkelingen omtrent het verbeteren van de stadstandkwaliteit. Het bereiken van een goede stadsrandwaarde is niet alleen mogelijk door het terug keren naar de oorspronkelijke situatie. Deze studie wil ontwerpers een methode aanreiken die ook vernieuwingen of verdichtingen mogelijk maakt zonder bijzondere waarden van het erfgoed aan te tasten.

10.2 DISCUSSIE

Voor dit onderzoek zijn een aantal verschillende methoden gebruikt om de nieuwe stadsrand waarderingsmethode op te kunnen stellen en de waarde van de Westelijke stadsrand te onderzoeken. Ten eerste is er literatuur onderzoek gedaan waarbij meerdere soorten bronnen zoals, wetenschappelijke artikelen, boeken, websites en verslagen van gekwalificeerde bureaus zijn geraadpleegd. De geraadpleegde bronnen zijn geschreven door erkende onderzoekers, gekwalificeerde stedenbouwkundige bureaus en rijksinstellingen. Echter, door het ontstaan van de Coronacrisis waren er minder boeken als bron beschikbaar, waardoor veel informatie afkomstig is van minder erkende websites. Dit zou invloed gehad kunnen hebben op de compleetheid van dit onderzoek.

Ten tweede is de methode van de case study gebruikt, waarvoor twintig stadsrand locaties zijn geanalyseerd. De helft van deze locaties ligt binnen Nederland en de andere helft binnen steden in Europa. De gekozen locaties zijn daarnaast aan de hand van de volgende eisen geselecteerd. Ze zijn allemaal onderdeel van een naoorlogse stadsuitbreiding. Uit de geraadpleegde literatuur is gebleken dat in deze periode het landschap leidend was binnen de stedenbouw, waardoor er veel nieuwe ontwerpprincipes zijn ontwikkeld omtrent de overgang tussen stad en landschap. Nog steeds liggen er veel naoorlogse stadsuitbreidingen aan de randen van steden, daarom is de keuze voor de locaties uit deze tijdperiode representatief voor de meeste stadsranden in Nederland. Daarnaast is de opbouw van de steden waarin de casus locaties liggen vergelijkbaar met de lobbenstructuur van Amsterdam. Als laatste staan enkele locaties bekend om hun bijzondere overgang van stad naar landschap. Uit de opzet van de methode kan gesteld worden dat de gekozen locaties daarom representatief zijn voor de Stadsranden in Amsterdam.

De gevonden ontwerpprincipes zijn daarna beoordeeld aan de hand van een maatstaf. Hiervoor zijn de bekende stadsranden gekozen, omdat deze ontwerpen vaak de best functioneren ontwerpprincipes bevatten. Daarnaast zijn de ontwerpprincipes beoordeeld op hun bijdrage aan de beleving van het landschap binnen de eenheid. Dit criteria kan gezien worden als een filter om er voor te zorgen dat alleen de ontwerpprincipes die aan beide eisen voldoen hoog kunnen scoren. Aan de hand van deze uitgebreide criteria kan gesteld worden dat de beoordeling op een valide manier is gebeurd en kan er gesteld worden dat de ontwerpprincipes die in de waardestelling zijn opgenomen voor een hoge stadsrand waarde staan.

Ten derde is er bij het tweede case study (het testen van de waardering) onderzoek naar de waardering van de westelijke stadsrand van Amsterdam gekozen om meerdere locaties te waarderen. Door de waardestelling acht keer te herhalen kan er gesteld worden dat de waardestelling werkt. Aan de andere kant is het niet met zekerheid te zeggen dat de nieuwe waardestelling voldoende functioneert. De waardestelling is zelfstandig opgesteld, zonder toezicht van een professional uit de erfgoed wereld. De methode en de uitkomsten ervan kunnen hierdoor een subjectief lijken. De methode zou betrouwbaarder zijn geweest als deze door meerdere professionals gecontroleerd en getest zou zijn. Ondanks deze tekortkoming kan er op basis van de uitkomsten van uitgegaan worden dat bij een herhaling van dit onderzoek de resultaten hetzelfde zouden zijn en dat daarmee de resultaten van dit onderzoek valide zijn.

Uit de gevonden informatie die verkregen is uit het literatuur en het case study onderzoek is gebleken dat het mogelijk is om een aangepaste methode voor stadsranden op te stellen en hier een aanbeveling over toekomstige scenario's aan te koppelen. Een mogelijke verklaring hiervoor is de goede werking van de bestaande methode.

den en de uitgebreide benadering van de schaalniveaus die Mens behandelt in haar waardestelling. Bovendien draagt de uitwerking van de criteria in rubrics bij aan de duidelijkheid van de methode. Echter, is gebleken dat voor het opstellen van waarderings criteria veel kennis over waardestellingen en erfgoed vereist is. De waardestelling is opgesteld door een student zonder deze ervaring, waardoor de criteria verwarrend kunnen zijn en overeenkomsten kunnen vertonen tussen de verschillende schaalniveaus.

Uit het testen van de methode is gebleken dat de toegekende ordes afwijken van de bestaande orde indeling van het AUP en enkele locaties aan de stadsrand een bovengemiddelde scoren hebben. Dit resultaat is in overeenstemming met de verwachting dat de waardestelling van stadsranden beoordeeld op nu nog deels onbekende stadsrandwaarden die niet in de huidige waardestelling van het AUP zijn opgenomen. Bovendien overtreft het de verwachting dat er bijzondere stadsrandwaarden aanwezig zijn aan de stadsrand van Amsterdam.

Een verklaring voor deze resultaten kan zijn dat er in de huidige waardestelling inderdaad niet beoordeeld wordt op de stadsrand voorwaarden die in dit onderzoek behandeld zijn. Er wordt bijvoorbeeld niet gewaardeerd op de beleving van het landschap en het reageren van gebouwen en ensembles hierop. In de nieuwe waardestelling wegen deze criteria zwaarder mee. De verschillen in scores zijn vooral terug zien per schaalniveau. Het meeste valt op dat er voor schaalniveaus C en D in de nieuwe waardestelling vaak meer punten verdient worden. Dit is terug te zien bij locatie 2, 3, 4, en 5. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de nieuwe methode zich bij deze schaalniveaus meer richt op de specifieke ontwerpprincipes die de verbinding tussen stad en landschap bevordert. Een bijzondere vormgeving of de oriëntatie van de openingen tellen bijvoorbeeld zwaarder mee.

Daarnaast wordt op schaalniveau A en B een lager aantal punten toegekend. Dit is terug te zien bij de locaties 1, 4, 5, 6 en 7. Deze uitkomst lijkt te verklaren doordat de vormgeving van de stadsrand typologie erg zwaar meetelt op schaalniveau A. De meeste locaties 4, 5, 7 en 8 grenzen direct aan een stadsrandfunctie, waardoor de totale score al snel veel lager uitkomt. Daarnaast wegen de inrichting van de openbare ruimte en de vormgeving van het ensemble zwaar mee op schaalniveau B. Locaties 1, 4, 5, 6, en 7 scoren erg laag doordat er sprake is van een kale functionalistische openbare ruimte en doordat er geen sprake is van een bijzondere opstelling van het ensemble. Echter, is er voor de waardering van het AUP geen toelichting op de scores beschikbaar dus kunnen deze conclusies niet met zekerheid vastgesteld worden.

Uit het invullen van het assenkruis voor de stadsrandlocaties blijkt dat er voor een deel van de locaties meerdere mogelijkheden zijn om de stadsrandkwaliteit te verbeteren. Dit komt overeen met de verwachting dat het mogelijk is om vanuit een architectuur en stedenbouwkundig historisch perspectief de stadsrand te ontwikkelen en verbeteren. Het toekomstige scenario 2 komt voor bij locatie 8 en 6. Dit is te verklaren aan de hand van de hoge integriteit, maar lage algemene scores van de eenheden. Door de lage scores is het vanuit deze waardestelling mogelijk om dingen te veranderen, omdat er weinig bestaande waarden aanwezig zijn. Het toekomstige scenario 4 komt voor bij locatie 5 en 4. Dit is te verklaren aan de hand van de hoge aanwezige waarden, zoals de bijzondere ensemble vormen en de lage integriteit die veroorzaakt wordt door het ontbreken van de connectie met het landschap. Het maken van aanpassingen gaan hier niet ten koste van de architectuurhistorische waarden, omdat er in het verleden al eerder aanpassingen gemaakt zijn. Toekomst scenario 3 komt voor bij de locaties 7, 3, 2 en 1. Dit is te verklaren door de al aanwezige stadsrandwaarden, waardoor het niet nodig is om een groot aantal veranderingen te maken. Echter, is ook gebleken dat op deze plekken de stadsrandkwaliteit in kleine mate verbeterd kan worden. Dit ligt waarschijnlijk aan de verouderde functionele inrichting van de openbare

ruimte. Dit laatste bevestigt de verwachting dat de methode iets bij kan dragen aan een betere stadsrand kwaliteit nog verder.

Dit onderzoek en de nieuw opgestelde stadsranden waarderingsmethode zijn een aanvulling op de bestaande waardestellingen en op de kijk van de ontwikkeling van de stadsrand. Dit kan geconcludeerd worden, omdat de huidige waardestellingen stadsrand bebouwing niet speciaal beoordelen en omdat de ontwikkeling van de stadsrand nog niet vanuit een architectuur en stedenbouwkundig historisch perspectief is bekeken. Aan de hand van de nieuwe waardestelling worden niet alleen bestaande stadsrandwaarden duidelijk, maar komen ook de potentiële waarden van de stadsrand naar voren.

Op basis van dit onderzoek zou de Gemeente Amsterdam of de Monumentenzorg in het vervolg de nieuwe waardestelling als toevoeging kunnen zien bij de huidige waarderingsmethoden. Op deze manier kan er in de toekomst op de juiste manier met het erfgoed van stadsranden omgegaan worden. Tevens kunnen ontwerpers die zich richten op de ontwikkeling van de stadsrand deze waardestelling als houvast gebruiken voor het maken van nieuwe ontwerpen of visies.

Het is niet de bedoeling dat de nieuwe methode bestaande methode vervangt of verbeterd. Het doel is dat deze nieuwe methode complementair is aan de bestaande methoden en met het gebruik nieuwe inzichten verkregen kunnen worden. Dit onderzoek wil het kennis over erfgoed verbreden, een nieuwe methode toevoegen en een nieuwe kijk op de ontwikkeling van (bijzondere) stadsranden doen ontstaan.

Daarnaast moet de lezer er rekening mee houden dat de nieuwe waardestelling opgesteld is door een student zonder achtergrond in de monumentenzorg, waardoor deze waardestelling zorgvuldig onderzoek naar erfgoed niet vervangt. Ook is deze waardestelling opgesteld aan de hand van ontwerpprincipes van naoorlogse stadsranden, waardoor het mogelijk is dat er nog onbekende ontwerpprincipes bestaan. Bij het beoordelen van stadsranden moet daarom altijd zorgvuldig onderzocht worden of er nog extra bijzondere waarden bestaan.

Het advies voor vervolgonderzoek zou daarom kunnen zijn dat de analyse die uitgevoerd is op naoorlogse stadsranden ook uitgevoerd wordt op stadsranden uit andere tijdspannen. Op deze manier kunnen meer onbekende ontwerpprincipes achterhaald worden om de waardestelling aan te vullen. Daarnaast zou het interessant kunnen zijn om de adviezen die uitgebracht zijn over de westelijke stadsrand te verwerken in een stedenbouwkundige visie kaart. Hierdoor kunnen de verbeteringen concreet uitgewerkt worden, wat kan leiden tot nieuwe ontwerpen. Bovendien zou de rest van de Amsterdamse stadsrand gewaardeerd kunnen worden en zou hiermee de stadsranden waarderingskaart compleet gemaakt kunnen worden. Op deze manier kan er vastgesteld worden of er meerdere bijzondere waarden aan de stadsrand aanwezig zijn en wat voor ontwikkelingen hier mogelijk om de relatie tussen de stad en het landschap te verbeteren. Tot slot zou het een toevoeging zijn om aan de hand van de waarderingskaart meerdere wandelroutes uit te stippelen om de bijzondere stadsranden meer bekendheid te geven en om aandacht te vragen voor de Amsterdamse stadsrand en het behoud van het landschap.

NAWOORD

Het schrijven van deze scriptie heb ik ervaren als een omvangrijk maar vooral leerzaam proces. Ondanks de lastige periode rondom het Coronavirus ben ik blij dat ik dit onderzoek zelf en op mijn eigen tempo heb kunnen afronden.

Het idee om het onderwerp van de minor die ik begin dit jaar heb afgerond (Architectuur en Stedenbouw aan de Universiteit van Amsterdam) te combineren met mijn afstudeer onderzoek heeft geleid tot dit onderzoek naar de architectonische en stedenbouwkundige waarden van stadsranden. Het onderwerp stond aan het begin van de periode snel vast en het doel werd naarmate het proces steeds duidelijker. In plaats van het doen van een ontwerpend onderzoek, wat op de Hogeschool van Amsterdam vaak de richtlijn is, heb ik een uitgebreid literatuur onderzoek gedaan en mij gericht op een voor mij grotendeels onbekend onderwerp: het maken van waardestellingen. Bovendien heb ik er zelf een samengesteld die speciaal gericht is op het waarderen van stadsranden. De resultaten van het onderzoek zijn vernieuwend en kunnen daadwerkelijk iets toevoegen aan de huidige wijze van het aanwijzen van erfgoed. Daarnaast kan de nieuwe methode gebruikt worden voor de ontwikkeling van de Amsterdamse stadsranden.

De periode waarin ik deze scriptie heb geschreven is ook de periode waarin de crisis rondom het Coronavirus ontstond. De onbekende situatie zorgde voor veel verandering. Van een druk studentenleven waarin ik veel studeerde in de bibliotheek en vaak onderweg was voor mijn baantje was ik opeens volledig aangewezen op mijn studentenkamer. Om deze reden heb ik deze scriptie voornamelijk daar geschreven. Aan het begin moest ik hier erg aan wennen, waardoor enkele delen van het onderzoek moeizaam verliepen. Daarnaast zorgde de combinatie van onderzoek doen naar een onbekend onderwerp en feedback krijgen via online onderwijs er in mijn opinie voor dat het werktempo lager lag dan normaal. In de toekomst streef ik er daarom naar om een onderwerp te kiezen wat meer binnen het vakgebied van mijn studie ligt. Daarentegen was het voor iedereen een vreemde periode en ben ik blij dat ik toch samen met de hulp van Erik deze uitdaging aangegaan ben.

De nieuwe uitdaging die ik aanga is het volgen van de master Stads – en Architectuurgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam waar ik vanaf september mee begin. Hier kijk ik erg naar uit en op deze manier wil ik mij verdiepen in de geschiedenis van steden en architectuur.

Fieke de Groot

Amsterdam, augustus 2020

LITERATUURLIJST

9. LITERATUURLIJST

Agricola, E., Feddes, Y., Hoog, M., Rossem, v., Roosebeek, M., Schilt, J. & van der Werf, J. (2013). *Atlas AUP Gebieden Amsterdam*. Amsterdam, Nederland: Valiz.

Architectuur Centrum Amsterdam, (2019). *Het Manifest van de Scheggen: tien aanbevelingen*. Geraadpleegd van <https://www.arcam.nl/manifest-van-de-scheggen/>

Architectuur Centrum Amsterdam, (2019). Jaarprogramma 2020: Het stadstanden-lab. Geraadpleegd van <https://www.arcam.nl/jaarprogramma-2020-het-stadsranden-lab/>

Architectuurgids midden-Brabant (z.d.). *Reeshof*. Geraadpleegd van: <http://www.architectuurgidsmiddenbrabant.nl/category/deelgebied/tilburg/reeshof>

Architectuur.org. (z.d.). *Functionalisme*. Geraadpleegd van: http://www.architectuur.org/stroming_functionalisme.php

Bjorg Thorgeirsdottir, H. (2010). *New Town Development: A New Approach in planning for new Towns* (Masterscriptie). Geraadpleegd van: <https://edepot.wur.nl/57124>

Bootsma, J., Baas, H., Bos, E., Gerretsen, P., Nefs, M., Geuze, A., Nijhuis, S., van Vaan, A. En Boeschoeten, H. (2017). Spot On: Het landschap als vestigingsvoorwaarde. Vereniging Deltametropool. <https://deltametropool.nl/publicaties/spot-on/>

Branchevereniging Nederlandse Architectuurbureaus, (2020). *Het stadsranden-lab*. Geraadpleegd van <https://www.bna.nl/kennis/bna-onderzoek/het-stadsranden-lab>

Bristtgrannar (z.d.). *Björkhagens historia*. Geraadpleegd van: <https://www.bristtgrannar.se/historia/bjorkhagens-historia/>

Broekhoven, S. (z.d.). *De Wederopbouw: architectuur en stedenbouw*. Geraadpleegd van: <https://geschiedenisvanzuidholland.nl/verhalen/de-wederopbouw-architectuur-en-stedenbouw>

Bügelhajema Adviseurs b.v. (2011). *Bestemmingsplan Bilgaard, Leeuwarder Bos en omgeving*. Geraadpleegd van: https://www.planviewer.nl/imro/files/NL.IMRO.0080.03004BP00-OW01/t_NL.IMRO.0080.03004BP00-OW01.pdf

Bureau Helsdingen. (z.d.). *Bouwhistorie*. Geraadpleegd van: <http://www.bureauhelsdingen.nl/werkzaamheden.html#werkbouwhistorie>

De Bruijn, T., Haccoû, H., de Vries, B. (2012). *Duurzame ontwikkeling tussen stad en land*. Saxion Kenniscentrum Leefomgeving.

De la Torre, M., Mason, R. (2002). 'Introduction', in: M. De la Torre (ed.), *Assessing the Values of Cultural Heritage*, Los Angeles, 3.

Gemeente Amsterdam, (2019). *Welstandscriteria erfgoed*. Geraadpleegd van <https://amsterdam.welstandinbeeld.nl/welstandscriteriaerfgoed/>

Gemeente Amsterdam, (2016). *De Schoonheid van Amsterdam*. Geraadpleegd van: <https://www.crk.amsterdam.nl/media/documenten/deschoonheidvanamsterdam2016.pdf>

Gemeente Amsterdam, (z.d.). *Beschermde stads- en dorpsgezichten*. Geraadpleegd van <https://www.amsterdam.nl/kunst-cultuur/monumenten/wet-regelgeving/beschermde-stads/#hb405a1d2-251c-48c9-8d5b-05c00dd5f2d1>

Gemeente Amsterdam, (z.d.). *Erfgoed van de week: Groene scheggen in de stad*. Geraadpleegd van <https://www.amsterdam.nl/kunst-cultuur/monumenten/erfgoed-week/groene-scheggen/>

Guide to Utzon. (z.d.). *Fredensborghusene*. Geraadpleegd van: <http://www.utzonphotos.com/guide-to-utzon/projects/fredensborghusene/>

Hansaviertel Berlin (z.d.). *The history of interbau 1957*. Geraadpleegd van: <https://hansaviertel.berlin/en/interbau-1957/geschichte-der-interbau-1957/>

Hendriks, L., & van der Hoeve, J. (2009). *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek*. Den Haag, Nederland: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Hinterhür, H., Bet, E., Jannik, C. & van Es, E. (2013, mei). *Tuindorpen in detail, werkboek voor onderhoud*. Geraadpleegd van: <https://topazarchitecten.nl/downloads/Tuindorp-in-detail-full.pdf>

International New Town Institute (2017). *The New Town Travel Guides: Milton Keynes*. Geraadpleegd van: http://www.newtowninstitute.org/pdf/travelguide_miltonkeynes-2017-screen.pdf

Koenders, A. (2001). *Hilversum: architectuur en stedenbouw, 1850-1940*. Waanders.

Kuipers, M. 'Culturele grondslagen van de Monumentenwet', *Bulletin KNOB* 111 (2012) 1, 10.

Lola landscape architects. (2011). *Stadsrandenatlas van de Zuidvleugel*. Den Haag - Rotterdam, Nederland: Lola landscape architects.

Mason, R. (2002). 'Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices', in: M. De la Torre (ed.), *Assessing the Values of Cultural Heritage*, Los Angeles, 5.

Meinsma, Harkolien C., & Borkent, H.. (1995). *De schoonheid van Amsterdam: een kader voor het welstandsbeleid*. Amsterdam, Nederland: Stedelijke Woningdienst Amsterdam.

Mens, E. H. M. (2019). *Een architectuurhistorische waardestelling van naoorlogse woonwijken in Nederland: het voorbeeld van de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam*. Eindhoven, Nederland: Technische Universiteit Eindhoven.

M3H Architecten, Hosper, GIDZ (2012). *Bloemkoolwijken Ontwerpde verkenning voor doorontwikkeling van wijken uit de jaren '70 - '80*. Geraadpleegd van: <https://web.archive.org/web/20160920194546/http://www.m3h.nl/wp-content/uploads/2013/05/M3H-PR-DOCU-BLOEM-KOOLWIJKEN-130529.pdf>

Nayana. (2017, maart). *Garden City Movement*. Geraadpleegd van: <https://www.slideshare.net/nayanad123/garden-city-movement>

Panait, A. (2013). New towns in modern urbanism: *Concept & history. Urbanism. Arhitectură. Construcții*, 4(4), 57-78.

Pasveer, E. (1991). *Architectuur en Stadsvernieuwing* (Serie tijd en ruimte 1). Delft, Nederland: Publikatiebureau Bouwkunde/Delft.

Plan Bureau voor de Leefomgeving (2009). *Verstedelijking in de stadsrandzone*. Geraadpleegd van: <https://www.pbl.nl/publicaties/Verstedelijking-in-de-stadsrandzone-Een-verkenning-van-de-ruimtelijke-opgave>

Pols, L., Bijlsma, L., Breedijk, M., van Schie, M. (2018). *Stadsranden. Schakelzones tussen stad en land*. Planbureau voor de Leefomgeving. PBL-publicatie nr.: 3128

Pols, L., & Strootman, B. (1998). *De landschapsstad: het landschap als basis voor ruimtelijke kwaliteit in woongebieden*. Thoth.

Priemus, H. (2006). Regeneration of Dutch post-war urban districts: the

role of housing associations. *Journal of housing and the built environment*, 21(4), 365.

Ouist, W., van Meer, M., Terpstra, A. (2015). *Het werk van Dudok, 100 jaar betekenis*. Geraadpleegd van: <https://www.vanhooggevest.nl/media/downloads/het-werk-van-dudok-100-jaar-betekenis>

Rebel, B. & Vermeer, G. (2011). *De ontwikkeling van de Volmaweg in het beschermde dorpsgezicht Grou Kom, planbeoordeling*. Almere/ Muiderberg, Nederland.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. (juni 2014). *Eenheid en verscheidenheid*. Geraadpleegd van: <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2014/01/01/eenheid-en-verscheidenheid>

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. (z.d.). *Van wederopbouw tot bloemkoolwijk: 1960 – heden*. Geraadpleegd van: <https://landschapinnederland.nl/van-wederopbouw-tot-bloemkoolwijk-1950-%E2%80%93-he-den>

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2016). *Emmen: Emmermeer, Angelslo en Emmerhout. Toonbeeld van de wederopbouw*. Geraadpleegd van: <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2016/01/01/emmermeer-emmerhout-angelslo-een-toonbeeld-van-wederopbouw>

Rombaut, E. P. C. (2014). *Duurzame architectuur, ecologische stedenbouw en biodiversiteit. Naar een klimaat bestendige ecopolis. Pleidooi voor de Lobbenstad*. Geraadpleegd van: <https://www.slideshare.net/mayamaes/lezing-mechelen-23-okt-2014-erik-rombaut>

Rottier, Honoré. *Het verleden van steden: 4000 jaar bouwen en verbouwen in Europa*. (2004). Leuven: Davidsfonds.

Ruimte + Wonen, (2018). *De stadsrand: van schemer-naar schakelzone*. Geraadpleegd van <https://www.ruimteenwonen.nl/de-stadsrand>

Schmidt, F., van Thoor, M.-Th. (2002). *Monumenten Archeologie Amsterdam 1*. Amsterdam, p. 96.

Tummers, L.J.M., J.M. Tummers-Zuurmond, and Anna Tummers. (1997). *Het land in de stad: de stedenbouw van de grote agglomeratie*. Bussum, Nederland: Thoth.

Van de Beld, A. (2017). *Randstad of Randland?* Geraadpleegd op <https://www.archined.nl/2017/03/randstad-of-randland/>

Van Eesteren Museum, (z.d.). *De Tuinsteden: Groene Longen*. Geraadpleegd op <http://vaneesterenmuseum.nl/nl/de-tuinsteden/groene-longen/>

Van Eijk, S.C.H.J., & Rozendaal, W.J.B. (2002). *Stadsranden; Rood en Groen; Een inrichtingsconcept ontwikkeld aan de hand van de noordelijke Randstad*. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 593. 122 blz. 68 fig.; 51 ref.

Van Geest, J., Verhees, J. (2015). *De groene ruimte van Pottenberg Maas-tricht*. Geraadpleegd van: https://erfgoedenruimte.nl/sites/default/files/attachments/Groene%20Ruimte%20Pottenberg%20maart%202015_DEF-lowres.pdf

Van Rossem, V. *De naoorlogse wijken. Een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van de monumentenzorg*, in: J. Gawronski,

Zweerink, K. (2017). *Ruimtelijke transformaties van de steden in het Randstadgebied*. (12de-20ste eeuw): Een vergelijkende analyse van de stadsplattegronden. A+BE | Architecture and the Built Environment. <https://doi.org/10.7480/abe.2017.10>

1. Inleiding

Afb. 1: Architectuur Centrum Amsterdam. (2019). Het Manifest van de Scheggen. Geraadpleegd van: <https://www.arcam.nl/manifest-van-de-scheggen/>

Afb. 2: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.com/maps/@52.3955843,4.9628721,1563m/data=!3m1!1e3?hl=nl>

Afb. 3: Geheugen van West. (2013, 18 november). Presentatie Atlas AUP Gebieden Amsterdam. Geraadpleegd van: <https://geheugenvanwest-amsterdam/page/20614/presentatie-atlas-aup-gebieden-amsterdam>

2. Erfgoedwaarden

Afb. 1: Het Financieel Dagblad. (z.d.). Nationale identiteit en cultuureel erfgoed zijn kneedbare bedenksels uit vroeger tijden. Geraadpleegd van: <https://fd.nl/frontpage/fd-outlook/1084612/nationale-identiteit-en-cultuureel-erfgoed-zijn-kneedbare-bedenksels-uit-vroeger-tijden>

Afb. 2: Gordon Cullen. (1961). Gordon Cullen. Geraadpleegd van: <https://alchetron.com/Gordon-Cullen>

3. Bestaande methodieken

Tabel 1: *"Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek"*, door Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. april, 2009, p. 9, Den Haag: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Tabel 2: *"Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek"*, door Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. april, 2009, p. 20, Den Haag: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Afb. 1: Gemeente Amsterdam. (z.d.). Waarderingskaart architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit. Geraadpleegd van: <https://maps.amsterdam.nl/ordekaart/?LANG=nl>

Tabel 3: *"Een architectuurhistorische waardestelling van naoorlogse woonwijken in Nederland: het voorbeeld van de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam"*, door Mens, E. H. M. 2019, p. 93, Eindhoven, Nederland: Technische Universiteit Eindhoven.

Tabel 4: *"Een architectuurhistorische waardestelling van naoorlogse woonwijken in Nederland: het voorbeeld van de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam"*, door Mens, E. H. M. 2019, p. 94, Eindhoven, Nederland: Technische Universiteit Eindhoven.

Tabel 5: *"Een architectuurhistorische waardestelling van naoorlogse woonwijken in Nederland: het voorbeeld van de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam"*, door Mens, E. H. M. 2019, p. 95, Eindhoven, Nederland: Technische Universiteit Eindhoven.

Tabel 6: *"Een architectuurhistorische waardestelling van naoorlogse woonwijken in Nederland: het voorbeeld van de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam"*, door Mens, E. H. M. 2019, p. 96, Eindhoven, Nederland: Technische Universiteit Eindhoven.

Tabel 7: *"Een architectuurhistorische waardestelling van naoorlogse woonwijken in Nederland: het voorbeeld van de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam"*, door Mens, E. H. M. 2019, p. 97, Eindhoven, Nederland: Technische Universiteit Eindhoven.

Tabel 8: *"Een architectuurhistorische waardestelling van naoorlogse woonwijken in Nederland: het voorbeeld van de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam"*, door Mens, E. H. M. 2019, p. 98, Eindhoven, Nederland: Technische Universiteit Eindhoven.

4. Stadsranden

Afb. 1: Coronelli, V. M., (1697). Amsterdam. Geraadpleegd van: <https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/bf9cb5dd-4d23-dade-5aea->

6aa5084a99fa/media/6149fbe5-6a9d-9637-424d-c12895e62188?-mode=detail&view=horizontal&q=bolwerk&rows=1&page=23&fq%-5B%5D=search_s_sk_documenttype:%22kaart%22

Afb. 2: Parker, B. & Unwin, R.. (1904). Original Plan of Letchworth Garden City. Geraadpleegd van: <https://nl.pinterest.com/pin/450922981432589263/>

Afb. 3: Bijlmer Museum (z.d.). Het Bijlmer ontwerp. Geraadpleegd van: <https://bijlmermuseum.com/het-bijlmer-ontwerp/>

Afb. 4: Le Corbusier. (1924). Le Corbusier: Cité Radieuse. Geraadpleegd van: <http://architectuurwijzer.be/le-corbusier-cite-radieuse/>

Afb. 5: Van den Broek & Bakema. (1957-1959). Kennermerland. Geraadpleegd van: <https://nl.pinterest.com/pin/516154807270397986/>

Afb. 6: de Boer, N. (1972). Het principe van de bloemkoolwijk. Geraadpleegd van: <https://www.martjankuit.nl/oer-hollands-wonen-op-een-woonerf/>

5. Case Studies

Afb. 1: LOLA, (2011). Stadsranden Atlas Zuidvleugel. Geraadpleegd van: <https://lola.land/projecten.php?id=67>

6. Analyses

Hilversum

Afb. 1 t/m 5: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.nl/maps>

Afb. 6 & 7: Dudok, W. M. (1961). Ontwerptekeningen/bestektekeningen. Geraadpleegd van: <https://zoeken.hetnieuweinstituut.nl/nl/archieven/details/DUDO/path/6.119/section/context>

Angelslo

Afb. 1: de Boer, N. (z.d.). Polemische beschouwingen over stad en regio. Geraadpleegd van: <https://zefhemel.nl/tag/niek-de-boer/>

Afb. 2: Gouwewaar. (2016). Angelslo. Geraadpleegd van: <https://www.geheugenvandrenthe.nl/page/11031/angeslo>

Ab. 3 t/m 9: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.nl/maps>

Afb. 10 & 11: Funda. (z.d.) Avingekamp 9. Geraadpleegd van: <https://www.funda.nl/koop/emmen/huis-41821450-avekingecamp-9/>

De Bilgaard

Afb. 1: Van den Broek & Bakema. (1957-1972). Vogelvlucht. Geraadpleegd van: <https://books.openedition.org/msha/10267>

Afb. 2: Van den Broek & Bakema. (1957-1972). Schematisch ontwerp. Geraadpleegd van: <https://books.openedition.org/msha/10267>

Afb. 3: Van den Broek & Bakema. (1957-1972). Ensemble. Geraadpleegd van: <https://books.openedition.org/msha/10267>

Afb. 4 t/m 12: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.nl/maps>

Afb. 13 & 14: Funda. (z.d.). Brandemeer 148. Geraadpleegd van: <https://www.funda.nl/koop/leeuwarden/huis-41816609-brandemeer-148/#plattegrond-1>

Afb. 15: Funda. (z.d.). De Fennen 254. Geraadpleegd van: <https://www.funda.nl/koop/leeuwarden/appartement-41911941-de-fennen-254/#plattegrond-1>

Fredensborghusene

Afb. 1: Guide to Utzon. (z.d.). Fredensborghusene. Geraadpleegd van: <http://www.utzonphotos.com/guide-to-utzon/projects/fredensborghusene/>

Afb. 2: Utzon Architects. (z.d.). Fredensborg. Geraadpleegd van: <https://www.archiweb.cz/en/b/obytny-soubor-fredensborg>

Afb. 3,5: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.nl/maps>

Afb. 4: Ramblersen. (z.d.). Fredensborg houses. Geraadpleegd van: https://en.wikipedia.org/wiki/Fredensborg_Houses#/media/File:Fredensborg_Houses_17.jpg

Afb. 6: Tegnestuen. (z.d.). Fredensborghusene. Geraadpleegd van: <https://www.arkitekturbilleder.dk/bygning/fredensborghusene/>

Afb. 7: Utzon Architects. (z.d.). Fredensborg Housing development. Geraadpleegd van: <https://www.archiweb.cz/en/b/obytny-soubor-fredensborg>

Milton Keynes

Afb. 1&2: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.nl/maps>

Afb.3: The Park Trust. (z.d.). Oxley Park. Geraadpleegd van: <https://www.theparkstrust.com/parks/oxley-park/>

Afb. 4: Geograph. (z.d.). Stream trough Oxley Mead. Geraadpleegd van: <https://www.geograph.org.uk/photo/4315193>

Afb. 5 t/m 6, 9,8: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.nl/maps>

Afb. 7: Zoopla. (2012). 2 Wyman Chase, Oxley Park, Milton Keynes MK4 4JT. Geraadpleegd van: <https://www.zoopla.co.uk/property/2-wyman-chase/oxley-park/milton-keynes/mk4-4jt/29619741>

Afb. 10 & 11: Rightmove. (z.d.). Master Floorplan. Geraadpleegd van: <https://www.rightmove.co.uk/property-for-sale/property-82882765.html>

Afb. 12: Rightmove. (z.d.). Master Floorplan. Geraadpleegd van: <https://www.rightmove.co.uk/property-for-sale/property-71910198.html>

Afb. 13: Rightmove. (z.d.). Master Floorplan. Geraadpleegd van: <https://www.rightmove.co.uk/property-for-sale/property-81451451.html>

Björkhagen

Afb. 1: Brittsgannar. (z.d.). Björkhagens historia. Geraadpleegd van: <https://www.brittsgannar.se/historia/bjorkhagens-historia/>

Afb. 2: Stadsbyggnadskvalitet. (z.d.). Björkhagen. Geraadpleegd van: <http://stadsbyggnadskvalitet.blogspot.com/2011/08/blog-post.html>

Afb. 3: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.nl/maps>

Afb. 4: "Planbeskrivning Detaljplan för Hammarbyhöjden 1:1 i stadsdelen Björkhagen, S-Dp 2014-00357, door Stadsbyggnadskontoret, 2018, p. 22, Zweden, Stockholm: Stadsbyggnadskontoret.

Afb. 5 t/m 16: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.nl/maps>

Afb. 17: Ellgaard, H. (8 april, 2008). Kv. Tallspinnaren, Hammarbyhöjden, Stockholm, planritning. Geraadpleegd van: https://en.wikipedia.org/wiki/Hammarbyh%C3%B6jden#/media/File:Tallspinnaren_ritn.jpg

Afb. 18: Gud, A. (27 mei, 2014). Kvarteret Regnbågen ateljéfönster. Geraadpleegd van: https://sv.wikipedia.org/wiki/Kvarteret_Regnb%C3%A5gen#/media/Fil:Kvarteret_Regnb%C3%A5gens_atelj%C3%A9f%C3%B6nster.jpg

7. bijzondere quickscans

Afb. 1: Woonpunt. (z.d.). Woonpunt investeerd in Pottenberg. Geraadpleegd van: <https://www.woonpunt.nl/over-woonpunt/nieuws/woonpunt-investeert-pottenberg>

Afb. 2: Seier. (z.d.). Hansaviertel Housing. Geraadpleegd van: <https://www.flickr.com/photos/seier/2605348766>

Afb. 3: Aalto, A. (1995). Hansaviertel Apartment House. Geraadpleegd van: <http://hiddenarchitecture.net/hansaviertel-apartment-house/>

Afb. 4: Brückels, M. (2005). Gebouw 24. Geraadpleegd van: https://nl.wikipedia.org/wiki/Interbau_57

8. Verkenning stadsrand Amsterdam

Afb. 3: Gemeente Amsterdam. (z.d.). Monumenten. Geraadpleegd van: <https://maps.amsterdam.nl/monumenten/?LANG=nl>

Afb. 4: Gemeente Amsterdam. (z.d.). Cultuurhistorische Waarden. Geraadpleegd van: <https://maps.amsterdam.nl/cultuurhistorie/?LANG=nl>

Afb. 5 t/m 9: Gemeente Amsterdam. (z.d.). Waarderingskaart architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit. Geraadpleegd van: https://maps.amsterdam.nl/ordekaart_aup/

9. Toepassing methode

Afb. 2: Wikipedidia (z.d.). Het oorspronkelijke Plan Sloterveer uit 1939, onderdeel van het AUP. Geraadpleegd van: https://nl.wikipedia.org/wiki/Algemeen_Uitbreidingsplan#/media/Bestand:Plan_Sloterveer_uit_1939.jpg

Afb. 3: Yttje Feddes. (z.d.). *Groenstructuur van de Westelijke Tuinsteden*. Geraadpleegd van: <http://vaneesterenmuseum.nl/nl/eesterengesprek-groene-kracht/>

Burg. Hogguerstraat

Afb. 7: Funda. (z.d.). Burgemeester Hogguerstraat 265. Geraadpleegd van: <https://www.funda.nl/koop/amsterdam/appartement-41922928-burgemeester-hogguerstraat-265/#foto-22>

Afb. 8: Funda. (z.d.). Burgemeester Hogguerstraat 265. Geraadpleegd van: <https://www.funda.nl/koop/amsterdam/appartement-41922928-burgemeester-hogguerstraat-265/#foto-23>

Burgemeester Rendorpstraat / Jan Cupidohof

Afb. 1: Oorthuys, C. (1959). Sportvissers in het haventje aan de noordwestkant van de Sloterveer. Geraadpleegd van: <https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/e489aed2-83e5-0517-5034-c242abb74428/media/c1fde707-228b-741b-2294-291fae454c36?mode=detail&view=horizontal&q=jan%20cupidohof&rows=1&page=10>

Platostraat/ Wessel Gansfortstraat

Afb. 1: Knopper, M.A., (14 januari, 1955). Platostraat. Geraadpleegd van: <https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/867bc747-90c5-18ba-2833-d746eeac1b4/media/c72ea8b1-8a66-b373-051b-5552b3537790?mode=detail&view=horizontal&q=platostraat&rows=1&page=17>

Afb. 2: Dienst Ruimtelijke Ordening. (1974). Luchtfoto van Sloterveer met het Sloterpark, gezien naar het zuiden. Geraadpleegd van: <https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/f06c5bfe-a3ec-03c6-40e0-af72a9421f71/media/8fba8aab-408e-f782-e725-70462be997e9?mode=detail&view=horizontal&q=platostraat&rows=1&page=19>

Afb. 7: Goossens, L. (2017). Plato 25. Geraadpleegd van: <http://www.lars-goossens.nl/index/#/plato-25-amsterdam-architecture/>

Buurt 6

Afb. 4: Wegener Sleeswijk, C. (1957). Omgeving Jacob Tilstraat 37-39. Geraadpleegd van: <https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/5e-57c2e6-4464-99f5-ab8e-67b8729b763b/media/fcbc4d4e-8cff-dc-ca-5e98-5a6fce0a2f7e?mode=detail&view=horizontal&q=Daam%20van%20harenstraat&rows=1&page=2>

Afb. 6&7: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.nl/maps>

Afb. 9: Funda. (z.d.). Huis Nicolaas Ruychaversstraat. Geraadpleegd van: <https://www.funda.nl/koop/amsterdam/huis-41683132-nicolaas-ruychaverstraat-3/#foto-22>

Buurt 7

Afb. 2: "bestemmingsplan Geuzenveld", door Gemeente Amsterdam, z.d., p.4, Amsterdam: Gemeente Amsterdam.

Brediusstraat/ Willem Mulierhof

Afb.1: Nationaal Foto Persbureau Stevens en Magielsen. (Juni 1967). Luchtfoto van Sportpark Ookmeer in zuidelijke richting. Geraadpleegd van: <https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/1af5fd4b-a3b2-2ace-ce-ca-ec2182d430da/media/32823255-ec5b-7287-7ed6-1fb-2585217b2?mode=detail&view=horizontal&q=Willem%20mulierhof&rows=1&page=13>

Afb. 5&6: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.nl/maps>

Afb. 7: Funda. (z.d.). Cort van der Lindekade 8. Geraadpleegd van: <https://www.funda.nl/koop/amsterdam/huis-41803563-cort-van-der-lindenka-de-8/>

Afb. 8: Burobeb. (2003). Kwadrantwoningen, Geuzenveld Amsterdam. Geraadpleegd van: <https://www.burobeb.nl/product-page/24-kwadrantwoningen-geuzenveld-amsterdam>

Willem Mulierhof

Afb. 1, 4&5: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.nl/maps>

Afb. 3&6: Oozo. (z.d.). Woning Willem Mulier hof 45. Geraadpleegd van: <https://www.oozo.nl/woningen/amsterdam/geuzenveld/buurt-7/woning/909508/woning-willem-mulierhof-45-amsterdam>

Aalbersestraat/ Sam van Houtenstraat

Afb. 1: Aviodrome Luchtfotografie. (12 februari, 1962). Luchtfoto van de tuinsteden Geuzenveld en Sloterveer gezien in noordoostelijke richting. Geraadpleegd van: <https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/95c81b24-7046-1721-626f-36d501bb7748/media/2271dbc5-085b-1650-3780-2e23c9d1a96b?mode=detail&view=horizontal&q=aalbersestraat&rows=1&page=96>

Afb. 6: Funda. (z.d.). Cort van der Lindekade 114. Geraadpleegd van: <https://www.funda.nl/koop/amsterdam/huis-41999575-cort-van-der-lindenka-de-114/>

buurt 10

Afb. 1 t/m 6: Google Maps. (z.d.). Geraadpleegd van: <https://www.google.nl/maps>

Afb. 7: Funda. (z.d.). Willem Dreesplantsoen 102. Geraadpleegd van: <https://www.funda.nl/koop/amsterdam/huis-41907076-willem-dreesplantsoen-102/#foto-21>

BIJLAGEN

RUBRICS CASE STUDIES

Burgemeester Hogguerstraat

A. DE EENHEID	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.					
De stadsrand typologie					
De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken					
De gaafheid					

B. ENSEMBLE	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkeering en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt					
De stedenbouwkundige elementen (infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken					
De ontsluiting van het landschap					
De gaafheid					

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok					
De typologie of combinatie van typologieën					
De plaatsing van de buitenruimtes					
De gaafheid					

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De plaatsing van de ramen					
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)					
De gaafheid					

Burgemeester Rendorpstraat / Jan Cupidohof

A. DE EENHEID	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++(5)
De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.					
De stadsrand typologie					
De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken					
De gaafheid					

B. ENSEMBLE	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt					
De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken					
De ontsluiting van het landschap					
De gaafheid					

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblock					
De typologie of combinatie van typologieën					
De plaatsing van de buitenruimtes					
De gaafheid					

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De plaatsing van de ramen					
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)					
De gaafheid					

Wessel Gansfortstraat / Platostraat

A. DE EENHEID	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++(5)
De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.					
De stadsrand typologie					
De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken					
De gaafheid					

B. ENSEMBLE	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt					
De stedenbouwkundige elementen (infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken					
De ontsluiting van het landschap					
De gaafheid					

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok					
De typologie of combinatie van typologieën					
De plaatsing van de buitenruimtes					
De gaafheid					

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De plaatsing van de ramen					
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)					
De gaafheid					

Daam van Harenstraat / Willem van Hembyzestraat

A. DE EENHEID	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++(5)
De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.					
De stadsrand typologie					
De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken					
De gaafheid					

B. ENSEMBLE	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt					
De stedenbouwkundige elementen (infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken					
De ontsluiting van het landschap					
De gaafheid					

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok					
De typologie of combinatie van typologieën					
De plaatsing van de buitenruimtes					
De gaafheid					

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De plaatsing van de ramen					
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)					
De gaafheid					

Brediusstraat / Willem Mulierhof

A. DE EENHEID	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++(5)
De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.					
De stadsrand typologie					
De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken					
De gaafheid					

B. ENSEMBLE	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt					
De stedenbouwkundige elementen (infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken					
De ontsluiting van het landschap					
De gaafheid					

Rijtjes woningen

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok					
De typologie of combinatie van typologieën					
De plaatsing van de buitenruimtes					
De gaafheid					

Appartementen blokken

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok					
De typologie of combinatie van typologieën					
De plaatsing van de buitenruimtes					
De gaafheid					

Rijttjes woningen

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De plaatsing van de ramen					
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)					
De gaafheid					

Appartementen blokken

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De plaatsing van de ramen					
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)					
De gaafheid					

Willem Mulierhof

A. DE EENHEID	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.					
De stadsrand typologie					
De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken					
De gaafheid					

B. ENSEMBLE	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt					
De stedenbouwkundige elementen (infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken					
De ontsluiting van het landschap					
De gaafheid					

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok					
De typologie of combinatie van typologieën					
De plaatsing van de buitenruimtes					
De gaafheid					

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De plaatsing van de ramen					
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)					
De gaafheid					

Aalbersestraat / Sam van Houtenstraat

A. DE EENHEID	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.					
De stadsrand typologie					
De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken					
De gaafheid					

B. ENSEMBLE	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt					
De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken					
De ontsluiting van het landschap					
De gaafheid					

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok					
De typologie of combinatie van typologieën					
De plaatsing van de buitenruimtes					
De gaafheid					

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De plaatsing van de ramen					
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)					
De gaafheid					

Buurt 10

A. DE EENHEID	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.					
De stadsrand typologie					
De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken					
De gaafheid					

B. ENSEMBLE	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.a.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt					
De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken					
De ontsluiting van het landschap					
De gaafheid					

Appartementen

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok					
De typologie of combinatie van typologieën					
De plaatsing van de buitenruimtes					
De gaafheid					

Rijtjeshuizen

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok					
De typologie of combinatie van typologieën					
De plaatsing van de buitenruimtes					
De gaafheid					

Twee onder een kap woningen

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok					
De typologie of combinatie van typologieën					
De plaatsing van de buitenruimtes					
De gaafheid					

Appartementen

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De plaatsing van de ramen					
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)					
De gaafheid					

Rijtjeshuizen

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De plaatsing van de ramen					
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)					
De gaafheid					

Twee onder een kap woningen

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)	-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ontwerp-ideeën					
De plaatsing van de ramen					
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)					
De gaafheid					

WAARDESTELLING VOOR STADSRANDEN

COLOFON

Waardestelling voor naoorlogse stadsranden

Fieke de Groot
Fieke.degroot@gmail.com
Studentnr.: 500757799

BCs Built Environment
Afstudeerrichting Stedenbouw
Hogeschool van Amsterdam, faculteit Techniek

In samenwerking met de Branchevereniging Nederlandse Architectenbureaus (BNA) & het Architectuur Centrum Amsterdam (ARCAM)

Amsterdam, augustus 2020

Inhoud

1.	Stadsranden	260
2.	De waarden	261
2.1	Immateriële waarden	261
2.2	Materiële waarden	261
3.	De Methode	263
3.1	De matrix	268
3.3	De rubrics	270
3.4	Punten telling	280
4.	Het gebruik van de waardestelling	281
4.1	Toekomstige scenario's	281

1. STADSRANDEN

In de huidige waardestelling van naoorlogse bebouwing speelt de een ontworpen stadsrand geen rol. De gebouwen aan de rand van de steden worden nu op dezelfde manier beoordeeld als de gewone bebouwing ondanks dat ze een bijzondere rol binnen het erfgoed innemen. Het is het van belang voor de architectuur- en stedenbouwgeschiedenis om te onderzoeken of stadsrand ontwerpen vaker voorkomen en of ze behouden moeten worden, daarom is deze waardestelling voor stadsranden ontwikkeld.

Sinds het ontstaan van steden bestaan er stadsranden. Door de tijd heen hebben deze steeds een andere functie en invulling. Vroeger dienden stadsranden in Nederland voornamelijk als defensieve structuur, maar door de aanhoudende groei van steden werd het behoud van verdedigingswerken losgelaten. Het beeld van een vaste stadsrand vervaagt steeds verder en stadsranden worden hierdoor voor een lange tijd niet mee ontworpen. De stadsranden waren voor een lange tijd vooral bedoeld om de ontwikkeling en groei van de stad op te vangen. Dit veranderde in de tweede helft van de 20e eeuw.

In deze periode ontstaat er een nieuwe relatie tussen de stad en het landschap, waardoor de harde grens tussen stad en land vervaagd. De inrichting van de groenstructuur en het openbaar groen wordt herzien en de stadsranden worden op een nieuwe manier vorm gegeven. De traditionele manier van verkavelen wordt los gelaten en steden worden ruimer opgezet. Er is veel ruimte voor het stedelijke groen.

Het lijkt er op dat stadsranden als een geheel concept vormgegeven worden bij stadsuitbreidingen. Ook lijkt het erop dat de denkbeelden die bij de architectuur en stedenbouwkundige stromingen horen hier veel invloed op hebben gehad. Op dit moment ontstaan er bijzondere stadsrand composities in het landschap. Het landschap speelt vanaf dit moment een leidende rol in de stedenbouw.

De bijzondere stadsrand composities liggen (soms) nog steeds aan de stadsrand. Doordat de stadsrand onder druk staat en vooral hier gezocht wordt naar plekken om bij te bouwen, is het van belang rekening te houden met de bijzondere ontwerp opgaven die de combinatie van stad en land heeft opgeleverd en de inspanning die de ontwerpers hierbij hebben geleverd. Op deze manier gaat er geen bijzondere waarde verloren en wordt de kwaliteit van de stadsrand en of nieuwe bebouwing vergroot.

Deze waardestelling voor stadsranden zou op deze manier niet verhinderen, maar juist nieuwe kwalitatieve ontwikkelingen versterken. Overgangen tussen stad en landschap, waarbij er sprake is van een uitgebreide beleving van het groen en het landschap toegankelijk is, zouden kunnen dienen als goede ontwerpvoorbeelden. In veel andere steden in de wereld, die te maken hebben met sterke groei, zou dit kunnen bijdragen aan een goede ontwikkeling van de stadsrand.

2. DE WAARDEN

Als men het heeft over erfgoed kunnen er verschillende soorten waarden onderscheiden worden. Er zijn materiële en immateriële waarden. Materiële waarden kunnen alle waarneembare en stoffelijke eigenschappen van een object zijn, deze zijn vastgelegd bij het ontwerp en de uitvoering daarvan. Immateriële waarde kan omschreven worden als de betekenis die aan een object wordt gekoppeld. Beide soorten waardes kunnen een andere invloed hebben op de waardebeoordeling. In deze waardestelling spelen de volgende waarden een belangrijke rol bij het beoordelen van de stadsrandbebouwing.

2.1 Immateriële waarden (ontastbaar)

Belevingswaarden

De belevingswaarde zijn deel van de culturele waarden. Deze soort waarde heeft betrekking tot de zintuiglijke waarneming (zien, ruiken, voelen) van het erfgoed. Het bepalen van de belevingswaarden is ingewikkeld, omdat deze per persoon verschilt. Wel staat vast dat de manier waarop we de gebouwde omgeving beleven bepaald wordt door natuurlijke en culturele factoren. De belevingswaarden in het erfgoed beperken zicht tot de directe omgeving (bebouwing, landschap en kunst). Bij het onderzoek naar stadsrandbebouwing gaat het om de belevingswaarde van het landschap en hoe de architectonische en stedenbouwkundige inrichting dit versterkt. Freek Coeterier maakt in de belevingswaarde van het landschap onderscheid tussen de fysieke, sociale en individuele realiteit van het landschap (Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed, 2014). In deze waardestelling wordt allen ingespeeld op de fysieke realiteit van het landschap.

2.2 Materiële waarden (tastbaar)

Stedenbouwkundige waarden

Bij het onderzoek naar de historische waarden van gebouwd erfgoed is het belangrijk om te kijken naar de stedenbouwkundige waarden. Deze waarden vormen de ruimtelijke, esthetische of functionele kwaliteiten. Uit de stedenbouwkundige elementen kan de ontwikkeling van de ontwerpende disciplines herleid worden. Ook schetsen ze een beeld van de ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van de stedenbouwkundige structuur. Bij het onderzoeken van de stedenbouwkundige waarden kan er gekeken worden naar de samenhang van functies, schaal en de verschijningsvorm van de bebouwing. De stedenbouwkundige elementen waar de waarden op gebaseerd worden zijn de infrastructuur, groenstructuur en de waterwegen. Daarnaast ook de verkaveling, de stedenbouwkundige ruimtes en de overgang tussen openbaar en privé. Als laatste valt de geomorfologische ondergrond ook onder de stedenbouwkundige waarden. Landelijke elementen, zoals dijken of een nederzettingsstructuur kunnen ook een rol spelen. Kennis over de stedenbouwkundige waarden kan helpen bij het aanwijzen van een beschermd stads-of dorpsgezicht en het juiste behoud van de stedelijke elementen en inrichting (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2014).

Architectonische waarden

Bij het uitvoeren van cultuurhistorisch onderzoek wordt er ook gekeken naar de architectonische waarden van gebouwen. Hierbij gaat het om de architectonische verschijningsvorm, de vormgeving, ornamentiek en materialisatie en hoe deze zich verhoudt tot zijn omgeving. Ook de samenhang tussen het exterieur en het interieur speelt hierbij een rol. Bij deze waarden gaat het voornamelijk om de esthetische waarden van een gebouw en hoe de bouwstijl hiervan afgeleid kan worden. Ook uit deze waarden zich in het belang voor de architectuurgeschiedenis en het oeuvre van een architect (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, z.d.). In deze waardestelling wordt alleen gekeken naar de grote vormen, elementen en ritmes. Onderzoek doen naar de materialisatie, detaillering en het interieurafwerving heeft geen verbinding met het schaalniveau van het landschap en zou daarom te diep gaand zijn. Bij het behoud van erfgoed is het belangrijk om op de hoogte te zijn van de architectonische waarden. Op deze manier kan bij een restauratie, een wijziging of een herbestemming de samenhang van de ontworpen

elementen niet verloren gaan.

Ensemble waarden

De ensemble waarden drukken de mate van samenhang tussen de objecten en de omgeving, of tussen de samen van de gebouwen onderling uit. Het gaat om de waardering van het geheel van de bij elkaar passende onderdelen. Bij het vaststellen van de ensemble waarden in het belangrijk om op de achterliggende ontwerp disciplines te letten en hoe het ontwerp beleefd moet kunnen worden. Het ontbreken van onderdelen van het ensemble kan er voor zorgen dat het geheel lastiger te beleven is en de oorspronkelijke situatie niet meer waar te nemen is. De ensemble waarden hoeven niet per definitie allen te bestaan uit gebouwen. Landschappelijke elementen kunnen ook bij een ensemble betrokken worden (Bureau Helsdingen, z.d.).

Integriteit (gaafheid)

Integriteit zegt iets over de gaafheid en de mate waarin een object of stedenbouwkundig plan in tact is. Op het gebouw niveau gaat integriteit over de architectonische gaafheid en de herkenbaarheid van de materialisatie, ornamentiek, het exterieur en interieur en de constructie. Ook moet het object een herkenbare uitdrukking zijn van de originele functie. Bij het ensemble gaat het over de gaafheid en herkenbaarheid van het geheel van onderdelen. Hieronder vallen de gebouwen, de aangelegde groenstructuur en inrichting, zoals schuttingen en straatmeubilair. Ook de visuele verbindingen met de context vallen onder dit schaalniveau. Op stedenbouwkundig niveau gaat het om de gaafheid en herkenbaarheid van de originele ruimtelijke structuur en plaatsing van de bebouwing als geheel. Hierbij hoort ook de gaafheid van de oorspronkelijke bebouwing en die van de visuele verbindingen tussen de stedelijke of landschappelijke context (Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed, 2014.) Aan de mate van integriteit kunnen potentiële en bestaande waarden gekoppeld worden. De bestaande waarden spreken voor zich, maar potentiële waarden niet. Deze kunnen worden omschreven als waarden die al in het object aanwezig zijn, maar pas na architectonisch-stedenbouwkundige aanpassingen bruikbaar zijn (Mens, 2019). Aan de monumentenzorg wordt vaak toegerekend vooral bezig te zijn met bestaande waarden en alleen deze te willen behouden. In deze waardestelling wordt daarom bestaande waarden onderzocht, maar vooral ingespeeld op de potentiële waarden. Dit wordt verder toegelicht onder het kopje 'Het gebruik van de waardestelling'.

3. DE METHODE

Deze waardestelling is geschikt voor het waarden van stadsrand bebouwing. Dit soort bebouwing kan bestaan uit gewone bebouwing of een stedenbouwkundig plan wat specifiek is ontworpen als stadsrandplan. Het is van belang dat de te onderzoeken bebouwing aan een stadsrand, het liefste aan een landschap ligt om op de juiste manier beoordeeld te kunnen worden. In deze methode wordt niet gelet op de bouwkundige kwaliteit van de bebouwing, kleur, materiaal of afwerking. Er wordt voornamelijk gekeken naar hoe de architectuur en de stedenbouwkundige ruimtes en ritmes zich verhouden tot het landschap of hoe ze hierop reageren. Deze waardestelling beperkt zich niet alleen tot het vaststellen van de architectuurhistorische waarden van stadsrandplannen, maar geeft stelt ook de belevingswaarden van het landschap vast. Omdat de waardes zich elk op andere schaalniveaus bevinden werkt deze waardestelling met vier schaalniveaus:

- A. De eenheid
- B. Het ensemble
- C. Het gebouw
- D. De ruimten

Bij het analyseren van de stadsrand bebouwing wordt er gewerkt van het hoogste naar het laagste schaalniveau. Door het toepassen van deze waardestelling kan aan de hand van de toegekende waarden bepaald worden of de stadsrand bebouwing in de toekomst behouden of aangepast moet worden.

De stadsrand bebouwing wordt gewaardeerd aan de hand van drie stappen:

1. **Identificatie:** het vaststellen van de kenmerken en ontwerp ingrepen die waarde bevatten en het verder verzamelen van gegevens over de achtergrond van de bebouwing.
2. **Beschrijving en analyse:** het uitgebreid analyseren van de ontwerp ingrepen die waarde bevatten om te kunnen beschrijven waar de waarden zich exact bevinden.
3. **Waardering en classificatie:** het toekennen van de waarden aan de gevonden ontwerp ingrepen en hier een passende score aan koppelen.

De eerste twee stappen worden zelfstandig uitgevoerd voor het vaststellen van de waardes. Deze stappen bestaan uit een verslag met foto's, plattegronden en ontwerp tekeningen. De derde stap bestaat uit het toekennen van de waarden, voor deze stap worden aandachtspunten voor het analyseren van stadsrandbebouwing zijn per schaalniveau in de volgende vier schema's uitgewerkt:

		Stap 1: Identificatie	Stap 2: beschrijving en analyse	Stap 3: waardering	
Schaalniveau		Kenmerken / elementen (die de waarde bevatten)		Waardering aan de hand van waarderingscriteria	Waarden
A. DE EENHEID (Het bebouwingsplan aan de stadsrand in zijn geheel bekeken)	TASTBAAR	De ruimtelijke opzet van de: - Stadsrand typologie - Landschapsstructuur - Infrastructuur - Stadsrand bebouwing (verdeling van hoog- en laagbouw)	Wat zijn de (belangrijkste) ontwerp karakteristieken specifiek voor dit schaalniveau, met betrekking tot: - stadsrand typologie - De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken	- De betekenis van de belangrijkste ontwerp karakteristieken op dit schaalniveau, met betrekking tot: - Stadsrand typologie - De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken - De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en de karakteristieken zoals hierboven benoemd.	Stedenbouwkundige waarden Integriteit
	ONTASTBAAR	Totaal concept van een beweging	De Ideeën rondom de overgang tussen stad en landschap voortkomend vanuit de ontwerp ideologie.	- De betekenis van de ontwerp-ideeën rondom de vormgeving en de beleving van de overgang tussen stad en landschap.	Belevingswaarden

Tabel 1: Waarderingssytematiek van de eenheid

		Stap 1: Identificatie	Stap 2: beschrijving en analyse	Stap 3: waardering	
Schaalniveau		Kenmerken / elementen (die de waarde bevatten)		Waardering aan de hand van waarderingscriteria	Waarden
B. ENSEMBLE (de specifieke verzameling van gebouwen, die uit meerdere bouwstenen kan bestaan)	TASTBAAR	Inrichting van de volgende elementen : -De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) - Infrastructuur - Landschapsstructuur (groen) - Overgang tussen openbare ruimte (park) naar landschap -Oriëntatie van de openbare ruimtes - Ontsluiting van het landschap	Wat is de relatie tussen de volgende ontwerp karakteristieken en het landschap op dit schaalniveau? -De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) -De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken - De ontsluiting van het landschap	- De betekenis van de belangrijkste ontwerp karakteristieken op dit schaalniveau, met betrekking tot: -De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) -De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken - De ontsluiting van het landschap - De gaafheid van het ensemble en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het de gebouwen en de karakteristieken zoals hierboven benoemd.	Ensemble waarden Stedenbouwkundige waarden Integriteit
	ONTASTBAAR	Totaal concept van een beweging	De Ideeën rondom de overgang tussen stad en landschap en de inrichting van de landschapstructuur voortkomend vanuit de ideologie.	- De betekenis van de ontwerp ideeën voor de vormgeving en de beleving van het landschap binnen het ensemble	Belevingswaarden/ gebruikswaarden

Tabel 2: Waarderingssysteem van het ensemble

		Stap 1: Identificatie	Stap 2: beschrijving en analyse	Stap 3: waardering	
Schaalniveau		Kenmerken / elementen (die de waarde bevatten)		Waardering aan de hand van waarderingscriteria	Waarden
C. HET GEBOUW / BLOK (deze kan uit meerdere bouwblokken of bouwdelen bestaan. Het gaat hierbij om de typologie en de oriëntatie t.o.v. het landschap)	TASTBAAR	Vorm van het gebouw (hoe reageert deze op het landschap) Oriëntatie van gebouw t.o.v. het landschap Combinatie van typologieën Buitenruimtes - Soort (tuin, balkon) - Oriëntatie - Omheining (open, dicht, hoog, laag)	Wat zijn de (belangrijkste) ontwerp kenmerken specifiek voor dit schaalniveau, met betrekking tot: - De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok - De typologie of combinatie van typologieën - De plaatsing van de buitenruimtes	De betekenis van de belangrijkste ontwerp kenmerken op dit schaalniveau, met betrekking tot: - De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok - De typologie of combinatie van typologieën - De plaatsing van de buitenruimtes - Gaafheid van het bouwblok/gebouw en inrichting van buitenruimtes.	Architectonische waarden / stedenbouwkundige waarden Integriteit
	ONTASTBAAR	Totaal concept van een beweging	De Ideeën rondom van voordelen van de uitwisseling tussen landschap en bebouwing en buitenruimtes voortkomend vanuit de ideologie.	- De betekenis van de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen het gebouw/blok.	Belevingswaarden/ gebruikswaarden

Tabel 3: Waarderingssytematiek van het gebouw

		Stap 1: Identificatie	Stap 2: beschrijving en analyse	Stap 3: waardering	
Schaalniveau		Kenmerken / elementen (die de waarde bevatten)		Waardering aan de hand van waarderingscriteria	Waarden
D. DE RUIMTEN (de ruimtelijke indeling van het gebouw en de plaatsing van de openingen en de ontsluiting)	TASTBAAR	Oriëntatie van de ramen Ontsluiting van woningen naar het landschap Oriëntatie van de ruimten t.o.v. het landschap	Wat is de wijze van plaatsing van de ramen? Wat is de wijze van plaatsing van de deuren? Hoe is het gebouw, de ruimten ingedeeld met oog op het landschap?	De betekenis van de belangrijkste ontwerp karakteristieken en elementen op dit schaalniveau, met betrekking tot: - De plaatsing van de ramen - De plaatsing van de deuren - De ruimtelijke organisatie van de ruimten - Gaafheid van de visuele verbindingen, elementen.	Architectonische waarden Integriteit
	ONTASTBAAR	Totaal concept van een beweging	De Ideeën rondom van voordelen van de uitwisseling tussen landschap en de ruimten voortkomend vanuit de ideologie.	- De betekenis van de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen de ruimten.	Belevingswaarden/ gebruiks-waarden

Tabel 4: Waarderingssytematiek van de ruimten

3.1 DE MATRIX

De voorgaande schema's zijn samen gevoegd in de linker matrix. Aan de hand van de matrix kan de laatste stap, de waardering en de classificatie uitgevoerd worden. Door de matrix in te vullen kan een eind score berekend worden die gekoppeld is een orde.

De waarden die in deze matrix staan worden geclassificeerd met behulp een methode die gebaseerd is op rubrics die gebruikt worden in het onderwijs. De rubrics beschrijven de mogelijk voorkomende waarden op vier verschillende niveaus. Door de directe formulering van criteria waaraan de ontwerp ingrepen moeten voldoen wordt de classificatie gelijk duidelijk. Met behulp van een rubric kunnen de waarden zo objectief mogelijk beoordeeld worden. In de rubrics worden de volgende niveaus onderscheiden:

- -	Geen waarden
-	Negatieve waarden
+/-	Weinig tot geen waarden
+	Redelijke tot aanzienlijke waarden
++	Hoge tot zeer hoge / uitzonderlijke waarden

Tabel 5: Indeling van waarden

In de matrix kan per criteria een weging toegevoegd worden. Deze weging heeft invloed op de resultaten en geven bepaalde criteriums meer gewicht in de eindscore. De criteriums kunnen allemaal even zwaar mee geteld laten worden, maar in deze handleiding is de gebruiker vrij om te bepalen welke criteriums hij belangrijker vind en kan deze dan zwaarder mee laten tellen.

Op de volgende pagina's staan de rubrics die per schaalniveau de criteria toelichten. Voor elk criteria is er precies uitgeschreven wanneer welke waarde toegekend kan worden. Wanneer het bij het waarderen van stadsrand bebouwing niet duidelijk is welk ontwerpprincipe onder welk criteria valt, kan de onderzoeker terug kijken in de volledige lijst met gevonden ontwerpprincipes. Daarnaast is er een rubric gemaakt met voorbeeld kaarten die de criteriums verbeelden.

SchaaIniveau	Criteria	Waardering					Weging	Waarden	Waardering					Punten
		--	-	-/+	+	++			--	-	-/+	+	++	
A. DE EENHEID	De ontwerp ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.						... %	Belevingswaarden						
	De stadsrand typologie						... %	Stedenbouwkundige waarden						
	De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die de beleving van het landschap versterken						... %							
	De gaafheid van visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en de stedenbouwkundige elementen.						... %	Integriteit						
B. ENSEMBLE	De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van het landschap binnen het ensemble.						... %	Belevingswaarden						
	De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt						... %	Ensemble waarden						
	De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleidden en die de beleving van het landschap versterken						... %	Stedenbouwkundige waarden						
	De ontsluiting van het landschap						... %							
	De gaafheid van het ensemble en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het de gebouwen en de karakteristieken.						... %	Integriteit						
C. HET GEBOUW	De ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen het gebouw/blok.						... %	Belevingswaarden						
	De vormgeving en oriëntatie van de gebouwen.						... %	Architectonische/ stedenbouwkundige waarden						
	De typologie of combinatie van typologieën als uitdrukking van typologische ontwikkelingen.						... %							
	De plaatsing van de buitenruimtes.						... %							
	Gaafheid van het bouwblok/ gebouw en de inrichting van buitenruimtes.						... %	Integriteit						
D. DE RUIMTEN	De de ontwerp ideeën voor de beleving van het landschap binnen de ruimten.						... %	Belevingswaarden						
	Het belang van de plaatsing van de ramen.						... %	Architectonische waarden						
	Het belang van de plaatsing van de deuren (ontsluiting).						... %							
	Gaafheid van de visuele verbindingen en elementen.						... %	Integriteit						
Totaal														

Tabel 6: Overzicht van criteria in de matrix

3.2 DE RUBRICS

	-- (1)	- (2)
Voorbeeld plan		
Locatie	Waterlandpleinbuurt	Pottenberg

Tabel 7: Criteria verbeeld aan de hand van voorbeeld kaarten

-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
Fredensborghusene	De Bilgaard	Het Kamrad

A. DE EENHEID	-- (1)	- (2)
De ontwerp-ideeën over de vormgeving en de beleving van de overgang van stad naar landschap.	Het stadsrand plan is niet uitgevoerd als een totaalconcept (sfeer en inrichting). De ruimtelijke inrichting bestaat uit een onsamenvangende combinatie van ontwerp-ideeën rondom de beleving van de overgang tussen stad en landschap voortkomend vanuit de architectuur of stedenbouwkundige stroming.	Het stadsrand plan lijkt deels uitgevoerd te zijn als een totaalconcept (sfeer en inrichting). De ruimtelijke inrichting van het totaalconcept vertoont geen (of geen meer) samenhang met de ontwerp-ideeën rondom de beleving van de overgang tussen stad en landschap voortkomend vanuit de architectuur of stedenbouwkundige stroming.
De stadsrand typologie	Spanningsveld = Het plangebied grenst niet direct aan het landschap. De overgang wordt onderbroken door een zone met stadsrand functies (Sportterreinen, volkstuinen, industrie etc.). De zone hindert een vloeiende overgang tussen stad en landschap. De rand ligt te ver van de stad om een goede wisselwerking tussen de twee werelden mogelijk te maken. Bewoners kunnen alleen gebruik maken van het landschap door de stadsrand zone over te steken.	Infrastructurele grens/ natuurlijke grens = Het plangebied grenst aan het landschap, maar de overgang wordt onderbroken door een barrière. Dit kan een infrastructuur of natuurlijke grens zijn. De stad loopt niet vloeiend over in het landschap. Door de barrière is er een beperkte uitwisseling tussen de twee werelden. Bewoners kunnen alleen van het landschap gebruik maken als er een aantal toegangswegen zijn aangelegd. Het landschap dient soms alleen voor uitzicht.
De stedenbouwkundige elementen (de landschapsstructuur, infrastructuur en bebouwing) die beleving van het landschap versterken	De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan zijn onsamenvangend en dragen niet bij aan de beleving van het landschap binnen de eenheid. Het landschap is niet waar te nemen binnen de eenheid. Het onderliggende landschap wordt niet gerespecteerd. (principe tekening)	De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan zijn onsamenvangend en dragen weinig bij aan de beleving van het landschap binnen de eenheid. Binnen de eenheid is het landschap alleen van veraf waar te nemen. De beleving van het landschap wordt versterkt door een gepast wegennetwerk en/ of visuele verbindingen. Het onderliggende landschap is weinig natuurlijk. (principe tekening)
De gaafheid	Er zijn nooit visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en het landschap ontworpen.	De visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en het landschap zijn niet meer in tact. Door achterstallig onderhoud en nieuwbouw is via de aangelegde zichtlijnen of doorzichten het landschap (structuur) niet meer waar te nemen.

Tabel 8: Criteria op het schaalniveau van de eenheid toegelicht

-/+ (3)	+ (4)	++(5)
Het stadsrand plan lijkt deels uitgevoerd te zijn als een totaalconcept (sfeer en inrichting). De ruimtelijke inrichting van het totaalconcept vertoont een aantal ontwerp-ideeën rondom de beleving van de overgang tussen stad en landschap voortkomend vanuit de architectuur of stedenbouwkundige stroming.	Het stadsrand plan is uitgevoerd als een totaalconcept (sfeer en inrichting). De ruimtelijke inrichting van het totaalconcept vertoont duidelijk de ontwerp-ideeën rondom de beleving van de overgang tussen stad en landschap voortkomend vanuit de architectuur of stedenbouwkundige stroming.	Het stadsrand plan is uitgevoerd als een totaalconcept (sfeer en inrichting). De ruimtelijke inrichting van het totaalconcept komt volledig overeen met de ontwerp-ideeën rondom de beleving van de overgang tussen stad en landschap voortkomend vanuit de architectuur of stedenbouwkundige stroming.
Groene grens = Het plangebied grenst aan het landschap, maar er is geen uitgebreide overgang ontworpen. De stad en het landschap liggen naast elkaar, waardoor er een harde grens is. Er zijn maar een aantal toegangswegen om het landschap te betreden. De rand maakt een beperkte uitwisseling mogelijk. Bewoners gebruiken het landschap bijvoorbeeld alleen om de hond uit te laten.	Groengordel of waterfront = Het plangebied grenst vrijwel direct aan het landschap. Stad en landschap liggen naast elkaar en vormen een geheel. De stad loopt geleidelijk over in het landschap en andersom. De rand maakt uitwisseling tussen de twee werelden mogelijk. Bewoners kunnen gebruik maken van het landschap. Het waterfront verbindt de stad met een waterrijk gebied, waardoor recreatie mogelijk is.	Woonlandschap = Het plangebied grenst direct aan het landschap. Stad en landschap zijn als het ware met elkaar verweven, waardoor een grote wisselwerking plaats vindt. De stad loopt vloeiend over in het landschap en andersom. De rand maakt een uitgebreide uitwisseling tussen de twee werelden mogelijk. Bewoners kunnen veelzijdig gebruik maken van het landschap.
De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan dragen bij aan de beleving van het landschap binnen de eenheid. Binnen een deel van de eenheid is het landschap waar te nemen. De beleving van het landschap wordt versterkt door een gepast wegennetwerk en/of door het gebruik van enkele doorzichten. Het onderliggende landschap is weinig natuurlijk. (principe tekening)	De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan dragen bij aan een goede beleving van het landschap binnen de eenheid. Binnen de gehele eenheid is het landschap grotendeels waar te nemen. De beleving van het landschap wordt versterkt door een uitgestrekt wegennetwerk wat doorloopt tot aan het landschap en/of er is gebruik gemaakt van zichtlijnen die doorlopend tot in de eenheid en/of het onderliggende landschap wordt gerespecteerd en bestaat uit een uitgebreide structuur die door de eenheid loopt. (principe tekening)	De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan dragen bij aan een uitgebreide beleving van het landschap binnen de eenheid. Binnen de gehele eenheid is het landschap waar te nemen. De beleving van het landschap wordt versterkt door een uitgestrekt wegennetwerk wat doorloopt tot aan het landschap. Daarnaast is er gebruik gemaakt van meerdere zichtlijnen die ver doorlopen in de eenheid. Het onderliggende landschap met specifieke kenmerken is behouden en bestaat uit een omvangrijke structuur die door de eenheid loopt. (principe tekening)
De visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en het landschap zijn in tact, maar zijn door achterstallig onderhoud belemmerd door begroeiing. Via de aangelegde zichtlijnen of doorzichten is het landschap(structuur) nauwelijks waar te nemen.	De visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en het landschap zijn in tact. Via de aangelegde zichtlijnen of doorzichten kun je vanuit de wijk het landschap(structuur) waarnemen. In het landschap liggen nu wat stadsrand functies of is de begroeiing sterk toegenomen.	De visuele en ruimtelijke verbindingen tussen de stadsrand bebouwing en het landschap zijn volledig in tact en goed onderhouden. Via de aangelegde zichtlijnen of doorzichten kun je diep vanuit de wijk het landschap(structuur) waarnemen.

B. ENSEMBLE	-- (1)	- (2)
De ontwerp-ideeën	De begroeiing binnen het ensemble is niet aangelegd zoals in de ontwerp-ideeën van de stroming omschreven wordt.	De begroeiing binnen het ensemble is onsamenvattend en niet aangelegd zoals in de ontwerp-ideeën van de stroming omschreven wordt. De begroeiing en beplanting dragen daarom nauwelijks bij aan de omschreven landschappelijke sfeer (privacy of openheid).
De opstelling van de gebouwen (als geheel en t.o.v. van elkaar, verkaveling en dichtheid) die de beleving van het landschap versterkt	Het ensemble heeft geen bijzondere vormgeving t.o.v. het landschap. Alleen een klein deel van de bewoners aan de buitenste rand van het ensemble hebben zicht op het landschap en alleen deze groep krijgt hier de voordelen van mee. De verkavelingsvorm reageert niet op het landschap en de groenstructuur binnen de wijk. De bebouwing is niet ruim opgezet en er vindt geen overgang plaats in de dichtheid van bebouwing. (principe tekening)	Het ensemble is zo vorm gegeven en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat alleen de bewoners aan de buitenste rand zicht hebben op het landschap en alleen deze groep hier de voordelen van meekrijgt en/of de verkavelingsvorm reageert op het landschap en/ of groenstructuur binnen het ensemble. De bebouwing is ruim opgezet, maar er vindt geen overgang van een hoge naar een lage bebouwingsdichtheid plaats. (principe tekening)
De stedenbouwkundige elementen (Infrastructuur, landschapsstructuur, openbare ruimtes) die de overgang van stad naar landschap begeleiden en die de beleving van het landschap versterken	De stedenbouwkundige elementen en inrichting van het plan dragen niet bij aan de beleving van het landschap binnen het ensemble. De overgang tussen stad en landschap wordt niet aangekondigd door veranderingen binnen het woonmilieu. De veranderingen die zijn ontworpen zijn onsamenvattend en laten stad en landschap niet in elkaar overlopen. Het landschap grenst aan de rand van het ensemble, maar is alleen aan de rand van het ensemble waar te nemen. Er wordt weinig gebruik gemaakt van velden, groenstroken of parken om het groene karakter van het ensemble te versterken. Er is geen sprake van een doorgetrokken landschapsstructuur. (principe tekening)	De stedenbouwkundige elementen en inrichting van het plan dragen nauwelijks bij aan de beleving van het landschap binnen het ensemble. De overgang tussen stad en landschap wordt sporadisch aangekondigd door veranderingen binnen het woonmilieu. De veranderingen kunnen bestaan uit een subtiële hiërarchie in de wegenstructuur, waarbij één of twee wegen van het laagste schaalniveau (voet- en fietspaden) aan en in het landschap liggen en/of daarbij is een eenvoudige overgang van openbare stedelijke ruimtes naar landschappelijke ruimtes mee ontworpen. Het landschap grenst direct aan het ensemble en is alleen vanaf de rand van het ensemble waar te nemen. Door het gebruik van kleine velden, enkele groenstroken of parken wordt het groene karakter van het ensemble versterkt. Er is geen sprake van een doorgetrokken landschapsstructuur. (principe tekening)
De ontsluiting van het landschap	Het landschap wordt niet vanuit het ensemble ontsloten met voet- en fietspaden. Het landschap is niet toegankelijk.	Het landschap gedeeltelijk vanuit het ensemble ontsloten met één of twee voet- en fietspaden. Het landschap is beperkt toegankelijk.
De gaafheid	Het ensemble heeft geen bijzondere opstelling gehad en daarmee zijn er nooit visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het ensemble en landschap ontworpen.	De opstelling van het ensemble en de visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en het ensemble zijn niet meer in tact. Door achterstallig onderhoud en nieuwbouw belemmerd is via de doorzichten het landschap niet meer waar te nemen.

Tabel 9: Criteria op het schaalniveau van het ensemble toegelicht

-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De begroeiing is binnen het ensemble gedeeltelijk aangelegd zoals in de ontwerp-ideeën van de stroming omschreven wordt. De begroeiing en beplanting dragen daarom maar voor een deel bij aan de omschreven landschappelijke sfeer (privacy, of openheid).	De begroeiing is binnen het ensemble is aangelegd zoals in de ontwerp-ideeën van de stroming omschreven wordt. De begroeiing en beplanting dragen goed bij aan de omschreven landschappelijke sfeer(privacy of openheid).	De begroeiing is binnen het ensemble zo aangelegd zoals in de ontwerp-ideeën van de stroming omschreven wordt. De begroeiing en beplanting dragen uitstekend bij aan de omschreven landschappelijke sfeer(privacy of openheid).
Het ensemble is zo vorm gegeven en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat maar een deel van de bewoners zicht heeft op het landschap en alleen deze groep hier de voordelen van meekrijgt en/ of de verkavlingsvorm reageert gedeeltelijk op het landschap en/of de groenstructuur binnen het ensemble. De bebouwing aan de rand van het ensemble is ruim opgezet en er is een kleine overgang van een hoge naar een lage bebouwingsdichtheid. (principe tekening)	Het ensemble is zo vorm gegeven en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat zo veel mogelijk bewoners zicht hebben op het landschap en hier de meeste voordelen van ondervinden en/of de verkavlingsvorm reageert op het landschap en de groenstructuur binnen het ensemble. De bebouwing is ruim opgezet en er is een overgang van een hoge naar een lage bebouwingsdichtheid naar de stadsrand toe. (principe tekening)	Het gehele ensemble is zo vorm gegeven en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat alle bewoners zicht hebben op het landschap en de voordelen hiervan ondervinden. De verkavlingsvorm reageert uitgebreid op het landschap en de groenstructuur binnen de het ensemble. De bebouwing is ruim opgezet en er is een overgang van een hoge naar een lage bebouwingsdichtheid naar de stadsrand toe. (principe tekening)
De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan dragen bij aan een gedeeltelijke beleving van het landschap binnen het ensemble. De overgang tussen stad en landschap wordt door een aantal veranderingen binnen het woonmilieu aangekondigd. De veranderingen kunnen bestaan uit een subtiele hiërarchie in de wegenstructuur, waarbij een aantal wegen van het laagste schaalniveau (voet- en fietspaden) aan en in het landschap liggen en/of daarbij is een eenvoudige overgang van openbare stedelijke ruimtes naar landschappelijke ruimtes mee ontworpen en/of het landschap wordt voor een klein deel het ensemble ingetrokken, door het gebruik van kleine velden, enkele groenstroken of parken. Het landschap is op bijna alle plekken in het ensemble waar te nemen. De landschappelijke structuur is deels te herkennen. (principe tekening)	De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan dragen bij aan een goede beleving van het landschap binnen het ensemble. De overgang tussen stad en landschap wordt aangekondigd door meerdere veranderingen binnen het woonmilieu. De veranderingen kunnen bestaan uit een hiërarchie in de wegenstructuur, waarbij de wegen van het laagste schaalniveau (voet- en fietspaden) aan en in het landschap liggen en/ of daarbij is een goede overgang van openbare stedelijke ruimtes naar landschappelijke ruimtes mee ontworpen en/ of wordt het landschap het ensemble ingetrokken, door het gebruik van open velden, groenstroken of parken. De doorlopende landschapsstructuur is op veel plekken waar te nemen. De landschappelijke structuur en de historische elementen hiervan worden gerespecteerd. (principe tekening)	De stedenbouwkundige elementen en de inrichting van het plan dragen bij aan een uitgebreide beleving van het landschap binnen het ensemble. De overgang tussen stad en landschap wordt ruim aangekondigd door een groot aantal subtiele veranderingen binnen het woonmilieu. De veranderingen bestaan uit een hiërarchie in de wegenstructuur, waarbij de wegen van het laagste schaalniveau (voet- en fietspaden) aan en in het landschap liggen. Daarbij is een vloeiende overgang van openbare stedelijke ruimtes naar landschappelijke ruimtes mee ontworpen. Het landschap wordt het ensemble ingetrokken, door het gebruik van open velden, groenstroken of parken. De doorlopende landschapsstructuur is overal waar te nemen. De landschappelijke structuur en de historische elementen hiervan worden gerespecteerd. (principe tekening)
Het landschap is vanuit het ensemble deels ontsloten met een aantal voet- en fietspaden. Deze sluiten aan op de bestaande hoofdwegen en lopen door tot net in het landschap.	Het landschap is vanuit het ensemble ontsloten met meerdere voet- en fietspaden. Deze sluiten aan op de bestaande hoofdwegen en lopen ver door tot in het landschap.	Het landschap is vanuit het ensemble uitgebreid ontsloten met voet- en fietspaden. Deze sluiten aan op de bestaande hoofdwegen en lopen ver door tot in het landschap.
De opstelling van het ensemble en de visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en het ensemble zijn in tact, maar zijn door achterstallig onderhoud belemmerd door begroeiing. Via de doorzichten is het landschap nauwelijks waar te nemen.	De opstelling van het ensemble en de visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en het ensemble zijn volledig in tact en goed onderhouden en/ of via de doorzichten is het landschap overal waar te nemen. De openbare ruimtes of groenstroken zijn soms begroeid of van functie veranderd.	De opstelling van het ensemble en de visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en het ensemble zijn volledig in tact en goed onderhouden. Via de doorzichten is het landschap overal waar te nemen.

C. HET GEBOUW	-- (1)	- (2)
De ontwerp-ideeën	De plaatsing van de buitenruimtes heeft geen overeenkomst met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de buitenruimtes en het landschap.	De buitenruimtes van de woningen zijn onsamenhangend aangelegd en gepositioneerd t.o.v. het landschap, waardoor ze nauwelijks overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de buitenruimtes en het landschap.
De vormgeving en oriëntatie van het gebouw of bouwblok	De gebouwen hebben wel of geen aangepaste vormgeving en positionering, maar de bebouwing grenst niet of niet meer aan het landschap. De bewoners hebben geen zicht op het landschap.	De gebouwen hebben geen aangepaste vormgeving, waardoor alleen bewoners aan één zijde van het gebouw zicht hebben op het landschap en de voordelen hiervan meekrijgen. Wel kan er sprake zijn van een verspringing in de rooilijn of kunnen de gebouwen voorzien zijn van hoogte verschillen. De positie van de gebouwen reageert niet op het landschap, groenzone of park. Alleen de bewoners van de randbebouwing hebben soms zicht op het landschap.
De typologie of combinatie van typologieën	De typologie of combinatie van typologieën (hoog - en laagbouw) is geen uitdrukking van de typologische ontwikkeling van landschapsplannen en de typologie zorgt niet voor een beleving het landschap en landschappelijke sfeer.	De typologie of combinatie van typologieën (hoog - en laagbouw) is geen bijzondere uitdrukking van de typologische ontwikkeling van landschapsplannen en/of de typologie zorgt nauwelijks voor een beleving het landschap en landschappelijke sfeer.
De plaatsing van de buitenruimtes	De woningen zijn wel of niet voorzien van buitenruimtes, maar deze zijn nooit op het landschap gericht geweest. Er is geen connectie tussen de buitenruimtes en het landschap. De buitenruimtes zijn niet gericht op een groenstrook of park.	De woningen zijn niet voorzien van buitenruimtes of alleen van buitenruimtes die onsamenhangend zijn gepositioneerd t.o.v. het landschap. Er is geen connectie tussen de buitenruimtes en het landschap. De buitenruimtes zijn gericht op een groenstrook of park.
De gaafheid	Het gebouw of bouwblok is nooit in een bijzondere vorm ontworpen en/ of de buitenruimtes zijn nooit op het landschap gericht geweest.	De vorm van het gebouw en de visuele verbindingen tussen de buitenruimtes en het landschap zijn niet meer of niet meer volledig in tact. Door nieuwbouw en achterstallig onderhoud zijn de in het zicht belemmerd. Sommige tuinen ontbreken.

Tabel 10: Criteria op het schaalniveau van het gebouw toegelicht

-/(3)	+ (4)	++ (5)
De buitenruimtes van de woningen zijn gedeeltelijk aangelegd en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat ze overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de buitenruimtes en het landschap.	De buitenruimtes van de woningen zijn zo aangelegd en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat ze goed overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de buitenruimtes en het landschap.	De buitenruimtes van de woningen zijn zo aangelegd en gepositioneerd t.o.v. het landschap dat ze volledig overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de buitenruimtes en het landschap.
Alleen de gebouwen aan de rand van het ensemble zijn zo vorm gegeven en gepositioneerd dat zo veel mogelijk bewoners zicht hebben op het landschap en de voordelen hiervan meekrijgen. De gebouw- of blokvorm reageert op het landschap en/of de gebouwen omsluiten het landschap, hebben een verspringing in de rooilijn of gevel en kunnen voorzien zijn van hoogte verschillen en/ of zijn zo gepositioneerd t.o.v. het landschap, groen zone of park(en andere gebouwen) dat het landschap beleefd kan worden.	Grotendeels van de gebouwen zijn zo vorm gegeven en gepositioneerd dat zo veel mogelijk bewoners zicht hebben op het landschap en de voordelen hiervan meekrijgen. De gebouw- of blokvorm reageert goed op het landschap en de groenstructuur en/ of de gebouwen omsluiten het landschap, hebben een verspringing in de rooilijn of gevel en kunnen voorzien zijn van hoogte verschillen en/of grotendeels van de gebouwen zijn zo gepositioneerd t.o.v. het landschap, groene zone of park (en andere gebouwen) dat de beleving van het landschap goed is.	Alle gebouwen zijn zo vorm gegeven en gepositioneerd dat zo veel mogelijk bewoners zicht hebben op het landschap en de voordelen hiervan meekrijgen. De gebouw- of blokvorm reageert uitgebreid op het landschap en de groenstructuur. De gebouwen omsluiten het landschap, hebben een verspringing in de rooilijn of gevel en kunnen voorzien zijn van hoogte verschillen. Alle gebouwen zijn zo gepositioneerd t.o.v. het landschap, groene zone of park (en andere gebouwen) dat de beleving van het landschap optimaal is.
De typologie of combinatie van typologieën (hoog - en laagbouw) is deels een uitdrukking van de typologische ontwikkeling van landschapsplannen en/ of de typologie zorgt voor een subtiele beleving het landschap en landschappelijke sfeer.	De typologie of combinatie van typologieën (hoog - en laagbouw) is een goede uitdrukking van de typologische ontwikkeling van landschapsplannen en/ of de typologie zorgt voor een goede beleving het landschap en landschappelijke sfeer.	De typologie of combinatie van typologieën (hoog - en laagbouw) is een uitdrukking van de typologische ontwikkeling van landschapsplannen en de typologie zorgt voor een optimale beleving het landschap en landschappelijke sfeer.
Alleen de woningen aan de rand van het ensemble zijn voorzien van buitenruimtes die op het landschap en/of op een deel van de doorlopende landschapsstructuur gericht zijn. De connectie tussen de buitenruimtes en het landschap is beperkt.	Grotendeels van de woningen zijn voorzien van buitenruimtes die op het landschap en/of op een deel van de doorlopende landschapsstructuur gericht zijn. De connectie tussen de buitenruimtes en het landschap is goed.	Alle woningen zijn voorzien van buitenruimtes die op het landschap en op een deel van de doorlopende landschapsstructuur gericht zijn, waardoor de connectie tussen de buitenruimtes en het landschap optimaal is.
De vorm van het gebouw en de visuele verbindingen tussen de buitenruimtes en het landschap zijn volledig in tact, maar zijn door achterstallig onderhoud toe aan vervanging of in het zicht belemmerd. De tuinen zijn dicht begroeid of gebruikt voor andere doeleinden.	De vorm van het gebouw en de visuele verbindingen tussen de buitenruimtes en het landschap zijn volledig in tact en goed onderhouden. Sommige tuinen zijn licht begroeid of gebruikt voor andere doeleinden.	De vorm van het gebouw en de visuele verbindingen tussen de buitenruimtes en het landschap zijn volledig in tact en goed onderhouden. De verbinding met het landschap is optimaal.

D. DE RUIMTEN	-- (1)	- (2)
De ontwerp-ideeën	De ruimtelijke organisatie van de woningen is niet op het landschap georiënteerd, waardoor deze niet overeenkomt met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de ruimten en het landschap.	De ruimten van de woningen zijn onsaamenhangend gepositioneerd t.o.v. het landschap, waardoor ze nauwelijks overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de ruimten en het landschap.
De plaatsing van de ramen	De ramen in de ruimten zijn niet gericht op het landschap en niet op een groenstrook of park. Er is geen uitwisseling tussen de ruimtes en het landschap.	De ramen in de ruimten zijn niet gericht op het landschap, maar alleen op een groenstrook of park. Er is nauwelijks uitwisseling tussen de ruimten en het landschap.
De plaatsing van de deuren (ontsluiting)	De deuren in de ruimtes zijn niet gericht op het landschap en niet op een groenstrook of park. Er is geen uitwisseling tussen de ruimtes en het landschap. Het landschap is niet te bereiken of alleen via een lange route.	De deuren in de ruimten zijn niet gericht op het landschap, maar alleen op een groenstrook of park. Er is nauwelijks uitwisseling tussen de ruimtes en het landschap. Het landschap is alleen via een lange route te bereiken.
De gaafheid	De openingen zijn wel of niet in tact, maar zijn nooit op het landschap gericht geweest, waardoor er geen ruimtelijke verbinding tussen het landschap en de ruimten bestaat.	De openingen, de plaatsing hiervan en de en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en de ruimten zijn bijna niet meer of niet meer in tact. Door achterstallig onderhoud of verbouwingen zijn ze niet meer te gebruiken. Via de openingen is het landschap nauwelijks binnen de ruimtes waar te nemen of te bereiken.

Tabel 11: Criteria op het schaalniveau van de ruimten toegelicht

-/+ (3)	+ (4)	++ (5)
De ruimten van de woningen zijn gedeeltelijk zo gepositioneerd t.o.v. het landschap dat ze overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, uitzicht) tussen de ruimten en het landschap.	De ruimtes van de woningen zijn zo gepositioneerd t.o.v. het landschap dat ze goed overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de ruimten en het landschap.	De ruimten van de woningen zijn zo gepositioneerd t.o.v. het landschap dat deze volledig overeen komen met de ontwerp-ideeën rondom de uitwisseling van de voordelen (rust, licht, lucht en ruimte) tussen de ruimten en het landschap.
Maar enkele ramen in de ruimten zijn gericht op het landschap en/of doorlopende landschapsstructuur, waardoor er een beperkte uitwisseling tussen de ruimten en het landschap is.	Een deel van de ramen in de ruimten is gericht op het landschap en/of doorlopende landschapsstructuur, waardoor de uitwisseling tussen de ruimten en het landschap goed is.	De ramen in de ruimten zijn gericht op het landschap en doorlopende landschapsstructuur, waardoor de uitwisseling tussen de ruimten en het landschap optimaal is.
Maar enkele deuren in de ruimten zijn gericht op het landschap en/of doorlopende landschapsstructuur, waardoor er een beperkte uitwisseling tussen de ruimten en het landschap is. Het landschap is beperkt te bereiken vanuit de woning.	Een deel van de deuren in de ruimten is gericht op het landschap en/of doorlopende landschapsstructuur, waardoor de uitwisseling tussen de ruimten en het landschap goed is. Het landschap is te bereiken vanuit de woning.	De deuren in de ruimten zijn gericht op het landschap en doorlopende landschapsstructuur, waardoor de uitwisseling tussen de ruimten en het landschap optimaal is. Ook is het landschap snel te bereiken vanuit de woning.
De openingen, de plaatsing hiervan en de en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en de ruimten zijn volledig in tact, maar zijn door achterstallig onderhoud niet meer te gebruiken. Via de openingen is het landschap maar binnen een deel van de ruimten waar te nemen of te bereiken.	De openingen, de plaatsing hiervan en de en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en de ruimten zijn volledig in tact en goed onderhouden. Via de openingen is het landschap binnen de ruimten waar te nemen of te bereiken. Sommige deuren en ramen worden niet meer gebruikt.	De openingen, de plaatsing hiervan en de en visuele en ruimtelijke verbindingen tussen het landschap en de ruimten zijn volledig in tact en goed onderhouden. Via de openingen is het landschap binnen de ruimten waar te nemen of snel te bereiken.

3.3 PUNTEN TELLING

Per schaalniveau wordt elk criteria beoordeel met en score van 1-5. Deze score wordt vervolgens vermenigvuldigd met de weging die per criteria is vastgesteld. De gemiddelde som van de scores is de totale score van elk schaalniveau. De optelling van het puntental van elk van de vier schaalniveaus leidt tot een ordewaardering. De orde waardering leidt tot de toekenning van de volgende orde waarderingen. De plannen kunnen aan de hand van de totaal score ingedeeld worden in vier ordes:

Negatieve orde (4-8): Geen waarde

De stadsrand bebouwing of landschapsplan heeft geen voor die periode kenmerkende vormgeving en heeft daarom geen architectonische of stedenbouwkundige meerwaarde. De bebouwing is niet ontworpen met een overgang tussen stad en landschap.

Basisorde (8-10): Lage waarde

De stadsrand bebouwing of landschapsplan heeft een voor die periode kenmerkende vormgeving, maar heeft geen architectonische of stedenbouwkundige meerwaarde. De bebouwing is niet ontworpen met een overgang tussen stad en landschap of is nadien ingrijpend gewijzigd, waardoor het plan zijn architectonische of stedenbouwkundige meerwaarde en/ of bijdrage aan de compositie van de overgang aan heeft verloren.

Orde 3 (11-14): Middelhoge waarde

De stadsrand bebouwing of landschapsplan heeft een voor die periode kenmerkende vormgeving en/of een kenmerkende typologische uitdrukking en/of een bijzondere compositie die bij draagt aan de overgang tussen stad en landschap en de beleving van het landschap.

Orde 2 (15- 17): Hoge waarde

De stadsrand bebouwing of landschapsplan heeft een voor die periode karakteristieke vormgeving en/of een kenmerkende typologische uitdrukking, die overigens bij draagt aan de overgang tussen stad en landschap en de beleving van het landschap.

Orde 1 (18-20): Monumenten of monumentwaardige bebouwing.

De stadsrand bebouwing of landschapsplan dat op basis van de typologie, een voor die periode bijzondere en/of karakteristieke stedenbouwkundige en architectonische vormgeving heeft die bij draagt aan de overgang tussen stad en landschap en een beleving van het landschap.

LEGENDA

- Orde 1
- Orde 2
- Orde 3
- Basis orde
- Negatieve orde

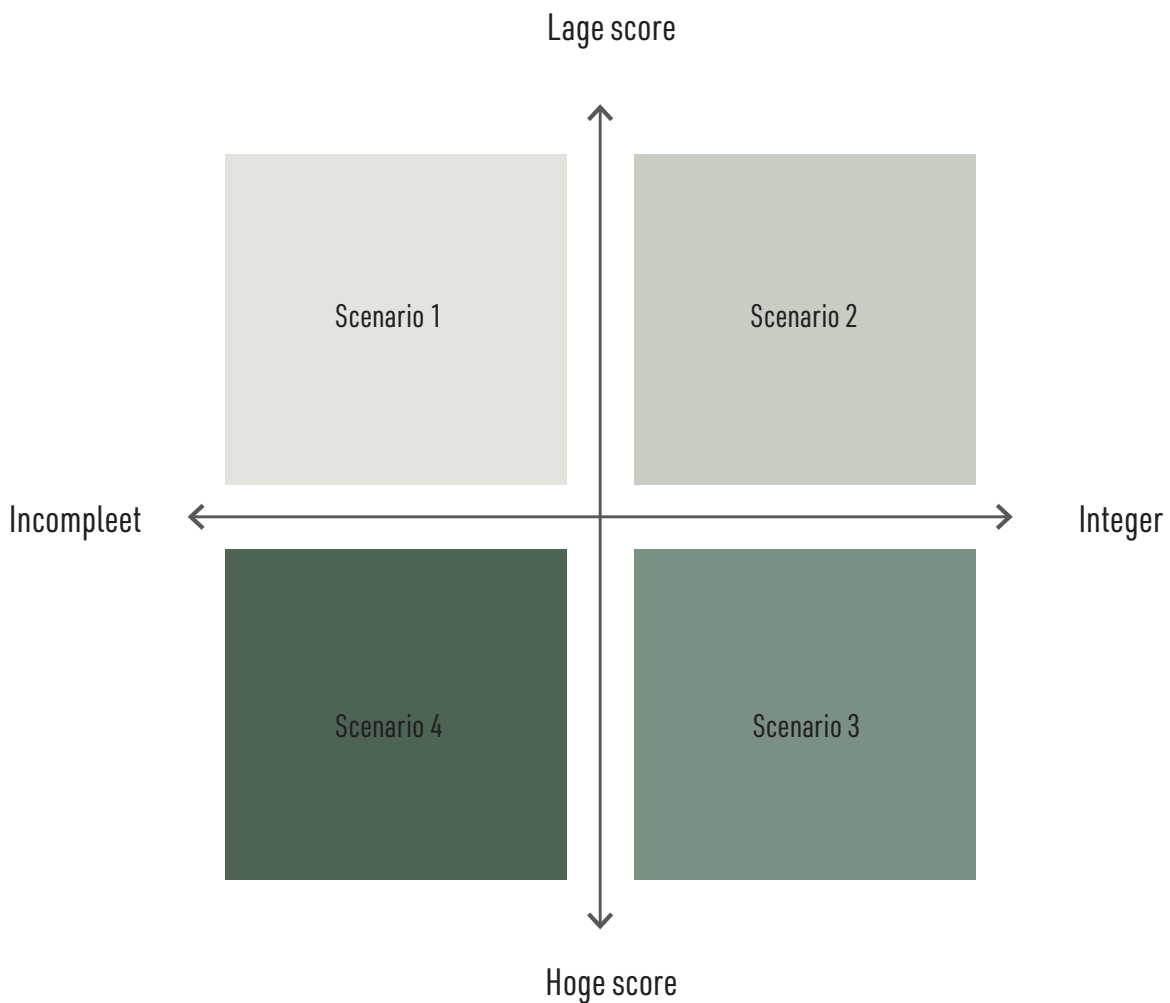
Afb. 1: Orde indeling voor kaarten (voorbeeld kaart van westelijke stadsrand van Amsterdam)

4. HET GEBRUIK VAN DE WAARDESTELLING

Het doel van deze waardestelling is niet het maximale behoud van bestaande waarden. Door de grote groei van steden moet er de mogelijkheid zijn om stadsranden flexibel en efficiënt in te richten. Het is daarom belangrijk dat er voor architecten en stedenbouwers richtlijnen zijn, zodat ze bij toekomstige ingrepen rekening kunnen houden met de belangrijkste waarden.

Deze waardestelling kan gebruikt worden voor het waarderen van stadsrand bebouwing en landschapsplannen, maar deze kan ook ingezet worden om de eerdere genoemde richtlijn voor in de toekomst vast te stellen. Het aanpassen van de stadsrand kan op meerdere manieren. Deze manieren worden in het onderstaande assenkruis aangeduid als vier mogelijke scenario's. Deze scenario's zijn gebaseerd op de integriteit van een plan en de score die het in de waardestelling heeft gehaald. De mate van integriteit is gekoppeld aan de potentiële en bestaande waarden. Dit uit zich in de verschillende toekomstige mogelijkheden.

4.1 TOEKOMSTIGE SCENARIO'S

Figuur 1: Assenkruis voor toekomst scenario's

Scenario 1: Slopen of vernieuwen

Bij het eerste scenario is een lage score en een lage integriteit geconstateerd. Dit betekent dat het plan geen bijzondere architectonische of stedenbouwkundige waarden heeft. Ook geeft de mate van integriteit aan dat het plan incompleet is. Dit werkt uit in lage bestaande waarden, maar juist hoge potentiële waarden. De potentiële waarden bij dit scenario komen voort uit de mogelijkheid om de eenheid volledig te slopen en te vervangen en hierbij een nieuw kwalitatief plan te realiseren. Hierbij kan een nieuwe overgang tussen stad en landschap ontworpen worden en kan verdichting plaatsvinden.

Scenario 2: Verbeteren

Bij het tweede scenario is er sprake van een lage score, maar een hoge integriteit. Dit betekent dat het plan bijna geen of geen bijzondere architectonische of stedenbouwkundige waarden heeft. De integriteit werkt hier uit in een matige bestaande waarden en een hoge potentiële waarden. De potentiële waarden bij dit scenario komen voort uit de mogelijkheid tot het verbeteren van de stadsrand zone. Er kan besloten worden om de bijzondere vorm of massawerking, zo ver deze belangrijk is voor de compositie van de verkaveling die bijdraagt aan de overgang tussen stad en landschap, te handhaven. Daarnaast kunnen barrières tussen de stad en het landschap verwijderd worden, nieuwe verbindingen aangelegd worden en de bebouwing verdicht of verruimd worden.

Scenario 3: Volledig behouden

Bij scenario drie is er sprake van een hoge score en integriteit. Dit betekent dat het plan veel bijzondere architectonische of stedenbouwkundige waarden heeft. De integriteit werkt hier uit in een hoge bestaande waarden en lage potentiële waarden. De potentiële waarden bij dit scenario werken uit in het handhaven en herstellen van de eenheid in een zo veel mogelijk originele staat. Door de hoge waarden is het belangrijk dat het plan behouden wordt.

Scenario 4: Herstellen en verdichten

Bij het vierde scenario is er een hoge score geconstateerd, maar een lage integriteit. Dit betekent dat het plan veel bijzondere architectonische of stedenbouwkundige waarden bevat, alleen zijn deze door de tijd heen verminderd of minder zichtbaar geworden door aanpassingen. De integriteit werkt hier uit in een hoge bestaande waarden en potentiële waarden. De potentiële waarden bij dit scenario komen voort uit de mogelijkheid om de bestaande waarden te herstellen. Tegelijkertijd is er veel ruimte voor verbetering door de grote mate van incompleetheid. Hierbij kan gedacht worden aan een combinatie van herstellen en het verdichten of verruimen van het plan. De visuele en ruimtelijke verbindingen kunnen opnieuw aangelegd worden en de openbare ruimte kan opnieuw ingericht worden om een optimaal gebruik te voorzien.

BSc scriptie Stedenbouw
Fieke de Groot
Augustus 2020
Amsterdam, Nederland